Altunoq

بولاق

3

1988

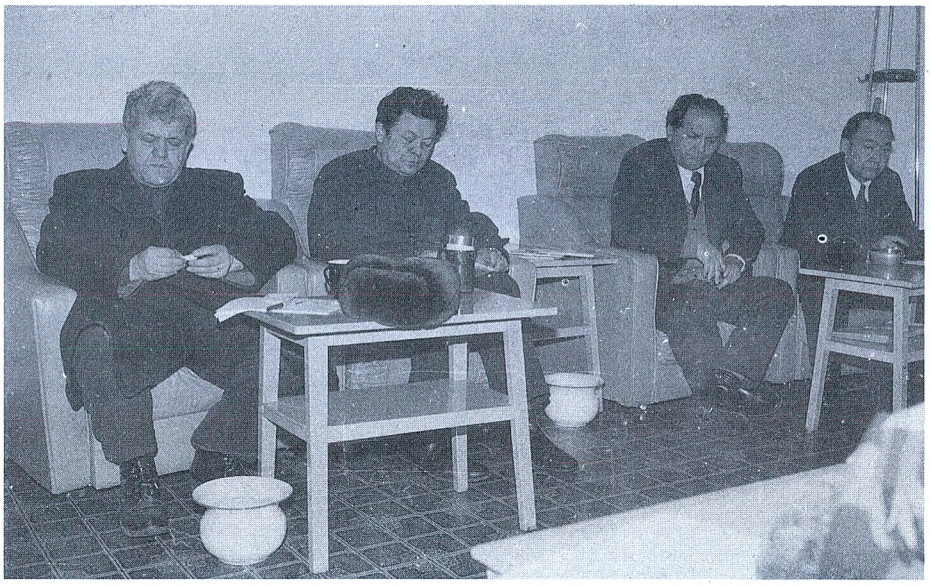

بولاق

ئۇيغۇرکلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى

پەسىللىك ژورنىلى

9-يىلنىڭ بىشىنچى

ئومۇمىي 24-سان

Altun

باش مۇھەررىر: ئابدۇۋېلى خەلىپەتوپ.
مۇئاۋىن باش مۇھەررىر: مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن.
مۇھەررىرلەر: نىجات مۇخلىس، پەرىدە ئىمىن، مەھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت.

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە):

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇرىشىت ئىسلام، ئابدۇسالام ئابباس، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابدۇۋەلى خەلىپەتوپ، ئابلەت ئۆمەر، ئەخەت ھاشىم، تېيىپجان ئېلىيوپ، رەھمەتتۇللا جارى، شەرىپىدىن ئۆمەر، قەيىۋم تۇردى، قۇربان بارات، مەمتىمىن يۇسۇپ، مەھەممەتتۇرسۇن باھاۋىدىن، مەھەممەت رېھىم، مەھەممەت زۇنۇن، ئوبۇل ئىسلام، ئىبراھىم مۇتىئىي، ئىمىن تۇرسۇن.

بۇلاق

بۇ سانىدا

1988-يىل 3 - سان

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

«قىسسەسۇل - ئەنبىيا» دىن (ئادەم ئەلەيھىسسالام قىسسىسى) ..... رەبغۇزى...1
نەشىرگە تەييارلىغۇچى: پەرىدە ئىمىن
شېئىرلار.....ئىبنى يۈسۈپ خوتەنى...28
نەشىرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت ئەھەت
شائىر قەلەندەرنىڭ يېڭى تېپىلغان غەزەللىرى 65
نەشىرگە تەييارلىغۇچىلار: مەتقاسىم ئەكرەم، مەمتىمىن تۇردى

شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن

غەزەللەر.....ئەمىر خۇسرەۋ دېھلەۋى...91
نەشىرگە تەييارلىغۇچىلار: تۇرغۇن ئىبراھىم، ۋاھاب قادىر

مەشھۇر كلاسسىكلار

ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر ناسىر خۇسرەۋ.....ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن.....109

ئەدەبىي مۇھاكىمە

نەۋبەتتى شېئىرلىرىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى ھەققىدە ..... ئابدۇللا سۇلايمان 115

خەلق ئېغىزىدىن بىياتىدىن

ئىگەرچى (چۆچەك).....123
توپلاپ رەتلىگۈچى: خىلىل ئىلى

غايىب نىكاھ (چۆچەك) 129
توپلاپ رەتلىگۈچى: نۇرى كېرەم
لەتىپىلەر («مەتىلەئۇل - ئۇلۇم ۋە مەجمەئۇل - فۇنۇن» دىن) 137
پارسچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى: ھەببۇللا ئىلى
لاپىلار 149
ئىجادىي رەتلىگۈچى: ئىبراھىم ئىزاقى
بىيت - قوشاقلار (ئىلاخۇن تىلۋالدى قوشاقلىرى) 153
توپلاپ رەتلىگۈچى: تۇرسۇن زەرىدىن
ماقال - تەمسىللەر 162
توپلاپ رەتلىگۈچى: مەمتىلى سايىت
چاغاتايچە لۇغەت 166
تۈزگۈچىلەر: غەنىزات غەيۇرانى، ئىسمايىل قادىرى

رەسسام: مەھەممەت ئايۇپ
نەققاش ۋە خەتتات: نىياز كېرىم (شەرقى)
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: لىيۇپىيچىك

مۇقاۋىنىڭ 1 - بېتىدە: ئاتاغلىق تارىخشۇناس ۋە شائىر مولا مۇسا سايرامى.
2 - 3 - بېتىدە: «بۇلاق» ژۇرنىلى تەھرىر ھەيئەتىنىڭ 9 - سانلىق يىغىندىن كۆرۈنۈشلەر.
4 - بېتىدە: مەنزىرە. «مەشرەپ شېئىرىيىتىدىن» نامىلىق كىتابچىدىن ئېلىندى.

«قىسسەسۇل ـ ئەنبىيا»دىن

رەبغۇزى

ئادەم ئەلەيھىسسالام قىسسىسى

نەشىرگە تەييارلىغۇچى: پەرىدە ئىمىن

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدا ناسىرىددىن رەبغۇزىنىڭ «قىسسەسۇل ـ ئەنبىيا» («قىسسەئى رەبغۇزى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ناملىق ئەسىرى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغان يىرىك دۇردانىلاردىندۇر. ئاپتور بۇ ئەسىرنى ھىجىرىيە 710 ـ يىلى ھۇت ئىيىدا (مىلادى 1310 ـ يىلى 3 ـ ئايدا) خارەزمىنىڭ «رەبات ئوغۇز» دېگەن جايىدا يېزىپ چىققان. «رەبات ئوغۇز» ناسىرىددىننىڭ ياشىغان يۇرتى بولۇپ، كېيىن ئۇ شۇ يەرنىڭ قازى كالانى بولغان. بۇ مەشھۇر يازغۇچىنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە يېتەرلىك مەلۇماتقا ئىگە بولالمىغان بولساقمۇ، «قىسسەسۇل ـ ئەنبىيا» دىكى ئايرىم مەنبەلەرگە ئاساسەن ئۇنىڭ XII ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە XIV ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ياشاپ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى بىلىشكە بولىدۇ.

«قىسسەسۇل ـ ئەنبىيا» قىسسە ۋە رىۋايەتتىن ئىبارەت ئىككى خىل بەدىئىي شەكىلنى ئۆزىدە بىرلەشتۈرگەن بولۇپ، پۈتۈن ئەسەر 72 چوڭ قىسسىدىن تەشكىل تاپقان.

بۇ ئەسەردىكى ھەربىر پېرسوناژ ئەينى دەۋردىكى مەلۇم بىر تەبىقە، مەلۇم بىر گۇرۇھ ياكى مەلۇم بىر قاتلامنىڭ ئىندىۋىدۇئاللىقىنى ۋە ئىدىيىۋى ھالىتىنى ئۆزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەن.

بۇ ئەسەر تىلىنىڭ ئوبرازلىق بولۇشى، ۋەقە ـ ھادىسىلەرنىڭ جانلىق، قىزىقارلىق سۈرەتلىنىشى، تەبىئەت مەنزىرە تەسۋىرلىرىنىڭ لىرىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇشى بىلەن كىشىنى زوقلاندۇرىدۇ.

بۇ ئەسەرتىل ۋە شەكىل جەھەتتە خاقانىيە دەۋرى تىلى ۋە ئەدەبىياتىنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرىنى ساقلىغان ھالدا، يېڭىدىن شەكىللىنىشكە باشلىغان چاغاتاي تىلى ۋە ئەدەبىياتىنىڭ يېڭى خۇسۇسىيەتلىرىنىمۇ ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن.

بىز بۇ ئەسەرنى ئوقۇغىنىمىزدا ئەڭ قەدىمكى دەۋرگە مەنسۇپ بولغان نۇرغۇن خەلق مىغلىرىنى ئۇچرىتىمىز. بۇ مىغلار زامانىلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنتۇلۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما رەبغۇزىنىڭ بۇ ئەسىرىدە ئۇنىڭ روھى، ئۇسلۇبى ياكى ئىزلىرى ساقلىنىپ قالغان.

«قىسسەسۇل ـ ئەنبىيا» ناملىق بۇ ئەسەر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تارىخىدا

ئالاهىده ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ ئۆزىدىن كېيىنكى ئۇيغۇر پىروزىسىغا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن.

ژۇرنىلىمىزنىڭ مۇشۇ سانىدىن باشلاپ «قىسسەسۇل ـ ئەنبىيا» دىكى داڭلىق قىسسىلەردىن بىرقانچىنى كەڭ كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرمەكچىمىز.

مۇھەررىردىن

تەڭرى ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئادەمنى ياراتماقچى بولۇپ تۇپراققا:

— ئەي غەمكىن، دەردمەن! سەندىن بىر خەلقنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرىمەن. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ماڭا دائىم تائەت قىلىدۇ، بەزىلىرى گۇناھ قىلىدۇ. ئىتائەت قىلغۇچىلارنى جەننەتكە سازاۋەر قىلىمەن. ئىتائەتسىزلەرنى دوزاخقا مەھكۇم قىلىمەن، — دېدى. تۇپراق:

— ئەي تەڭرىم، بەزىلەرنى نازۇنىمەت بىلەن مۇكاپاتلىشىڭدىن خۇشاللىنىمەن. بەزىلەرنى ئوتقا تاشلىشىڭدىن قورقىمەن، — دەپ باھار بۇلۇتىدەك ياش تۆكۈپ يىغلىدى.

تەڭرى جىبرىئىلغا يەر يۈزىدىن بىر چاڭگال تۇپراق كەلتۈرۈشنى بۇيرۇدى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام تۇپراق ئالماقچى بولغانىدى، يەر ئۆز تىلى بىلەن:

— ئەي تەڭرىنىڭ ئەلچىسى، سىز مەندىن ئالماقچى بولغان نەرسىنىڭ بەزىلىرى كېيىن ئوتقا مەھكۇم بولىغۇسى. شۇڭا تەڭرىدىن پاناھلىق تىلەيمەن. ماڭا رەھىم ـ شەپقەت قىلىڭ، — دەپ ناله قىلىپ، زار ـ زار يىغلىدى.

جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام شەپقەت قىلىپ تۇپراق ئالماي قايتتى. تەڭرىدىن:

— ئەي جىبرىئىل، نېمە ئۈچۈن تۇپراق ئېلىپ كەلمىدىڭ؟ — دەپ خىتاب كەلدى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام:

— ئەي پاك تەڭرىم، ماڭا رەھىم ـ شەپقەت غالىب كېلىپ، ئەپۇ قىلىشىڭنى سوراپ، دەرگاھىڭغا قايتىپ كەلدىم، — دېدى. ئاندىن تەڭرى مىكائىل ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتتى. مىكائىل ئەلەيھىسسالام كېلىپ:

— ئەي دەردمەن تۇپراق، كۆڭلۈڭدە نېمە ئارزۇيۇڭ بار؟ — دېدى. تۇپراق:

— ئەگەر مېنىڭدىن كوزا ياساپ، ئىچىگە سۇ توشقۇزۇپ جاننى راھەتلەندۈرسە، ئۇنىڭدىن خۇشاللىنىمەن. ئەمما شاراب بىلەن ھارام قىلسا قانداق قىلىمەن؟ مىسكىن ھالىمغا رەھىم قىلىپ، ماڭا دەخلى قىلمىسىڭىز، — دېدى. مىكائىل ئەلەيھىسسالام رەھىم قىلىپ تۇپراق ئالماي قايتتى. تەڭرى خىتاب قىلىپ:

— ئەي مىكائىل، نېمە ئۈچۈن قۇرۇق قول قايتتىڭ؟ — دېدى. مىكائىل:

— ئەي ئۇلۇغ تەڭرىم، مېنى بىر بىچارىنىڭ قېشىغا ئەۋەتكەنىڭىزدىن. ئۇنىڭدىن بىر نەرسە ئالماق رەھىمدىللارنىڭ ئىشى ئەمەس ئىكەن، — دېدى. ئاندىن كېيىن ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامغا پەرمان بولدى. ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام شۇ زامان زېمىن ئۈستىگە يېتىپ كەلدى.

تۇپراق يەنە ئۆزرە ئىيتقىلى باشلىدى:

— ئەي سۇر ئىگىسى، مېنىڭ بۇ ئىشقا قابىلىيىتىم يوق. شۇنداق بىر كۈن كېلىدۇكى، سىز سۈرنى تارتىسىز، ئۇ-نىڭ ئاۋازى قۇلاقلىرىمدىن ياڭراپ ئۆتىدۇ. ئاجىز جىسمىمغا زىلزىلە چۈشىدۇ، ۋۇجۇدۇمدا ساقلانغان ھەممە نەرسىلەر تۆكۈلىدۇ. بۇنداق ئاجىز ئەھۋالىم بىلەن ئۇ ئامانەت جەۋھەرلىرىنى قانداقمۇ ساقلىيالايمەن، — دەپ كۆز بۇلاقلىرىنى ئېقىتتى. ئىسراپىل ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇپراققا رەھمى كېلىپ قۇرۇق قول قايتتى.

تەڭرىدىن ئىسراپىل ئەلەيھىسسالامغا:

— نېمە ئۈچۈن تۇپراق ئېلىپ كەلمىدىڭ؟ — دەپ خىتاب كەلدى. ئىسراپىل ئەلەيھىسسالام:

— ئەي تەڭرىم، يەر يۈزىدىكى بارلىق نەرسىلەرنى كۆردۈم. لېكىن تۇپراقتىن ئاجىزراق نەرسىنى كۆرمىدىم. شۇڭا ئۇنىڭغا رەھىم قىلىپ قايتىپ كەلدىم، — دېدى. ئۇنىڭدىن كېيىن تەڭرى ئەزرائىل ئەلەيھىسسالامغا تۇپراق ئېلىپ كېلىشنى بۇيرۇدى. ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام دەرھال تۇپراق ئېلىشقا كىرىشتى. يەر ئەزرائىلغا:

— مەن ھەممىدىن خارۇزاردۇرمەن. مېنىڭ بىچارە ھالىمغا رەھىم قىلىڭ، — دەپ ھېسابسىز نالە-زار قىلدى، ئەمما ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام:

— ئەي ئەقىلسىز، ئاسىي تۇپراق، سېنىڭ نالە-زارىڭغا شەپقەت قىلغۇچى مەن ئەمەس، تەڭرىنىڭ ھۆكمى قانداق بولسا شۇنداق قىلىمەن. سەن تەڭرىنىڭ پەرمانىدىن ئۇچ قېتىم باش تارتىپ گۇناھكار بولدۇڭ. سېنىڭ گۇناھىڭ تۇپەيلى سەندىن يارىتىلىدىغان نەرسە يېقىن كەلگۈسىدە ئاسىي بولغۇسىدۇر، — دېدى ۋە يەرنىڭ پەريياد چېكىپ چىرقىراشلىرىغا قارىماي، پۈتۈن يەر يۈزىدىن بىر چاڭگال تۇپراق ئالدى. بۇنىڭ ئىچىدە قاتتىق-يۇمشاق، تاتلىق-ئاچچىق، شور، مۇلايىم، رەڭمۇرەڭ، خىلمۇخىل تۇپراقلار بار ئىدى. ئادەم ئەۋلادلىرىنىڭ خۇي-پەيلى، رەڭگى-رويىنىڭ ئوخشاشماسلىقى شۇ سەۋەبتىندۇر.

ھەزرىتى ئەزرائىل تۇپراقنى تەڭرىنىڭ دەرگاھىغا كەلتۈردى. تەڭرىدىن خىتاب كەلدىكى:

— ئەي ئەزرائىل، يەر سەندىن پاناھلىق تىلىدىمۇ؟

ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام:

— تۇپراقنىڭ نالە-زارىغا قارىماي ئېلىپ كەلدىم، — دېدى. تەڭرى بۇ جاۋابنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— ئادەملەرنىڭ جېنىنىمۇ سەن ئالغىن، — دېدى. ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام نالە-زار بىلەن:

— ئەي ئۇلۇغ تەڭرىم، بۇلارنىڭ ئارىسىدا پاك پەيغەمبەرلەر ۋە مەشھۇر ئەۋلىيالار بار. بۇلار ھەممىسى مېنى ئۆزلىرىگە دۈشمەن دەپ بىلىشىدۇ. ئۇ چاغدا مەن قانداق قىلىمەن؟ — دېدى. تەڭرى خىتاب قىلىپ:

— مەن ئۇلارغا خىلمۇخىل كېسەللەرنى بېرىمەن. ئۇلار ئۆلۈمنى ئەنە شۇ كېسەللەردىن كۆرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن سەۋەبلەر بولىدۇ. يەنى، بىرىنىڭ ئەجىلى ئوتتىن، بىرىنىڭ ئەجىلى سۇدىن دېگەنگە ئوخشاش نۇرغۇن سەۋەبلەرنى پەيدا قىلىمەن. شۇنىڭ بىلەن

ئۇلار ئۆلۈمنى ئاشۇ سەۋەبلەردىن كۆرىدۇ، سەندىن كۆرمەيدۇ، — دېدى.

شۇنداق قىلىپ تەڭرى تۇپراقنى مەككە بىلەن تائىف شەھىرىنىڭ ئارىسىدىكى زىيارەتگاھقا قويدى، تۇپراقنىڭ ئۈستىگە بىر پارچە بۇلۇتنى مۇئەككەل قىلدى. بۇلۇت «بەھرىلىئەھزەن» دېگەن غەم دەريا-سىدىن سۇ ئېلىپ چىقىپ، تۇپراقنىڭ ئۈستىگە 39 يىل يامغۇر بۇلۇپ ياغدى. بىر يىل شادلىق دەرياسىنىڭ سۈيىدىن يامغۇر ياغدى. ئادەم بالىسىنىڭ غەم-قايغۇسى خۇشالىقتىن كۆپ بولغانلىقىنىڭ سەۋەبى شۇنىڭدىندۇر.

شۇنداق قىلىپ 40 يىلدىن كېيىن بۇ تۇپراق لايغا ئايلاندى.

تەڭرى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامغا:

— مېنىڭ مۇھەببىتىمدىن شامال، قۇدرەت ئېقىنلىرىمدىن سۇ، رەھمىتىمنىڭ سايىسىدىن تۇپراق، بالا ۋە ئاپەتتىن ئۇت كەلتۈرگىن! — دەپ پەرمان قىلدى. بۇ نەرسىلەر كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن ھېلىقى لايغا قوشتى ۋە ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەيكىلىنى ھېچبىر مەخلۇققا بۇيرۇماي ئۆز قۇدرىتى بىلەن ياساپ چىقتى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ لېيىغا شامال، سۇ، تۇپراق ۋە ئۇت قوشۇپ ياسالغانلىقتىن، ھەر بىر ئادەمنىڭ مىجەز-خۇلقى، چىراي-شەكلى، قەددى-قامىتى ھەر خىلدۇر. تەڭرى ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدا ئەقىل، روھ، نەپىس ۋە كۆڭۈللەرگە ئورۇن بەردى. كۆڭۈلنى سۈدىن ئالدى، شۇنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈل غايىب دۇنيادىن بىشارەت بەرگۈچى روشەن ۋە پاك جاھانىمىز ئەينىكىدۇر. روھنى شامالدىن ئالدى ۋە ئۇنى تەڭرى ئۆزىگە چاكارلىق خىزمىتىنى قىلىشقا قويدى. ئەقىلنى تۇپراقتىن ئالدى. شۇڭا تۇپراقنى قانداق قىلىمەن دېسە قىلغىلى بولغاندەك، ئەقىلمۇ ھەرقانداق نەرسىنى ئۆگەنسە ئۆگىنەلەيدۇ. نەپسىنى ئۇتتىن ئالدى. شۇنىڭ ئۈچۈن نەپسىنىڭ كەينىگە كىرسە، ئۇتتەك كۆيدۈرىدۇ، بۇ دۇنيادا تۇگىمەس جاپا-مۇشەققەتكە قالىدۇ؛ ئاخىرەتتىمۇ ئازاب-ئۇقۇبەتكە گىرىپتار بولىدۇ.

تەڭرى ئادەمنىڭ ھەر بىر ئەزاسىنىمۇ ئۆزىگە خاس ۋەزىپىلەر ئۈچۈن ياراتتى. كۆزنى تەڭرىنىڭ قۇدرىتىنى كۆرگىلى، قۇلاقنى تەڭرىنىڭ سۆزىنى ئىشىتكىلى، بۇرۇننى مۇھەببەت پۇرىقىنى بىلگىلى، قولنى تەڭرىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلغىلى، تىلنى ئىمان ئىسلام ئېيتقىلى، پېشانىنى سەجدە قىلغىلى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھەر بىر ئەزانى بىر خىزمەت قىلىشقا پەرمان قىلدى. شۇڭا ھەر بىر ئەزا ئۆزىنىڭ ئىشىنلا قىلالايدۇ. بىرىنىڭ ئىشىنى يەنە بىرى قىلالمايدۇ.

شۇنداق قىلىپ يۇقىرىقىدەك خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە ئادەم ئاخىر پۈتۈپ تەييار بولدى. ئۇنىڭ بېشىنى شەرق تەرەپكە، پۇتىنى غەرب تەرەپكە قارىتىپ قويدى. چۈنكى مۇشۇ ھالەتتە ياتقان ئادەم ئورنىدىن تۇرغاندا يۈزى قىبلە تەرەپكە قارايدۇ، شەرىئەتتىمۇ «كېسەل ئادەم يېتىپ نامىز ئوقۇماقچى بولسا، ئايىغىنى قىبلە (غەرب تەرەپكە) بېشىنى شەرق تەرەپكە قىلىپ ياتسۇن. چۈنكى يېتىپ تۇرۇپ ئىشارەت بىلەن نامىز ئوقۇسا يۈزى قىبلىگە قاراپ تۇرىدۇ» دېيىلىدۇ.

«ئادەمنى تۇپراقتىن يارىتىشنىڭ سەۋەبى نېمە؟» — دەپ سورىغانلارغا جاۋاب

شۇكى:

تەڭرىدىن: «ئادەم ياراتماقچىمەن»— دىگەن خىتاب كەلدى. بۇنى ئاڭلىغان بارلىق مەۋجۇداتلار «مىنىڭدىن يارىتارمىكىن» دەپ تەمە قىلدى، ئىگىز تاغلار:

— مەن ھەممىدىن قۇۋۋەتلىك،— دىدى. دەريالار:

—مەن ھەممىدىن پاك، ھەيۋەتلىك،— دىدى، ئالتۇن ـ كۈمۈش:

— مەن ھەممىدىن قىممەتلىك ۋە ھۆرمەتلىكتۇرمەن، — دىدى. ئاسمان:

— مەن ھەممىدىن ئىگىز،— دىدى. دەرەخ:

— مەن ھەممىدىن چىرايلىق، قەددىقامىتىم ھەممىدىن كۆركەم، —دىدى. ھەممە نەرسە ئۆزىگە تەمەننا قويدى. بۇچاغدا تۇپراق:

— مەن ھەممىدىن ئاجىز ۋە خارزاردۇرمەن. ئادەمنى ھەرگىزمۇ مەندىن ياراتماس،— دىدى. تەڭرىدىن:

— تۇپراق ئۆزىنى ھەممىدىن تۆۋەن تۇتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ شاراپەتلىك ئادەمنى تۇپراقتىن يارىتىمەن،— دەپ پەرمان كەلدى. دىمەك، ئادەمنى تۇپراقتىن يارىتىشتىن سەۋەب، تۇپراقنىڭ كەمتەرلىكىدىن بولدى.

ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەيكىلى بۇ يەردە قىرىق يىل تۇردى. ئۇنى كۆرگىلى پەرىشتىلەر توپ ـ توپى بىلەن كېلىشەتتى. ئادەمنىڭ شەكلى، تۇرقى رەڭگىگە ھەيران بولۇشاتتى. ئۇلار بۇنىڭدىن ئىلگىرى بۇنداق كېلىشكەن شەكىلنى ھېچ يەردە كۆرمىگەنىدى.

بىر كۈنى ئەزازىل بىر توپ پەرىشتىلەر بىلەن بۇ ھەيكەلنى كۆرگىلى كەلدى ۋە بۇنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. ئۇ ئاسماندا، يەر يۈزىدە كۆرگەن بارلىق نەرسىلەرنىڭ ئەكسىنى بۇ ھەيكەلدە كۆردى. ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەن بەزى ئاجايىپ ـ غارايىپ نەرسىلەرمۇ بۇنى كۆرۈش بىلەن ئېسىگە كەلدى. ئەزازىل خىيال بىلەن تۇرۇپ بۇ ھەيكەلگە قول تەگكۈزگەنىدى، يات قوللىنىڭ تېگىشى بىلەنلا كۆزنىڭ ئورنىدىن ئاۋاز چىقتى. ئەزازىل بۇ ئاۋازنى ئاڭلاپ ھەمراھلىرىغا:

— ئەي پەرىشتىلەر، بۇ ھەيكەلنىڭ ئىچى كاۋاك ئىكەن. ھەرقانداق نەرسە كاۋاك بولسا، ئۇ ئەيىب ـ نۇقساندىن خالى بولالمايدۇ. بۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ ئازدۇرماق ئاسان،— دىدى. ئۇ ھازىرلا ئۇنىڭ ئىچىگە كىرمىسە، جان كىرگەندىن كېيىن كىرگىلى بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، دەرھال ئادەمنىڭ ئىچىگە كىردى ـ دە، سەيلەتاماشا قىلىشقا باشلىدى. ئادەمنىڭ ئىچى شۇنچىلىك كەڭرى جاھان ئىدىكى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى پايانسىز بايابانلار، بىر ـ بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن كاتتا ئىمارەتلەر، كۆركەم قەسىرلەرنى ئۇ كۆرۈپ باقمىغانىدى. بۇلار ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا شۇنداق بىر خەزىنە بولۇپ كۆرۈندىكى، ئۇنىڭ ئىچىدە ئىككى ئالەم خەزىنىسىنىڭ پۈتكۈل جاۋاھىراتلىرى ئورۇن ئالغانىدى. ئەزازىل ھەممىنى تاماشا قىلىپ ماڭا ـ ماڭا ئاخىر كۆڭۈلنىڭ مەنزىلىگە يېتىپ كەلدى. ئۇ بۇنداق ئاجايىپ يۈكسەك ۋە غارايىپ ئۇلۇغ ئىمارەتنى كۆرمىگەنىدى. ئۇ ھەرقانچە قىلغان بىلەنمۇ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىشكە ھېچقانداق يول ياكى ئىشىك تاپالمىدى. ئۇ ئىنتايىن پەرىشان ھالدا ھەمراھلىرىنىڭ يېنىغا چىقتى ۋە پەرىشتىلەرگە:

— ئەگەر بۇ تۇپراقتىن ياسالغان

ۋۇجۇدنى بىزدىن پەزىلەتلىك ۋە ئەتىۋار قىلسا قانداق قىلىسىلەر؟— دەپ سوردى. پەرىشتىلەر:

— تەڭرىنىڭ پەرمانىغا بويسۇنىمىز،— دېيىشتى. ئىبلىس (ئەزازىل):

— ئەگەر تەڭرى ئادەمنى مەندىن ئەزىز ۋە ئەتىۋار قىلسا، مەن ھەرگىز بويۇن ئەگمەيمەن. مەن ئادەمنى ئاخىر بىر كۈن يولدىن چىقارماي قويمايمەن،— دەپ ۋەدە قىلدى. شۇ زامان ئۇ تەڭرىگە ئەڭ ئاۋۋال ئاسىيلىق قىلغۇچى بولۇپ، مەڭگۈلۈك لەنەتكە دۇچار بولدى. ھەر-قانداق ئادەم تەڭرى بۇيرۇغان ئىشنى قىلماسلىققا ۋەدە قىلسا، ئۇ چوقۇم تەڭرىنىڭ دەرگاھىدىن قوغلاندى بولغۇسىدۇر.

ئاندىن كېيىن نەچچە مەھەل ئۆتتى. بىر كۈنى تەڭرىدىن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامغا:

— «نۇرى مۇھەممەد» نى كەلتۈرگىن! ئۇنى تۇپراقتىن ياسالغان ۋۇجۇدقا ئامانەت قويىمەن،— دەپ پەرمان بولدى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نۇرىنى ئەپكېلىپ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پېشانىسىگە قويدى. بۇ نۇرنى بەدەنگە جان (روھ) دىن ئىلگىرى ئورۇنلاشتۇرۇشنىڭ سەۋەبى شۇ ئىدىكى، ھەرقانداق ئۇۋچى بىرەر جانىۋارغا توزاق قۇرسا، توزاق ئۈستىگە يەمچۈك قويىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش بۇ شادلىق نۇرىنى ئادەمنىڭ پېشانىسىگە قويسا شۇ نۇرغا قەزىقىپ بارلىق مەۋجۇدات ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ، سەجدە قىلاتتى.

ئادەمنىڭ بەدىنى تەييار بولدى. تەڭرى ئۆز قۇدرىتى بىلەن ئىمان ئىسلامنى ئۇنىڭ كۆكسىگە بەنت قىلدى. تەڭرى روھقا:

— بۇ جەسەتكە كىرگىن! بۇ شۇنداق نەرسىكى، ئۇنى مەن ئۆز قولۇم بىلەن قىلغان،— دەپ پەرمان قىلدى. روھ بۇ جەسەتكە قارىدى. قاپقاراڭغۇ ۋە تار بىر جاي ئىكەنلىكىنى كۆردى. ئۇنىڭدا بىر قورقۇنچ ھەم ۋەھىمە پەيدا قىلدى. ئۇ:

— ئەي تەڭرىم! مىڭلىغان زەھەرلىك ھاشاراتلار ماڭا ھۇجۇم قىلىۋاتىدۇ. كىرگىلى قورقۇۋاتىمەن، كىرمەي دېسەم سەندىن قورقىمەن. ئۇلار كۆپ ئىكەن، مەن بولسام يالغۇز. ئۇلار يەرلىك، مەن غەرىب-مۇساپىر. نېمە ئىلاج قىلۇرمەن؟ ئەگەر كىرسەم ئاقىۋەت قانداق بولۇرمەن؟— دەپ يېلىندى. تەڭرى ئۇچ مەرتىۋە «كىرگىن!» دەپ پەرمان قىلدى. جان قورقۇپ تەڭرىگە يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالدى. ئاخىر تەڭرىدىن:

— ئەي جان، كىرگىن! پات پۇرسەتتە سالامەت قايتىپ چىقىسەن،— دەپ خىتاب بولدى. ئاندىن ھېلىقى «نۇرى مۇھەممەد» نى قويغانىدى، بۇ چاغدا ھەممە جاينى خۇددى قۇياشتەك يورۇتۇۋەتتى. جانمۇ دەرھال بەدەنگە راۋان بولدى. ئۇ خۇشاللىق بىلەن كىرىپ ئۆزىنى بىر قەپەس ئىچىدە كۆردى. ئۇ تۇپراقتىن ياسالغان بۇ ھەيكەل قانچىلىك قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى شۇنىڭدىن بىلدىكى، پۈتۈن ئالەمنىڭ ئەيش-ئىشرەت، گۈزەللىكلىرى، نازۇ-نېمەتلىرى، بېھىشتىكى ھۇر-غۇلمانلار، ئايۋان سارايلار، ئەرش-كۇرسى، لەۋھى قەلەمنىڭ ھەممىسى بۇ سۈرەتتە ئەينەن مۇجەسسەملەشكەنىدى. جان تولۇق چۈشەنگەن ھالدا «بۇ نەرسىلەر سىرلارنى

ئاچقۇچى تەڭرىنىڭ قۇدرەت كامالى ئىكەن» دېدى. شۇ چاغدا جاننىڭ نەزەرى ئەرشكە چۈشتى. بۇ يەردە «لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلىللاھ» (بىرلا تەڭرىدىن باشقا تەڭرى مەۋجۇت ئەمەس، مۇھەممەد ئۇنىڭ ئەلچىسىدۇر) دېگەن لەۋھە يېزىقلىق ئىدى. بۇنى كۆرگەن جان ھەيران بولۇپ «لائىلاھە ئىللەللاھ» دېگەنغۇ تەڭرىنىڭ ئۇلۇغ ئىسمى ۋە سۈپەتلىرىدۇر. «مۇھەممەدۇن رەسۇلىللاھ» دېگەن قانداق نەرسىدۇر؟» دەپ ئويلىدى ـ دە:

ـ ئەي تەڭرى، ئۇ قانداق قىلىپ سېنىڭ ئىسمىڭ بىلەن بىللە يېزىلىپ قالغان؟ـ دەپ سوردى. تەڭرى:

ـ ئەي ئادەم، ئۇ سېنىڭ پەرزەنتلىرىڭنىڭ ئارىسىدىكى مېنىڭ ئەلچىم بولىدۇ. ئەگەر سېنىڭ ئەۋلادلىرىڭ يولدىن چىقىپ، گۇناھكار بولسا ئۇ سىلەرگە شاپائەت قىلىدۇ،ـ دېدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام «مەن ئاتىسى تۇرسام، ئۇ پەرزەنتىم تۇرۇپ، مەن گۇناھكار بولۇپ ئۇ ماڭا شاپائەت قىلغۇچى بولسا ئانچە ياخشى تۇرمايدىكەن. پەرزەنتلىرىم گۇناھكار بولسا، مەن شاپائەت قىلسام تۈزۈك بولار ئىكەن»، دېگەنلەرنى كۆڭلىدىن كەچۈردى. شۇ زامان جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامغا تەڭرىدىن:

ـ بۇ بەندىنىڭ كۆڭلىدىكى بۇزۇق خىيالنى چىقىرىۋەتكىن،ـ دەپ پەرمان بولدى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قەلبىدىكى بۇزۇق خىيالنىڭ يېرىمىنى ئېلىپ جەننەتكە كۆمدى. ئۇ يەردىن «شەجەرەئى مەمنۇئ» دېگەن دەرەخ ئۇنۇپ چىقتى. ئاخىرىدا ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ خاتالىق ئۆتكۈزۈشىگە سەۋەب شۇ بولدى.

قالغان يېرىمى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بەدىنىدە قالغانىدى. ئۇنىڭدىن ئىنسانىنى يامانلىققا دەۋەت قىلغۇچى نەپسىنى پەيدا قىلدى. تا قىيامەتكىچە ئىنسانلارنى ئازدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئەلەم ـ كۈلپەتكە، جاپا ـ مۇشەققەتكە قېلىشىغا سەۋەب بولغۇچى ئەنە شۇدۇر.

ئەبۇ ئاببباسنىڭ رىۋايەتلىرىدە ئېيتىلىشىچە، جان ئەڭ ئاۋۋال ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆزىگەكەلدى. چۈنكى تەڭرى ئۇنى تىرىلگەن ھامان ئۆزىنىڭ قارا تۇپراقتىن يارىتىلغانلىقىنى بىلسۇن دېگەنىدى. ئاندىن دىمىقىغا كەلدى. دىمىقى قىچىشىپ بىر تەۋرەنىدى ـ دە، چۈشكۈردى. ئاندىن كېيىن جان تىلغا كەلدى. شۇ ھامان «ئەلھەمدۇلىللاھ» (تەڭرىگە تەشەككۈر) دېدى. بۇ چاغدا تەڭرى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا:

ـ سەن تېخى مېنىڭ نازۇ نېمەتلىرىمنى يېمەي تۇرۇپ تەشەككۈر ئېيتىۋاتىسەن. مەنمۇ سېنىڭ قىلىدىغان گۇناھلىرىڭنى ئەپۇ قىلىپ، ساڭا رەھىم قىلىمەن،ـ دېدى. خۇددى ھامىلدار ئايال يەڭگىمەي تۇرۇپ قورساقتىكى بالا ئۈچۈن يۆگەك، تۈشەك تەييارلىغاندەك، ئادەم تېخى گۇناھ قىلماي تۇرۇپلا، تەڭرى ئۇنىڭغا رەھىم ـ شەپقەت قىلىش توغرىسىدا خەۋەر بەردى.

ئادەم ئەلەيھىسسالام تەڭرىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ باھار يامغۇرىدەك ياش تۆكۈپ يىغلىدى. تەڭرىدىن:

ـ ئەي ئادەم، نېمىشقا يىغلايسەن؟ـ دەپ خىتاب كەلدى. ھەزرىتى ئادەم:

ـ ئەي تەڭرىم، كۆزۈمنى ئېچىپلا «ئۇممەتۇن مۇزنىبەتۇن» (ئۇممەتلەر گۇناھ ئۆتكۈزگۈچىدۇر) دېگەن خەتنى كۆر-

دۇم. قۇلىقىمنى ئېچىۋىتىڭ «يەرھەمەكە رەببەكە» (تەڭرى رەھىم قىلغۇچىدۇر) دېگەن ئاۋازىڭنى ئاڭلىدىم. بۇ ئىككى نىدادىن تاپا ـ تەنە ۋە ئازابقا قېلىۋاتىمەن، قانداقمۇ قىلارمەن؟ـ دېدى. تەڭرى يەنە:

ـ ئەي ئادەم، گۇناھ قىلىشىڭنى بىلىپ، مېنىڭ رەھىم ـ شەپقەت قىلىدىغانلىقىمنى بىلمىدىڭمۇ؟ مەن ھەر ۋاقىت ساڭا رەھىم قىلىمەن،ـ دېدى. ئاندىن كېيىن جان ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆكسىگە كەلدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرماقچى بولۇپ، تۇرالمىدى. ئۇنىڭغا ئوزۇقلۇق زۆرۈر بولۇپ قالغانىدى. جەننەتتىن تاماق كەلتۈرۈلدى. ئۇنى يېگەندىن كېيىن جان پۈتۈن تەنگە يېيىلدى. سۆڭەككە گۆش، گۆشكە تېرە پەيدا بولدى. ئاندىن ماغدۇر كىرىپ ئورنىدىن تۇردى. ھەزرىتى ئادەمنىڭ بەدىنىگە جۈمە كۈنى جان كىردى. نامازدىگەردىن كېيىن جان بىلەن تەن تېپىشتى.

بۇ چاغدا ھەرقايسى ئەزالار ئۆز ئالدىغا يورۇق چاچقۇچى بىر قۇياش، ئۆز ئالدىغا سايرىغۇچى بىر بۇلبۇل ئىدى. ئۆزىنىڭ قەيەردىن، قانداق پەيدا بولغانلىقىنى، كىم ياراتقانلىقىنى بىلمەي، ئۆزىنى ماختاپ لاپ ئېيتىشاتتى. باش:

ـ مەن ھەممىدىن ئېگىزدە بولغانلىقىم ئۈچۈن سەجدە قىلىشقا لايىقىمەن، تائەت ـ ئىبادەتلەرنىڭ بېشى مەن،ـ دېسە، قول:

ـ مەن ساخاۋەت قىلغۇچىدۇرمەن،ـ دەيتتى. كۆز:

ـ مەن جاھاننىمىا ئەينىكىمەن،ـ دەيتتى. قۇلاق:

ـ مەن تەڭرىنىڭ نىداسىنى ئاڭلىغۇچىمەن، دېسە، پېشانە:

ـ مەن تەڭرىنىڭ تەقدىر قۇدرەتلىرىنى يېزىپ قويىدىغان تاختىسىمەن،ـ دەيتتى، يۈز:

ـ مەن ھۆسن ـ جامال گۈلىستانىدا ئېچىلغان گۈلدۇرمەن،ـ دەيتتى. خال:

ـ مەن ئاشىقلارنىڭ كۆڭۈللىرىنى ئېلىندۇرغىلى قويغان قىلتاقتىكى دانىمەن،ـ دېسە، لەۋ:

ـ مەن جەۋھەرلەرنىڭ ئىچىدىكى ياقۇتتىن ياسالغان چەمبىرەكمەن،ـ دەيتتى. ئېغىز:

ـ مەن بارچە ئەزالار ئېرىقىغا شېكەر ئېقىتقۇچىدۇرمەن،ـ دەيتتى. كۆكۈل:

ـ مەن يوشۇرۇن سىرلارنىڭ مەھرىمى، ۋىسالنىڭ خاسىيەتلىك بەزمىسى، نۇرلۇق پادىشاھىمەن،ـ دېسە، بىلەك:

ـ مەن ھەممە ئىشلارنىڭ مەركىزىمەن،ـ دەيتتى. پۇت:

ـ مەن ئامانەت يۈكىنى كۆتۈرۈپ يۈرىدىغان ئەدەبلىك، سىلىق يولۇچىمەن،ـ دېسە، تېرە:

ـ مەن پۈتۈن بەدەن شەھىرىنىڭ خاس قورغىنىمەن،ـ دەيتتى. گۆش:

ـ مەن تۆت يۈز قىرىق تۆت پارچە ئۇستىخاننىڭ كىيىم ـ كېچەكىمەن، دېسە، ئەقىل:

ـ مەن توغرا يولغا باشلىغۇچىمەن،ـ دەيتتى.

دېمەك، ھەرقايىسى ئۆزىگە تەمەنناقويۇپ، چوڭ سۆزلەشكە باشلىدى. بۇ چاغدا جان ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ ھۇرمەت ۋە ھۆكۈمرانلىق تەختىدە باش كۆتۈردى ۋە:

ـ ئەي بارلىق ئەزالار، ئۈچىۋۈز ئاتىمىش تومۇر، تۆتىۋۈز قىرىق تۆت پار ـ

چه ئۇستىخان ۋە جەمئىي ئەزانىڭ ياخ-
شىلىقى، كۈچ - قۇۋۋىتى مەن بولىمەن.
ئەگەر مەن بولمىسام ئەقىلدە پەم قالماس،—
كۆڭۈلدە ئىدراك، قولدا كۈچ، كۆزدە نۇر قال-
ماس،- دېدى. ئۇ بۇ سۆزلەرنى دەپ تۇرغاندا
بىر پارچە نۇر پەيدا بولدى ۋە غايىبتىن:
— ئەي مەجرۇھ جان، سېنىڭ ئۆزۈڭ-
نى ماختاپ، باشقىلارنى كەمسىتىشكە نېمە
ھەددىڭ بار؟ — دېگەن ئاۋاز كەلدى.
بۇ ئاۋازنى ئاڭلىغان جان شۇئان قېتىپلا
قالدى. ئۇنىڭدا ھوش، ھەرىكەت، ھەۋەس
دېگەندىن ھېچنەرسە قالمىدى.
تەڭرى ۋۇجۇد سارىيىنى جان بىلەن
زىننەتلىدى. بارلىق پەرىشتىلەرگە ئۆزۈ-
نىڭ «ئىننى ئەئلەمۇ مالا تەئلەمۇن (مەن
ھەقىقەتەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەر-
نى بىلىمەن») ① دېگەن سۆزىنى ئاڭلات-
ماقچى ۋە يوشۇرۇن سىرلىرىنى ئاشكارا
قىلماقچى بولدى.
بىر كۈنى تەڭرى ئادەم ئەلەيھىس-
سالامنى نۇردىن ياسالغان بىر تەختىدە
ئولتۇرغۇزدى. ئاندىن بارلىق پەرىشتىلەرنى
يىغدى. تەڭرى ئۆزى ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەكچى
بولغان ۋىلدىن چۈمۈلگىچە، سۈمرۈغىدىن
پاشا - كۈمۈتىگىچە، ھەزرىتى ئادەمدىن
تاكى ئاخىر زامان بولۇپ سۈر تارتىلغۇ-
چە بولغان ئارىلىقتا يارىتىلىدىغان سانسىز-
لىغان مەخلۇقلارنىڭ قانچىسى ئەركەك،
قانچىسى چىشى ئىكەنلىكىنى، قايسىنىڭ
ئۆمرى ئۇزۇن، قايسىنىڭ قىسقا بولىدىغان-
لىقىنى، قانچىلىك رىسقى يەيدىغانلىقىنى
سورىدى ۋە:
— ئەي پەرىشتىلەر، سىلەر، «سەن
يارىتىدىغان ئادەمدىن بىز شەرەپلىك ۋە
ئالىمدۇرمىز. بىزدىن دانىشمەن نەرسە
يوق،» دېگەن ئىدىڭلار، ئەگەر شۇ سۆزۈڭلار
راست بولسا مېنىڭ بۇ سوئالىمغا جاۋاب
بېرىڭلار، — دېدى.
پەرىشتىلەر بۇ سوئالنىڭ جاۋابىغا
ئاجىزلىق قىلدى. ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئاجىز-
لىقىغا قايىل بولۇشۇپ ئۆزىرە ئېيتىشتى.
شۇنىڭدىن كېيىن تەڭرى ئادەم ئەلەيھىس-
سالامغا غايىبنى كۆرگۈچى كۆزلىرى بى-
لەن نەزەر قىلدى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ
كۆڭلىگە بارلىق يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا
نەرسىلەر مەلۇم بولدى. ئاندىن تەڭرى:
— ئەي ئادەم، ئەمدى بۇ سوئالنى
سەندىن سورايمەن. جەمئىي پەرىشتىلەر-
نىڭ سانىنى، ئىسمىنى ئېيتىپ بېرىسەن،
ئاندىن تاكى سۈر تارتىلغۇچە ۋۇجۇدقا
كېلىدىغان ئۆزۈڭنىڭ پەرزەنتلىرىڭنى ۋە
ئۇلارنىڭ قانچىسى ئەر، قانچىسى ئايال ئى-
كەنلىكىنى؛ قانچىلىك ئۆمۈر كۆرىدىغانلى-
قىنى، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە قانچە قېتىم
نەپەس ئالىدىغانلىقىنى؛ قانچىلىك سۆزلەيـ
دىغانلىقىنى؛ قانچىسى مېنىڭ سۆزۈمنى
سۆزلەيدۇ، قانچىسى پەيغەمبەر - ئەۋلىيا-
لارنىڭ سۆزىنى سۆزلەيدۇ؛ قانچىلىك ئۇ-
چار قۇشلار تۇغۇلىدۇ، قانچە ھايۋانات،
ئۇلار قانچىلىك ئۆمۈر كۆرىدۇ، قانچىلىك
رىسقى يەيدۇ..... بۇلارنىڭ ھەممىسىگە
جاۋاب بەرگىن، — دەپ پەرمان قىلدى.
ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۇلۇغ
تەڭرىنىڭ ئىلھامى بىلەن پۈتۈن ئالەمدە-
كى مەخلۇقات - مەۋجۇداتلارنىڭ رىسقى،
ئۆمرى، سۈپەتلىرى، كەسىپ - ھۈنەرلىرىنى
تولۇق بايان قىلىپ بەردى. بۇنى ئاڭلىغان پە-
رىشتىلەر ھەيران قېلىشتى. شۇ چاغدىن
تارتىپ ئادەم بالىسىدىن تەلىم ئېلىش
مىراس بولۇپ قالغانىكەن.

«بەقەرە»، 30 - ئايەت.

① «قۇرئان كەرىم»، 1 - پارە، 2 - سۈرە

تەڭرىنىڭ ھۆكمى بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بېشىغا تاج كىيدۈرۈپ، يۈز پەلەمپەيلىك تەختكە چىقىرىپ قويدى. قولىغا ئىككى دانە ئەڭگۈشتەر ئۈزۈك سېلىپ قويدى. جەننەتتىن يەتمىش قات رەڭگا رەڭ يىپەك كىيىملەرنى ئەپچىقىپ ئۈنى كىيدۈردى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ پېشانىسىدىكى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نۇرى قۇياشتىن يۈز ھەسسە ئارتۇق شولا چېچىپ تۇراتتى. پەرىشتىلەر بۇ نۇرنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشتى. ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام ھەر تەرەپكە قارىسا پەرىشتىلەر ئۇنىڭ گۈزەل جامالىغا قاراپ زوقلىنىپ ھەيرانلىقتا ھەسرەت چېكىشەتتى. «ئۇلۇغ تەڭرى مۇنداقمۇ ساھىبجامال نەرسىنى يارىتىدىكەن» دەپ ماختاپ ئاپىرىن ئوقۇشاتتى. تەڭرى:

— ئەي پەرىشتىلەر، ئادەمنى تەختى بىلەن كۆتۈرۈپ ئاسمانلارنى، جەننەتلەرنى، پۈتكۈل يەر يۈزىنى كۆرسىتىپ سەيلە قىلغۇزۇپ ئاپىرىپ مۇقەددەس ئەرش ئۈستىدە قويۇڭلار، — دەپ پەرمان قىلدى. ئاندىن تەڭرى:

— ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار، — دېدى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام باشلىق ھەممە پەرىشتىلەر دەرھال سەجدە قىلىشتى. شۇ چاغدا تۆت پەرىشتىگە مەنسەپ تەيىنلەندى. ھەزرەتتىجىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنى «پەيىك رەببىلئالەمىن» (تەڭرىنىڭ ئۇچۇرچىسى)، مىكائىل ئەلەيھىسسالامنى «قاسىملىرەززاق» (رىسقى تەقسىم قىلغۇچى)، ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامنى «ساھىب سۇر» (سۇر تارتقۇچى)، ئەزرائىل ئەلەيھىسسالامنى «قابىزۇلئەرۋاھ» (جان ئالغۇچى) دەپ ئاتىدى.

تەڭرى يەنە تاشلارنىڭ، يامغۇرنىڭ، گىياھلارنىڭ پۈتۈن مەخلۇقاتنىڭ بەدىنىدىكى تۈكلەرنىڭ، ئاسماندىكى يۇلتۇز، يەردىكى يىلتىزلارنىڭ سانىنى؛ ھەممە جانلىقلارنىڭ رىسقى، ھەر كىشىنىڭ بېشىغا كېلىدىغان ياخشىلىق ۋە يامانلىقلارنى پۈتۈپ چىقتى. ئەزەل كۈنى دېگەن ئەنە شۇدۇر. قۇدرەت قەلىمى دېگەنمۇ ئەنە شۇدۇر.

ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىلغان پەرىشتىلەرنىڭ ھەرقايسىنى بىر ئىشقا قويدى. بەزىسىنى جەننەتكە، بەزىسىنى دوزاخقا، بەزىسىنى ئەرشكە توختاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنى نامازغا، بەزىلىرىنى روزىغا، بەزىلىرىنى ھەججىزاكاتقا، بەزىسىنى ئىمان ـ ئىسلام، خەيرىساخاۋەتكە، ھەرقايسىنى بىر ياخشى ئىشقا مەسئۇل قىلىپ توختاتتى. سەجدە قىلغان پەرىشتىلەرنىڭ ھېچقايسىسى خىزمەتتىن مەھرۇم قالمىدى. ئەگەر بىرەرسى بېشىنى سەجدىگە قويغان بولسا، بېشىنى كۆتۈرگۈچە ئۇنىڭ تەلىپى ھاسىل بولاتتى. پەرىشتىلەر ھەممە ئىززەت ـ ئىكرامىنى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇلۇغلۇقىدىن تاپتى.

سوئال:

— پەرىشتىلەر سەجدىنى تەڭرىگە قىلدىمۇ ياكى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا قىلدىمۇ؟

جاۋاب:

— ئۇلۇغ تەڭرىنىڭ مەقسىتى، ھەزرىتى ئادەمنىڭ پەزىلەت ۋە كارامەتلىرىنى مەلۇم قىلىپ، دوستلارنى شاد ـ خۇرام، دۈشمەنلەرنى غەمكىن قىلماق ئىدى.

يەنە بىر جاۋاب شۇكى:

— سەجدە بەش خىل بولىدۇ. بىرىنچى، سەجدەئى ئىبادەت. بۇ ئۇلۇغ تەڭ

ردگه قىلىندۇ. ئىككىنچى، سەجدەئى تەھـ
يـيەت. بۇ پەيغەمبەرلەرگـە قـىلىنـدۇ.
ئۇچىنچى، نامازدا خـاتا كەتكـەن بولـسا
سەجدە قىلىندۇ. تۆتـىنـچى، سـەجدەئى
شۇكرانە، تەڭرىنىڭ بەرگەن رىسقىغا شۇكـ
رى قىلىپ سەجدە قىلىنـدۇ. بـەشىنچى،
سەجدەئى تىلاۋەت، قۇرئانـدا ئون تـۆت
يەردە سەجدە كېلىـدۇ.

نەقىل، دۇنيادا بىر يۇزىيىگىرمە تۆت
مىڭ پەيغەمبەر ئۆتكەن. بۇنىڭ ئـىچىدە
ئۈچ يۈز ئون ئۈچ پەيغەمبـەر مـۇرسەل.
بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى يىگىرمە تـۆت پەيـ
غەمبەر ئەڭ ئەۋزىلـدۇر.

جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ۋەھى كەل
تۈرگەن پەيغەمبەرلەر «مۇرسەل» دېيىلىدۇ.
تەڭرى يەتتە پەيغەمبەرگە ئون تۆت كىتاب
ئەۋەتتى. ئاۋۋال ئەلـلىك سەفھە ئايەتنى
ھەزرىتى شىست ئەلەيھىسسالامغا ئەۋەتتى.
ئوتتۇز پارە كىتابنى ئـىدرىس ئەلەيھىسـ
سالامغا، يىگىرمە تۆت كىتابنى ئـىبراھىم
ئەلەيھىسسالامغا، تەۋراتنى ھەزرىتى مۇساغا،
ئىنجىلنى ھەزرىـتـى ئەيـساغـا، زەبۇرنى
ھەزرىتى داۋۇدقا،فۇرقاننىھەزرىتى مۇھەممەد
مۇستەفا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسسەللەمگە
ئەۋەتتى. ھەچىىر پەيغەمبـەر مـۇھەممەد
ئەلەيھىسسالامدەك پەزىلەتلىـك، ئىززەت-
ئىكرامغا لايـىـق ئەمەس.

دېمەك، پەرىشتىلەر ھەزرىـتى ئادەم
ئەلەيھىسسالامغا سەجدە قىـلىشتـى. ئۇلار
بېشىنى كۆتۈرگەندە كۆردىكى، بىر دىـۋە
سۈرەت، بەدبەشىرە، يـۈزى قارا، كـۆزى
چېقىر، بوينىدا لەنەت ھالقىسى بـار بىر
مەخلۇق تۇراتتى — ئەزازىل شەيتان بولۇپ
قالغانـدى. پەرىشـتـىلەر ئەزازىلنىـڭ بۇ
ئەھۋالىنى كۆرگەندىن كـېيىـن تەڭـرىگە
شۈكرى ئېيتىپ باشلىرىنى قايتىدىن سەجـ
دىگە قويـدى. كېيىنـكىـسى «سەجـدەئى
شۈكرانە» ئىدى. تەڭرىدىن شۈنـداق خىـ
تاب كەلدىكى:

— ئەي مەڭگۈلـۈك لـەنەتـگـەردى،
ئادەمگە سەجدە قىلىشقا نېمىشقا نـومۇس
قىلدىڭ؟ مەلئۇن:

— ئەي تەڭرى، ئۇ ئادەمـدىن مەن
ياخشـراق، چۈنكى مېنى ئوتـتـىن ياراتـ
قانـدىڭ، ئۇنى لايـدىن ياراتتىـڭ، مەن
نېمىشقا ئۇنىڭغا سەجدە قىلغـۇدەكـمەن؟
ئوت ساپتۇر، تـۇپراق زۇلمـەتتـۇر. نۇر
تۇپراققا سەجدە قىلىپ بويـۇن سـۇنـغان
نەدە بار؟ — دېدى. تەڭـرى:

— ئەي مەلئۇن، سەن قانـداق قىـ
لىپ ئادەمدىن ئوبدان، ياخشى پەزىلەتلىك
بولىسەن؟—دەپ خىتاب قىلدى. شەيتان:

— ئوت دېگەن خاسىيەتلىكتۇر. ئوت
دېگەن ئەجدىھاغا ئوخشايدۇ. بىرەر نەرسە
ئىچىگە كىرسە دەرھال كـۆيـدۈرۈپ تاشـ
لايدۇ. بارلىق خام نەرسىلەرنى پىشۇرىدۇ.
بۇنداق نۇر نېمىشقا تـۇپـراقـقا سـەجدە
قىلدۇ؟ — دېدى. بۇ چاغدا تەڭرى:

— ئەي مەلئۇن، بۇ سۆزلىرىـڭ بىـ
ھۇدە بىلجىرلاشتىن ئىبارەت. سـەن دەر-
گاھتىن ئەڭ بۇرۇن قوغلاندى بولـغۇچىـ
سەن، ئۆزۈڭنى ماختاپ ئاۋارە بولما. مېـ
نىڭدەك ئەبەدىي پادىشاھنىڭ دەرگاھىدا
سەندەك ماختانچاق، شـەخسىيەتچىـلەرگـە
ئورۇن يوق، ئېھتىياجمۇ يوق. سېنىڭدەك
گەردەنكەش تەكەببۇرلارنى قانائەت تېشى
بىلەن ئۇرار. خۇش خۇي، خۇش خۇلۇقلارغا
رەھىم-شەپقىتىم تولا. ھەممە ئېغىرلىق،
سەۋرىچانلىق، مۇلايىملىق تۇپراقتا بولغانلىـ
قى ئۈچۈن جەننەتلىرىمنى تۇپراق بىلەن

بەرپا قىلدىم. جەننەتنىڭ ياخشىلىقى ئۇ-
نىڭدا ئوتنىڭ بولمىغانلىقىدىن، دوزاخ
ھەممىدىن قورقۇنچلۇق. ئۇنىڭدىكى ئازاب-
ئوقۇبەتنىڭ يامانراقى ئوتتىن كېلىدۇ.
تۇپراقنىڭ ئوتقا ھېچقانداق ھاجىتى يوق.
ئەمما ئوت تۇپراقنىڭ ئۈستىدە ماكان
تۇتماي ئىلاج يوق. ئەي مەلئۇن، مەككار!
سەن تۇپراق بىلەن بەسلەشمىگىن. بۇ
ھەقتە ئاداۋەتنىڭ بولسا ئوت بىلەن تۇپ-
راقنىڭ مۇنازىرىسىنى ئاڭلىغىن. شۇنىڭدىن
بىلىۋالىسەن، — دېدى.

ئوت بىلەن تۇپراقنىڭ مۇنازىرىسى

ئوت:

— ئەي تۇپراق، مېنىڭ سۈپەتلىرىم
شۇنچىلىك ئاجايىپكى، غايەت روشەنلىكىم-
دىن قاراڭغۇ كېچىنى كۈندۈزدەك يورۇ-
تۇپ نۇر چاچىمەن، قىسقىسى نۇردىن
پۈتكەن گۈلمەن، — دەپ ئۆزىنى بىر
مۇنچە تەرىپلەپ ماختىدى. تۇپراق:

— ئەي ئوت، سېنىڭ بارلىق ئىشىڭ
ھىيلە-مىكىر، پىتنىخورلۇق، تەكەببۇرلۇق-
تىن باشقا نەرسە ئەمەس. مېنىڭ ئىشىم
ئىززەت-ھۆرمەت تاجىسىنى كەمتەرلىك ۋە
خارلىق تۇپرىقىغا تاشلىماقتۇر، — دېدى.

ئوت:

— ئەي تۇپراق، مەن ھەم تەڭرىنى
ئاشكارا قىلغۇچى گۈھەردىنمۇ نۇرلۇق
بولغان پەلەك چىرىغىمەن، —دېدى. تۇپراق:

— ئەي ئوت، ئۆزۈڭگە بەكمۇ تەمەننا
قىلمىغىن. ھۆرمەتنىڭ خارلىقتىن تېپىلى-
دىغانلىقىنى، راھەتنىڭ ساخاۋەتتىن تېپى-
لىدىغانلىقىنى بىلەمسەن؟ مېنىڭ بۇنداق
ئەزىز بولۇشۇم ئەسلىدىكى خارلىقىمدىن
بولدى. مەن پۈتۈن ئالەمنىڭ ئېغىرلىقىنى
كۆتۈرىمەن. مەن بىر ئائىلىنىڭ ئىگىسىمەن.
ئائىلەمنىڭ خۇشاللىقى پەرزەنتلىرىم بىلەن-
دۇر. دۇنيا، ئاسمان، ئۇلۇغ قەسىر-زى-
يارەتگاھلار، قۇشلارنىڭ ئۈۋىلىرى، جان-
لىقلارنىڭ ئۆيلىرى، ئەبەدى بۇزۇلمايدى-
غان ئوردىلار، قىمارخانىلار.... مېنىڭ ئۈس-
تۈمدىن ئورۇن ئالغان. مەن بەزىدە زە-
ھەر ئىچسەم،بەزىدە گۈناھ-بۇزۇقلۇقلارنىڭ
دەردىنى تارتىمەن. تەڭرىنىڭ پەيغەمبە-
رى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئورنىمۇ
مېنىڭ ئۈستۈمگە جايلاشقان. مەن بارلىق
دەل-دەرەخلەر ۋە گۈل-گىياھلارغا
مۇھەببەت ئەمچىكىدىن سۈت ئەمگۈزىمەن.
ئالەمنىڭ يىرتىلغان ياقىسىغا ئىپار-زەپەر،
سەندەل، گۈل سۈيى، ئەنبەرلەرنى چىقىرىپ
خۇش بۇي قىلىمەن. جەننەتنىڭ ھۇرلىرى
ئۇنى ئىزدەپ تېپىپ كۆزلىرىگە سۈرمە قى-
لىشىدۇ ۋەتەڭرى بىلەن يېقىندىن سۆزلە-
شىدۇ. مەن بارلىق مەخپىيەتلىكلەرنى
ساقلايمەن. ئاللاتائالا «چىنلىقنىڭ ساندۇقى
تۇپراقتۇر»، دېگەنىدى.

ئەي ئوت،ئەزازىل ئادەم ئەلەيھىسسالامغا
سەجدە قىلىشقا نومۇس قىلىپ: «مەن ئوت
تۇرۇپ تۇپراقتىن يارالغان ئادەمگە نېمىش-
قا سەجدە قىلغۇدەكمەن»، — دېدى. ئۇ
دەرھال پەرىشتىلىك مەرتىۋىسىدىن چۈ-
شۈپ دۇزەخ سۈرىتىگە كىردى. ئەزازىللىق-
تىن مەلئۇنلۇققا تەيىن تاپتى، جەننەت-
تىن قوغلىنىپ، زېمىنغا چۈشتى. كارامەت
لىباسى پالاكەت كىيىمىگە ئالماشتى. دۆلەت
تاجىسىنىڭ ئورنىغا غەم-مېھنەت كېپىنى
كىيدى. پېشىۋالىقتىن قېلىپ، رەسۋالىققا
چۈشتى. تەڭرىنىڭ دەرگاھىدىن قوغلاندى.
رەھىم-شەپقەت دەرياسىدىن غەم-قايغۇ
دېڭىزىغا چۈشتى. ھەممە پەرىشتىلەر، ھاي-
ۋاناتلار، دەل-دەرەخلەر، ھاشاراتلارغىچە
ئۇنىڭ بېشىغا لەنەت تېشىنى ئاتتى. پە-

رىشتىلەرنىڭ سۆھبىتىدىن مەھرۇم قالدى... — دېدى.

ئەزازىل ھۆسىن - جامالدا پەرىشتىلەردىن چىرايلىق ئىدى. قاناتلىرى زۇمرەت - ياقۇتتىن ئىدى. ھەربىر قەۋەت ئاسماندا باشقا ئىسىم بىلەن چىرلايىتتى. قوشۇن بىلەن تۇغ - ئەلەملەرنى كۆتۈرۈپ ئاسماندىن - ئاسمانغا، جەننەتتىن - جەننەتكە يۈرۈپ سەيلە - تاماشا قىلاتتى. پەرىشتىلەر، ھۇر - غۇلمانلار ئۇنىڭ خىزمىتىدە ھازىر ئىدى ۋە ئۇنى ئىززەت - ھۇرمەت قىلاتتى. ئۇ تەكرىنىڭ پەرمانىغا بويسۇنمىغانلىقى ئۈچۈن ھەممە نازۇ - نېمەتتىن، ئىززەت - ھۇرمەتتىن مەھرۇم بولدى. ئۇنى شۇ چاغدا يەر يۈزىگە تاشلىغاندى. ئەزازىلنى يەرگە تاشلىغان ۋاقتىدا، بىر دەريانىڭ چۈشتى. بۇ دەريادا ئۇ يۈز يىل چۆمۈلۈپ، ئاجايىپ جاپا - مۇشەققەتلەرنى چەكتى. ئۇنىڭ شۇملۇقىدىن دەريانىڭ سۈيى ئاچچىق بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ دەريا «شور دەرياسى» دەپ ئاتالدى، «شور» دېگەن «بەدبەخت» دېگەن سۆزدۇر.

ئۆزىنى دەريادا بۇ ھالەتتە كۆرگەن ئەزازىل:

— مەن شۇنچە تائەت - ئىبادەت قىلدىم. ئاقىۋەت ئىشىم مۇنداق بولدى. ئەمدى نېمە بولسا بولسۇن، — دەپ بارلىق يامانلىق ۋە گۇناھ ئىشلارغا بېشىچە كىرىپ كەتتى. چۆل - بايابانلارنى كەزدى. بىر كۈنى ئۇ:

— ئەي تەكرى، مەن ھەممە تائەت - ئىبادەتنى قىلغانىدىم، شۇلارنىڭ ئەجرىنى بەرگىن، — دېدى. تەكرىدىن:

— سەۋر قىلىپ تۇرغىن. ئەجرىڭنى قىيامەت كۈنى بېرەي، — دېگەن ئاۋاز كەلدى. شەيتان:

— قىيامەت كۈنى نېمە بولسام بۇلاي، ماڭا ھېلى لازىم، بۇگۈنلا بەرگىن، — دېدى. تەكرى:

— نېمە تىلىسەڭ تىلىگىن، — دېدى. شەيتان:

— ماڭا ئۇزۇن ئۆمۈر بەرگىن، تا قىيامەت كۈنىگىچە تىرىك بولاي، ئاندىن ئادەم پەرزەنتلىرىنىڭ گۆشى بىلەن تېرىسىنىڭ ئارىسىدا يول بەرگىن، مەن شۇ جايدا يۈرەي، ئۇلار مېنى ھەرگىز تاشلىيالمىسۇن — دېدى. تەكرى:

— ئەي مەلئۇن، تىلىكىڭنى بەردىم، — دېدى. شەيتان:

— ئەمدى ھەممە خەلقنى ئۆزۈمدەك قىلىمەن، — دېدى. تەكرىدىن:

— ئەي مەلئۇن، ئاددىي پۇقرالارنىڭ ئۇ ئازدۇرارسەن، سىرداشلىرىمغا ھەرگىز ئاداۋەت قولۇڭنى ئۇزىتالمايسەن. ھەرقانداق قىلىپمۇ ئازدۇرالمايسەن، — دېگەن خىتاب كەلدى ۋە پەرىشتىگە:

— بۇ مەلئۇننىڭ گەدىنىگە ھەر كۈنى بىر شاپىلاق ئۇرغىن. ھەرگىز بوش ئۇرۇپ قويمىغىن، ئاغرىق ئاغرىقتا ئۇلىشىپ تۇرسۇن، — دەپ پەرمان قىلدى. پەرىشتە شەيتاننى ھەر كۈنى بىر شاپىلاق ئۇرسا، ئۇ دۇم چۈشۈپ يۈز - كۆزى تۆپراققا بۇلىناتتى. ئەتىسى يەنە ئاشۇ ھالەت داۋام قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ھالاكەتكە يۈزلەندى.

دېمەك، پەرىشتىلەر ئادەمگە سەجدە قىلدى، ئەزازىل بويۇن تولغاپ شەيتان بولدى. ھەزرىتى ئادەمنى جەننەتكە ئېلىپ كىردى ۋە يەتمىش خىل، رەڭگارەڭ

كىيىم - كېچەكلەرنى كىيدۇرۇپ، تەختكە ئولتۇرغۇزدى، بېشىغا كارامەت تاجنى كىيدۇردى. قولىغا خەلىپىلىك ئەگگۈشتەر ئۈزۈكىنى سالدى. ھەممە كىيىملىرىگە «لائىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇلـ لاھ» (بىر تەڭرىدىن باشقا تەڭرى يوق، مۇھەممەد تەڭرىنىڭ ئەلچىسى) دېگەن خەت نەقىش قىلىنغاندى، ئادەم ئەلەيھىسسالام تەختىدە ئولتۇرسا، يەتمىش مىڭ گۈرۈھ پەرىشتىلەر ئارقىسىدا تۇرۇپ ياخشى تىلەكـ لەرنى ياغدۇراتتى، يەنە ئاۋاز ئاڭلاندى:

— ئەي مالىكى رىزۋان، جەننەتنىڭ ئىشىكلىرىنى ئېچىپ قويۇڭلار، ئۇنى ئازادە قىلىپ ياساپ قويۇڭلار. بارلىق دەرەخلەرنىڭ مېۋىلىرى پىشىپ، دەريالارنىڭ سۈيى ئېقىپ تۇرسۇن، رەھىم - شەپقەت شامىلى چىقىپ تۇرسۇن، ھۇرلەر ئۆزىنى ياساپ تۇرسۇن، خىزمەتچىلەر ئاسمانلارنىڭ بىساتلىرىنى زىننەتلەپ ياساپ قويۇڭلار. ھەسەلدىن تاتلىق، مۇزدىن سوغۇق، سۈتتىن ئاق شەربەتلەر ئېقىپ تۇرسۇن. خۇش ئاۋاز، گۈزەل بۇلبۇللار يېقىملىق سادا بىلەن نەغمە قىلىڭـ لار. ئەي پەرىشتىلەر، تەختلەرنىڭ ئارىسىدا ۋە ئەتراپىدا ئەدەب بىلەن تۇرۇڭلار!.....

نەزمە:

سۇ چېچىڭلار بۇ يوللارغا گۈزەل نىگار كېلىدۇ،
ئۇچۇر بېرىڭ، بۇ باغلارغا بۇيى باھار كېلىدۇ.
يول بېرىڭلار ئۇ دىلدارغا، يۈزلىرى تولۇن ئايغا،
چېھرىسىنىڭ نۇرىدىن كۆركى باھار كېلىدۇ.
ئاۋات بولۇر باغىمىز، تۇندە يانار چىراغىمىز،
يىراق كېتەر غەم - قايغۇمىز، باغى گۈلزار كېلىدۇ.
ياساڭ جەننەت ھۇرلىرىنى، قويماڭ ھېچىبىر قۇسۇرىنى،
قۇرۇڭ شادلىق بەزمىسىنى، گۈل يۈزلۈك يار كېلىدۇ.
جان گۈلشىنى پىدا ئاڭا، بۇلبۇلدۇر ئۇ، زەپ خۇشناۋا،
مېنىپ كۆكتە چاقماقلارغا، تەنگە مادار كېلىدۇ.
ئۇنىڭدىن نۇر ئالار ئالەم، ئۇ تەڭرىگە يېقىن مەھرەم،
لالە يۈزلىرىدە شەبنەم، بەرگى چىنار كېلىدۇ.
پۇراق ئېلىپ گۈل سۈيىدىن، ئەترە - ئىپار ھىدلىرىدىن،
ئېچىپ ساقى شەربىتىدىن، كۆزى خۇمار كېلىدۇ.

بۇ چاغدا بارلىق پەرىشتىلەر كۆڭۈل ئېچىش، بۇ گۈزەل كەيپىياتنى كۆرۈپ تاماشا قىلىش ئۈچۈن يىغىلدى. ھۇر - غۇلمانلار ئۆزلىرىنى زىننەتلەپ، پۈتۈن ناز - كەرەشـ مىلىرى بىلەن تەييار بولدى. ئادەم ئەلەيـ ھىسسالام ئولتۇرغان تەختنى پەرىشتىلەر كۆتۈرۈپ جەننەتنىڭ ئىشىكىگە ئېلىپ كەلدى. بۇ چاغدا تەڭرىدىن:

— ئەي پەرىشتىلەر! ئادەمنى مەن ئۆز قولۇم بىلەن ياراتتىم. ئاسمان توغرىسىدا تەلىم بەردىم. پەرىشتىلەرنى ئۇنىڭغا سەجدە قىلدۇردۇم. ئەي ئادەم! ئەزازىلنى سېنىڭ ئۈچۈن دەرگاھىمدىن قوغلاندى قىلدىم، ئۇنىڭ بېشىدىكى پەلەكنىڭ تاجىسـ نى ئېلىپ، بوينىغا لەنەت چەمبىرىنى سالدىم. جەننەتنىڭ تونلىرىنىڭ ئورنىغا

پالاكەت كېپەنلىرىنى بەردىم. ئۇ ساڭا ئەڭ ئاۋۋال دۇشمەن بولدى. شۇڭا ئۇنىڭ سۆزىگە زىنهار كىرمىگىن ۋە ئۇنىڭ بىلەن ھەمسۆھبەت بولمىغىن، — دەپ پەرمان بولدى. ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام قوبۇل قىلدى. جەمئىي پەرىشتىلەرنى گۇۋاھ قىلىپ ئەھدنامە يېزىلدى. ئاندىن كېيىن ئادەمنى جەننەتكە ئېلىپ كىردى. پەرىشتىلەر ياخشى تىلەكلەرنى تىلىدى. ھەزرىتى ئادەم:

— ئەي تەڭرىم، پېشانەمدىكى نۇرنى ئۆزۈمۈ كۆرۈپ باقسام، ئۇ نۇردىن قاراڭغۇ كۆزۈمنى نۇرلاندۇرسام، — دېدى. تەڭرىنىڭ پەرمانى بىلەن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نۇرى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوڭ بارمىقىغا كەلدى. ئۇ قولغا «ئەڭگۈشتى شاھادەت» (كۆرسەتكۈچ بارماق) دەپ ئات قويۇلدى، شۇ قولىنىڭ تىرنىقىغا دۇرۇت ئوقۇپ كۆزگە تەۋەررۇك قىلىپ سۈرتۈش سۈننەت بولدى. دېمەك، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ نۇرى بەخت پېشانىسىدىن باش بارماقتا كەلدى. بەزى پەرىشتىلەر تېخىچە مەھلىيا بولۇپ قاراپ تۇرۇشاتتى. تەڭرىدىن:

— ئەي ئادەم، بۇ دوستۇم مۇھەممەدنىڭ ئۆزىنىڭ نۇرى. تۆت يارنىڭ نۇرىمۇ بار، — دەپ خىتاب كەلدى. ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام:

— ئەي تەڭرىم، تۆت يارنىڭ نۇرىمۇ قولۇمغا كەلسە، — دېدى. تۆت يارنىڭ نۇرىمۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىغا كەلدى، ئۇلارنىڭ نۇرلىرىنىمۇ كۆزىگە سۈرتتى، ئادەم تاكى گۇناھكار بولغانغا قەدەر ئۇ نۇرلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قوللىرىدا بار ئىدى. گۇناھكار بولغاندا كىندىك تۇۋۇگە باردى.

جەننەتنىڭ ئىچىگە ھەرخىل كۆرسلار قويۇلغان بولۇپ، ھەر بىرىگە كېلىپ ئولتۇرسا پەيغەمبەرلىك دەرىجىلەر مەلۇم بولاتتى. ئادەم ئەلەيھىسسالام بىر كۆرسىدا ئولتۇرغانىدى، نۇردىن يەتمىش مىڭ تۇغ تىكىلىپ، بۇ تۇغ- ئەلەملەرنىڭ نۇرى بارلىق ئاسمان، ئەرش - كۆرسى، لەۋھى - قەلەم، ھەممە جەننەتلەرنى يورۇتۇپ چاقنىتىۋەتتى. بۇنى كۆرگەن ھەزرىتى ئادەم:

— بۇ كىمنىڭ كۆرسىسى؟ — دەپ سورىدى. پەرىشتىلەر:

— سىزنىڭنەۋرىڭىز، ئاللانىڭ دوستى، دەردمەنلەرنىڭ داۋاسى، گۇناھكارلارنىڭ جازا كۈندىكى شەپقەتچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ، — دېيىشتى. ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۇ كۆرسىدا ئولتۇرۇپ ئۆزۈم، خورىلارنى يېدى. جەننەتتە بارلىق راھەت - پاراغەت، شىرىن - شەربەتلەر تەييار ئىدى، بۇ يەردە ئولتۇرۇپ ئادەم ئەلەيھىسسالامدا ئايالغا ھەۋەس تۇغۇلدى. كۆڭلىدە:

— بۇنداق ئىززەت - ھۇرمەت ۋەدۋلەت- سائادەتلىك كۈنلەردە ئۆز خىلىمدىن جۈپتۈم بولغان بولسا، ئۇنىڭ بىلەن سىردىشىپ، ھۇڭدىشىپ، ئىككىمىز ئەيش - ئىشرەت قىلىپ بەختتىن بىللە بەھرىمەن بولساق قانداق ياخشى بولاتتى، — دەپ ئارزۇ قىلدى. بۇ دەل چۈش ۋاقتى ئىدى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇيقۇسى كېلىپ، بىر پەس ئۇخلىدى، بۇ چاغدا تەڭرى جىبرىئىلغا:

— ئادەمنىڭ سول قوۋۇرغىسىدىن بىرنى ئېلىپ ئۆزىدەك بىر ئادەم ياسىغىن. ھەممە ئادەم شۇنىڭدىن پەيدا بولىدۇ، — دەپ پەرمان قىلدى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام دەرھال ھەزرىتى ئادەمنىڭ سول قوۋۇرغىسىدىن

بىرتالنى ئېلىپ ئادەم سۈرىتىنى ياسىدى. ئەمما ئۇنىڭ بىرقانچە يەرلىرى ھەزرىتى ئادەمنىڭكىگە ئوخشىمىدى. تېرىسى نېپىز ۋە ئاق، بەدەنلىرى يۇمشاق ئىدى. تەڭرى ئادەمنىڭ روھىدىن دەمىدە قىلدى. ھاۋا شۇ زامان تىرىلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇردى.

ھاۋانى ئۇيقۇ بىلەن ئويغاقلىقنىڭ ئارىسىدا ياراتماقنىڭ سەۋەبى شۇكى، ھەزرىتى ئادەم ئويغاق چاغدا قوۋۇرغىسىنى ئالسا، بەدىنى ئاغرىپ كەتكەنلىكتىن ھاۋانى ئۆچ كۆرۈپ قالاتتى. قاتتىق ئۇخلاپ قالغان بولسا ھاۋانىڭ ئۆزىنىڭ بەدىنىدىن يارىتىلغانلىقىنى بىلمەي ئۇنىڭغا مېھرىبان بولماس ئىدى. باشقا نەرسىدىن ياراتقان بولسا ياخشى كۆرمىگەن بولاتتى.

ھاۋا ئىنتايىن گۈزەل ئىدى. ئۇنىڭ دىكى ھۆسن ـ جامال ھېچقانداق ئىنساندا بولمىغاندۇر، تەڭرى ئۆز نۇرىدىن زەررىدەك ئېلىپ يۈزگە بۆلۈپ توقسان توققۇزنى ھاۋاغا بەردى. قالغان بىر ھەسسىنى يۈزگە بۆلۈپ توقسان توققۇزنى يۈسۈف ئەلەيھىسسالامغا بەردى، قالغان بىر ھەسسىنى يەنە يۈزگە بۆلۈپ توقسان توققۇزنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، خەدىچە كۈبراغا، ئائىشە سىدىقغە، فاتىمە ـ زۇھراغا بەردى. قالغان بىر ھەسسىنى پۈتۈن دۇنيادىكى خەلقلەرگە بەردى.

ھەزرىتى ئادەم ئۆزىگە ئوخشاش سۈرەتتىكى ھاۋانى كۆرۈپ كۆڭلى زوق ـ شوخقا تولدى ۋە:

ـ ماڭا يېقىن كەل، ـ دەپ چاقىردى. ھاۋا ئۇنىمىدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۆچ قېتىم چاقىردى. بۇ چاغدا ھەزرىتى ھاۋا ئادەم ئەلەيھىسسالامغا:

ـ ماڭامەيلىك بولسا ئۆزۈڭ كەلگىن، ـ دېدى. ئاخىر ھەزرىتى ئادەم قوپۇپ ھاۋانىڭ قېشىغا كەلدى. ئەر كىشى ئايال كىشىنىڭ قېشىغا كېلىش شۇنىڭدىن باشلاپ قائىدە بولۇپ قالدى.

ھەزرىتى ئادەمنىڭ ھاۋاغا مەيلى چۈشتى. بۇ چاغدا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام:

ـ ئەي ئادەم، ئالدىرىمىغىن. ھاۋا ھەرقاچان سېنىڭكى. سىلەرنى نىكاھ قىلىمىغۇچە يېقىنلاشساڭ بولمايدۇ، ـ دېدى. ھەزرىتى ئادەم مۇناجات قىلىپ:

ـ بۇ قانداق بولغىنى؟ مېنىڭ خىيال ـ پىكرىم ھاۋادا بولۇپ قالدى. ئۇ گويا مېنىڭ جان ـ جىگىرىمدۇر. مەن ھېچ تاقەت قىلالمايۋاتىمەن، ـ دېدى. تەڭرى:

ـ ئۇنى ساڭا جۈپ قىلىپ ياراتتىم. ئۇنىڭ جامالى بىلەن كۆڭلۈڭنى خۇش قىلىسەن. ئۇنىڭ بىلەن بىر يەردە بولغاندىن كېيىن كۆڭلۈڭگە ئارام بولىدۇ، ـ دېدى. شۇ سەۋەبتىن ھەرقانداق ئاشىق مەشۇقىنىڭ ۋىسالىغا ئېرىشكەندىن كېيىن ئىلگىرىكى ھاۋايى ھەۋىسى قالمايدۇ.

ھەزرىتى ئادەم:

ـ ئەي تەڭرىم، ماڭا پەرمان قىلساڭ، ئازراق ئارام تاپسام، ـ دېگەندى، تەڭرىدىن:

ـ ئەي ئادەم، ساڭا نېمە ۋە قانداق نەرسە لازىم؟ ـ دېگەن خىتاب كەلدى. ئادەم:

ـ ئەي تەڭرىم! سەن مېنىڭ بولغاندىن كېيىن ئىككىلا ئالەمنىڭ بايلىقى مېنىڭ ئەمەسمۇ؟ ـ دېدى.

بۇ سۆز تەڭرىگە تولىمۇ يېقىپ كەتتى. ئۇ پەرىشتىلەرگە:

ـــ ئەرش كۇرسى، لەۋھى قەلەمدىكى بارلىق پەرىشتىلەر يىغىلىپ جەننەتنى چىرايلىق بېزەكلار، ـــ دەپ پەرمان قىلدى. پەرىشتىلەر رەڭگارەڭ كىيىم ـ كېچەكلەرنى كىيىشكەن بولۇپ، ھۇر قىزلار سەپ ـ سەپ بولۇشۇپ چاڭ چېلىشاتتى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ بېشىغا تاج، ئۇچىسىغا رەڭگا رەڭ كىيىملەرنى يەتمىش قات كىيدۇردى. ئاندىن تەڭرىنىڭ سۈپەتلىرى ھۇرمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىپ ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھاۋانىڭ نىكاھ خۇتبىسى باشلاندى. خۇتبىغا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ شەرەپلىك نامى زىننەت بەرگەندى. نىكاھ ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئۇلارنى بىر يەردە بولۇشقا تەڭردىن پەرمان كەلدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار يۈز مىڭ ئىززەت ـ ئىكرامىلار بىلەن جەننەتتە ئەيش ـ ئىشرەتلەر قىلىشقا باشلىدى. لېكىن «شەجەرەئى مەمنۇئ» دېگەن دەرەختىن پەرھىز قىلىپ ئۇنىڭغا ھەرگىز يېقىنلاشمايتتى.

بىر رىۋايەتتە بەش يۈز يىل، يەنە بىر رىۋايەتتە ئۇچ يۈز يىل ئۆتتى. بۇ چاققىچە تەڭرى ئۆز كارامىتى بىلەن ئادەمگە ئاسمان ئىلمىنى تامامەن بىلدۈرۈپ بولدى. ئاندىن پەرىشتىلەرگە:

ـــ سىلەر ئالىم بولماقچى بولساڭلار، جەمئىي مەۋجۇداتلار ۋە مەخلۇقاتلار توغرىلىق ھەرقانداق مۇشكۇل سوئالىڭلار بولسا ئادەمدىن بېرىپ سوراڭلار، ـــ دەپ پەرمان قىلدى. پەرىشتىلەر كېلىپ سوئال سوردى. ھەزرىتى ئادەم ھەممە سوئاللارغا دەرھال جاۋاب بەردى. بىراق ئادەم ئەلەيھىسسالام پەرىشتىلەردىن سوئال سوراشقاندا، ئۇلار جاۋابىغا ئاجىز كېلىشتى. تەڭرىدىن:

ـــ دېمەك، ئادەمنىڭ سىلەردىن ئالىم ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. سىلەردەك مىڭ ئابىد① دىن بىر ئالىم ياخشىراقتۇر. ئەمدى ھەممىڭلار ئادەمنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ، ئۇنىڭغا سەجدە قىلىڭلار! ـــ دەپ پەرمان بولدى، جەمئىي پەرىشتىلەر سەجدە قىلدى. ئەزازىل سەجدە قىلمىدى. شۇ سەۋەبتىن ئىبلىس ئاتالدى. ئىبلىس ـــ نا ئۈمىد دېگەن سۆزدۇر. پەرىشتىلەر سەجدىدىن باش كۆتۈرۈپ قارىسا شەيتاننىڭ گەدىنىگە لەنەت بويۇنتۇرۇقى چۈشكەن، چىراي ـ شەكلى پۈتۈنلەي ئۆزگەرگەندى. بۇنى كۆرگەن پەرىشتىلەر تەڭرىگە شۈكرى قىلىپ قايتىدىن يەنە سەجدىگە باش قويۇشتى. شۇنىڭ ئۈچۈن نامازدا ئاۋۋالقى سەجدە پەرز، ئىككىنچى سەجدە ۋاجىپ بولدى.

ھەزرىتى ئادەم بىلەن ھاۋا ئەيش ـ ئىشرەت ۋە راھەت ـ پاراغەت بىلەن ئۆمۈرلىرىنى ئۆتكۈزمەكتە ئىدى. شەيتاننى جەننەتتىن چىقارغاندىن كېيىن:

ـــ جەننەتنىڭ ئىشىكىدىن ھېچنەرسە كىرمىسۇن، ـــ دەپ پەرمان بولدى. شەيتاننىڭ كۆڭلىدىن ھەزرىتى ئادەمگە بولغان ئۆچمەنلىكى ھەرگىز يوقالمىدى. كېچەكۈندۈز قىلىدىغان خىيال ـ پىكرى «قانداق قىلسام ئادەمنى ئۆزۈمدەك ئاسىي قىلۇرمەن؟» دېگەندىن باشقا نەرسە ئەمەس ئىدى. ئاخىر بىر كۈنى ھەسەت بىلەن:

ـــ ئۇ جەننەتتە ئەيش ـ ئىشرەت قىلىدۇ. مەن بولسام خار ـ زار بولۇپ يۈرۈيمەن. مەن چوقۇم بىر ھىيلە بىلەن مۇرادىمغا يەتمەي قويىمايمەن، ـــ دەپ

① ئابىد ـــ تەڭرىگە ئىبادەت قىلغۇچى.

ئىت سۈرىتىدە بولۇپ جەننەتنىڭ ئىشىكىگە كەلدى. ئۇچ يىلغىچە ئۇ يەردە تەلمۈرۈپ ياتتى.

بىر كۈنى توز تالاغا چىقتى. شەيتان ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

— ئەي گۈزەل، نۇرلۇق قۇش، سېنىڭ ئىسمىڭ نېمە؟ — دەپ سوردى.

توز:

— مەن توز بولىمەن. ئۆزۈڭ كىم، قانداق كىشىسەن؟ — دېدى. شەيتان:

— مەن پەرىشتىلەردىنمەن. بىر ساەت، بىر نەپەس ئائەت ـ ئىبادەتتىن خالى بولمىدىم. «كۆپ تائەت ـ ئىبادەت قىلغان كىشىنىڭ جەننەتتىكى دەرىجىسى ئۈستۈن بولىدۇ» دەپ ئاڭلىغانىدىم. شۇڭا مەن ئۆزۈمنىڭ جەننەتتىكى ئورنۇمنى كۆرۈپ باقسام، ئەگەر راستىنلا پايدىسى بولسا تېخىمۇ كۆپرەك ئىبادەت قىلاي. بۇنىڭ ساڭىمۇ ساۋابى بولىدۇ. سەن مېنى باشلاپ جەننەتكە ئەپكىرىپ قويساڭ، مەن ساڭا ئۇچ نەرسىنى ئۆگىتىپ قويىمەن. ئۇنىڭ بىرسىنى ئوقۇسا كىشى ھەرگىز ئۆلمەيدۇ. يەنە بىرسىنى ئوقۇسا ھەرگىز ئاسىي بولمايدۇ. يەنە بىرسىنى ئوقۇسا ھەرگىز جەننەتتىن چىقمايدۇ، — دېدى. بۇنى ئاڭلىغان توز:

— ئەي پەرىشتە، گەپلىرىڭ راستمۇ؟ — دەپ سوردى. ئەزازىل سۆزىنىڭ راستلىقىغا قەسەم ئىچىپ بىچارە توزنى ئالدىدى. توز ئۇنىڭغا:

— بۇ ئىش مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ. مېنىڭ «يىلان» دەپ بىر بۇرادىرىم بار. شۇ بىر ئىلاج قىلىپ باقسۇن، — دېدى ۋە بېرىپ يىلاننى چاقىرىپ كەلدى. شەيتان يىلانغىمۇ يۇقىرىقى سۆزلەرنى قىلىپ ئازدۇردى. يىلان:

— مەن سېنى قانداق قىلىپ جەننەتكە ئەپكىرەرمەن؟ — دېدى. شەيتان:

— ئاغزىڭنى ئاچ، — دېدى. يىلان ئاغزىنى ئېچىشىغا شەيتان يىلاننىڭ ئىچىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق ھىيلەمىكىر بىلەن جەننەتكە كىرىۋالدى. جەننەتتىكى ھەممەيلەن ئۇنىڭ جەننەتكە كىرىۋالغانلىقىنى كۆرۈپ ئۇنى قوغلاپ جەننەتتىن چىقىرىۋەتمەكچى بولۇشتى. لېكىن ھەرقانچە قىلىپمۇ چىقىرالمىدى. بۇ لەنىتى مۆكۈپ يۈرۈپ ھەزرىتى ئادەم بىلەن ھاۋانىڭ يېنىغا كەلدى. ئۇلارمۇ بۇنى تونۇدى. ئۇ ئۇستىلىق بىلەن ھىيلە ئىشلىتىپ ئۇلارغا يېقىنلىشىپ يىغا ـ زارە قىلغان بولۇۋالدى. بۇلار شەيتاندىن:

— نېمىشقا يىغلايسەن، — دەپ سوردى. شەيتان:

— سىلەر بىلەن كۆڭلۈمىز يېقىن ئىدى. ئەمدى ئايرىلىپ قالغىنىمغا يىغلايمەن، — دېدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام:

— بىز سەن بىلەن نېمىشقا ئىزدىشىمىز؟ — دەپ سوريۇدى، شەيتان:

— سىزلەرگە بۇ مېۋىلەرنى بەرمىگىنىگە قاراپ سىزلەرنى جەننەتتىن چىقىرىۋېتەرمىكىن دەپ ئويلايمەن. بۇ مېۋىنىڭ ئۇچ خىل خاسىيىتى بار. بىرىنچى، بۇنى يېگەن كىشى ھەرگىز ئۆلمەيدۇ. ئىككىنچى، تەڭرىگە ئاسىي بولمايدۇ. ئۈچىنچى، بېھىشتىن مەڭگۈ چىقمايدۇ، — دېدى.

بۇ ھارامزادىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ھەزرىتى ئادەمنىڭ بۇغداينى يەپ باققۇسى كەپقالدى. لەنىتى ئىبلىس بۇغداي دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ ئولتۇرۇپ ھەددىدىن

ئارتۇق يىغلاشقا باشلىدى. بۇ چاغدا ھاۋا ھۇر قىزلار بىلەن ئۇنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلدى. شەيتان ئادەم ئەلەيھىسسالامغا دېگەن سۆزلىرىنى يەنە دەپ، سۆزىنىڭ راستلىقىغا بىر سائەت ئىچىدە يەتمىش قېتىم قەسەم ئىچتى. ئۇنىڭ ئازدۇرۇشى ھاۋاغا تەسىر قىلدى ۋە بۇغداينى يېمەكچى بولدى. بۇ چاغدا شەيتان يەنە:

— بۇ مېۋىنى كىم ئاۋۋال يېسە ئۇ ھەممىدىن ئۇلۇغ بولىدۇ. ھېچقانداق دۇشمەن ئۇنىڭغا قەست قىلالمايدۇ، ئۇ ئەڭ خاسىيەتلىك ئادەم بولۇپ قالىدۇ، — دېۋىدى، ھاۋانىڭ تېخىمۇ يېگۈسى كەلدى ۋە ئۇچ باشاقنى ئۈزۈۋالدى. بىرىنى شۇ يەردىلا يېدى، بىرىنى يوشۇرۇپ قويدى، يەنە بىرىنى ھەزرىتى ئادەمنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى. ھەزرىتى ئادەم يېگىلى ئۇنىمىدى. ھاۋا:

— مەن يېدىم، ناھايىتى لەززەتلىك مېۋە ئىكەن، — دەپ ماختاپ، يېيىشكە دالالەت قىلدى. ئاخىر بىرىنى ھەزرىتى ئادەم ئاغزىغا سالدى. ئۇنىڭغا شۇنداق بىر تۇرلۇك لەززەتلىك تېتىپ كەتتى. يەنە بىرىنى ئاغزىغا سېلىپ تۇرۇپ ھېلىقى چاغدا قىلغان ۋەدىسى ئېسىگە كېلىپ قالدى. دەل شۇ چاغدا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام كېلىپ بوغۇزىنى تۇتۇۋالدى. بۇغداي يۇمىلاق بولۇپ بوغىزىدا توختاپ قالدى. ئەركىشىنىڭ بوغۇزىدا بۇغدىيىكى بولۇشىنىڭ سەۋەبى شۇنىڭدىن قالغانكەن.

ھەزرىتى ئادەم ئالدىدا يېگەن بىر باشاق بۇغداي ئاشقازىنىغا بارماي تۇرۇپلا ئۇچىسىدىكى جەننەتنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى چۈشۈپ كەتتى. بېشىدىكى تاج ئۇچتى. تەختىسى سىلكىنىپ ئۇنى يەرگە تاشلىدى. ئۇلار يالىڭاچ، يالاڭباشتاق قالدى. قورساقلىرى ئېسىلىپ، تەرەت قىستاشقا باشلىدى. قەيەرگە بارسا «بۇ پاك يەرنى ناپاك قىلمىغىن!» دېگەن ئاۋاز چىقاتتى. تەرىتى قىستاپ ئامالسىزلىقتىن چىقىپ كەتتى. ئاياغلىرى بۇلغاندى. ئاخىر بولمىغاندا ئۇلار خىجىللىققا چىدىماي قولتۇقلىرىغا، چات ئارىلىرىغا قىستۇرۇپ باقتى. بۇ نىجاسەتلەر تەگكەن يەردىن ھارام تۇكلەر ئۇنۇپ چىقتى. كېيىنكىلەرگە ئۇنى ئېلىۋەتمەك سۈننەت بولۇپ قالدى. دېمەك، ئۇلار پاناھلانغۇدەك ھېچىيەر يوق ئىدى. دەرەختىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنسا، دەرەخلەرمۇ قاچاتتى. ئۇلار قىپيالىڭاچ بولغاچقا خىجالەت بولۇپ يىغلاپ ئاھ ئۇرۇپ پۇشايمان قىلاتتى. ئادەم ئەلەيھىسسالام بۇ ئىشنى ھاۋادىن كۆرەتتى. تۇرۇپ شەيتاندىن كۆرەتتى. ئۇ:

— ئەي ھاۋا، ئۆزۈڭگىمۇ قىلدىڭ، ماڭىمۇ قىلدىڭ، ... ئەي لەنىتى شەيتان، مەن ساڭا نېمە قىلغىنىمغا مېنى بۇ ھالغا قويىسەن؟ — دەيتتى. شەيتان:

— مەن سېنىڭ سەۋەبىڭ بىلەن مۇشۇ كۈنگە قالغان تۇرسام، سېنىمۇ ئۆزۈمدەك قىلماي بۇ جاپا - مۇشەققەتنى يالغۇز ئۆزۈم تارتىپ يۈرەمتىم؟ سېنىمۇ ماڭا ئوخشاش بولسۇن دېدىم، — دەپ خۇشاللىقدا تېرىسىگە سىغماي كەينىگە كىرىپ تاماشا كۆرۈپ يۈرەتتى. ھەزرىتى ئادەم خىجالەت بولغانلىقىدىن يوشۇرۇنىدىغان جاي تاپالماي قېچىپ يۈرەتتى. چىلان دەرىخى ئۇنى مەھكەم تۇتۇۋالدى. ھەرقانچە زارلىنىپ كەتسىمۇ قويۇپ بەرمىدى ۋە:

— مەن سېنى ھەرگىزمۇ قويۇۋەتـ

مەيمەن. ئەگەر قويۇپ بەرسەم مەنمۇ سەندەك ئاسىي بولىمەن، — دېدى. ئاخىر تەڭرىگە مۇناجات قىلىپ:

— ئەي ئۇلۇغ تەڭرىم، يالىڭاچلىق خىجالىتىدىن دەرەخقە گىرىپتار بولۇپ قالدىم. سېنىڭدىن باشقا قۇتقازغۇچۇم يوق ... — دېدى. تەڭرىدىن:

— بۇ ئىش ئۆزۈڭنىڭ شۇملۇقىدىن بولدى، — دېگەن خىتاب كەلدى ۋە چىلانغا:

— ئۇنى قويۇۋەتكىن، — دەپ پەرمان بولدى. شۇنىڭدىن كېيىن چىلاندىن ئاجرىدى.

ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام يەر يۈزىگە چۈشكەن چاغدا جەننەتتىكى بارلىق مېۋىلەرنىڭ ئۇرۇقىنى ئەپكىلىپ تېرىدى. چىلان دەرىخىگە يۇقىرىقى ئاداۋىتى بولغاچقا ئۇنى چۆلگە تېرىدى، سۇغارمىدى.

تەڭرى ئادەم ئەلەيھىسسالامنى جەننەتتىن چىقارماقچى بولدى. لېكىن يەنە ئۇنىڭغا رەھمى كېلىپ:

— ئەي ئادەم، سېنى تۇپراقتىن ياراتتىم. ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن ھۇرمەتلىك قىلدىم. پەرىشتىلەرگە كۆتۈرگۈزۈپ داغدۇغا بىلەن جەننەتكە كىرگۈزدۈم. جەننەتنىڭ نېمەتلىرىدىن بېرىپ، ھاۋانى جۈپ قىلىپ بەردىم. بۇغداينى يېمىگىن، دەپ مەنئى قىلىسام، شەيتاننىڭ دۇشمىنىڭ ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ نېمىشقا ئۇنىڭ سۆزىگە كىرىپ بۇغداي يەيسەن؟ ئەي ئادەم! نېمىشقا ئەمرىمنى تۇتمىدىڭ؟ — دېدى. ھەزرىتى ئادەم:

— ئەي ئۇلۇغ تەڭرىم، ھۆكۈمنى كىم پەرمان قىلدى؟ — دەپ سوردى. تەڭرى:

— ئەي ئادەم، مېنىڭ ھۆكۈمۈم ۋە تەقدىرىم يوشۇرۇن، بۇيرۇقۇم ئاشكارىدۇر. يوشۇرۇن نەرسىنى ئاشكارا نەرسىگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ، — دېدى. ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام يەنە:

— ئەي تەڭرىم، ماڭا قانداق ھۆكۈم قىلىساڭمۇ قىل، مېنى كەچۈرگىن، — دېدى. تەڭرى:

— ئادەمنىڭ دۇشمەنلىرىنى جەننەتتىن چىقىرىپ، ئۇنى يەر يۈزىدە گۇناھلىرىدىن ساقىت قىلىمەن، — دېدى.

ھەزرىتى ئادەم بىر دەرەخنىڭ تۈۋىگە بېرىۋىدى، دەرەخ:

— ئەي ئادەم، خوجىسىنىڭ پەرمانىنى تۇتمىغان كىشى بۇنىڭدىنمۇ يامان ھالغا قېلىپ جەمئىي خەلقى ئالەمگە دۇشمەن بولغۇسىدۇر، — دېدى.

ئادەم ئەلەيھىسسالام ئەنجۈرنىڭ قېشىغا كېلىۋىدى، ئۆز يوپۇرمىقىدىن تۆت تالنى بەردى. ئادەم بۇ يوپۇرماقلار بىلەن ئەۋرىتىنى ياپتى. تەڭرى:

— ئەي ئەنجۈر، ئادەمگە نېمىشقا يېپىنچا بەردىڭ؟ — دەپ سوراۋىدى، ئەنجۈر:

— ئەي قۇدرەتلىك تەڭرىم، ئادەمدىن ھەقىقەتەن گۇناھ سادىر بولدى. ئۇلۇغلار ئۆز قۇلىنىڭ بىرەر گۇناھى ئۈچۈن ھەرگىز ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەيدىغۇ؟ ئادەمنى ئەسلىدە ئەڭ ئېسىل مەخلۇق قىلىپ ياراتقانسىڭ. ئۇنىڭ سۈرىتىنى ئۆز قولۇڭ بىلەن ياسىدىڭ. شۇنچە ئىززەتلەپ پەيدا قىلغان بەندەڭنى ئاخىرى تاشلىۋەتمەسسەن ۋە زايا قىلماسسەن؟ ئۇ بەندەڭنىڭ

قىپىيالىڭاچ يۇرگىنىگە چىدىمىدىم، سېنىڭ هۇرمىتىڭنى ساقلاپ ئۇنىڭغا يېپىنچا بەردىم ... دېدى. تەڭرى:

— ئەي ئەنجۇر، سېنىڭ ئويلىغانلىرىڭ تولىمۇ ياخشى بوپتۇ. شۇ سەۋەبتىن سېنى نۇرغۇن كېسەللەرگە داۋا قىلدىم. خالايىق ئارىسىدا ئەزىز قىلدىم، ئەمما مەندىن رۇخسەتسىز ئىش قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن كىشىلەر سېنى ئازراق شاپىلاقلاپ يېپسۇن، بارلىق دەرەخلەر چېچەكلەپ مېۋە بولسا، سېنىڭ مېۋەڭ چېچەكسىز بولىدۇ، — دەپ بېشارەت بەردى. ۋە ئادەمگە:

— ئەي ئادەم مەن ساڭا كارامەت ياخشىلىقلارنى قىلغانىدىم. سەن بولساڭ مېنىڭ پەرمانىمنى تۇتمىدىڭ. شۇڭا نەچچە تۇرلۇك جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىسەن، بىرىنچى يالىڭاچلىق، ئىككىنچى، قورسىقىڭ ئېسىلىشى، ئۈچىنچى، تېرەڭ سۈس، رەڭسىز بولدى. تۆتىنچى، خۇدادىن يىراق بولدۇڭ. بەشىنچى، جۈپتىڭ هاۋادىن ئۇچ يۈز يىل جۇدا بولىسەن. ئالتىنچى، شەيتان ساڭا دۈشمەن بولدى. يەتتىنچى، پۈتۈن ئالەمگە پۇر بولدۇڭ. سەككىزىنچى، مال ـ ئەمۋالىڭغا شەيتان ئارىلىشىدۇ. توققۇزىنچى، ئادەم پەرزەنتىگە بۇ دۇنيا بىر زىندان بولىدۇ. بارلىق جاپا ـ مۇشەققەت، ئىسىق ـ سوغۇققا دۇچ كېلىدۇ. ئونىنچى، تۇرمۇش كەچۈرۈش ئۈچۈن تولىدىن ـ تولا مۇشەققەت بىلەن خار ـ زارلىققا ئۈچرايدۇ، ـ دېدى. ئاندىن هاۋاغا:

— ئەي هاۋا، ئادەمگە نېمىشقا بۇغداي يېگۈزدۈڭ؟ خاتالىقىڭنى بىلەمسەن؟ — دېۋىدى، هاۋا:

— ئەي تەڭرىم، مۇنداق بولۇشۇمنى هەرگىز بىلمىدىم، سېنىڭ ئالدىڭدا تۇرغان كىشى يالغان ئېيتمايدۇ، دەپ ئويلاپتىمەن. تۆۋە قىلدىم. سېنىڭ كەرىمىڭ كەڭدۇر ... — دەپ يىغلىدى. تەڭرى:

— ئەي هاۋا، سېنىڭ ئىتائەتسىزلىكىڭنىڭ شۇملۇقىدىن ئاياللار ئون تۇرلۇك بالاغا گىرىپتار بولىدۇ. بىرىنچى، هەيز، نىفاس، ئىككىنچى، قورساق ئاغرىقى. ئۈچىنچى، تۇغۇت ئاغرىقى. تۆتىنچى، ئەرنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقالماسلىق. بەشىنچى، تالاق ئەرنىڭ ئىختىيارىدا بولۇش. ئالتىنچى، مىراس ئاز تەگمەك. يەتتىنچى، دىن ـ دىيانىتى كەم بولماق. سەككىزىنچى، تەڭرىنىڭ يولىيورۇقلىرىنى بىۋاسىتە ئاڭلىيالماسلىق. توققۇزىنچى، ناماز جۈمەدىن مەهرۇم بولىدۇ. ئونىنچى، هېيت نامىزىغا ۋە هېيت نامىزىغا قاتناشمايدۇ، — دېدى. ئاندىن كېيىن شەيتانغا:

— ئەي لەنىتى، سېنى ئۆز كارامىتىم بىلەن ئەزىز قىلغانىدىم. سەن ئىتائەتسىزلىك قىلدىڭ. ئۆزۈڭدىكى ئىززەت ـ هۇرمەتنى ئۆزۈڭدىن كۆرۈپ مەغرۇرلاندىڭ. ئادەم بىلەن هاۋاغا دۈشمەنلىك قىلىپ بۇ هالغا چۈشۈرۈپ قويدۇڭ. شۇڭا سېنىمۇ ئون تۇرلۇك بالاغا گىرىپتار قىلدىم، — دېدى. بىرىنچى، يەر يۈزىگە پادىشاه بولالمايدىغان بولدى. ئىككىنچى، ئاسماندىكى ئۇلۇغلۇقىنى ئالدى. ئۈچىنچى، جەننەتنىڭ خەزىنىچىلىكىدىن قالدۇردى. تۆتىنچى، پەرىشتىلىك سۈرىتىدىن دىۋە سۈرىتىگە كىرگۈزدى. بەشىنچى، ئەزازىل دېگەن ئىسمىنى ئىبلىسقا ئۆزگەرتتى. ئالتىنچى، جەمئىي كاپىرلارغا باش قىلدى. يەتتىنچى، تۆۋۈسنى قوبۇل قىلمىدى. سەككىزىنچى، هېچكىم ئۇنى دوست تۇتـ

مايدىغان بولدى. توققۇزىنچى، دوزاخ تىنمۇ قوغلاندى بولۇپ يۇرىدىغان بولدى. ئۇنىنچى، ئەبەدىلئەبەد دوزاختا مەھكۇم قىلىندى.

يەھىيا ئىبنى مەئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شۇنداق دەيدۇ: «ھەجگە كېتىۋاتاتتىم. بىر كۈنى كېچىسى بىر باياۋانغا كېلىپ قالدىم. كېچە قاراڭغۇسىدا قاتتىق ناله ـ زار ئاۋازى ئاڭلاندى.

ـ سەن كىم؟... ـ دەپ سوردىدىم.

ـ مەن ئاسماندىكى بارلىق پەرىشتىلەرنىڭ مۇدەررىسى، جەھەننەتنىڭ خەزىنىچىسى ئەزازىل ئىدىم. مېنى ئادەمگە سەجدە قىلمىدىڭ، دەپ بوينۇمغا چەمبەر سېلىپ قوغلىۋەتتى، ـ دېدى. مەن يەنە:

ـ شۇنچە كۆپ تائەت ـ ئىبادەت قىلغانكەنسەن، بىر سەجدىنى ئارتۇق قىلىشقا نېمىشقا ئۇنىمىدىڭ؟ ـ دەپ سوردىدىم، ئۇ:

ـ مېنى «سەجدە قىل» دېۋىدى ئۇنىمىدىم، ئادەمنى «بۇغداينى يېمە» دېسە، يېدى. ئەگەر ئازابلىسا ھەر ئىككىمزنى تەڭ ئازابلىسا بولاتتى. ئەمما ئادەمنى ئەپۇ قىلىپ گۇناھىدىن كەچتى. مېنى كەچۈرمىدى، ـ دېدى. مەن:

ـ ئەي ئىبلىس، بىر قېتىم سەجدە قىلساڭ مۇنداق ھالغا قالمايتتىڭ، ـ دېۋىدىم، ئۇ:

ـ ئەسلىدە تەكىرى ئادەمگە كۆپ ياخشىلىقلارنى بېغىشلىغانىدى، شۇڭا ئۇنىڭ تۆۋۈسنى قوبۇل قىلدى. ماڭىمۇ ئازراق ياخشىلىقى بولغان بولسا بۇ ھالغا قالمايتتىم، ـ دېدى.»

شۇنداق قىلىپ جەھەننەتتىن چىقىرىش نۆۋىتى توزغا كەلدى. توزنىڭ سەككىز يۈز تال قانىتى بار بولۇپ، ھەر بىر تال قانىتىدا تۈرلۈك ـ تۈمەن نەقىشلەر بار ئىدى. جەمئىي ئەزالىرى رەڭگا رەڭ جاۋاھىراتتىن بېزەلگەنىدى. ئۇنىڭ ھەممە قانىتىنى يۇلۇپ ئىككى تال قانىتىنى قويدى ۋە جەھەننەتتىن قوغلاپ چىقاردى.

يىلاننىڭ تۆگىنىڭ پۇتىدەك پۇتى بار ئىدى. يېشىل زەبەرجەدتىن يارالغان بەددىنى خىلمۇ خىل جاۋاھىراتلار بىلەن بېزەلگەنىدى. ئۇنىڭ بەدىنىمۇ ئۆزگارىتىۋەتتى. يىلان شەيتانىنى ئاغزى بىلەن جەھەننەتكە كىرگۈزۈپ قويغانىدى. شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ ئاغزىغا زەھەر قۇيىدى. «سېنى ھېچقانداق ئادەم دوست تۇتمىغاي، پۇتسىز، كۆكرىكىڭ بىلەن سۆرۈلۈپ ماڭغىن. يۈز ـ قۇلۇڭ تۈپراق بولسۇن. ئادەم پەرزەنتلىرى ھەرقانداق يەردە سېنى كۆرسە، بېشىڭنى يانچىپ ئۆلتۈرسۇن» دەپ قاغاپ، جەھەننەتتىن قوغلاپ چىقىرىۋەتتى.

ھەزرىتى ئادەم باشلىق ئاسىيلارنى جەھەننەتتىن چىقارماقچى بولغاندا، ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام مۇناجات قىلىپ:

ـ ئەي ئۇلۇغ تەكىرىم! مېنىڭ سۈرىتىمنى ئۆز قۇدرىتىڭ بىلەن ياساپ جان بەردىڭ. پەرىشتىلەرنى سەجدە قىلدۇرۇپ، جەھەننەتتىن ئورۇن بەرگەنىدىڭ. مەن بىلمەي سېنىڭ ئالدىڭدا گۇناھكار بولدۇم. بىلمەسلىكىمدىن ئۆتكۈزگەن بىر قېتىملىق گۇناھىم ئۈچۈن مېنى بۇنىڭدىن ئارتۇق رەسۋا قىلمىغىن. مەن ئۈچۈن قىلغان بارلىق كارامەتلىرىڭنى زايا قىلمىغىن، دەپ ناله ـ زار قىلدى ۋە يەنە:

ـ تەكىرىم! «سەندىن نۇرغۇنلىغان

پاك پەيغەمبەرلەرنى، ئەۋلىيالارنى، تەقۋادارلارنى دۇنياغا كەلتۈرىمەن» دېگەندىك. ئەنە شۇلارنىڭ ھۈرمىتىدىن ماڭا رەھىم قىلىپ، مېنى جەننەتتىن چىقارمىساڭ ... ، — دەپ ئىككى تۈپ دەرەخنى قولى بىلەن تۇتۇۋالدى. پەرىشتىلەر ئۇنى دەرەختىن ئاجرىتىپ دەرەخنى پارچە-پارچە قىلىۋەتتى. ئادەم ئەلەيھىسسالام يەنە:

— تەڭرىم! «مۇسا ئەلەيھىسسالامنى سەندىن ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ بىلەن تۇر تېغىدا سۆزلىشىمەن، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى، يۇسۇف ئەلەيھىسسالامنى ۋە دوستۇم مۇھەممەدنى سەندىن يارىتىمەن» دېگەنىدىڭ، ئۆزۈڭ ئېيتقان ئاشۇ مۇھەممەدنىڭ ھەقىقى-ھۈرمىتى ئۈچۈن ماڭا رەھىم قىلغىن، — دېدى. بۇ چاغدا تەڭرىدىن:

— ئەي پەرىشتىلەر، ئادەم دوستۇم مۇھەممەدنى تىلغا ئېلىپ شەپقەت تىلەۋاتىدۇ. ئەمدى ئۇنىڭ ھۈرمىتى ئۈچۈن پات-ئارىدا ئادەمنىڭ گۇناھىدىن كېچىمەن، — دېگەن خىتاب كەلدى. شۇنىڭ بىلەن ئادەمنى ئىززەت-ئىكرام بىلەن دىلىغا ئازار بەرمەي ئېلىپ ماڭدى. ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام:

— مېنى قەيەرگە ئېلىپ بارىسلەر؟ — دەپ سوردى.

— سېنىڭ ئەسلىگىمۇ تۇپراقتىن يارالغانىدى. سېنى ھازىر يەر يۈزىگە ئاپىرىپ قويىماقچىمىز، — دېيىشتى پەرىشتىلەر. بۇنى ئاڭلىغان ئادەم نالە-زار قىلىپ پەرىشتىلەر بىلەن ۋىدالاشتى.

جەننەتتىن قوغلانغان گۇناھكارلارنىڭ ھەربىرىنى يەر يۈزىنىڭ بىر تەرىپىگە ئاپىرىۋەتتى. ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ھىندىستاندىكى سەراندىپ تېغىغا چىقىرىپ قويىدى. ھاۋانى جىددى تېغىغا ئاپىرىپ قويىدى. توز قەپەزگە سېلىنىپ كابۇلغا چۈشتى. يىلان بەسرە جەزىرىسىگە چۈشتى. شۇ سەۋەبتىن بارلىق بۇزۇقچىلىق، غەيۋەت ۋە يامانلىقلار پۈتۈن ئالەمگە تەڭ تارالغان.

ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام يەر يۈزىگە چۈشتى. شەيتان بارلىق ھايۋاناتلارغا:

— تەڭرىنىڭ بىر گۇناھكارى يەر يۈزىگە كەلدى. ئۇ سىلەرنى تۇتۇپ ئىشلىتىدۇ. ئۇنىمىساڭلار سىلەرنى ئۆلتۈرىدۇ. ئۇنىڭ پەرزەنتى ناھايىتى كۆپ. ئۇلار سىلەرگە زۇلۇم سالىدۇ. ھەممىگىلار يىغىلىپ ئۇنى ۋاقتىدا يوقىتىۋېتىڭلار، — دەپ قۇتراتقۇلۇق قىلدى.

بىر كۈنى بىرمۇنچە قۇرت-قوڭغۇزلار ۋە زەھەرلىك چاياناللار يىغىلىپ كېلىپ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ھۇجۇم قىلدى. ھەزرىتى ئادەم ئۇلاردىن قورقتى. بۇ چاغدا تەڭرى:

— ئەي ئادەم، ئىتنىڭ بېشىنى سىيلىغىن. ساڭا قەست قىلغان گېزەندىلەرگە تاقابىل تۇرىدۇ، — دېدى. ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام ئىتنىڭ بېشىنى سىيلىدى. ئىت بۇرۇنقىدىن كۈچلۈك ۋە ھەيۋەتلىك بولۇپ، گېزەندىلەرنىڭ بەزىسىنى چىشلەپ، بەزىسىنى چاڭگال سېلىپ ھەممىسىنى قوغلىدى. ئىت ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ۋاپا قىلغانلىقى ئۈچۈن ئادەم ئۇنىڭغا:

«مېنىڭ پەرزەنتلىرىم ساڭا ۋاپا قىلسۇن!» دەپ دۇئا قىلدى. شۇڭا ئىت ئادەمگە يالغۇزلۇقتا ھەمراھ بولدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: «سەككىز تۈرلۈك قۇشنى ئۆلتۈرسە چوڭ گۇناھ بولىدۇ. بىرىنچى، كۆك قاغا. ئۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا يول باشلىغان. ئىككىنچى، چۈمۈلە. ئۇ سۈلايمان ئەلەيھىسسالامغا نەسىھەت بەرگەن. ئۈچىنچى، قارلىغاچ، بەيتۇلمۇقەددەس خاراب بولغاندا ئۇ يىغلىغان. تۆتىنچى، ھۆپۈپ، ئۇ سۈلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ بەگلىرىدىن بىرى ئىدى، بەشىنچى، سۇ پاقىسى. ئۇ نەمرۇدنىڭ ئوتىغا سۇ ئەپكىلىپ چاچقان. ئالتىنچى، ھەسەل ھەرىسى، ئۇ ئادەمگە شىپالىق ھاسىل قىلغان. يەتتىنچى، شەپەرەك، پىنھان جايدا ياشىغۇچىدۇر. سەككىزىنچى، بايقۇش، ئۇ تەقۋادار قۇش بولغانلىقى ئۈچۈندۇر» دېگەن.

ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام سەراندىپ تېغىدا شۇنداق قاتتىق يىغلىدىكى، كۆز يېشىدىن ھاسىل بولغان لايلارغا بۇلۇنۇپ، گاھى بىھوش بولۇپ، گاھى ھوشىغا كېلەتتى. باشلىرىغا ئۇرۇپ، ياقىلىرىنى يىرتىپ ھەددىدىن تاشقىرى پەرىشانلىق بىلەن زار - زار يىغلاپ، پەريات ئۇراتتى. ئۇنىڭ كۆزىدىن ئاققان يېشى بىر ئۇلۇغ سۇ بولۇپ ئېقىشقا باشلىدى. سۇنىڭ بويىدا ئادەم پەرزەنتلىرىگە دەۋا بولىدىغان ئاچچىق - چۈچۈك دورىلار ئۈندى.

ھەزرىتى ھاۋا جىددى تېغىغا چۈشكەنىدى. ئۇنىڭ ناله - زار قىلىپ ئاققان كۆز ياشلىرىدىن سەندەل، ئەنبەر، سۈنبۈل، قەلەمپۇر، خېنا، ئوسمىلار ئۈنۈپ چىقتى. تا قىيامەتكىچە بۇ گىياھلارنى ئايالار ئۆزىگە زىننەت بۇيۇمى قىلىپ ئىشلىتىدۇ. ھاۋانىڭ كۆز ياشلىرى دەريا غا چۈشسە گۆھەر، سەدەپكە ئايلاندى.

ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام بەك مۇ خىجالەتچىلىكتە قالغاندى. ئۇنىڭ كۆزىدىن ئاققان ياشلىرىنى بايا ۋاندىكى يىرتقۇچ ھايۋانلار ئىچىپ: «ئەجەبمۇ لەززەتلىك سۇ ئىكەن» دېيىشەتتى. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلىغان ئادەم:

— ئەي تەڭرىم، بۇلار ماڭا تەنە قىلىشۋاتىدۇ. جەننەتتە پەرىشتىلەرنىڭ تەنىسىگە قويىدۇڭ. بۇ يەردە بۇ ۋەھشىي ھايۋانلار تەنە قىلىشىپ خىجالەت قىلىدۇ، — دەپ تېخىمۇ بەكرەك يىغلايىتتى. تەڭرىدىن:

— ئەي ئادەم، ئۇلار ساڭا تەنە قىلمىدى، بەلكى راست سۆزلەۋاتىدۇ. سېنىڭ كۆز ياشلىرىڭ بىزنىڭ رەھمەت دەريالىرىمىزدىن كەلگەن. رەھىم - شەپقەت دەريالىسى مەۋج ئۇرمىسا، كۆزگە ياش كەلمەيدۇ، — دېگەن ئىدا كەلدى. بۇنى ئاڭلىغان ئادەمنىڭ كۆڭلى بىرئاز تەسكىن تاپتى.

ھەزرىتى ئادەم بىلەن ھاۋا جەننەتتىن چىققۇچە يۆگىنىپ چىققان ئەنجۈر يوپۇرمىقى قۇرۇپ، يىرتىلىپ، شامالدا ئۇچۇپ تۆگىدى. بۇ يوپۇرماقنىڭ پارچىلىرى چۈشكەن يەرلەردىن پىننە كۆكى، زىرە، يۇمغاقسۈت، زەپەر، ياسۇمەن، ئادراسمان قاتارلىق نۇرغۇن خۇش بۇيىنەرسىلەر ئۈندى. ئۇنى كىيىك يېۋىدى، كىندىكىدىن ئىپار پەيدا بولدى.

ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەزرىتى ھاۋا ئۆزلىرىنىڭ بۇ شەرمەندىلىكىدىن نومۇس قىلىپ، ھەرگىز يۇقىرى قارىيالمىدى. قىرىق كېچە - كۈندۈزگىچە ھېچنەرسە يېمىدى، سۇمۇ ئىچمىدى. تېنى يالىڭاچ، قورسىقى ئاچ ئىدى. ھەزرىتى ئادەمنىڭ

چىددىغۇدەك تاقىتى قالمىدى. بەزى چاغلاردا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام كېلىپ ئۇنىڭدىن ئەھۋال سورايتتى. ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ پەرىشانلىقلىرى توغرىسىدا سۆزلىسە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:

— ئەي ئادەم، ھەرقانداق نەرسىنى بەندىسىگە بەرسەمۇ، ئالسامۇ تەڭرىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىختىيارىدا. بەك ئەمەس بولمىغىن، تەڭرى ساڭا رەھىم قىلار، — دەپ تەسەللى بېرەتتى.

ئادەم ئەلەيھىسسالام ھەر قېتىم بۇغداي يېگىنى ئېسىگە كەلسە:

— بۇغداي دېگەن ئەجەبمۇ لەززەتلىك ئىكەن، ئۇ جەننەتتىكى ھەممە مېۋىلەردىن شېرىن ئىدى، تەڭرى نېسىپ قىلسا يەنە بىر قېتىم يېگەن بولسام، — دەيتتى. تەڭرىدىن:

— ئەي ئادەم كەبىگە بارغىن. ئۇ يەردىن خالىغان نەرسەڭنى تاپىسەن، — دېگەن ئىدا كەلدى. ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالام كەبىگە باردى. تەڭرى جەننەتتىن ئات، تۆگە، قوي، كالىلارنى كەلتۈرۈپ بەردى. تۆگىنى يۈك ئارتسۇن دەپ، ئاتنى مىنسۇن دەپ بەردى. كالىنى سېغىپ سۈتىنى ئىچكىلى، ئۆكۈزنى قوشقا قاتقىلى، قوينىڭ سۈتىنى ئىچسۇن، قوزىلارنى سويۇپ يېسۇن، يۈڭىنى يازلىق كىيىم، تېرىسىنى قىشلىق كىيىم قىلسۇن دەپ بۇ ھايۋانلارنى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئاتا قىلدى.

ئادەم ئەلەيھىسسالام دەرھال قوشقاردىن بىرنى ئۆلتۈرۈپ گۆشىنى يېگەندىن كېيىن، جىنىڭ بىر ئاز ئارام تاپتى. ئاندىن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۈچ دانە بۇغداي ئەپكېلىپ ئىككى تالىنى ھەزرىتى ئادەمگە، بىرسىنى ھاۋاغا بەردى. بىر تال بۇغدايىنىڭ ئېغىرلىقى بىر يۈز سەكسەن مىسقال ئىدى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئادەمگە:

— بۇ بۇغدايىنى تېرىپ كۆپەيتىپ يەيسەن، — دېدى. ھەزرىتى ئادەم بۇغدايىنى ئەتىگەندە ئەپچىقىپ يەرگە تېرىدى. ئاخشىمى پىشتى. بۇغدايىنى ئۈۋۈتۈپ ئۇن قىلىپ ئاندىن نان راسلاپ قوقاسقا كۆمدى. نان پىشتى. نانىنىڭ چوڭلۇقى بەش يۈز گەز ئىدى. نان ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ قولىدىن چىقىپ دومىلاپ كەتتى. ھەزرىتى ئادەم كەينىدىن قوغلاپ تۇتۇۋالدى. ئادەم بالىسىغا يېمەك ـ ئىچمەكنى كۆپ جاپا چېكىپ، قوغلىشىش ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈش شۇنىڭدىن قالدى.

ئادەم ئەلەيھىسسالام تېرىغان بۇغداي خېلى كۆپ ھوسۇل بەردى.

بۇغدايىنى ئەتىگەندە تېرىسا كەچتە پىشاتتى. بۇغدايىنى ئورۇپ، تېپىپ، سورۇپ تەييار قىلىپ بىر تەرەپكە بۇغدايىنى، بىر تەرەپكە سامانىنى دۆۋىلەپ قويىدى. ئاندىن ئۆكۈزنى چاقىرىپ:

— بۇغدايدا سېنىڭمۇ شېرىكچىلىكىڭ بار. مۇشۇ ئىككى دۆۋىدىن بىرىنى ئالغىن، — دېدى. ئۆكۈز قارىغۇدەك بولسا بۇغداي ئاز، سامان كۆپ تۇراتتى. ئۇ سامانىنى ئالماقچى بولدى. بۇغداي ئادەمگە قالدى. ئۆكۈز كېيىن بۇغدايىنى يەپ تەمىنى بىلگەندىن كېيىن پۇشايمان قىلدى. ئۇنىڭ تا ھازىرغىچە پۇشۇلداپ يۈرگىنى شۇنىڭدىن قالغانىكەن.

تەڭرى بىر دانە ئاق ياقۇتنى ئەك

مۇھىم جايغا قويۇۋىلار، دەپ ئەۋەتتى. پەرىشتىلەرياقۇتنى مەككىگە ئەپكېلىپ قويىدۇندى، بۇ ياقۇت ئۆيگەئايلاندى. بۇ ئۆينىڭ ئىچىدە ئىككى قەندىل بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بىرى غەرب تەرەپتە، يەنە بىرى شەرق تەرەپتە ئىدى. بۇ ئۆينى «بەيتۇلمەئمۇر» دەپ ئاتىدى.

تەكرىدىن ئادەم ئەلەيھىسسالامغا:

— ئەي ئادەم، ئەرشنىڭ ئۇدۇلىدا «بەيتۇلمەئمۇر» دېگەن بىر ئۆي بار. پەرىشتىلەر بۇ ئۆينى تاۋاپ قىلىپ، گۇناھىدىن پاك بولىدۇ. ھەرقانداق ئادەم شۇ ئۆيگە بارسا، مەن ئۇنىڭ بارلىق گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلىمەن. ئەي ئادەم، سەنمۇ بېرىپ ئەنە شۇ ئۆينى تاۋاپ قىلىپ نامازئۆتەپ، تۆۋە قىلساڭ گۇناھلىرىڭنى كەچۈرىمەن، — دېگەن خىتاب كەلدى.

ئادەم ئەلەيھىسسالام شۇ زامان مەككىگە بارماقچى بولدى. ئۇ مەككىنىڭ يولىنى بىلمەيتتى. پەرىشتىلەر كېلىپ يول باشلىدى. ئاخىر مەككىگە بېرىپ «بەيتۇلمەئمۇر» نى تاۋاپ قىلدى.

ھەزرىتى ئادەمنىڭ قەدىمى تەگكەنلىكى جاي ئاۋات شەھەرگە ئايلاندى. ئىككى پۇتىنىڭ ئارىلىقىدىكى قەدەم تەگمىگەن جاي چۆل، جاڭگال بولدى.

ئادەم ئەلەيھىسسالام مەككىنى تاۋاپ قىلغاندىن كېيىن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام كېلىپ:

— ئەي ئادەم، تەكرى تۆۋەكنى قوبۇل قىلدى. ئەمدى جۇپىتۇڭ ھاۋانى ساڭا تېپىپ بېرىدۇ، — دېدى.

ھەزرىتى ھاۋامۇ جىددى تېغىدىن مەككىگە كەلدى. ئادەم بىلەن ئىككىسى بىر - بىرىنى تونۇمىدى. چۈنكى ئۇلار ئايرىلىپ كەتكىلى ئۇچ يۈز يىل بولغانىدى. بۇرۇن ئۇلار ھەر ئىككىسى ياش ئىدى. ئايرىلىپ كەتكەن چاغلاردا ئاچ - يالىڭاچ لىق ئازابى تارتتى. كىيىم - كېچەكسىز بولغاچقا ئاپىتاپنىڭ كۆيدۈرۈشى بىلەن چىرايى بۇزۇلۇپ، رەڭگى-رويى ئۆزگىرىپ كەتكەندى. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئىككىسىنى تونۇشتۇرۇپ قويدى. ئۇلار تونۇشقاندىن كېيىن ئۆز ئارا ھال - ئەھۋال سورىشىپ كۆرۈشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار غەم - غۇسسىدىن خالاس بولۇپ، نەچچە يىلدىن تارتقان جاپا - مۇشەققەتلىرىنى ئۇنۇتتى. ھەممە قايغۇ - ھەسرەتنىڭ ئورنىنى راھەت - پاراغەت ئىگىلىدى. ئۇلار تېپىشقان بۇ ئورۇننىڭ نامىنى «ئەرەفات» دەپ ئاتىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار خۇشال - خورام ھالدا ئەيش - ئىشرەتكە مەشغۇل بولدى.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: ھەزرىتى ئادەم ھاۋا بىلەن تېپىشتى. ئەمما ئۇلار يالىڭاچ ئاپىتاپتا يۈرگەچكە، بەدەنلىرى كۆيۈپ قاپقارا بولۇپ كەتكەندى. ئۇلار:

— ئەي تەكرىم، بەدىنىمىزنىڭ قارىلىقىغا نېمە ئىلاج قىلارمىز؟ — دەپ مۇناجات قىلدى. تەكرى:

— بۇگۈن ئايغا ئون ئۇچ. بۇگۈندىن باشلاپ ئۇچ كۈن روزا تۇتۇڭلار. ئىككى رەكەت شۈكرانە نامازئوقۇڭلار. شۇچاغدا قارىلىقىڭلار يوقىلىدۇ، — دېدى. ئۇلار ئۇچ كۈن روزا تۇتۇپ، ئىككى رەكەت نامازئوقۇۋۇدى، بەدەنلىرى ئاقاردى.

ھەزرىتى ئادەم بىلەن ھاۋا بىر - بىرى بىلەن تېپىشقىنىغا خۇشال بولۇپ بېيىت ئوقۇشتى، نەزمە:

نەقەدەر شادلىق، كىشى سۆيگەن نىگارىن تاپسا،
ئەيش - راھەت كېلىدۇ يار ئۇزارىن تاپسا.
يارغا يەتمەك بىلە خۇشال بولىدۇ جانۇ كۆڭۈل،
ئايرىلىپ كەتكەن ئاشۇ لەيلۇ ناھارىن تاپسا.
يۈرىكى كۆيمەي نە بىلسۇن ئۇچرىشىش قىممىتىنى،
يېتىدۇ قەدرىگە ئايرىلغاندا يارىن تاپسا.
ئىزدىسە مەشۇقىنى چىن دىلىدىن ئاشىق شۇ،
گۈلشەن ئىچىدە كۆرۈپ كۆزى خۇمارىن تاپسا.
شادلىنىڭ تاڭ شامىلى، غۇنچە كۆرۈپ گۈلزاردا،
كۆڭلى غۇنچىسى ئېچىلغاي بۇلبۇلى زارىن تاپسا.
يادىدىن كەتكەن ئەقىل، ھوش، سەزگۈ، ئىدراك خۇش بولۇر،
ساقىيدەك كەلگىنچە سەبرى قارارىن تاپسا.

بۇ ئىككىسىنىڭ بىر - بىرىگە بولغان مۇھەببىتى ئىنتايىن چوڭقۇر ئىدى. پەرىشتىلەر ئۇلاردىن:

— يەنە قانداق ئارزۇيۇڭلار بار؟ — دەپ سوريدى. ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەزرىتى ھاۋا:

— تەڭرى بىزنىڭ گۇناھىمىزنى كەچۈرۈم قىلىپ رەھىم - شەپقەت قىلغىنىغا سۆيۈنىمىز. ئىككىمىزنىڭ تېپىشقىنىمىزغا ئىنتايىن خۇشالمىز، — دەپ جاۋاب بېرىشتى.

ئۇلار بۇ يەردە مەڭگۈلۈك بەخت - دۆلەتكە ۋە دائىملىق شادلىقىغا ئۇلاشتى. ئاندىن يەنە خۇشال ھالدا سەرانىدىپ تېغىغا باردى. قالغان ئۆمۈرلىرىنى شۇ جايدا ئۆتكۈزدى. ئۇلار تەڭرىنىڭ پەرمانى قانداق بولسا ھەرگىزمۇ قارشىلىق قىلماستىن، شۇ بويىچە ئىجرا قىلىپ، ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن ياشىدى. بۇ مەزگىلدە يەر يۈزىدە بۇ ئىككىسىدىن باشقا ئادەم يوق ئىدى.

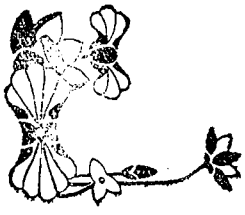

ئىبنى يۈسۈپ خوتەنى

نەشرگە تەييارلىغۇچى: ئابلىمىت ئەھەت

بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم

يۈز تۈمەنىڭ ئافەرىن ئول پاكغە،
ئەقل ـ ئىمان بەردى مۇشتى خاكغە.
ئەرشغە بەردى سۇ ئۈزە بۇنيادنى،
خاكغە قىلدى مۇئەككەل بادنى.
ئاب ـ گىلغە زىننەتۈ ھۇرمەت بېرىپ،
پاك قىلدى رۇھىغە سۈرەت بېرىپ.
.....①
چۈن تۈفەيلى نۇرىدىن بولدى ئۇمەم،
جەمئ چۈن مەبئۇس ئاتاندى لاجەرەم.
چۈنكى مەبئۇس ئولدى تا روزى شۇمار،
جۈملە خەلق ھەققىدە شەمئى روزگار.
قىلدىلار شەيتاننى ئىمانغە تەلەب،
چۈن مۇسۇلمان بولدى ئول شەيتان سەبەب.
ھەر بىرىگە قىلدى دەئۋەت ئاشكار،
قىلدىلار جۈملە پىرىلار ئىقرار.
ئەنبىيانى قۇدسلارغە قىلدى جەمئ،
بەرگەچ دەئۋەتغە ئىنداپ نۇرى شەمئ.
قىلدى دەئۋەت جۈملەئى ھەيۋانىنى،
ھەم پەرىيۇ دىۋە ھەم ئىنسانىنى.
داغى زەررراتى ئىدى ئول پاك زات،
ئىلكىدە تەسبىھ ئېردى ئەز نەجات.
نۇرى ئانىڭ جۈملە مەۋجۇداتدۇر،
زاتى ئانىڭ مىھتەرى ھەر زاتدۇر.
ھەرنەبى ئۆز قەۋمىغە ئېردى رەسۇل،
ھەرنەبى ئۆز قەۋمىنى قىلدى قەبۇل.
جۈملە مەخلۇقات ئانىڭكى ئۇممەتى،
بارچەنى قۇل قىلدى ئالىي ھىممەتى.
كەلگەي ئول مەھشەر كۈنىدە بىر ندا:
«غەم يىمە، قايغۇرما، ئەي شەمئى ھۇدا.
ئۇممەتىڭنىڭ فىكرىدىن ئازاد بول،
زىكر لۇتفۇم بىرلە دايىم شاد بول.»
خەتىم قىلدى ھەق نەبۇۋۋەتنى ئاڭا،
مۇئجىزە لەۋلاكى خۇلقەتنى ئاڭا.
داغى بولدى ئول زىبەھرى خاسۇ ئام،
نىئىمەتىنى ھەق ئاڭا قىلدى تەئام.
ئەينەكىدىن ئىككى پارە بولدى ئاي،
جۈملەئى خەلقۇ جەھانغە رەھنەماي.
تاپتى ئېرسە كەئبە ئانىڭ تەشرىفىن،
ئول سەبەبدىن رەھبەرى بولدى ئىمىن.
روزى مەھشەر كۆركى ئول ئالىي نەفەس،

① ئارىلىقتىن سەككىز مىسرا شېئىرنىڭ ئورنى يىرتىلىپ كەتكەن.

ئۇممەتى ھەققىدە سۆزلەر بەس ـ بەس.
ئول سەئادەت گەنج دەريايى يەقىن،
نۇرى ئالەم رەھمەتەن لىلئالەمىن.

× ×

بولماسە سىمۇرغ ئەئزەم ئاشكار،
مۇسا ۋەھشەتدىن بولۇر مۇسچە ۋار.
بارى مۇسا كۆردى ئول ئالىي جەناب،
«نەئلىين سالغىل» تەيۇ كەلدى خىتاب.
مۇسا ئۇمران ئەگەرچە ئىردى شاھ،
كۆر ئانىڭ نەئلىينچە تاپمادىٔ راھ.
كۆردى مىئراجىندە شەمئ زۇلجەلال،
ئىشىتىپ ئاۋاز نەئلىنى بىلال.
چاكەرى تاپتى مۇنىڭدەك ئىززۇ جاھ،
تاپتى نەئلىنى ئانىڭ ئەرش ئۇزرە جاھ.
كۆردى ئىرسە مۇسا بۇ قۇربى بىلال،
لاجەرەم قىلدى مۇناجات ئول مەھال.
ئەيدى: «يارەب ئۇممەتى قىلغىل مەنى،
ھەم تۇفەيلى ھىممەتى قىلغىل مەنى...»
گەرچە مۇسا قىلدى بۇ ھاجەت مۇدام،
لىيكى ئەيسا تاپتى بۇ ئالىي مەقام.
ھىندىدىن بولدى مەسىھى نامدار،
مىڭ قۇلىچە فەزل بەردى كىردىگار.
جۇملە ۋاسىق ۋەسفىدە ھەيران ئىرۇر،
جۇملە ئارىفلاركى سەرگەردان ئىرۇر.
خەندەسىدىن زاھىر ئولدى ئافتاب،
گىريەسىدىن يىغلايۇ ھەردەم سەھاب.
ئول فەسىھۇ ئالىمۇ مەن بىزەبان،
شەرھى ھالىن مەن نىچۇك ئەيلەي ئەيان.
بىر نەزەر قىلغىل مەنى غەمخارەغە،
چارەئى قىلغىل مەنى بىچارەغە.
ھاجەتىم ئولدۇر ئايا شاھى جەھان،
لۇتف ئىتىپ مەھشەر كۈنى قىلغىل ئەيان.
مۇنتەزىردۇرلار ئوشۇل كۈن رۇ سىياھ،
ھەقغە ھەم نامەمنى ساقلاپ قىل نىگاھ.
كۆز تۇتۇپ تۇرغايمەن ئولدەم ئىنتىزار،
دەستىگىر بولغاي تەيۇ ئۇمىدۋار.

× ×

خاجەئى سىددىق ئەكبەر ئىردى يار،
سەدر ئالەمغە ئول ئىردى يارغار.
مەھدىئى ئەسھاب ھەم سەدركىبار،
قىلدى ئول سىرى مەئانىي ئاشكار.
ھەر ئىنايەتكىم رەسۇلغە بەردى ھەق،
ھەزرەتى بۇبەكر ئالىپ بەردى سەبەق.
ھەق رەسۇلغە ھەرنەكىم قىلدى ئەتا،
ئۇزىگە مەئلۇم ئىردى بىخەتا.
كىچە ـ كۈندۈز فىكر ئىچىندە مەردى راھ،
ھۇۋ ئىتىپ، دەرد بىرلە قىلۇر ئىردى ئاھ.
ھۇۋ ئانىڭ جانىغە يەتتى مۇشكبار،
يىغلادى ئاھۇيى مۇشك ئولدەم نىسار.
ئول سەبەبدىن دىدى ئول سۇلتانىدىن،
جان بىلە بولسە تىلەك ئىلمۇليەقىن.
چۇن ئۇمەر تاپتى ئانىڭكى بۇيىدىن،
ئەيدىكىم: «ئالسام ئانىڭ بىر مويىدىن.»
تار مويىن ئارزۇلاپ ئىردى ئۇمەر،
يەتكەمۇ دەپ تار مويىدىن ئەسەر.
با ۋۇجۇد فارۇق ئەئزەم ئىردى شاھ،
ھەزرەتى سىددىقدىن سۇڭ پادىشاھ.
تار مويىدىن ئۆزىنى تۇتتى كەم،
ئەيدى: «مەن ئانىڭ ۋۇجۇدىدىن ئەدەم.»
قىل دىسە سىددىق خىلافەتنى قەبۇل،
سانى ئەسنەين بولدى مىن بەئدى رەسۇل.
پارەئى ئىلمىنى تاپتى يارغار،
دىن ئانىڭ دەۋرىندە تاپتى ئىفتىخار.

× ×

ئول ئەمىرۇلمۇئمىنىن سەدر كىبار،
دىن ئانىڭ ئەسرىندە بولدى ئاشكار.

فارۇقى ئەئزەم ئاتاندى ئول ئىمام،
خەتمى بولدى ئەدل ئانىڭ بىرلە تەمام.
ئول كىمەرسە كىم سىرات ئەۋۋەل كېچەر،
بارچە ئەلدىن بۇرنا بولغاي ئول ئۇمەر.
كەلدىكىم شەئنىدە «تاها» سۇرەسى،①
نۇرغە ئۇيرۇلدى مۇتەھەر سىينەسى.
ئۆزى كىيگەن خىلئەتى دارۇسسەلام،
بارچەدىن بۇرنا زەمى ئالىي مەقام.
دىن ئانىڭ زاتىدا ئېردى مۇفتەخىر،
دىن ئانىڭ دەۋرىندە تاپتى مۇنتەشىر.
نىل مەۋجى دەررەسىدىن بولدى سۇست،
ھەيبەتى كۇننىڭ نۇرىنى قىلدى سۇست.
دىنغە شۇھرەت بەردى ئول شەمئى جەھان،
كۇفر ئانىڭ ئەسرىندە بولدى بىنىشان.
شەمئى جەننەتدۇر ئوشۇل گەۋھەر سىرىشت،
ئەۋۋەلدە ئول كۆرەر رۇيى بېھىشت.
گاھى ئىشقىنىڭ دەردىدىن كۆيدۇردى جان،
گاھى ھەقنىڭ لۇتفىدىن كۆتۈرۈپ زەبان.
بەس، ئەجەب سۇلتان ئىدى ئول بەھر راز،
ھەيبەتىدىن دىۋلەر قېلدى فەراز.
چۈن رەسۇل كۆردى كۆيەر ئول زار-زار،
شەمئ جەننەتدۇر دەپ ئېردى ئاشكار.
بۇ سىفەتلەر بىرلە مەفسۇفدۇر ئۇمەر،
بۇ فەزىلەتنى ئىشىت، ئەي بىخەبەر.

× ×

خاجەئى ئول قۇلزۇمى ئېرفان ئېرۇر،
ئول ئەمىرۇلمۇئمىنىن ئۇسمان ئېرۇر.
يۇسۇفى سانى دەپ ئېردى مۇستەفا،
بەھرى تەقۋاۋۇ ھەيا كانى ئەتا.
جۇملە مەئدۇدات گەر ئاھاي فەلەك،
شەرم تۇتار ئوسماندىن جۇملە مەلەك.
ئەيدىلەر تەبئىندەكىم چاكەرلارى،
ئۇشبۇ زۇننۇرەين كۆزىمىزنىڭ نۇرى.

بىر زەمان ئايرىلسامىز ئۇسماندىن،
گۇيىيا ئايرىلدامىز بۇ جاندىن.

× ×

خاجەئىكىم، دىن ئىچىندە رەھنەماي،
ئول ئەلىيىۇل مۇرتەزا شىرى خۇداي.
خەلقغە ئول كەۋسەر سۇيىدىن سۇ بېرۇر،
جۇملەئى ئىسياندىن مەئسۇم ئېرۇر.
مۇستەفا ئەيدىكىم: «ئىلمنىڭ شەھرىمەن،
يا ئەلى ئىلم شەھرىنىڭكى قۇبغىسەن.»
ئىن ئەمم مۇستەفا ئالىي ھىممەم،
ئول رەسۇلنىڭ ئۆشىنگە قويدى قەدەم.
چۈن ئۆلۈك تىرگۈزدى ئەيسا بولدى خاست،
شاھ ھەم كىيگەن ئېلىكنى قىلدى راست.
قىلدى ئول پەيغام ئېلىكنى ئاشكار،
تارتتى ئانداغ زۇلفىقار ئانداغ قەرار.
جۇش بىرلە كىردى ئۇشبۇ راھغە،
ئول ھەقىقەت شىرىن ئېردى جاھغە.
تاپمادىم ئافاق ئىچىندە ھەمدەمىم،
تاپمادىم زار ئەيغالى بىر مەھرەمىم.
ئەي تەئەسسۇب بىرلە بولغان مۇبتەلا،
بۇ قۇرۇغ ئەمگەك نىدۇر جانغە بەلا.
چۈنكى سەندە بولسە ئەقلۇ ئېتىبار،
بۇ نە ئىشدۇركىم قىلۇرسەن ئىختىيار.
مەيل ئۇلاردە يوق ئىدى ئەي بىخەبەر،
مەيل قەچان قىلدى ئەبۇبەكرى، ئۇمەر.
ناھەق ئېردى دىسەك ئەسھابى رەسۇل،
قىلمامىش بولدۇك رەسۇل قەۋلىن قەبۇل.
كۆرگىل ئانداغ ئېردى ئالەم سەرۋەرى،
ئول جەمئىي ئەنبىيالار رەھبەرى.
ئېرۇر ئېردىلار سەھابە ئاشكار،
كىم ئۇلارغە يۆرۇر ئېرسە يول تاپار.
بولماسەلار ئېردىلار بىر - بىرگە خاست،
جەمئ قۇرئان بولماس ئېردى راست - راست.

① «تاها»، «ياسىن» — قۇرئاندىكى سۇرىلەرنىڭ نامى.

هەرنەكىم جۇملە سەھابە قىلدىلار،
بارچەسىنى راست - بەرھەق بىلدىلار.
هەرنەكىم پۇتمەسەك ئاخىر نابكار،
يوق دېمىش بولغاي ئوشۇلدەم سەد ھەزار.
مەيل قىلسە ئېردى ئول فارۇق پاك،
قىلماس ئېردى دەررەدە ئوغلىن ھەلاك.
ھەم ئەيالۇ مالىنى قىلدى نىسار،
زۇلم كېلۇرمۇ ئاندىن ئەي ناسازۋار.
ئېردى مۇنبەردە ئەدىبنى ئول نىگاھ،
ھېچ غەلەت قىلماي ئوشۇل دانايى راھ.
گاھى كۇچ بىرلە كۆتەرۇر ئېردى خار،
لۇقمەسىن يەر ئېردى ئول شەيخ كىبار.
گەھ مۇبارەك ئۆشىنىدە كۆترۇپ ئوتۇن ①
كۆرمەس ئېردى ئۇيقۇنى ئول ھېچ تۇن.
تاڭغە تەگرۇ ئول شەھەرنى تەزگەنسىپ،
يۇرۇر ئېردى ئەلنى ساقلاپ ئەمگەلىپ.
نان - خۇرۇشى سىركە ئېردى يا نەمەك،
لۇقمەسى ئول دىن ئىچىندە غەم يېمەك.
تىكمە كۇندە يەتتە لۇقمە يەپ تەئام،
ئاندىن ئۆزگە تاتماس ئېردى ئول ئىمام.
ئۇشبۇ يەڭلىغ كەچرۇر ئېردى ھالىنى،
زەررە تاتماس ئېردى سىتتۇل مالىنى.
قەۋم تۇشەنسىپ، دەرە ياستانسىپ مۇدام،
ئەلنى سۆزگە كىگۇرۇردى ئول ئىمام.
ئەيتۇر ئېردى: «ئەيبىم ئېتسەكىم ماڭا،
يۇز تۇمەن ھەدىيە بېرۇر بولغاي ماڭا.»
ئونۇ يەتتە فاتمان ئېردى خىرقەسى،
كىچە - كۇندۇز تائەت ئېردى ھەدىيەسى.
سەلتەنەتغە بولماسە ناسازۋار،
قىلماغاي ئېردى خىلافەت ئىختىيار.
ناھەق ئېردى [ئەۋۋەل] ئول سۇلتاندىن،
ئالماس ئېردى مۇلكنى سىددىقدىن.
ئول ئۇۋەيس قەرنىغە ئەيدى ئول ئۇمەر:
«مۇلك كەرەكمەسدۇر ماڭا، ئەي راھبەر.
بۇ خىلافەتنى ئالىك كىمگە كەرەك،
مەن سەتارمەن كىمگە بەرسە بىر فەلەك.»
چۇن ئۇۋەيس ئىشىتتى ئېرسە ئۇشبۇ ھەرف،
ئول ئۇمەرغە دېدى: «ئەي دانايى زەرف.
خاتىرىڭدىن تەرك قىلغىل ئۇشبۇ راھ،
كىم تىلەسە ئالسۇن ئۇشبۇ ئىززۇ جاھ.
خەۋف خىلافەت تەرك قىلسە ئول ئەمىر،
جۇملە ئەسھابى رەسۇل قىلدى نەفىر.
ناھەق ئېرسە، بولماس ئېردى يارغار،
سەن داغى مۇلك ساقلاغىل سىددىقۋار.
مۇلك ساڭا ئول ۋەئدەئى سىددىقدۇر،
يالغان ئېرمەس ھەر ئىشى تەھقىقدۇر.
سەن قەبۇل قىلغىل ئانىك فەرماننى،
رەنجۇر ئەتمەگىل ئانىڭكى جاننى.
بۇ خىلافەت بولسە ئېردى نا سەۋاب،
قىلماغاي ئېردى ساڭا سىددىق خىتاب.»
چۇن ئۇمەر ئىشنى ھۇججەت ئۇستۇۋار،
قىلدى ئول ئاندىن خىلافەت ئىختىيار.
كۆرەيىك ئول شۇم رۇي بەدبەخت چەيان،
مۇرتەزاغە زەخم ئۇردى ناگەھان.
مۇرتەزا مەجرۇھ بولدى ئولزەمان،
بولدى ئول سائەت تەنىدىن قان رەۋان.
شەربەتى كەلتۇردىلەر ئول شاھغە،
شاھ ئەيتتى: «بەر ئو شۇل گۇمراھغە.»
بەردىلەر شەربەتنى خۇنرىز ئالمادى.
بىسەئادەت ئېردى ئىشنى بىلمادى.
مۇرتەزا ئەيدى: «بەھەققى كىردىگار،
شەربەتىمنى ئىچسە ئېردى نابىكار.
مەن ئانىڭسىز قويماغاي ئېردىم قەدەم،
جەننەتۇل مەئۋا ئىچىندە بىر نەدەم.»
مۇرتەزاغە زەخم ئۇردى مەرد زىشت،
مۇرتەزا ئانسىز تىلەمەدى بېھىشت.
دۇشمەنىگە قىلدى ئول لۇتفۇ ۋەفا،
سىددىقۇ ئەكبەرگە قىلغايمۇ جەفا.

① قول يازمىدا «ئۆتۇب» دەپ يېزىلغان بولۇپ، قاپىيە ۋەمەزمۇن ئېتىبارى بىلەن «ئوتۇن» ئېلىندى.

پەند ئىشىتكىل، ئەي رەفىقى روزگار،
بارچەغە بەردىك بول ئەمدى ئۇستۇار.
ئەي، نېچۇك ئول مۇرتەزا مەزلۇم بولۇر،
سەلتەنەتدىن ئول نېچۇك مەھرۇم بولۇر؟
شىرى يەزدۇر مۇرتەزا ھەم تاج سەر،
زۇلم ئاڭا نېچۇك رەۋا، ئەي بىخەبەر؟

× ×

مۇستەفا لەشكەر بىلە قىلدى سەفەر،
بولدى ناگاھ بىر قۇدۇغ ئۇستۇن گۇزەر.
بىر كىشىگە ئەيدى: «بۇ چاھدىن سۇ ئال،
لەشكەرىم سىيراب بولسۇن قىلھال.»
ئول كىمەرسە چاھ ساڑى بولدى رەۋان،
كۆردى ئول چاھنىڭ ئىچىندەكى سۇ قان.
ئول ئەيتتى: «قان بولۇپدۇر ئۇشبۇ سۇ،
بۇ نە سىردۇر ئەي رەسۇلى نېكخۇ؟
مۇستەفا لەشكەرگە ئەيدى: «ئەي سپاھ،
بۇ قۇدۇغكىم ئەرز قىلمىش سىرنى شاھ.»
چاھ سۇيى بىتاقەتۇ ھەيران بولۇپ،
جۇش ئۇرادۇر سۇنى كۆرگىل قان بولۇپ.
ئولكى بولسە ھەق قەتىدا شىرنەر،
فىكر قىلغىل گىنە ئاندا نە تىلەر؟
بۇ تەئەسسۇب تا قىيامەت سەندە بار،
تاپماغايسەن شاھ قەتىدا ئېتىبار.
مۇرتەزانى قىلمە ئۆزۈڭگە قىياس،
ئارىفى ئېرفاندۇر ئول دانايى خاس.
نېگە بولدۇڭ سەن ئەلدىن بىنىشان،
«ئەين»،«يا»ۋۇ«لام»① ئىمىش، بىلگىل ئەيان.
ھەق يولىدا ئېردى دايىم بىقەرار،
فىكر ئول ئېردىكى قىلسە جان نىسار.
تەگمەسۇن تەيۇ سەھابەغە زەرەر،
ھەيدەر ئۆز جانىن قىلۇر ئېردى سىپەر.
نې جەفا كۆردى بىلالى نامۇەر،
سەن ئانىڭ ھالىدىن ئىشىتكىل خەبەر.

يۇز تەياق ئۇردىلار ئەنى بىجىھەت،
بوينى قان تۇتتى ئەيتۇر: «يا ئەھەد.
ناگەھان كىرسە ئاياغقە بىر تىكەن،
بەئزى ھەق نېدۇر ئۇ شۇندا بىلگەسەن.
بۇ تىلەكىدىن بۇتپەرەسلەردۇر ئەمان،
خەستەدۇر سەندىن سەھابە ھەر زەمان.
فىتنەلىكدىن دەفتەرىڭ بولدى سىياھ،
بۇ سەبەبدىن كۇندە بىتىلۇر مىڭ گۇناھ.
رافىزى بولماق بەسى بىراھلىق،
بىھۇدە ئەبلەھلىقۇ گۇمراھلىق.
كۇن قەتىدا زەررەگە نې ساندۇر،
سۆزلەمەي شۇك تۇرغانىڭ يەكساندۇر.
بۇ تەئەسسۇبنىڭ ساڭا نې ئاسىغى بار،
چۇن كىرىپ بىر گۇشەنى قىل ئىختىيار.»

× ×

گەر ئەلىدۇر دىگەرى سىددىقدۇر،
ھەر بىرى ئۆز سىررىغە تەھقىقدۇر.
غار ئىچىدە تەكىيە قىلسە مۇستەفا،
ئورنىدا تەكىيە قىلۇر ئول مۇرتەزا.
نىيەتى قىلسە كى ھەيدەر جان نىسار،
تا سەلامەت قالسا ئول سەدر كىبار.
سەن ھەم ئۇلار ۋەفاسىن پىشە قىل،
يا خەمۇش بول تەرك بۇ ئەندىشە قىل.
يا ئەلى دەرسەن ئەبۇ بەكرۇ ئۇمەر،
ھەم خۇدا ھەم ئەقل ـ جاندىن با خەبەر.
سەن بۇ ناھەق ئىشنى قوي، ئەي ناشۇناس،
بولغىل ئەمدى رابىئەدەك ھەقشۇناس.
خاتۇن ئېردى ئونمىڭ ئەردىن پاكتەر،
ئىشق يولىدا ئونمىڭ ئەردىن خوب تەر.
بىر كىمەرسە ئەيدى: «ئەي ساھىب قەبۇل،
سەن نېچۇك تەيۇسەن ئەسھابى رەسۇل.»
ئەيدى: «كەلمەسمەن ئۆزۈم بىرلە مەگەر،
نېچۇك ئەيتايمىن ئىرانلاردىن خەبەر.

① «ئەين»، «يا»، «لام» چاغىتاي يېزىقىدىكى ھەرپلەرنىڭ نامى.

هەق يولدا مەن بولۇپمەن بىگۇمان،
ئۆزگەلەردىن نېچۇك ئەيتايىن نىشان.
سەجدە ئىچرەلەر كۆزۈمگە تەگدى خار،
بىخەبەرمەن قان ئاقىپدۇر بىشۇمار.»
ئولكى ۋاقىق بولمايۇر ئۆز ھالىدىن،
ئول نە بىلۇر ئۆزگەنىك ئەھۋالىدىن.
ئەيدىكىم: «مەن مەست ئېردىم ھەقشۇناس،
ئۆزگەنى نېچۇك قىلايىن مەن قىياس.»
كەلگىل ئەمدى سەن بۇلاردىن پاك بول،
چۇنكى ئەۋۋەل خاك ئېردىك خاك بول.

× ×

مۇستەفا قەۋلىدە ئەيتتى: «بىرۇبار،
ئۇممەتىمنى سەن ماڭا قىلغىل نىسار.
ئۇممەتىمدۇر بەس خەرابۇ پۇر گۇناھ،
بەخش ئەتكىل ئۇممەتىمنى، ئەي ئىلاھ!»
ھەق رەسۇلغە ئەيدى: «ئەي سەدرى كىبار،
كۆرسەك ئۇممەتىنىك گۇناھى بىشۇمار.
تاقەتىك قالماس كۆرۈپ بۇ ھالنى،
ئۇممەتىڭنىك بۇ خەراب ئەھۋالىنى.
ئائىشە ئېردى ساڭا تەن ـ جان ھەم،
بولدى بىر بوھتان سۆزىدىن مۇتتەھەم.
مەھرەمىك ئېردى ئەزىزۇ مېھرىبان،
يۇز ئۆيۇردۇك سەن ئانىڭدىن بىر زەمان.
كۆرسەك ئۇممەت يازۇقىنى بىشۇمار،
باقماغايسەن قالغاي ئۇممەت خار ـ زار.
ئۇممەتىڭنى قويغىل، ئەي ئالى گۇھەر،
لۇتف ئېتەيىن تاپماسۇن ھېچكىم خەبەر.
ئۇممەتىڭنى سەن سىپارىش قىل ماڭا،
ئۇممەتىڭنىك فىكرى بولماسۇن ساڭا.»
كۆتەر ئالمادى رەسۇل ئۇممەت ئىشىن،
ئول يەقىنلىق بىرلە ئول سۇلتانىدىن.
بۇ ھۇكمىدىن سەن تىلەك كۇتاھ قىل،
بىتەئەسسۇب بولغىل ئەزم راھ قىل.

ئەھلى سۇننەتىنىك ئىشىنى پىشە قىل،
سەن ئىشىڭنىك ئاخىرىن ئەندىشە قىل.
يا قەدەم ئۇر سىدق ئىلە سىددىقۇار،
يا ئۇمەردەك قىلغىل ئىشنى ئىختىيار.
ياخو ئۇسماندەك كى ساھىب ئىلىم بول،
يا ئەلىدەك بەھر جۇدى ھىلم بول.
سەن ئۆزۈڭنى قىلما ھەيدەرگە قىياس،
سەن زەبۇنى نەفسەن، ئەي ناشۇناس.
نەفسنى ئۆلتۇر ئەندەكى مۇئمىن بول،
سەن ئانىڭكى شەررىدىن ئىمىن بول.
سەن تەئەسسۇب دەئۇسىن قوي، ئەي فۇزۇل،
سەن ئانى قىلكىم، نېچۇك قىلدى رەسۇل.
مەندە يوقتۇر بۇ تەئەسسۇب، ئەي ئىلاھ،
بۇ تەئەسسۇبدىن مېنى قىلغىل نىگاھ.
شەرئىي ئىچرە بىر تانۇق بولماس قەبۇل،
مەسمۇئ ئېرمەس بۇ سۆزۈك، ئەي ناقەبۇل.
بۇ تەئەسسۇبدىن ئەرىتغىل جاننى،
پاك قىل بۇ دەفتەرۇ دىۋاننى.

× ×

مەرھەبا ئەي ھۇدھۇد ھادىيۇ راھ،
سەن ھەقىقەت يوللارىن قىلغىل نىگاھ.
ئەي سەبا ھىدىڭكى خۇش سەيرىك بىلە،
ھەم سۇلەيمان مەنتىقۇتتەيرىك بىلە.
ساھىب ئەسرارى سۇلەيمان سەن بۇدەم،
شاھى جۇملە تاجداران سەن بۇدەم.
دىۋەنى قىلمە بەند زىنداندىن خەلاس،
تا سۇلەيمان تەبئىدە بولغايسە خاس.
خوش ـ خوش ئەي مۇسىيچەئى مۇساسىفەت،
مۇسادىن ئەيغىلكى ئەمدى مەئرىفەت.
خان ـ نى قىلدى ئېرسە مۇساغە شۇناس،
لەھنى ئانىك بولدى خىلئەتكە سىپاس.
مۇسا يەڭلىغ ئوت كۆرۈپ قىلساك قەرار،
تۇر ئىچىندە بولغاسەن مۇسىچەۋار.

سەن بۇ فىرئەۋنۇ لەئىندىن دۇر بول،
كەل بۇ مىقات ئىچرە مۇرغ تۇر بول.
ئىشتۇرسەن بۇ كەلامى بىخۇرۇش،
فەھم ئىتەرسەن ھاجەت ئىرمەس ئەقلۇھۇش.

× ×

كەلدى ئاخىر تۇتىئى تۇبى نىشىن،
ھۇللە پۇش بويىندا تەۋقى ئاتەشىن.
ئەيدى: «تەۋقۇم دۇر ئۇلۇغلۇقغە نىشان،
ھۇللە ئۇچماقغە بۇ خىلئەتدۇر ئەيان.
سەن خەلىل يەڭلىغ قۇتۇل نەمرۇددىن،
ھىچ زەرەر تەگمەس ساڭا بۇ دۇددىن.
كەس باشىن نەمرۇدنىڭ كى چۇن قەلەم،
كۆيمەگەيسەن ئوتغە قويساڭ بۇ قەدەم.
تاپساڭ ئول نەمرۇد ئىلكىدىن خەلاس،
چۇن خەلىلدەك بولغاسەن ھەزرەتكە خاس.

× ×

شادۇ خۇررەم كەلدى كەبكى راھدار،
كەشف ئىرفان ئىچرەلەر مەردانەۋار.
قەھقەھ ئىتىپ كىردى ئۇشبۇ راھغە،
خىلئەتى سەندانى دارۇللاھغە.
سەن رىيازەت بىرلە بولساڭ كۇھ گۇداز،
ناقە سالىھ بولغاي ئاندا سەر فەراز.
ناقەنى كەلتۇرسەڭ ئاخىر دەرمىيان،
جۇي شىرىن ئەنگۇبىن بولغاي رەۋان.
ناقەنى سورساڭ مۇسالىھ بولغاسەن،
بىگۇمان ھەمراھى سالىھ بولغاسەن.
مەرھەبا ئەي باز بىر فەرۋاز قىل،
سەن ئۆزۇڭنى ئىشق ئىلە دەمساز قىل.
ئىشق تەنابىغە ئۆزۇڭنى باغلاغىل،
تاڭەبەد ئول گىرىھىنى يەزمەگىل.
سەن بۇ ئىشقىنىڭ كۆڭلىنى قىلغىل بەدەل،
يەكجىھەت بولغاي ئەبەد بىرلە ئەزەل.
تۇشتى بۇ ئىشقىنىڭ ئوتى جاندا كۆيەر،
بىر تەرەف بولمايۇ تىنمايىن كۆيەر.

× ×

خۇش - خۇش ئەي دۇرراج مىئراجى ئەلەست،
ئەي بەلى دەپ تاپتىڭۇ تاجۇ ئەلەست.
چۇن ئەلەست ئىشقىدا بولدى قەۋل بول،
نەفسىنىڭ كى راھىدىن بىزار بول.
نەفس ئەيسا مەركەبىنى ئوتغە سال،
ئانداكىم كۆرسەتسە ئۇشبۇ قۇربى ھال.
نەفسىنى ئۆلتۇر سەلامەت قالسۇ جان،
ئەيسا [نى] تاپغايسەن ئاندىن بىگۇمان.

× ×

نالە قىل، ئەي ئەندەلىبۇ خۇشنەۋا،
ئاشىق ئىرسەڭ قىل بۇ دەردنى بىرھەبا.
دەرد بىرلە نالە قىل داۋۇدۋار،
جۇملە قۇشلار قىلغاي ئاندىن جان نىسار.
نەغمە قىل داۋۇد يەڭلىغ دىلكۇشاي،
بەھر ئالسۇن جۇملەئى خەلقۇ خۇداي.
سىنى گۇمراھ قىلدى ئۇشبۇ نەفسى شۇم،
ئاھەڭىنى نەرم قىلغىل مىسلى مۇم.
قىلساڭ ئاخىر ئاھەڭىنى مۇمۋار،
ئىشق يولىدا بولغاسەن داۋۇدۋار.

× ×

خوش - خوش ئەي تاۋۇس مۇرغى نامۋەر،
سىنى مەجرۇھ ئەتتى مارۇ ھەفت سەر.
چۇنكى ھەمراھ بولدى بىردەم مارزىشت،
بولدى ئادەمگە ھەرام ئولدەم بىھىشت.
سەن ئۆزۇڭنى قۇتقار ئۇشبۇ ماردىن،

باخەبەر بولغايسەن ئول ئەسراردىن.
تاپساڭ ئۇشبۇ ماردىن بىردەم خەلاس،
بولغاسەن ئادەم بىلە ئۇچماقدا خاس.
ئەي بەراق كۆرگۈچى سېۋگەن مەرھەبا،
چاھى زىندان ئىچرە بولغان مۇبتەلا.
بۇ قەراڭغۇلۇقدىن ئۆزۈڭنى چىقار،
بولغاسەن مەردانەلەرگە سازۋار.
يۇسۇف ئېرسەڭ قىلغىلۇ زىنداندا جاھ،
بولغىل ئاندىن مىسر ئېلىگە پادىشاھ.
مىسر خەلقى كىم سەڭا ھەمدەم بولۇر،
يۇسۇفۇ سىددىق ھەم ھەمدەم بولۇر.

× ×

كەلگىل، ئەي قۇمرى بۇدەم ھەمراز بول،
بۇ ھەقىقەت يولىدا دەمساز بول.
نەفس يولىدا قىلمە كۆپ براھلىق،
ياخشى ئېرمەستۇر ساڭا بەد خاھلىق.
ئۇشبۇ بالىق قارىندىن تاپساڭ خەلاس،
بولغاسەن يۇنۇس نەبىي تەبئىنده خاس.

× ×

مەرھەبا، ئەي فاختە مۇرغى بەھار،
باشىڭ ئۇزرە قىلدىلار گەۋھەرنىسار.
سالدىلار بوينۇڭغە بۇ تەۋقى ۋەفا،
زىشت بولغاي قىلساڭ ئەمدى برجەفا.
كەلسە سەندىن زەررەئى دەردۇ جەفا،
تائەبەد ئاتساڭ بىتىلگەي بىۋەفا.
باخبرەد بولغىل ھەمىشە باخبرەد،
باخبرەد ئىززەتغە يەتكەي تائەبەد.
چۇن بۇ مەئىنده ساڭا بولسا ئەيان،
خىزر بەرگەي ئابى ھەيۋاندىن نىشان.

× ×

خوش - خوش ئەي شاھىن بىر پەرۋاز قىل،
سەن ھەقىقەت دەفتەرىن ئاغاز قىل.

بولماسە سەركەش بولۇرسەن سەرنىگۇن،
يوق ئىسە بولغايسەن ئاخىر غەرق خۇن.
قىل ھەزەر بۇ دۇنياۋۇ مورداردىن،
ۋاقىق ئولغىل جۇملەئى ئەسراردىن.
سەن مەجازىي دۇنيانى قىلغىل گۇزار،
تاج - ئىززەتغە بولۇرسەن سازۋار.
مۇنقەتىئ بول ئىككى دۇنيادىن تەمام،
تابغاغاسەن ئىسكەندەر ئىلكىدىن نىزام.

× ×

مۇرغ زەررىن چۇن ئېرۇرسەن سازۋار،
سەن ئۆزۈڭنى ئوتغە سال پەرۋانەۋار.
ھەرنەكىم بۇ ھاجەتىڭدۇر ئوتغە سال،
مەتلەئ بولغايسەن نىدۇر ھەسبى ھال.
چۇنكى كۆيدۇر ھاجەتىڭنى بۇ زەمان،
باخەبەر بولغايسە ھەقدىن بىنىشان.
بولسە كۆڭلۈڭ ۋاقىقى ئەسرارى ھەق،
ھىچ ئەجەب يوق تەگسە بۇ ئاسار ھەق.
ھەق يولىنى بىلسەڭ، ئەي مۇرغى تەمام،
تاپغاسەن ھەزرەتدە بۇ ئالىي مەقام.

× ×

جەمئ بولدى جۇملە قۇشلار ئول زەمان،
ھەرنەكىم بار ئاشكارەۋۇ نىھان.
قۇشلار ئەيدى: «ئەي رەفىقى روزگار،
بولماغاي ھىچ مەملەكەت بىشەھر يار.
بۇ نىچۇكدۇر بىزگە بىر ھىچ شاھ يوق،
مەملەكەتكە شاھ بولماق راھ يوق.
جەمئ بولۇڭلار بولالى يەكجىھەت،
پادىشاھى ئىزدەلى ئالىي سىفەت.
مەملەكەتكە بولماسە بىر پادىشاھ،
نەزم تەرتىب تاپماغاي ھەرگىز سپاھ»

گەرچە ئەيدىلەر بۇ يولغە كىرسەلەر،
ھەربىرى ئۆز ئۇزرىغە ئۇزر ئەيسەلەر.

× ×

ھۇد ھۇدى ئاشۇفتە بولۇپ ئىنتىزار،
كەلدى قۇشلارنىڭ قاتىغە بىقەرار.
ھۇللە ئىگىندە تەرىقەت زىننەتى،
باشىدا تاجۇ ھەقىيقەت خىلئەتى.
بەس ئەجايىب تىز تۇند ھەمراھ بول،
نىكۇبەد ئەھۋالىدىن ئاگاھ بول.
ئەيدى: «ئەي قۇشلار بولۇڭلار بىرمان،
بىيىك ھەزرەتمەن، مەن ئەيتايىن نىشان.
مەن تاپىپمەن ئۇشبۇ ھەزرەتدىن خەبەر،
مەن بىلۇرمەن ئۇشبۇ مەئىندىن ئەسەر.
ئەۋۋەل ئالدى نامەنى مىنقارىيغە،
مەھرەم ئولدى جۇملەئى ئەسرارىغە.
مەن قىلۇرمەن ئۆز غەمىمدە دەرگۇزەر،
ھىچ كىشىگە يوقتۇرۇر مەندىن زەرەر.
كىمكى تارتسە زەخم - دەردى پادىشاھ،
تەگمەگەي ھەرگىز ئاڭا دەررى سىپاھ.
ئۆزگە قۇشلار كەلمەسەلەر سال - ماھ،
ھەرگىز ئانى سورماس ئىردى پادىشاھ.
مەن قاتىدىن غايىب ئولسام بىر زەمان،
ھەرتەرەف ئىزدەگۇچى قىلدى رەۋان.
ئول مەنگىسز قىلمادى بىردەم گۇزەر،
تا قىيامەت مەھز ئىرۇر ئۇشبۇ نەزەر.
نامە ئىلتكۇچى مەن ئىردىم زار - زار،
كۇچ بىرىپ تەبىئىندە بولدۇم سازۋار.
ئول كىمەرسە ئانى پەيغامبەر تىلەر،
خۇش يەراشۇركىم ساڭا بۇ تاج - زەر.
ئول كىشىكىم بولسە، مەزكۇرى خۇدا،
بولغاي ئول ئىككى جەھاندا مۇقتەدا.
مەن كىزىپمەن خىدمەتىندە بەھرۇبەر،
تەبرەتىپ يەتكەي خەبەر ئاندا گۇزەر.

كەلدىم ئول شاھ رەسم ئادابىن بىلىپ،
ھەمرەھىم يوقكىم يەنە كۆرسەم بارىپ.
چۇن ھەۋەس باردۇر ماڭا ھەمراھ بولۇڭ،
مەھرەمى سۇلتانى ھەم دەرگاھ بولۇڭ.
تەرك قىل بۇ غەفلەتۇ بىزارنى،
سىدقى بىرلە ئىزدەڭ ئەمدى يارنى.
ئۆز مۇرادىڭ تەرك قىل بىگانە سەن،
بولماسە بىمەئنى، ئەي مۇلك كۆرگەسەن.
جان دەرىغ ئەتمەسەڭ ئول جانانەدىن،
تاپغاسەن لەززەتنى ئۇشبۇ جاندىن.
جاننى تەرك ئەت، كىرگىل ئۇشبۇ راھغە،
يول ئاچابەرگەي ئوشۇل دەرگاھغە.
بەس ئەجەب سۇلتان ئىرۇر ئول بىخىلاف،
سەير ئىتەرگە مەنزىلدۇر كۇھىقاف.
ئول ھەقىقەت شاھ ئىرۇر با ئىتتىفاق،
ئول يەقىنۇ بىزگە، بىز ئاندىن يىراق.

× ×

يەتتى سىمۇرغ جۇملە قۇشلار ئۇزرە شاھ،
بەس ئەجەب سۇلتان ئىرۇر ئول پادىشاھ.
يۇزتۇمەنمىڭ پەردە باردۇر دەرمىيان،
زۇلمەتۇ ھەم نۇردىن باردۇر نىشان.
ئەۋۋەل - ئاخىر پادىشاھۇ مۇتلەق ئول،
ھەم كەمالۇ غەيرىدىن مۇستەغرەق ئول.
پادىشاھى مۇتلەق ئولدۇر تائەبەد،
يەتمەس ئانىڭ كۇنھىغە ئەقلۇ خىرەد.
فىكرىدىن ھەم ئەقل ھەم جان خىيرەدۇر،
ھەم كەمالۇ ۋەسفىغە كۆز تىيرەدۇر.
بىلمەدى ھىچكىم كەمالىنى ئانىڭ،
كۆرمەدى ھىچكىم جەمالىنى ئانىڭ.
چۇن ئىشىتتى بۇ جەمالۇ بۇ كەمال،
خەلقى ئانىڭ نەزدىدە مەستۇ خەيال.
ھىچ خەيالى بولماغاي بۇ ئاھنى،
ماھ سەن - سەن، نە بىلۇرسەن ماھنى.

سەن ساغىنما ئالەم ئىچرە بەھرۇ بەر،
ئانداغ ئىرسە باقماغىل ئول بىنەزەر.
شىرى مەردى كىرسە ئۇشبۇ راھغە،
تا سەلامەت يەتسە ئول دەرگاھغە.
مەن يۇرۇرمەن كۆرگىلۇ ھەيرانزار،
گەھ كۇلۇپ، گەھ يىغلايۇ ئەبرۇ بەھار.
جاننى جانانغە تىگۇرگىل زىنھار،
جانغە جانان بولماسە نىگە يارار.
ئەر كەرەككىم، بىلسە ئۇشبۇ راھنى،
جان بىرىپ تاپسە ئوشۇل دەرگاھنى.
جاندىن ئىلىك يۇساك ئەي ئەھلى كەرەم،
بولغاسەن جەننەت ئىچىندە مۇھتەرەم.
جان بىرىپ جاننى قىلسە ئىختىيار،
قىلسە ھەم جانان ساڭا جاندىن نىسار.

× ×

باشلادى سىمۇرغ بىر كارى ئەجەب،
جىلۋە قىلدى چىنغە يەتتى نىم شەب.
بىر يولى چىن ئىچرە تۇشتى ئول زەمان،
شور - غەۋغا بىرلە تۇتتى بۇ جەھان.
كۆردى ئانىك نەقشىنى ئول ئەھلى چىن،
نەقش بىرلە تولدى بۇ رويى زەمىن.
ھەر يۇگىدىن بولدى بۇ نەقشى نىگار،
«ئۇتلۇ بۇلئىلم» ① ئولدى ئاندىن ئاشكار.
ئۇشبۇ يۇگىنىك نەقشى بولماسە ئەيان،
بولماس ئىردى ئۇشبۇ غەوغا دەرمىيان.
«ئۇتلۇ بۇلئىلم» ۋەفاسىدىن خەبەر،
ئول سەبەبدىن راستدۇر، ئەي بىخەبەر.
جۇملە مەسنۇئات ئانىڭكى فەرزىدىن،
بۇ نەمۇنە نەقش ئانىك بىر مويىدىن.
بىلگىل، ئۇشبۇ نەقشىنىك پايانى يوق،
مۇندىن ئۆزگە سۆزلەمەك ئىمكانى يوق.

مەرد رەھ بولسە كىرىگلار راھغە،
كۆز يۇمۇگلار تەبرەلى دەرگاھغە.
جۇملە قۇشلار تاپتىلار بىر جايگاھ،
مۇنتەزىردۇرلار قىلۇر دەپ شاھ نىگاھ.
شاھ شەۋقىدە تەمامى بىقەرار،
بولدى، ئىرسە قالمادى سەبرۇ قەرار.
ھەركىمەكىم ئۆزىنى دۇشمەن تۇتار،
دوست ئولدۇر شاھ تەبئىندە يەرار.
كىردىلەر ئول يولغەكىم پايانى يوق،
بەئزىنىك ھەم بارغالى ئەھۋالى يوق.

× ×

كەلدى بۇلبۇل ئول زەمان شەيداۋۇ مەست،
يوق كەمالۇ ئىشقىدا ھىچ نىستۇ ھەست.
لەھن بىرلە يۇز تۇمەن ئاۋاز ئىتىپ،
سىرىرى مەئىندە ئۆزىن دەمساز ئىتىپ.
نالەئى ئىشق ئىچرە ئۇردى نەئرەزەن،
نەغمەسىدىن يىغلار ئىردى ئەنجۇمەن.
ئەيدى خۇش ئەلھان قىلىپ داۋۇدۋار،
ئىشق زەبۇرىنى ئوقۇپ ئول زار - زار.
ئەيدى: «بۇ مىنىڭكى گۇفتارىم ئەمەس،
ئۇشبۇ زارىزار مىنىك زارىم ئەمەس.
خەتم بولدى مەندە بۇ ئەسرار ئىشق،
كىچەلەر تىنماي قىلىپ تەكرار ئىشق.
گۇلىستانلارغە خۇرۇش مەندىن ئىرۇر،
جۇملە ئاشقلارغە جۇش مەندىن ئىرۇر،
ئەيتاي ئەمدى ھەرزەمان رازى دىگەر،
ئىشقىن ئەيتىپ ھەردەم، ئاۋازى دىگەر.
ئىشق قىلدىلار ھەر زەمان جانىمغە شۇر،
داغ ئۇزە سالدى جانىمغە زەئىق شۇر.
كىمكى بۇ زارىم ئىشىتتى بولدى مەست،
گەرچە ئول ھۇشيار ئىردى بولدى مەست.

① مۇھەممەد پەيغەمبەرنىك «ئۇتلۇ بۇلئىلمۇ ۋەلەۋبىس سىن» يەنى: «ئىلىم - پەن چىندا بولسىمۇ ئىزدەگلار» دىگەن سۆزىنىك قىسقارتىلمىسى.

تاپمادىم مەھرەم چىكىپ ئۇمرۇدەراز،
ئەمدى مۇندىن ئەيماغايمەن ئۇشبۇ راز.
نېچۈك ئەيتاي دوست ۋەقتى نەۋبەھار،
بۇيى مۇشكىن خەلقى ئالەمغە نىسار.
ئەيمادىم مەئشۇقغە بۇ رازۇ دىلىم،
ھەل قىلالمادىم قەتىدا مۇشكىلىم.
مەئشۇقۇم ناگەھ ـ گەھ ناپەيدا بولۇر،
بۇلبۇلى مىسكىن نەچۈك گويا بولۇر.
نالەئى زارىمنى ھەركىم نە بىلۇر،
گۇل بىلۇر سىرىمنى، ھەر خەس نەبىلۇر.
مەنكى گۇل ئىشقىدا مۇستەغرەق بولۇپ،
ئۆز ۋۇجۇدۇم ھەجۋىيۇ مۇتلەق بولۇپ.
گۇل غەمىدە ئۇشبۇ سەۋداسى ئېرۇر،
مەتلۇبى ئول گۇلكى رەئناسى ئېرۇر.
گۇلكى ناگەھ غۇنچەدىن زاھىر بولۇر،
بۇلبۇلى شەيدا كۆرۈپ، شاكىر بولۇر.
بولسە گۇلدىن بۇلبۇلى مىسكىن جۇدا،
لال بولۇپ قىلماغاي ھەرگىز نىدا.

× ×

ھۇد ھۇد ئەيدى: «بۇلبۇلۇ شەيداۋۇمەست،
سەن يىراق بۇ مەئنىدىن، ئەي بول ھەۋەست.»
گۇل ئېرۇر بەس، دىلكەشۇ ساھىبجەمال،
بىبەقادۇر ھەفتەدە بولۇر زەۋال.
ئول نىمەرسەكىم ئاڭا مەغرۇرى يار،
مەرد كامىل قىلماس ئېردى ئىختىيار.
خۇش كېلۇر بىرنەچچە كۈن گۇل خەندەسى،
بەرمە كۆڭۈل بولغاسەن گۇل خەندەسى.
قىلماغىل گۇل خەندەسگە ئېئىتىبار،
فىكر قىلغىل دەرمىياندۇر گۇلدا خار.

× ×

پادىشاھى ئېردى بىر ئالىي گۇھەر،
بىر قىزى بار ئېردى ئانىڭ سىيمبەر.
ھۇسن ئىچىدە بەس، ئەجايىب بەركەمال،
لۇتفۇ خۇلق ئىچرەلە ئېردى بىمىسال.
خەلق كۆرسە ئېردىلار ئول ماھنى،
كۆتۈرۈر ئېردىلار فىغانۇ ئاھنى.
كۆردى بىر كۈن ئانى دەرۋىشى ئەسىر،
ئەيدى: «قاندىن چىقتى بۇ بەدرى مۇنىر؟»
كەردە ئىلكىندە ئالىپ ئول مەردكار،
كېلۇر ئېردى، كۆردى بىر زىيبا نىگار.
قالدى ھەيران، كەردە تۇشتى ئىلكىدىن،
بولدى بىھۇش ئول گەدايى مىسكىن.
كۆردى ئول ھالەتنى بۇ ماھى جەھان،
شىۋە بىرلە كۈلۈپ ئۆتتى ئول زەمان.
كۆرۈپ ئول مىسكىن ئانىڭكى كۈلگەنىن،
ئاھ ئۇرۇپ يەرگە چالۇر ئېردى ئۆزىن.
ئىشق ئانى قىلدى ئولدەم بىقەرار،
دەرد بىرلە يىغلار ئېردى زار ـ زار.
يادلانىپ ئول شاھىنڭكى كۈلگەنىن،
ھەر زەمان يەرگە ئۇرار ئېردى باشىن.
يەتتە يىل ئۇشبۇ رىيازەتدە مۇدام،
سەرف قىلدى ئول ئەزىز ئۇمرىن تەمام.
ئاقىبەت بولدى بۇ قىسسە ئاشكار،
قىزنىڭ ئەھلىغە بۇ ئىشدىن كەلدى ئار.
ئۇشبۇ قىزنىڭ چاكەرۇ خادىملارى،
قەسدى قىلدى جۇملەئى مەھرەملارى.
ئۆلتۈرۈرگە جۇملەسى كۆز تىكتىلەر،
ئول گەدايى بىنەۋاغە يوق خەبەر.
قىز خەبەر ئىبەردى دەرۋىشكە رەۋان،
ئەيدىكىم: «كەلسۇن قاتىمغە بۇ زامان.»
كەلدى ئول سائەتدە بۇ دەرۋىش زار،
ئەيدى دەرۋىشكە ئۇشۇل زىيبا نىگار:
«مەن ساڭا جۇفت بولغالى يوقتۇر يەراغ،
بىھۇدە نىدۇر ساڭا بۇ دەردۇ داغ.
سەن مىنىڭ پەندىمنى ئالغىل بۇ زەمان،
ئۆلتۈرەدۇرلار سىنى بولغىل نىھان.»
دەرۋىش ئەيدى: «مەن سىنى سۆيدۇم، ئەي جان،

مەن كېچىپدۇرمەن جانىمدىن بۇ زەمان.
يۈز تۈمەن بولسە مېنىڭدەك بىقەرار،
قىلسەلەر ئېردى بۇ يولدا جان نىسار.
ناگەهان ئۇلسەم بۇ يولدا نىسەۋاب،
بىر سوئالىم بار ئاڭا بەرگىل جەۋاب.
چۈن مەنى ئۇلتۇرەدۇرلار دايىمگان،
نە ئۈچۈن ئولدىم كۆلۈپ ئۇتتۇڭ رەۋان؟»
قىز ئايۇر: «كۆردۈم سېنى، سەن بەھۇنەر،
كۈلگەنىم ئاندىن ئېدى ئەي بىخەبەر.»
ئۇشبۇ سۆزنى ئىشىتىپ بولدى رەۋان،
گۈيىيا ھېچكىم يوق ئېردى بۇ زەمان.
ئۇمر ھەم مۇنداق ئېرۇر بىل، ئەي ئەزىز،
دۇنيانى ھەم ئانداغ ئوق قىلغىل تەمىز.

× ×

تۇتى ئاغزىدا ئالىپ [شىرىن] شەكەر،
سەبزەپوشۇ گەردەنىدە تەۋق زەر.
لۇتفدىن ھەردەم تۆكۈپ شەھدۇ شەكەر،
زىكر بىرلە مەشغۇل ئول شامۇ سەھەر.
ئەيدىكىم، ھەربىر تۈكىدىن بىر نەفەس،
«چۈن ماڭا قىلدىلار ئاھىندىن قەفەس.
قالدىم ئول زىندان ئىچىندە خار - زار،
ئابى ھەيۋان ئارزۇسىدىن ئىنتىزار.
قالدىم ئول زىندانىدا ئەمدى چارە يوق،
ئىشق كويىدا مېنىڭدەك زار يوق.»
ئەيدىكىم: «ھەردەم مېنىڭدەك بىقەرار،
ھېچ ئاشىق يوق مېنىڭدەك زار - زار.
قۇشلار نىڭكى خىزرىمەن، مەن سەبزە پوش،
قىلغامەنكىم، ئەمدى ئابۇ خىزر نۇش.
كەزدىم ئول سەۋدايىلاردەك بۇ جەھان،
تاپغامەن دەپ ئابى ھەيۋاندىن نىشان.
تاپسام ئېردى قەترەئى ئابى ھەيات،
تاپغاي ئېردىم دەردۇ مېھنەتدىن نىجات.»
ھۇد ھۇد ئەيدى: «ئەي زىغەفلەت بىنىشان،
ئاشىق ئېرسەڭكىم قىلۇرسەن تەرك جان.
جاننى ئەل تەندە ئانىڭ ئۈچۈن تىلەر،
دوستغە ئاندىن ۋەفا يەتكەيمۇ دەر.
دوستغە سەندىن تەگمەسە زەررە سەۋاب،
خىزر سۇيىنى نېتەرسەن ئارزۇلاپ.
ئەي، نېتەرسەن جانغە جانان بولماسە،
ئابى ھەيۋاننى نېتەرسەن بولماسە.

× ×

بار ئىدى دىۋانەئى ئالىي مەقام،
خىزر ئاڭا ئەيدىكى: «ئەي مەردى تەمام.
سەن ئەيۋرسەن خىزر بول، مېنىڭ ئىشىم-
پۈتمەيۇر سېنىڭ بىلە مېنىڭ ئىشىم.
ئابى ھەيۋان ئىچمەگىل مەقسۇد بار،
فىكرىڭ ئول دۇنيادا بولسە بەرقەرار.
مەن بارى ھەردەم قىلۇرمەن تەرك جان،
چۈنكى جانانى بۇ سىردىن بۇ جەھان.
چۈن قىلۇرمەن دەمبەدەم جاندىن قەرار،
ھوست بىرلە بولغامەن دەپ بەرقەرار.»

× ×

كەلدى ئاندىن سۇڭرە تاۋۇس زەر نىگار،
ھەر قەناتىدا تۈمەنىڭ نەقشى بار.
جىلۋە بىرلە كەلدى ئول دەمساز ئېتىپ،
ھەر قەناتى جىلۋەئى ئاغاز ئېتىپ.
ئەيدى: «چىن نەققاشى بولدى نەقىش بەس،
ئەھل چىنغەدۇر قەلەم ئەنگۇشت بەس.
گەرچە قۇشلار ئۇزرەمەن، مەن جىبرەئىل،
بىر خەتادىن مۇنفەئىلمەن مۇنچە بىل.
يار بولدى ئول زەمان بىر مار زىشت،
تابۇدەمگە كۆرمەدىم رويى بېھىشت.
جەننەتۇلمەئۋا ئىدى ئول مەنزىلىم،
بىر خەتادىن ھېچ بولدى ھاسىلىم.

ئەزم ئېتىپمەنكىم، نە قىلسە رەھنەماي،
بارسام ئاندا قالسە بۇ تارىك جاي.
مەن قىلۇرمەن كېچە ـ كۈندۈز ۋاي ـ ئاھ،
تاپغامۇ دەپ گەرچە ئول جەننەتكە راھ.
نىيەتىم ئولدۇركى سۇلتانغە يېتەر،
بولماسە بارى بۇ دەرمانغە يېتەر.
ئەي، ماڭا سىمۇرغ قاچان پەرۋا ئېتەر،
لۇتفىدىن فىردەۋس ئەئلاغە يېتەر.
مەندە يوقتۇر ئۆزگە ھېچ فىكرۇدىگەر،
بەرسە جەننەتنى ماڭا يارۇدىگەر.»
ھۇد ھۇد ئەيدى: «بىخەبەرسەن راھدىن،
ئۆي تىلەسەڭ ئىزدەگىل ئول شاھدىن.
نەفس ئۆيىدۇر ئۇشبۇ خۇلد پۇرھەۋەس،
كۆڭۈل ئۆيى مەقسەد ئېردى سىدق بەس.
ھەزرەتى ئانىڭكى دەريايى ئەزىم،
قەترەئىدۇر ئۇشبۇ جەننەتۇننەئىم.
قەترەئىدۇركىم، يەنە دەريا بولۇر،
ھەرنەكىم دەريا بولۇر، سۇدا بولۇر.
كىمكى دەرياغە بارۇرغە يول تاپار،
شەبنەم ئۇچۇن نىكى بولۇر ئىنتىزار.
ئولكى خۇرشىد بىرلە قىلۇر مەئرىفەت،
زەررەگە ھەرگىز قىلۇرمۇ ئىلتىفەت.
ئولكى گۇلدۇر جۇزۇنى نىتەر تىلەپ،
ئولكى جاندۇر ئۇزۇنى نىتەر تىلەپ.
چۇنكى مەردى گۇل سەنۇ گۇل ئىزدەگىل،
كەل تەلەب قىلغىلكى سەن گۇل ئىزدەگىل.

× ×

قىلدىكىم، شاگىرد ئۇستاددىن سوئال:
«قىلغىل، ئەي ئۇستاد، بۇ مۇشكىل نېھال؟»
ـ«مۇشكىلى ئولدۇر بىلىك، مەردى خۇدا،
ئادەم ئۇچماقدىن نېگە بولدى جۇدا؟»
ئەيدى: «ئادەم ئېردى بەس ئالىي گۇھەر،
نېگە فىردەۋسدىن رەۋان قىلدى گۇزەر؟»
كەلدى ھاتىفدىن بىر ئاۋازى بەلەند:
«كىمكى بولسە ھەزرەتىمدىن بەھرەمەند.
غەيرىغە باغلاپ كۆڭۈل تاپماس ۋىسال،
لاجەرەم تەبىئىمدىن ئول بولغاي زەۋال.
كىمكى جانان ئىندەكىگە بولسە يار،
يىغلار ئادەم، يىغلاتۇركىم زار ـ زار.
جان كېرەك، جانان قاتىدا سەد ھەزار،
جانغە جانان بولماسە نېگە يەرار.
كۇننى چۇن ئىلتىتىكى ئول مەيداندىن،
غەيرەتى تەرك ئەتسە ئول شەيتاندىن.
راست ئالغىل كىمدۇر ئول ئاخىر ئەسەر،
ۋەسىق ھەق ئېردىكى مازاغۇلبەسەر.
ئەھلى جەننەت بولماسە ئول ئەھلى راز،
قىلۇر ئېردى ئول جىگەردىن ئېھتىراز.

× ×

بەت چىقىپ كەلدى ئوشۇل سائەت سۇدىن،
ئۆزىن ئارتۇق كۆرەر ئېردى قۇشلاردىن.
ئەيدى: «ھېچكىم بەرمەدى مۇنداغ خەبەر،
ئىكى دۇنيا يوق مېنىڭدەك پاك تەر.
غۇسل ئېتەرمەن دەمبەدەم، ئەي ئەھلى راز،
سۇ ئۇزەسىدە سالۇرمەن جاينەماز.
مەن بولۇرمەن سۇ ئىچىدە بەرقەرار،
ئۆزگە قۇشلار قىلماغاي بىردەم قەرار.
قۇشلانىڭكى زاھىدى مەن، پاك راھ،
مەنزىلىمنى كۆردۇڭىز پاكىزە جاھ.
ھەرنەكىم بار ئېردى ئالەمدە غەمىم،
بارچەدىن ئىلىك يۇدۇم ئەي ھەمدەمىم.
دائىما سۇ ئىچرە كۆچرۇپ روزگار،
مەن نېچۇك سىمۇرغنى كۆردۇم ئاشكار.
ئولكىم ئانى كۆيدۇرۇپ جانىن سۇفەر،
ئول قاچان قىلغاي بۇ دەريادىن گۇزەر.»
ھۇد ھۇد ئەيدى: «ئەي سۇ بىرلە مۇبتەلا،
ئۇشبۇ ئوق بولغايكى جانىڭغە بەلا.

سۇ ئىچىندە ئۇيقۇ ئىلتىپدۇر سېنى،
قەترە سۇنى ئىزدەپ ئول ئالتى سېنى.
يۇزى يۇغسۇزلارغە دائىم سۇ كەرەك،
ئەيب ئەمەسمۇ ئەمدى سەن سۇ ئىزدەمەك.»

× ×

قىلدى بىر ۋەيرانەدىن مەردى سوئال:
«بۇ ئىكى ئالەمدەدۇر چەندىن خەيال.»
ئەيدىكىم: «ئىككى جەھان بالاۋۇ پەست،
قەترە سۇدۇر ئۇشبۇ بىلكىم، ھەستۇھەست.
بولسە ئەۋۋەل قەترە سۇدىن ئاشكار،
كۆر ئو شۇل قەترە سۇدىن، چەندىن نىگار.
ھەرنىگارى ئېردى ئانىك مىسلى ئاب،
گەرچە ئاھەن دۇر بولۇر ئاخىر خەراب.
ھېچنېمە بولماس تۆمۇردىن سەخت تەر،
كۆر ئانىك بۇنيادى سۇ بىرلە پۇتەر.
ھەرنەكىم، بۇنيادى سۇ بىرلە بولۇر،
گەرچە ئاھەنـدۇر ئانىك ئارىـق بولۇر.
ھەركىمە كۆرمەس بۇ سۆزدىن پايدار،
بولمادى سۇ بىرلە بۇنياد ئۇستۇار.

× ×

كەبك ھەيران يەتتى ئولدەم كاردىن،
با خەبەر بول جۇملەئى ئەسراردىن.
كەلدى ئول سائەت ئىچىندە جۇش ئۇرۇپ،
كۆزلەردىن ئول زەمان قان بەلگۇرۇپ.
گەھ ئانىڭكى ئىلكىدە تىغۇ كەمەر،
گاھى تىغنىك ۋەھمىدىن كۆترۇپ سىپەر.
ئەيدى: «مەن كىردىم ئوشۇل كانى گۇھەر،
باغلانىپ بىلىمگە بۇ تىغۇ كەمەر.
سەڭگىيەپ ئاش بولدى ئاخىر دەرمىيان،
ئول سەبەبدىن مەن مۇئەتتەل بۇ زەمان.
تاغ ئىچىندە كۆچۇرۇرمەن روزگار،
ناقەنى شىددەتدە قىلدىم ئىختىيار.
قويمايۇرمەن بۇ زەمان تىغۇ سىپەر،
يا ئۆلەيىن يا ئالايىن دەپ گۇھەر.
مەن قەچان تاپغايمەن ئول سىمۇرغقە راھ،
مەن زەئىفۇ ناتەۋان ئول پادىشاھ.
تاغ ئاراسىدا يۇرۇرمەن ئىنتىزار،
گەۋھەرىنى تاپغامەن دەپ ئاشكار».
ھۇد ھۇد ئەيدى: «گەرچە تاپتىك مۇنچە رەك،
نەچچە ئەيدىك بىزگە ئاخىر ئۇزر لەك.
پاي مىنقارىك بۇ قان نا كۇرەدەر،
تاش ئاراسىدا يۇرۇرسەن بىگۇھەر.
رەڭگىدىن ئايرىلسە گۇھەر سەڭگ ئېرۇر،
قىيمەتىن ئارتۇرغان ئانىك رەڭگ ئېرۇر.
ئولكى ئاندا يوقتۇرۇر بۇ رەڭگۇ بۇي،
گەۋھەرى ئېرمەس ئېرۇر ئول نىكخۇي.
كىمكى بۇيى تاپتى ئول رەك ئېزدەمەس،
چۇنكى مەردى گەۋھەرى سەك ئىزدەمەس.
جۇملە گەۋھەرلەرنىك ئېردى سەرۋەرى،
ئۇ سۇلەيمان ئىلكىدە ئەڭگۇشتەرى.
ئول يۇزۇككە ئېردى مۇنچە نامى نەك،
ئېردى ئانىك ئاغزىدا نىم دۇرر نەك.
ئول گۇھەر بولدى سۇلەيمانغە نىگىن،
ئەمرى ئالتىن بولدى بۇ رۇيى زەمىن.
كۆر بۇ مۇنچە مەملەكەت بۇ كار بار،
ئول يۇزۇكدىن بولمىش ئېردى ئابدار.
بولدى ئول سائەت سۇلەيمان ئاشكار،
كۆردى ئۇشبۇ مۇلكدە يوق ئېئتىبار.
ئول يۇزۇك بىرلە سۇلەيمان ئېردى شاھ،
ئول يۇزۇك ئوق بولدى ئاخىر بەندى راھ.
سەلتەنەتنى كۆردىكىم ئا پايدار،
قىلدى ئول زەنبەل ئۇرەرنى ئىختىيار.
سەلتەنەتنى سۆيگەن ئۇچۇن نامۇەر،
بەش يۇز يىلدىن سوك ئۇچماقغە كىرەر.

سەلتەنەت بولدى ئاڭا بىل بەند راھ،
ئەنبىيادىن سۇڭرە تابغاي ئىززۇ جاھ.

× ×

كەلدى ئول سائەت ھۇمايى سايە بەخش،
ھالى ئانىڭ جۇملەگە سەرمايە بەخش.
ھىممەت ئىچرە جۇملە قۇشلاردىن بەلەند،
ئول ھەقىقەت ئالەمىندە بەھرەمەند.
ئەيدى: «ئەي پەررەندە گانى بەھرۇ بەر،
مەن قىلىپمەن نەفس ئىلكىدىن گۇزەر.
چۇنكى قىلدىم ئىرسە ئۇزلەت ئىختىيار،
ھىممەتىم ئالەمدە بولدى ئاشكار.
خار قىلدىم ئىرسە نەفسنى لاجەرەم،
تاپتى مەندىن ھۇرمەت ئەفرىدۇن ھەم.
جۇملە شاھغە پەرۋەرىش مەندىن يېتەر،
ھەرگەدا بولماس بۇ سىردىن باخەبەر.
بەس، ئەجەب دۇشمەن ئىرۇر بۇ نەفس زار،
قىلدىم ئىرسە قوي سۇڭەكنى ئىختىيار.
بەس، زەبۇن ئىردى ئانىڭ ئىلكىدە جان،
قوي سۇڭەك بىرلە ئاڭا بەردىم ئەمان.
نې ئۇچۇن تاپتى بۇ ھىممەتنى ھۇماي،
جۇملە قۇشلارغە چۇ بولدى رەھنەماي.
بەس، قۇرۇغ سۇڭەكنى قىلدى روز - گۇزەر،
ھېچ جانۋەر كۆرمەدى ئاندىن زەرەر.
ئول سەبەبدىن تاپتى ئۇشبۇ ئىززۇجاھ،
جۇملە قۇشلار ئۇزرە بولدى پادىشاھ.
ھەزرەتىدىن ھېچ كىشىگە يوق گۇزەر،
سايەسىدىن زەررەئى تەگسە يېتەر.
بولمادىم سىمۇرغ سەركەش يارمەن،
سەن ئىرۇر خۇسرەۋ نىشانى كارمەن.

× ×

ھۇد ھۇد ئەيدى: «شەرم تۇتغىل ئەي ھۇماي،
سېنى قۇشلار ئەيتادۇرلار خۇد نەماي.
ئۇز - ئۇزۇڭنى خەلقغە بىلدۇرمەگىل،
كۆپ ھەمە سايەڭغە مەغرۇر بولماغىل.
يوقتۇرۇركىم مەن قولۇڭغە بىر نىشان،
ئىت كەبى دايىم كەمۇرسەن ئۇستىخان.
ئول سۇڭەكدىن ئەيلەسەڭ دانايى كار،
بولغاسەن شاھلىقغە ئاندىن سازۋار.
مەن بىلۇرمەنكىم، كى جەمئ خۇسرەۋان،
بولدىلار سايەڭ تېگىپ شاھى جەھان.
بولدىلار لېكىن تەمۇغى پادىشاھ،
ھەر بىرى ئۇز شەھلىقىغە مۇبتەلا.
كۇلالىڭ تەگمەسە ئىردى شەھرىيار،
ئاخىرەتدە بولماس ئىردى خار - زار.»
پاك راھى ئىردى بىر ئالىي مەقام،
كۆردى مەھمۇدنى تۇشىدە ئول ئىمام.
سوردى: «ئەي سۇلتانى نىكۇ روزگار،
قايسى ئىشدا سەن ئىدىڭ دانايى كار.»
مەھمۇد ئەيدى: «سورمە ئەي مەردى سەلىم،
بەس، ئەجەب دىشۋار ئىرۇر بۇ ئەھۋەلىم.
مەن قىلىپمەن جۇملە ئىشلارىم غەلەت،
ئول بەلا ئىردى قەچانكىم سەلتەنەت.
ئول ھەقىقەت شاھ ئىرۇركىم بىرۇبار،
ئول ئىرۇر بۇ سەلتەنەتغە سازۋار.
قالدىم ئەمدى ئاجىزۇ ھەيران بولۇپ،
شەرم تۇتارمەن ئۇشبۇ ھالىمنى كۆرۇپ.
كاشكى، زىندادا قالسام سالۇ ماھ،
تارتماغاي ئىردىم بۇ يەڭلىغ دەردۇ ئاھ.
قۇرۇپ ئۇلسە خوب ئىكەن كۆر ئول ھۇماي،
سايەسىدە ئول ماڭا بەرگۇنچە جاي.»

× ×

جەمئ روزى باز كەلدى سەرفەراز،
سىرى مەئىندىن بولۇپ ئول بۇردە باز.
ئەيدى: «سەرگەردان يۇرۇرمەن قان يۇتۇپ،
شاھ ئىلكىدە قۇنارغە كۆز تۇتۇپ.

مەن نىقاب تارتىپ يۇرۇرمەن ئىنتىزار،
شاھ قاتىدا بولغامەن دەپ ئىبىتىبار.
ئىلتىسەلەر كۆزۈم تىكىپ شەھ تەبىئىگە،
ئەي رىيازەتكەش تەيۇ باقغاي ماڭا.»
ھۇد ھۇد ئەيدى: «ئەي گىرىفتارى مەجاز،
نە ھەقىقەت بارسەندە نە مەجاز.
قايسى بىر سۇلتان ئاڭا ھەمتا بولۇر،
سەلتەنەت نېچۈك ئاڭا زىيبا بولۇر.
سەلتەنەت سىمۇرغقە ئىرۇر سازۋار،
تەڭتۇشى يوق سەلتەنەتكە ئول يارار.
شاھ ئولدۇر ئاڭا ھەمتا بولماسە،
ھېچ ئانىڭ بىرلە مۇسەۋۋا بولماسە.
دۇنيا شاھى ھەرنېچە قىلسە ۋەفا،
ئاقىبەت ئاندىن تېگەر جەۋرۇ جەفا.
كىمكى بولسە دۇنيا شاھىغە يېقىن،
خالى بولماس بىر زەمان ئول قايغۇدىن.
كۆپ قىلۇر ئول دايىما شەھدىن ھەزەر،
پاك ئانىڭ جانىغەدۇر خەۋفۇخەتەر.
دۇنيا شاھى قىل مەسەل ئاتەش ئىرۇر،
كىم يىراقدۇر ھالى ئانىڭ خۇش ئىرۇر.
دەست بەرسە سەن ئۇلاردىن بول يىراق،
بۇ ھەقىقەت سۆز ئىرۇر بىل ئىتتىفاق.

× ×

پادىشاھى ئىردى بىر ئالىي گۇھەر،
مەئشۇقى ئىردى غۇلامى سىيمبەر.
شاھ قەتىدىن غايىب ئولسە بىر زەمان،
تۇرماس ئىردى يىغلاپ ئول شاھى جەھان.
ئارتۇق ئاسرار ئىردى ئانى بارچەدىن،
بىر زەمان ئايرىلماس ئىردى تىغىدىن.
ئول يىگىتنىڭ باشىدا ئالمە قويۇپ —
ئوق ئاتار ئىردىكى يەكسان ئولتۇرۇپ.
ئالمەنى ئۇرۇپ ئوشۇل ئالىي گۇھەر،
باشىغە يەتكۈرمەس ئىردى ھېچ زەرەر.
ئالمەغە ھەرگەھكى سۇلتان ئاتسە تىىر،
بولۇر ئىردى چېھرەسى ئەينى زەرىر.
ئول يىگىتىدىن سوردى مەردى بىخەبەر:
«نى ئۇچۇن گۇلدەك چىرايىڭ ئەين زەر؟»
ئول يىگىت ئەيدىكى: «مەردى بىخەبەر،
پاك مېنىڭ جانىمغەدۇر خەۋفۇ خەتەر.
شاھكىم، ئالمەنى باشىمغە قويار،
ئوق ئاتار، قورقۇنجىدىن جانىم سىزار.
ئالمەغە تەگسە بۇ ئوقنىڭ شىددەتى،
بارچە ئەيتۇرلارىكى شەھنىڭ دەۋلەتى.
مەن بۇ ئىككى غەمگە بولدۇم مۇبتەلا،
بۇ يەقىنلىق بولدى جانىمغە بەلا.»

× ×

كەلدى ئول سائەتدە بۇ تىمار پىش،
ئەرز قىلدى ئولزەمان ئەھۋال خىش.
ئەيدىكىم: «دەريا قەتىدا مەنزىلىم،
يوق رىيازەتدىن كى ئۆزگە ھاسىلىم.
دەريا قىرغىندا يۇرۇرمەن بەھرەمەند،
دايىما غەمكىن ھالىمغە مۇستەمەند.
دايىما دەريا سۇيىنى ئارزۇلاپ،
تاتمايۇرمەن دەريادىن بىر قەترە ئاب.
ئەھلى دەريادىن ئەمەسمەن، ئەي ئەجەب،
دەريا قىرغىندا يۇرۇرسەن تەشنەلەب.
گەرچە دەريادىن كېلۇر يۇزمىڭ خۇرۇش،
زەھرە يوقتۇر قىلغالى بىر قەترە نۇش.
ئىچكەلى كۆڭلۇم قىلادۇر ئىزتىراب،
قورقادۇرمەنكىم، بولۇر بىر قەترە ئاب.
ئولكى بولسە ئاڭا بىر قەترە ئەجەل،
ئول نېچۈك بولغايكى سىمۇرغقە بەدەل.»
ھۇد ھۇد ئەيدى: «ئەي زىدەر يايى خەبەر،
كۆپ بۇ دەريادا نەھەڭۇ جانۇەر.
مۇنقەلىب ئىرۇركى نا پايەندە ھەم،
گەھ رەۋەندە گاھ باز ئايەندە ھەم.

كىمەسىز دەريانى كىرمە دەردناك،
كىرسە ناگەھ لاجەرەم بولغاي ھەلاك.
كىم بۇ دەريادا قىلۇر بولسە سەناھ،
جان غەمىدە بولسەكىم، قىلغاي نىگاھ.
ناگەھان مەۋج ئۇرسەلەر دەريا قەھرناك،
يۇز تۇمەنمىك دەرد ئىلە بولغاي ھەلاك.
ھىچكىم قىلماس ئۇمىد ئاندىن ۋەفا،
بىۋەفانى سەن كۆڭۈلنى باغلاما.
ئۆز - ئۆزىدىن تاپمادى بىر كامى دىل،
تاپماغايسەن ئاندىن ئول ئارامى دىل.
جۇملە دەريا، چەشمە ئانىك جويىدىن،
بولمە قانىڭ سەن ئانىڭكى بۇيىدىن.»

× ×

بىر ئەرى ئىردى ئەجايىب زۇفۇنۇن،
ئەيدى دەريانى: «نىگە سەن نىلگۇن؟
نى ئۇچۇن كەيدىك لىباسى تەئزىيەت،
ئاتەشىك يوق جۇش ئۇرارسەن بۇ سىفەت؟»
ئەيدى دەريا بۇ كىمەرسەگە جەۋاب:
«يار شەۋقىنىدە قىلۇرمەن ئىزتىراب.
دەرمىيان ئۇچۇن نەھەك بەد ئەھد شەرت،
كىيدىم ئاخىر بۇ لىباسى تەئزىيەت.
ئولتۇرۇپمەن دوست غەمىدە مۇزتەرەب،
ئىشق ئوتىدا كۆيەدۇرمەن روز - شەب.
تاپماسام مەن ئابى كەۋسەردىن نىشان،
زىندە بولسام ئىشكىدە جاۋىدان.
گىرىيە مەندىن ئۇشبۇ يولدا سەد ھەزار،
تەشنەلەب ئولدىلار ئاخىر خار - زار.»

× ×

سۇئى كەلدى مەست چۇن ۋەيرانەئى،
ئەيدىكىم: «مەن ساقلارەم ۋەيرانەئى.»
ئەيدىكىم: «ۋەيرانە ئىچرە زارمەن،
ھەمراھىم يوق دايىما بىيارمەن.
گەرچە بۇ باغۇ سەرار مەئمۇر ئىرۇر،
ئاقىبەت ۋەيرانەلەر مەشھۇر ئىرۇر.
كىمكى جەمئىيەتدە ئولتۇرماق تىلەر،
لاجەرەم ۋەيرانەدىن قىلغاي گۇزەر.
تارتادۇرمەن بۇ خەراب ئىچىندە رەنج،
تا مۇيەسسەر بولغايۇ ۋەيرانە گەنج.
ئىشق ماڭا ۋەيرانەدە كۆرسەتتى يول،
گەنج كىرەك ۋەيرانەنى قىلغاي قەبۇل.
كىم ئىرۇر سىمۇرغ ئەئزەم پادىشاھ،
تاپمايۇرمەن مەن گەدا تەبئىندە راھ.
ئىرمەس ئۇچۇن ئىشقىدا مەردانەۋار،
ئىشق گەنجىن ئىزدەيۇرمەن ئىنتىزار.»

× ×

ھۇد ھۇد ئەيدى: گەرچە تاپتىك مالۇ گەنج،
فىكر قىلساڭ ئاقىبەت ئول دەردۇ رەنج.
ئالدى ئىرسە يۇزتۇمەن تۇرلۇك ھۇنەر،
ئاقىبەت قىلماق كىرەك ئاندىن گۇزەر.
ئىشق گەنجىن ئىشقى زەر كافىر ئىرۇر،
كىمكى ئانى بۇت ئىتەر كافىر ئىرۇر.
بولماغىلكى، ئىشقى زەر قىلسە خەلەل،
روز مەھشەر سۇرەتى بولغاي بەدەل.

× ×

ھۇققەزەر تاپتىيۇ مەردى بىخەبەر،
ئۆلدى ئاخىر قالدى ئۇشبۇ ھۇققە زەر.
نەچچە يىلدىن سوڭ تۇشەپ ئوغلى ئانى،
ئەلگە ئەيتۇر ئول ئاتاسى ھالىنى:
«سۇرەتى سەچقان بولۇپ كەلدى ئاتام،
كۆزلەرىدىن قان ئاقىپ تىنماي مۇدام.
كەلدى ئول مەۋزىئ كى ئاندا ئىردى زەر،
سۇرەتى - سەچقان قىلۇر ئىردى نەزەر.»

ئەيدى: «نېگە تەغبىر ئولدى سۇرەتىك؟
بۇرنا مۇنداغ ئېرمەس ئېردى سىرەتىك.»
ئەيدى: «ئوغلۇم تەرك قىل بۇ سىيىم-زەر،
مېنى سەچقان‌قىلدى ئۇشبۇ ھېرسى زەر.
سىيىم-زەرنى خەرج ئۇچۇن بەردى ئىلاھ،
بەرمەدىم يىغدىم ماڭا قىلدى جەفاھ.»

× ×

كەلدى سوفى غەمكىنۇ بىچارەۋار،
ئوت تۇتاشىپ جانىغە بەس، بىقەرار.
ئەيدى: «مەندەك ئاجىزۇ پۇر تۇت يوق،
جانغە تەگرۇ قۇۋۋەتۇ ھەم قۇت يوق.
بىسەرۇ سامان ئەجەب دىشۋار ھال،
مەن نېچۇك كۆرگەيمەن ئاخىر ئول ۋىسال.
كۆرگەلى سىمۇرغ ئەئزەم شاھنى،
تاقەتىم يوق كەچكەلى دەرگاھنى.
يۇز كېتۇردۇم مەن ئوشۇل دەرگاھغە،
يا ئۆلەيىن يا كىرەيىن راھغە.
چاھدا يۇسۇفنى تىلەرمەن روز-شەب،
ئىگە بولغايمەن بەھۇكم دەر تەلەب.
مەن چىقارسام يۇسۇفۇمنى چاھدىن،
مەقسۇدۇم تاپغايمەن ئول دەرگاھدىن.»
بولدى چۇن يەئقۇب يۇسۇفدىن جۇدا،
بىبەسەر بولدى قىلىپ ھەردەم نەدا.
كۆزلەرىدىن قان تۆكۈپ بىچارە ۋار،
يۇسۇفۇم دەپ يىغلار ئېردى زار-زار.
يەتتى ھەزرەتدىن ئوشۇلدەم جىبرەئىل،
ئەيدى: «يەئقۇب زىكر يۇسۇف قىلماغىل.
يارلىغ ئولدۇر زىكر قىلساڭ بەئدەزىن،
مەھۇ ئېتەرمەن ئەنبىيالار جەمئىدىن.»
ھۇكم ئىشتتى ئېرسە يەئقۇب دايىمىن،
ئاغزىغە ئالمادى يۇسۇفنىڭ ئاتىن.
گەرچە يۇسۇفنىڭ فىراقى قىلدى زار،
قورقتى يۇسۇف دېگەلى ئول پىرى كار.

بىر كېچە يۇسۇفنى كۆردى ئۇيقۇدا،
تىلەدىكىم، كەل يەتۇقلىسە نىدا.
يادىغە كەلدى ئوشۇل فەرمانى ھەق،
سەبر قىلدى، ئۇرمادى ئۆزگە سەبەق.
تاقەتى قالمادى ئول يەئقۇب پاك،
ئۇردى بىر ئاھى ئەجايىب دەردناك.
سەسكەنىپ ئويغاندى پەيدايى جەھان،
جىبرەئىل ئىمىن تىلەدى ئول زەمان.
ئەيدى: «ئەي يەئقۇب ساڭا ئېردى ئىلاھ،
مەقسۇدۇڭ نې ئېردىكىم، ئۇردۇڭ بىر ئاھ.
ئۇشبۇ ئاھىڭ يۇسۇف ئېردىيۇ زەمىر،
سىنماددىمۇ كۆڭلۈڭ ئەي شەمئى كەبىر.
ئەقل بىرلە ئۇشبۇ ئىش سەۋدا قىلۇر،
ئىشق دەئۋاسىن ئاڭا پەيدا بىلۇر.»

× ×

جەمئ بولدى جۇملە قۇشلار سەربەسەر،
ئۇزر ئەيتتى جۇملەسى، ئەي بىخەبەر.
ھەر بىرى ئۆزجەھتىدىن ئۇزر ئەيدىلەر،
ھەر بىرى ئۆز ئۇزرىغە ئۇزر ئەيدىلەر.
بىر-بىر ئەيتامىزكى، بىر كۇن ئۇزر باز،
سەن ئانى مەئزۇر تۇت بولغاي دەراز.
ھەر كىشى ئۇزر ئەيدى ئاخىر ئۇزر لەڭ،
ئول نېچۇك قىلغۇسى ئەنقا بىرلە جەڭ.
جانغە ئەنقا بىرلە تۇشسە ئۇشبۇ كار،
ھالىدىن كەچمەك كەرەك مەردانەۋار.
قايسى قۇشكىم، چېھرەسىدە يوق نەۋا،
ئول قەچان سىمۇرغقە بولغاي ئاشنا.
چۇنكى يوقتۇر چېھرەسىدە دانەئى،
بولماغاي سىمۇرغ بىلە ھەمخانەئى.
چۇنكى سەندە يوقتۇر زەررە پىچۇ تاب،
سەن نېچۇك تاپغايسە گەنجى ئافتاب.
چۇنكى بولدۇڭ قەترەئى ئاجىز زار،
نېچۇك ئەتكەيسەن بۇ دەريادىن گۇزار.

قىلغاسەن ئەمدى بۇ دەريادىن ھەزەر،
سەندە يوقتۇر تاقەتۇ تىغۇ سىپەر.
زەررەئى بۇ دۇرد ئەمەس بۇ رەڭگۇ بۇي،
لايىق ئىرمەس سەندە بۇ ناشەستەروي.

× ×

بىلدى ئىرسە جۇملە قۇشلار ئۇشبۇ ھال،
قىلدىلار ئولدەمدە ھۇد ھۇددىن سوئال:
«ئەيكى، بولدۇڭ بارچەمىزنىڭ رەھبەرى،
خەتم قىلدىڭ بۇ مەئانى دەفتەرى.
بىز ئىرۇرمىز بەس، زەئىفۇ ناتەۋان،
نە بىلىڭ، بار بىزدە بۇ نە ئەقلۇ جان.
بىز نىچۇك تاپغايمىز ئول سىمۇرغقە راھ،
بىز زەئىفۇ ناتەۋان، ئول پادىشاھ.
ئول سۇلەيمان، بىز زەئىف مۇرى گەدا،
بىز نىچۇك ھەمراھ بولغايمىز ئاڭا!؟
ھەر گەداغە سەلتەنەت ئاندىن تىگەر.
بىز نىچۇك بولغايمىز ئاندىن بەھرەۋەر.

× ×

ھۇد ھۇد ئەيدى قۇشلارغە: «بىھاسلان،
قابىلۇ دەركا ئەمەسسىز بىيدەلان.
ئۇشبۇ يولدا ئاشىقۇ سادىق كىرەك،
ئىشق دەئۋا قىلغالى لايىق كىرەك.»
ئالتى سىمۇرغ ئول زەمان يۇزدىن نىقاب،
زاھىر ئولغاي ئاندا چۇن بۇ ئافتاب.
جۇملە ئانىڭ سايەسىدە سەد ھەزار ـ
كۆز تۇتۇپ قورقۇپ يۇرۇرلەر ئىنتىزار.
بىلمەدىڭ ئىرسە بول ئەمدى ھۇشيار،
بىلدىڭ ئىرسە، قىلمە سىرنى ئاشكار.
سەن ماڭا پىتكىل ئەگەر بىلسەڭ نەخۇست،
گەر ئاتىدا نىسبەتى قىلدىڭ دۇرۇست.
ھەركىم ئانى بىلسە مۇستەغرەق بولۇر،
ھاشە للاھ، ھەرنە ئىسە ھەق بولۇر.
بولماسە سىمۇرغ ئەئزەم ئاشكار،
بولماغاي ئىردى ھەمىشە سايەدار.
كۆرگىل ئول سىمۇرغ ئەگەر بولسە نىھان
سايەلەر پۇر بولغاي ئىردى دەرجەھان.
ھەرنەكىم مۇندا ئىسە پەيدا بولۇر،
ئول نىمەرسە ئاشكار ئاندا بولۇر.
باتىنىڭنى سەيقەل ئۇر ئايىنەۋار،
بەئدەزىن كۆرگەيسەن ئول دىيدارى يار.
چۇنكى يوقتۇر دىيدەئى سىمۇرغدىن،
سەن نىچۇك كۆرگەيسەن ئانىڭكى يۇزىن.
بۇ كۆڭۈل ئايىنەسىغە سەيقەل ئۇر،
ئاندىن ئول ئايىنەدە كۆرگەيسەن نۇر.

× ×

پادىشاھى ئىردى بىر ساھىبجەمال،
ھۇسن خەلقى ئىچرە ئىردى بىممىسال.
سۇبھى سادىق خىيرە ئىردى يۇزىدىن،
رۇھ قۇدسى تىيرە ئىردى بۇيىدىن.
ئالەمى گۇمراھ ئانىڭ غەۋغاسىدىن،
ۋالەۋۇ شەيدا ئانىڭ سەۋداسىدىن.
تارتىپ ئىردى شاھ يۇزىگە نىقاب،
مۇنفەئىل ئىردى يۇزىدىن ئافتاب.
كىمكى ئول بۇرقەئ ساری قىلسە نىگاھ،
ئۇلتۇرۇر ئىردى ئانى ئول پادىشاھ.
تىلداكىم ئانىڭ ئاتىن قىلسە رەۋان،
كەستۇرۇر ئىردى تىلىنى ئول زەمان.
كىم يۇزىنى كۆرسە ئانىڭ ئاشكار،
جانىدىن ھەم كەچكەي ئىردى ئول مەھال.
خەلق ئانىڭ يولدا ئۇلدىلەر تەمام،
بەس، فانىغە كەلدى جۇملە خاسۇ ئام.
ئايىنە فەرمانلادى ئول پادىشاھ،
تا ئوشۇل ئايىنەگە قىلسە نىگاھ.
شاھ ئىمارەت قىلدى بىر قەسرى بەلەند،

مەقسۇدى ئول ئەلگە ئېردى بولسە بەند.
شەھ باقار ئېردى ئوشۇل ئايىنەگە،
ئەل چىقار ئېردى ئوشۇل نەززارەگە.
سەن كۆڭۈلنى قىل ئوشۇل ئايىنەۋار،
چۈن كۆرەي دېسەڭ ئەيان دىيدارى يار.
باتىنىڭنى سەيقەل ئۇر كۆرگۈز جەمال،
ھەم جەمالۇ ھەم كەمالۇ ھەم خەيال.
مۇتلەق ئول شاھ مەنزەرىدۇر بۇ كۆڭۈل،
بۇ كۆڭۈل ئايىنەسىنى كۆرگەي ئول.
ھەم لىباسىكىم ئوشۇل سەھراۋۇ يار،
سايەئى سىمۇرغ ئېرۇر ئول ئاشكار.
تاكى ئول سىمۇرغدىن بولماس جۇدا،
گەر جۇدا بولۇر دېسەڭ بولماس جۇدا.
ھەر بىرى بىرلە ئېرۇرلار راز جوي،
كەچكىل ئۇشبۇ سايەدىن ئەي راز گوي.
سەن ئۆزۈڭنى قۇتقار ئۇشبۇ سايەدىن،
خىزر ئالغايسەن ئوشۇل سەرمايەدىن.
ھاسىل ئولسە تاكى ئۇشبۇ فەتھ باب،
پەردە ئىچرەلەر كۆرەرسەن ئافتاب.
سايەنى كۇندىن ياۋۇق كۆرسەڭ تەمام،
كۇننى رەۋشەن قىلمىش ئول بولغاي مۇدام.

× ×

ئېردى ئول ئىسكەندەرى ساھىب نەزەر،
ھەر تەرەفگە يۇرۇر ئېردى ئەلچىلەر.
ئەلچىلەر تونىن كىيىپ شاھى جەھان،
ھەر ۋىلايەتغە بارۇر ئېردى نىھان.
قايدا يۇرسە ئەيتىپ ئىسكەندەر سۆزىن،
ھىچ كىشىگە ئۆزىنى بىلدۇرمەيىن.
ھەر ۋىلايەتغە تەمام ئۆزى يۇرۇپ،
گاھى تىل ئالىپ، گەھى تىل بىلدۇرۇپ.
قايدا يۇرسە بىلۇر ئېردى ھەر كىشى،
ئەيتۇر ئىدىلار ئانى رۇم ئەلچىسى.
جۇملە شاھغە سۆزلەتىپ تاڭسۇق سۆزىن،
ياخشى سۆز بىرلە ئاغىرلاتىپ ئۆزىن.
ئۆزىنى ئىسكەندەر تەيۇ دەر ئېردىلار،
ھىچ كىشى ئول سۆزگە پىتمەس ئېردىلار.
يول ئاچۇقدۇر بارغالى ئول شاھغە،
يول قاچان بولغاي ۋەلىّ گۇمراھغە.
ھۇجرە تاشىن گەرچە شاھ بىگانەدۇر،
غەم يىمەڭكىم، ھۇجرەدە ھەمخانەدۇر.
قىلساڭ ئول پىرۇ جەۋاندىن سىر نىھان،
ساقلاغىلكىم، جان ئىچىدە دەرمىيان.

× ×

شەيخ سەنئان ئېردى بەس، بۇزۇرگۋار،
ئەۋلىيالار زۇمرەسىدە نامدار.
بۇزۇرگ ئېردى كەئبەدە پەنجاھ سال،
تۆرتىيۇز ئەسھابى ئەجەب ساھىب كەمال.
ھەر مۇرىدى ئىدىلەر مەردى ئەجەب،
تارتار ئېردىلار رىيازەت روز-شەب.
ھەم ئەمەل، ھەم ئىلم ئىچىندە مۇئتەبەر،
ھەم ئەمەل، ھەم كەشف ئىچىندە راھبەر.
قىلمىش ئېردى قىرىق-ئەللىك ھەج گۇزار،
ئۇمرىنىڭ ئۇمرىندا ئول شەيخ كىبار.
كىچەلەر دائىم قىلۇر ئېردى قىيام،
سايىمۇددەھر ئېردى ئول ئالىي مەقام.
كىمكى بولسە مەجرۇھۇ بىمارە سۇست،
بولۇر ئېردىلار دەمىدە تەندۇرۇست.
بىر كىچە تۇش كۆردى ئول شەيخى جەھان،
بۇتغە سەجدە قىلۇر ئېردى ئول زەمان.
بۇتغە سەجدە قىلدى ئول رۇمغە بارىپ،
شەيخ غەمكىن بولدى ئولدەم ئويغانىپ.
شەيخ ئەيتتى: «تەرك قىلسام جاننى،
ياخشىراقدۇر بەرگىچە ئىمانىنى.»
ئەيدى ئەسھابىغە ئول شەيخى جەھان:
«رۇم ئېلىگە ئەزم ئېتەلى بۇ جەھان.
بىلالى نىدۇر بۇ تۇشنىڭ تەئبىرىن،

بۇ نە مۇشكىل ئىش ئېرۇر، بولسۇن يەقىن.»
تەبرەدى تۆرت يۈز مۇرىدىن مۇئتەبەر،
باردىلار رۇمغە ئالالى دەپ خەبەر.
كىردى رۇم شەھرىگە ئول دانايى كار،
كۆردى بىر قەسر بەلەندۇ زەر نىگار.
كۆردى بىر تەرسا قىزىنى ماھروي،
ئولتۇرۇر تەخت ئۈزرە زۇلف مۇشكبۇي.
شەيخ ئاڭا باقتىيۇ ھەيران قالدى زار،
ۋالەئى شەيداۋۇ مەستۇ بىقەرار.
شەيخنى مۇنداغ كۆرۈپ ئول ماھروي،
بۇرقەئ ئالدى ئولزەمان كۆرگۈزدى روي.
ئوت تۇتاشتى شەيخنىڭكى جانىغە،
باقتى قالدى ئول پەرى روھانىغە.
زەررەفىكرى قالمادى بۇ جانىدىن،
ئىلمۇ زۇھدۇ تائەتۇ ئىمانىدىن.
قىلدى شەيخ تەرسا يولىنى ئىختىيار،
كەچتى ئىماندىن ئوشۇل شەيخ كىبار.
باقتىلار تۆرت يۈز مۇرىدى مۇئتەبەر،
مەستۇ ھەيران، شەيخ ئۆزىدىن بىخەبەر.
كۆردىلەر بۇ ئىشغە ھېچ ئىمكانى يوق،
ئۇشبۇ دەردغە چارەئى دەرمانى يوق.
روز-شەب تۇرۇپ ئاياغىن ئىنتىزار،
تاپماس ئېردى زەررە ئارامۇ قەرار.
ئەيتۇر ئېردى: «ئۇشبۇ تۇنگە يوق سەھەر،
ئىشق ئوتى باشىمدا تىنمايىن كۆيەر،
قالمادى يارەب تەنىمدە زەررە نەم،
بەند-بەندىمنى گېردە قىلدى بۇ غەم.
ئەقلى كەتتى، سەبر كەتتى بىقەرار،
بۇ نە ئىشقدۇر، بۇ نە دەرددۇر دۇشۋار.»
ھەمنىشىن ئەيدىكىم: «ئەي شەيخ كىبار،
غۇسل قىل ۋەسۋاس ئېرۇر زىنھار.»
شەيخ ئەيتتى: «ھەر كېچە خۇنۇ جىگەر—
بىلە قىلدىم نەچچە غۇسل، ئەي بىخەبەر.»
بىر كىمەرسە ئەيدى: «ئەي پىرى كۇھۇن،
بۇ گۇنەھدىن تەۋبە قىلغىل سەن بۇكۇن.»
شەيخ ئەيتتى: «تەۋبەدىن، نامۇسدىن،
دەلق ئىززەت خىرقەۋۇ سالۇسدىن.»
بىر كىمەرسە ئەيدى: «ئەي دانايى راز،
سەن ئۆزۈڭنى جەمئ ئېتىپ قىلغىل نەماز.»
ئەيدى: «مېھرابىم ئېرۇر رويى نىگار،
تا ئانىڭسىز قىلماغايمەن ھېچ كار.»
بىراۋ ئەيدى: «غەلەت ئەيدىڭ پىرى راھ،
سەجدە قىل، ھەزرەتكە بولغىل ئۈزر خاھ.»
ئەيدى: «ئول بۇتروي كۆرگۈزدى ۋىسال،
سەجدە قىلماق ئۆزگەگە بولغاي مەھال.»
بىر كىمەرسە ئەيدى: «ئەي شەيخى زەمان،
ھېچ فۇشايمان بارمۇدۇر ئەيغىل ئەيان.»
ئەيدى: «فۇشمانىم ئوشۇلدۇر بىلمەدىم،
مەن بۇرۇنراق نېگە ئاشىق بولمەدىم!؟»
بىراۋ ئەيدى: «دېۋە ئىلتىپدۇر سېنى»
شەيخ ئەيتتى: «خۇشلانۇرمەن دېۋەنى»
بىراۋ ئەيدى: «بار يارانۇ قەدىم،»
شەيخ ئەيتتى: «سەن داغى بار نە غەمىم،»
بىراۋ ئەيدى: «جەمئ قىل ئەسھابىنى،
ئىزدالى ئول كەئبەئى مېھرابىنى.»
شەيخ ئەيتتىكىم: «نېتەرسەن كەئبەنى،
مەن كېزىپ كەلدىم ئوشۇل بۇتخانەنى.»
ھېچ كىشىنىڭ پەندى قىلمادى ئەسەر،
جۇملە ئالەمنىڭ سۆزىدىن بىخەبەر.
شەيخ ئانىڭ ئاستانەسىدە باش قويۇپ،
كېچە-كۈندۈز يىغلار ئېردى ئولتۇرۇپ.
كۆردى بىر كۈن شەيخنى زىبا نىگار،
سوردىكىم: «نېگە بولۇپسەن ئىنتىزار؟»
ئەيدى: «ئىشقىڭ قىلدى، كۆر، شەيداۋۇ مەست،
ئول سەبەبدىن قىلدىم ئىشكىنى نەشەست.
يا ماڭا كۆڭلۈڭنى بەر ئەي كارساز،
بۇ نىيازىمنى كۆرۈپ كۆپ قىلمە ناز.
يا باشىمنىكەس مېنىڭ يا بەر مۇراد،
چۈن سېنىڭ ئىشكىڭگە تۇشتى ئۇشبۇ داد.
سەنسىزىن، جان، ئولتۇرالمام بىر زەمان،

مەقسۇدۇم ئولدۇر بىل، ئەي شاھى جەھان.»
قىز ئەيتتى: «يانغىل، ئەي شەيخ كەبىر،
ئۇشبۇ دەئۋا سەندىن ئىرمەس دىلپەزىر.
سەن بۇ دەم ئەزم سەفەر قىلغىل رەۋان،
چۈنكى، قەسد بىرلە قىلۇرسەن قەسد جان.»
شەيخ ئەيتتى قىزغە: «ئەي زىيبا نىگار،
ئاشىقىڭ مەن كىچە-كۈندۈز ئىنتىزار.
ئىشق يولىدا نە ئەبۇشقە، نە جەۋان،
ئىشقغە بولماس بۇ سۆزلەر دەرمىيان.»
قىز ئەيتتى: «بولسە دەئۋا فىكر ئۈستۈار،
يۈز ئۆيۈر ئىسلامدىن، ئەي پىرىكار.»
شەيخ ئەيتتى: «نە دىسەڭ ھۇكمۇڭ بەجان،
ئەمرىڭ ئاستىن بولدۇم، ئەي جانۇ جەھان.»
قىز ئەيتتى: «چۈنكى بولساڭ مەردىكار،
قىلغىل ئەمدى تۆرت ئىشنى ئىختىيار.
سەجدە قىل بۇتغەۋۇ مۇسھەف ئوتغە سال،
تەرك قىلغىل ئەمدى بۇ نامۇس ھال.
كەل شەراب ئىچ، تەرك قىل ئىماننى،
چۈن تاپاي دىسەڭ بۇكۈن جاناننى.»
شەيخ ئەيتتى: «خەمر ئىچەيىن، ئەي نىگار،
ئۆزگەسنى قىلماغايمەن ئىختىيار.»
قىز ئەيتتى: «قىلغىل ئەمدى خەمرنۇش،
خەمر ئىچىپ قىلغايسەن ئاندىن سوڭ خۇرۇش.»
ئىلىتىلار ئولدەم ئانى بۇتخانەگە،
دەر زەمان يەتكۈردىلەر خۇمخانەگە.
كىردىلەر بۇتخانەگە شەيخ ئول زەمان،
جۇملە ئەسھابلار كۆتەردىلەر فىغان.
قىز بىلە بۇتخانەدە سۇھبەت قۇرۇپ،
خەمر ئىچتىلەر ئىكەۋلەن ئولتۇرۇپ.
جەمئ بولدى خەمر بىرلە ئىشق يار،
بىر ھەۋەس بولدى ئوشۇلدەم سەدھەزار.
قىز ئەيتتى: «چۈنكى بولساڭ ھەمقەدەم،
يانغىل ئىماندىن، ماڭا كەلگىل بۇ دەم.
چۈن بۇ سۆزگە قىلماس ئىرسەڭ ئىقتىدا،
قوپ، رەۋان ئالغىل ئەسا بىرلە ردا.»

شەيخ ئانىڭ ئىشقىدا ئىردى ئىنتىزار،
ئىلىتىپ ئىردى تاقەتۇ سەبرۇ قەرار.
ئەيدى: «ھالىم قالمادى، ئەي نىكخۇي،
مەقسۇدۇڭ نىدۇر ئىيت، ئەي ماھروي.
بولمادىم ھۇشيار، بولدۇم مەستۇمەست،
كۆيدۈرۈپ مۇسھەفنى بولدۇم بۇتپەرەست.»
قىز ئەيتتى: «چۈنكى بولۇڭ مەھرەمىم،
خۇش ئويۇقلار، ئەي مىنىڭكى ھەمدەمىم.
ئىشق يولىدا ئەۋۋەل ئىردىڭ خام-خام،
خۇش يۈرۈگىل پۇختە بولدۇڭ، ۋەسسالام!»
جۇملە تەرسالارغە يەتتى بۇ خەبەر،
شەيخ تەرسا بولدى، — ئەيتۇر ئىردىلەر.
مەست بولدى شەيخ كۆرگەچ يارنى،
بەردىلەر: «باغلاڭ» تەيۇ زۇننارنى.
شەيخ ئالدى باغلادى زۇننارنى،
ئوتغە سالدى خىرقەۋۇ دەستارنى.
ئولكىشكىم خەمر قىلسە ئىختىيار،
بىشەڭ ئول ئىمان-ئىسلامدىن چىقار.
ئىچمەڭ ئانى چۈن ئىرۇرسىز دىندار،
جۇملە مۇردار ئىش تەمام ئاندىن تۇغار.
جۇملە يازۇقلار ئاناسىدۇر چەغىر،
جۇملە يازۇقلار تاپار ئاندىن چىغىر.
شەيخ ئەيتتى قىزغە: «ئەي مەقسۇدى جان،
ئەمدى نە قالدى ئىيت مەن قىلماغان.
خەمر ئىچتىم، بولدۇم ئاخىر مەيپەرەست،
كۆيدۈرۈپ مۇسھەفنى بولدۇم بۇتپەرەست.
شەيخ ئىردىم ھەقپەرەست پەنجاھ سال،
قىلدى ئىشقىڭ مۇنچە دەۋلەتنى زەۋال.
چۈن سىنىڭ ئىشقىڭ بەيانى ۋەسل ئىدى،
ھەرنەكىم قىلدىم ئۇمىدىم ۋەسل ئىدى.»
قىز ئەيتتى شەيخقە: «ئەي پىرى ئەسىر،
مەن ئەغىر ھەقلىغ ئىدىم، سەن بىر فەقىر،
كابىنىمغە كۆپ كىرەكىدۇر سىيم-زەر،
سىيم-زەرسىز پۇتمەس ئىش، ئەي بىخەبەر.
تاپماساڭ سەن سىيم-زەر شەيخ كەبىر،

يول ئوزۇقۇڭنى بىرەي يولۇڭغە كىرا!»
شەيخ ئەيتتى قىزغەكىم: «ئەي سىيمتەن،
كۆز تۇتۇپدۇرمەن ئوشۇل ئەھدىڭغە مەن.
ئەيكى قىلدىڭ سەن مېنى خۇش ئىنتىزار،
ئەي مەنى سەرگەشتەگە بەرگىل قەرار.
ئولزەمان قىلدىم ساڭا مەن ئىقتىدا،
تۆرت يۈز ئەسھابى بولدىلار جۇدا.
ئول فىراقۇ بۇ فىراق مەن نە قىلاي،
كۆيدى بۇ جانۇ جىگەر مەن نە قىلاي.
قىلدى ئىشقىڭ كۆز ياشىمنى بەھرۇبەر،
ئۇشبۇ ئىردى مەقسۇدۇم، ئەي سىيمبەر.
مەن ساڭا كۆيدۇم ئايا گەۋھەر سىرشىت،
سەنسىزىن ئولدۇر ماڭا دەۋزەخ بىھىشت.»
قىز ئەيتتى: «بولماسە شەيخى كىبار،
قىل توڭۇز كۆتمەكنى بىر يىل ئىختىيار.
ئۇشبۇ خىزمەتدە قەچانكىم تولسە يىل،
مەقسۇدۇڭ ھاسىل بولۇر بىقالۇ قىيل.»
شەيخ قويتى ئول زەمان فەرمان تۇتۇپ،
بىر يىل ئانىڭكى توڭۇزلارىن كۆتۇپ.
ھەر كىشىنىڭ كۆڭلىدە بىر خۇيى بار،
كىم كۆتەرسە ئول تاپار دىيدار يار.
سەن ساغىنماغىلكى، ئەي يار بۇلھەۋەس،
بۇ خەتەرلەر شەيخقە ئوق تۇشتى بەس.
ھەر كىشى ئۆز خۇيىدىن ئاگاھ ئەمەس،
سەختى غافىلدۇركى، مەردى راھ ئەمەس.
ھەر كىشىگە بار دۇرۇر ئۇشبۇ خەتەر،
بىلگىل ئانى نەھىدە قىلمە سەفەر.
بولساڭ ئول مەردانەلەردەك مەردكار،
ھەم بۇتۇ ھەم خوك كۆرەرسەن سەدھەزار.
خوك ـ بۇتنى كۆيدۇر، ئەي دانايى كار،
شەيخدەك بولغىل بۇ يولدا ئۇستۇار.
كۆردىلەر شەيخنى گىرىفتارۇ خەراب،
يارى بەرمەي قىلدى ئەسھاب ئىجتىناب.
بىر مۇرىدى بار ئىردى شوخ ـ چۇست،
شەيخقە ئەيدى: «بولماغىل زىنھارسۇست.»

ئول ئەيتتى: «قىلالى ئەزم ھىجاز،
نې بولۇر فەرمان ئىشتىكىل ئۇشبۇ رازز.
جۇملەمىز تەرسا بولالى بىر يولى،
جەمئ بولۇپ ئىزدالى قىزنىڭ يولى.
چۇنكى تەنھا قىلدىڭ ئىشنى ئىختىيار،
ھەم ئۆزۈڭ ھەم بىزنى قىلدىڭ خار ـ زار.»
شەيخ ئەيتتى: «بارماغايىمەن بۇ زەمان،
سىزگە يولدۇر بارچەڭىز تەبىرەڭ رەۋان.
چۇن ئەمەسسىز ئۇشبۇ يولنىڭ ھەمدەمى،
سىزگە يوقدۇر ئۇشبۇ ئىشنىڭكى غەمى.»
شەيخ ئەيتتى: «سىز ئىرۇرسىز بىخەبەر،
ئەزم ئىتىڭلار بارچەڭىز ئۇشبۇ سەفەر.
بىزنى سورىسالاركى سەرگەردان قېنى،
ئۇمر زايىئ ئەتكەن ئول ھەيران قېنى.
ئەيتىڭىزلار رۇمدا قالدى قان يۇتۇپ،
دىن قويۇپ، تەرسا يولنى بەك تۇتۇپ.»
ھىچ كافىر بەرمەگەي مۇنداغ رىزا،
تۇشتى سەنئانغە مۇنىڭدەك بىر قەزا.
كۆردى بىر تەرسا قىزنى ناگەھان،
ئەقل ـ ئىمان بەردى ئول شەيخى جەھان.
زۇلفى ئانىڭ ئىلىتتى شەيخنى دامغە،
ئول سەبەبدىن قالدى بۇ بەدنامغە.
بۇ سۆزئىشىتىپ قىلسەلەر كۆپ سەر زەنىش،
ئەيتىڭىز، نېتسۇنكى تۇشتى مۇنداغ ئىش.
ئەيتىڭىزكىم، بولدى ئول بىپاۋۇ سەر،
بولمە ئىمىن بارچەغە بار بۇ خەتەر.
بۇ سۆز ئىشتىپ بارچە قىلدىلار ۋىدائ،
«ئەلۋىدائ، ئەي شەيخ ئالەم، ئەلۋىدائ!»
يىغلايۇ تەبرەنى ئەسھاب ئىزلەمان،
شەيخ تۇڭۇز كۆتكەلى بولدى رەۋان.
قىلدىلار ئەسھابلار ئەزمى ھىجاز،
جانلارىغە تۇشتى مىڭ سوز گۇداز.
شەيخ تەنھا قالدى رۇمدا بەس غەرىب،
يىغلادى مەھرەملەرىدىن ئايرىلىپ.
كەئىبەغە باردى يارانلار ئول زەمان،

هەر بىرى بىر گۈشەدە بولدى نىھان.
بىر مۇرىدى بار ئىدىيۇ مۇئتەبەر،
شەيخ قاتىدا ئېردى بەس، ساھىب نەزەر.
شەيخ بەسى خۇشنۇد ئىدى ئول ياردىن،
ۋاقىق ئېردى ئول ئانىك ئەسرارىدىن.
شەيخ بىرلە بارماغان ئېردى سەفەر،
بۇ سەفەردە يوق ئىدى ئول راھبەر.
ئول ئۇلاردىن سوردى شەيخنىك ھالىنى،
نەكىچىپدۇر جۇملەتى ئەھۋالىنى.
ئەيدىلار: «شەيخ تۇتتى تەرسالار يولىن،
ھەم توگۈز كۈتمەكچى بولدى بىر يىلىن.»
ئول مۇرىد ئىشىتتى ئېرسە بۇ جەۋاب،
يىغلايۇ قىلدى ئەجايىب ئىزتىراب.
ئول ئۇلارغە ئەيدى: «ئەي تەر دامەنان،
ئىشق يولىدا بارچەگىز ئېرۇر زەنان.
چۈنكى ئەۋۋەل بەردىگىز دەستى ۋەفا،
ئاخىرى مۇنداغ قىلۇرمۇ سىز جەفا.
مۇنداغ ئىشلار تۇشسە ئاخىر سەد ھەزار،
مۇنداغ ئىشغە تۇزمەگەن نىمە يارار.
شەرم تۇتماي بارچەگىز، ئەي بىۋەفا،
ئۇشبۇ ئىشلارگىم قىلىپسىز بەس خەتا.
چۈنكى ئەۋۋەل سۈيدۈگىز ئول يارنى،
سىز داغى باغلاگ تەيۇ زۇننارنى.
شەيخ تەرسا، سىز داغى تەرسا كېرەك،
شەيخ نىچۈك بولسە مۇرىد ئانداغ كېرەك.
بۇ ئىشگىز نامۇۋافىقلىق ئېرۇر،
بەرھەق ئېرمەسدۇر مۇنافىقلىق. ئېرۇر.
شەيخقە تۇشتى ئەجايىب كارى نەك،
سىز ئاڭا نىگە قىلۇرسىز ئارى نەك.
شەيخنىك سەرمايەسى بەدنامدۇر،
كىمكى قورقسە پۇختە ئېرمەس، خامدۇر.»
ئەيدىلەر: «بىز ھەم ئۇياتتۇق سەد ھەزار،
قىلالى بىز ھەم بۇ يولنى ئىختىيار.
ھەر نىچە ئەيدىمىز ئول نۇرى چىراغ،
بارچەگىز تەبرەك تەيۇ كۆردى ياراغ.
بىز ئانىڭكى ھۇكمى بىرلە كەلدىمىز،
بىز ئانىك رايى بىلە ئىش قىلدىمىز.»
ئول يارانلارغە ئەيتتى ئول مۇرىد،
«چۈن ئىشىگىز بولسە ئېردى پىرمۇرىد.
ساقلاغاي ئېردىگلار ئول ئۇستادى ھەق،
سىزگە تەگمەس ئېردى ئېرسە بۇ سەبەق.
ھەر بىرىك بىر گۈشە قىلساك ئىختىيار،
تىلەسەگلار ئېردى ھەقدىن ئۇستۇۋار.
بولغاي ئىدى بىر دۇئاگىز مۇستەجاب،
كەلگەي ئېردى مەرھەمەت بىرلە خىتاب.
شەيخدىن خو قىلدىگىزلار ئېھتىراز،
تەگرىدىن ھەم تاندىگىزمىۇ، ئەي مەجاز.»
مۇئتەكىف بولدى تەمامى ئول زەمان،
بولدىلار شەرمەندەلىكدىن بىنىشان.
بىراۋ ئەيدى: «ئۇشبۇ سۆز قىلماس ئاسىغ،
ئەسغى يوقتۇر يۇز تۇمەن قىلساك دەرىغ،
جەمئ ئولۇگلار ئىزدالى دەرگاھنى،
ئىزدالى ئول شەيخ مەردى راھنى.
جۇملەمىز ئىۋزر قىلالى بۇ زەمان،
ئەزم ئېتەلى شەيخ تەبئىگە رەۋان.
جەمئ بولۇپ قىلالى رۇمغە سەفەر،»
مۇئتەكىف بولدى تەمامى سەر بەسەر.
كۆرگىل ئاخىر ئول مۇرىدى پاكباز،
ئەيتۇر ئېردى خانەغە خىلۋەتدە راز.
چىھل شەب-روز سىدق ئىلە تىكىپ ئاياغ،
ھەقتەئالا روزى قىلغاي شەب چىراغ.
مەقسەددىدىن تاپتى ئول سائەت نىشان،
ئاخىر ئول ئەركىم، ئۇلارنى باشلاغان.
سۇبھى دەمدە كەلدى بۇيى مۇشكبار،
بولدى ئول سىررى مەئانى ئاشكار.
مۇستەفانى كۆردى ئول دانايى راھ،
ئۇشنى ئۇستۇن ئىگنى گىسۇيى سىياھ.
سايەئى ھەق زاھىر ئانىك نۇرىدىن،
ئالەمى پۇر ئەتر ئانىك بىر مۇيىدىن.
مۇستەفا قىلدى تەبەسسۇم ئول زەمان،

ئول مۇرىد بولدى ئەجايىب شەيخان.
ئەيدى: «ئەي ئالەم پەناهى دەستگىر،
بۇ تىلەكدە ئولتۇرۇپمەن مۇنتەزىر.
سەن ئىبرۇرسەن رەھنەما خەلقى خۇداي،
شەيخىمزغە بولغىل ئەمدى رەھنەماي.»
مۇستەفا ئەيدى ئاڭا: «ئەي ھەقشۇناس،
ئول بەلادىن شەيخنى قىلدۇق خەلاس.
تۇتۇڭ ئىبرسە سەن بۇ ھىممەتنى بەلەند،
دەفئ بولدى شەيخدىن بۇ قۇفل بەند.»
دەرمىياندۇر ھۇققە شەيخ روز گار،
تۇتمىش ئىبردى زەررەئى گەردۇ غۇبار.
بىز كۆتەردىمىز ئەرادىن بۇ غۇبار،
شەيخ يەنە ھەزرەتدە تاپتى ئىئتىبار.
سەن يەقىن بىلگىلكى ئالەم سەد گۇناھ،
بولغاي ئول بىر تەۋبە بىرلە گەرد راھ.
بەھر ئىھسان بولسە ناگەھ مەۋجى زەن،
مەھۋ بولغاي ئول گۇناھدىن مەردى زەن.
شاھ بولغاي ئول خەبەردىن بۇ مۇرىد،
تاپتىلار مەقسەد ئىشكىدىن كەلىد.
جۇملەئى ئەسھابەنە بەردى خەبەر
شاد ـ خۇررەملىك بىلە تەبرەدىلەر.
باردىلار ئەسھاب گىريانۇ رەۋان،
كۆرەلى شەيخنىڭ يۇزىنى دەپ رەۋان.
كۆردىلەركىم، ناقىسۇ زۇننار يوق،
شەيخدا تەرسا بويى ئاسار يوق.
تۆرت يۇز ئەسھابىن كۆرۇپ ئول بەھر نۇر،
ئۆز ـ ئۆزىدىن سائەت ئول قىلدى تەفۇر.
گەھ خەجالەتدىن قىلىپ ئول جامى چاك،
گەھ نەدامەتدىن قىلۇر ئول شەيخ پاك.
گەھ تۆكەر ئىبردى كۆزىدىن قاننى،
گەھ نىتەرمەن دەپ ئەيتۇر جاننى.
ھىكمەتى قۇرئان ئەسرارۇ خەبەر،
خاتىرىدىن كەتمىش ئىبردى سەر بەسەر.
جۇملە ئەسھاب يىغلادىلار ئولزەمان،
قىلدىلار شۇكرانە ئۇچۇن جان فىشان.

يادىغە كەلدى تەمامى ئول زەمان،
بۇرناغىدەك بولدى ئول شەيخى جەھان.
شەيخقە ئەيدىلاركى: «ئەي دانايى كار،
شۇكرىكىم، يولدىن كۆتەرىلدى غۇبار.
كۇفر سەندىن كەتتى، ئىمان تاپتى جاي،
ھەقغە دايىم شۇكر ئىتىپ ئول رەھنەماي.
تاكى ئول مەۋج ئۇردى دەريايى قەبۇل،
بۇ ئىشىمزدا شەفىئ بولدى رەسۇل.
مىننەت ئول پەرۋەردىگارا سەد ھەزار،
شەمئ بەردى بىزگە ئول خۇرشىد ۋار.»
كۇفر ئىمان يولىنى قىلدى تەباھ،
سەيقەل ئوردى تەۋبە بىرلە گەرد راھ.
تەۋبە ئوتى كۆيدۇرۇپ كۇفر گۇناھ،
قۇرب تاپتى باشدىن ئول دانايى راھ.
غۇسل قىلدى ئولزەمان ئول بەھرى راز،
جەمئ بولۇپ قىلدىلار ئەزمى ھىجاز.
بىر كىچە قىز ياتمىش ئىبردى ئۇيقۇلاپ،
قوينىغە كىردى تۇشىدە ئافتاب.
قىزغە ئەيدىلاركى: «تۇرما بۇ زەمان،
شەيخنىڭ ئارقاسىدىن بولغىل رەۋان.
ھىچ تەۋەققۇف قىلمە، ئەي مەقبۇلى راھ،
بولغىل ئانىڭ خىزمەتىدە خاكراھ.»
چۇنكى بىدار بولدى ئىبرسە رەشك ھۇر،
كۆردى زاھىر ـ باتىنى ئول ئەين نۇر.
كۆڭلىگە كىردى ئەجەب دەردۇ فىراق،
جانىغە تۇشتى ئانىڭكى ئىشتىياق.
يىغلايۇ باشلادى ئولدەم زار ـ زار،
فۇرقەت ئوتىدا كۆيۇپ پەرۋانەۋار.
ئىشق بەھرىدەكى بولدى مەۋج زەن،
ئاھ ئۇرۇبان چاك قىلدى پىرەھەن.
نالەۋۇ فەرياد بىرلە ئولزەمان،
تەبرىدى ئول شەيخنى ئىزدەپ رەۋان.
فەرق قىلماس ئىبردى ئول دەرياۋۇ دەشت،
ئاجىزۇ سەرگەشتە ۋۇشەيداۋۇ مەست.
يۇزىنى يەرگە قويۇپ ئول ماھروي،

هىچ كىشىگە قىلماس ئىردى گۇفتىگۇي.
ئەيتۇر ئىردى: «ئەي كەرىما كارساز،
دەردىمە دەرمان بەر، ئەي دانايى راز.
مەن بەسى گۇمراھ ئىكەنمەن بىلمەدىم،
لۇتف بىرلە ئەفۋ قىلغىل، ئەي كەرىم.
بىلمەيىن قىلدىم ئەگەرچە كۆپ جەفا،
سەن كەرەم بىرلە ماڭا قىلغىل ۋەفا.
روزى قىلغىل ئاشىقۇ جانبازنى،
ئول ۋەلىيۇ سادىقۇ ھەمرازنى.»
شەيخ تاپتى ئىرسە ھاتىفدىن خەبەر،
«مەئشۇقۇڭغە ھەم ھىدايەت بەردىلەر.
ئول داغى ئىچتى يەقىنلىق شەربەتى،
كەتتى ئاندىن ئول زەلالەت ئىللەتى،
يانغىل ئول مىسكىن بولۇپدۇر خار-زار،
ئىشق ئوتىدا ئول بولۇپ پەرۋانە ۋار.
يانغالى ئوغرادى ئول شەيخى جەھان،
قىلدى ئەسھابلار يەنە ئاھۇ فىغان.
جۇملە ئەسھاب ئايدىلار: «ئەي پاكباز،
ئەھد-پەيمانىڭ قەنى، ئەي ئەھل راز؟»
شەيخ ئۇلارغە بەردى قىز ھالىن خەبەر،
سىر نە ئىرمىش جۇملە ئاندىن بىلدىلەر.
شەيخۇ ئەسھاب رۇمغە بولدىلار رەۋان،
ئۇچرادى ئالدىغە ئول ماھى جەھان.
زەئفرانەدەك بولۇپ ئول زىيبا نىگار،
گۇل يۇزىگە ئولتۇرۇپ گەردى غۇبار.
سەر بەرەھنە، تەن بەرەھنە، جامە چاك،
شەيخنى كۆرگەچ ئاھ ئۇردى دەرد ناك.
يىغلادى شەيخنى كۆرۇپ ئول زار-زار،
بىلمەدىم ھالىڭنى، ئەي سەرگەشتە يار.
شەيخ ئاياغىغە رەۋان قىلدى باشىن،
جويبار ئەتتى كۆزىدىن قان ياشىن.
ئەيدى ئول سائەتدە، ئول مىسكىن جەۋاب،
شەيخ ئانىڭ يۇزىگە قىلدى دىدە ئاب.
گەرچە فۇرقەت بىرلە كۆردىلەر جەفا،
ئاخىرى ئەھدىغە قىلدىلار ۋەفا.

شەيخقە ئەيدى: «چارە قىلغىل كۆيدى جان،
مەن سىنىڭ ئىشقىڭدا بولدۇم بىنىشان.
يولنى كۆرگۈزگىل ماڭا، ئەي رەھنەمماي،
ئەرز قىل ئىسلامنى، مۇئمىن بۇلاي.»
ئەرز قىلدى شەيخ ئاڭا ئىسلامنى،
شەرھ قىلدى ھەرنەكىم ئەئلامنى.
چۇنكى بولدى ئىرسە ئول ئەھلى ئىمان،
كەشف بولدى ئاشكاراۋۇ نىھان.
زەۋق ئىمان تاپتى ئىرسە بەرقەرار،
بىر مۇھەببەت بولدى ئولدەم سەد ھەزار.
نەچچەلەرگە بەردى دەرد ئۇستىدە رەنج.
نەچچەلەرگە بەردى گەنج ئۇستىدە گەنج،
قىز دىدى: «ئەي شەيخ تاقەت بولدى تاق،
تاقەتىم يوق تۇرغالى دەردۇ فىراق.
قويدى ئۇشبۇ خاكدا نې پۇر سەدائ،
ئەلۋىدائ، ئەي شەيخ ئالەم، ئەلۋىدائ!
رەھىم ئىتىپ مەندىن كەچۇر، ئەي پىرراھ،
بول ماڭا مەھشەر كۇنىدە ئۇزر خاھ.»
ئۇشبۇ سۆزنى ئەيدىكىم، قىز بەردى جان،
بولدى ئول مەجرۇھ خەستە بىنىشان.
يۇزىگە ئول مەھلىقا تارتتى نىقاب،
گويىيا كىردى بولۇتغە ئافتاب.
قەترە ئىدى ئول ھەقىقەت بەھرىدىن،
تامدى ئول دەريا غە بوردى زەمىن.
ئول نىچۇككىم، قويدى بۇ فانى جەھان،
بىز ھەم ئاخىر قويغۇمىزدۇر بىگۇمان.
ئۇشبۇ دەرگاھ بەس، ئەجەب دەرگاھ ئىرۇر،
ئول كىشىكىم، بىلگەي ئول ئاگاھ ئىرۇر.
رەھمەتى نەۋمىد ئەگەر ئول ئەمنىيەت،
جۇملەئى غەمكىن بۇ يولدا بۇ سىفەت.
نەفس قاچان بۇي ئىلتۇر ئول ئەسراردىن،
زۇلمەتى نەفئ ئالماس ئول ئەنۋاردىن.
نەفس-كۆڭۈل بىرلە مۇخالىف ھەر مەھال،
سۇلھ قىلماسلار مەگەركىم ھىچ ھال.

× ×

جەمئ بولدى جۇمله قۇشلار ئول زەمان،
قىلغالى يەتتىلەر ئولدەم تەرك جان.
چۇنكى سىمۇرغ ئالدى ئانلاردىن قەرار،
بىر مۇھەببەت بولدى ئولدەم سەد ھەزار.
قىلدى قۇشلار ئولزەمان ئەزمى دۇرۇست،
ئۇشبۇ يولنىڭ فىكرىدە چالاك ـ چۇست.
كامىلى كېرەك بۇ يولنى بىلگەلى،
ئۇشبۇ يولنىڭ مۇشكىلىن ھەل قىلغالى.
ئۇشبۇ يولنى بىلگەلى رەھبەر كېرەك،
ئۇشبۇ كىشۋەرگە ئەجەب لەشكەر كېرەك.
چابۇكى كېرەك ئەجايىب سەر فەراز،
جۇمله ئالەم شەھلەرىدىن بىنىياز.
قىلغامىز ئانىڭ يولىدا جان نىسار،
بولغامىز ئانىڭ يولىدا خاكسار.
سايەسىدىن زەررەئى تەگسە ئەسەر،
ھەر بىرىمىز بولغامىز ساھىب نەزەر.
جەمئ بولۇپ قىلدى قۇشلار مەشۋەرەت،
تاپمادىلار بىر شەھى ئالىي سىفەت.
ئەيدىلەر: «قۇرئە سەلالى دەرمىيان،
كىمگە چىقسە بولسۇن ئول شاھى جەھان.»
ئۇشبۇ سۆزدە ئىردىلاركىم، كەتتى ھۇش،
جۇملەسى بولدىلار ئول سائەت خەموش.
ئىدىلار، بۇ فىكر ئىچىندە ئىنتىزار،
قۇرئەدىن تاپقاي كۆڭۈللەرى قەرار.
قۇرئەدە ھۇد ھۇدنىڭ ئانى ئولزەمان ـ
چىقتى، ئىرسە جەمئ بولدى سىر بەيان.
شاھ بولدى ھۇد ھۇدى ئالىي مەقام،
ئەمرى ئاستىن بولدىلار قۇشلار تەمام.
ئەيدىلەر ھۇد ھۇدغە: «ئەي شاھى جەھان،
ھەر نىكىم دىسەڭ قەبۇل ئەتتۇك بەجان.
بولدى ئول سائەتدە ھۇد ھۇد تاجدار،
خىزمەتىدە ئىردى قۇشلار ئىنتىزار.
جەمئ بولدى جۇمله قۇشلار بىر، زەمان،
بولدىلار ھۇد ھۇد قاتىدا سايەبان.
كۆردىلەر بۇ يولدىن ئۆزگە يوق **كۆزەر**،
ھالى خۇشتۇر، ئۆلكەسى ھەم پاكتەر.
بەس، ئەجايىب ھىچ كىشى سەير ئەتمەگەن،
ھىچ كىشىنىڭ ئەقلى ـ فەھمى يەتمەگەن.
كۆردىلەركىم، يول ئىراقۇ يۇك ئاغىر،
يول ئۇزۇقى كەمرەكۇ مەركەب ياغىر.
بىر قۇش ئەيدى: «بۇ ئەجەب يول پۇرخەتەر،
بىز قىلالى بىلگەنىم مۇندىن گۇزەر.»
ھۇد ھۇد ئەيدى: «سەن ئەزىمدۇر پادىشاھ،
بىل ئانىڭكى ۋەھمىدۇر بۇ خەۋف راھ.
تائەتىڭ خالى ئەمەسدۇر بىر خەسىي،
قىلدى كۆر ئىبلىس ھەم تائەت بەسىي.
قىلدى ئىرسە تائەتىنى ئول بەھا،
ئۆزى مەلئۇن بولدى تاتاتى رەھا.
تائەتىڭنى قويمە زىنھار، ئەي فۇزۇل،
قىلمە مىننەت تائەتىڭ بولماس قەبۇل.
بەندەگە تائەتدىن ئۆزگە يوق ھۇنەر،
بىئىبادەتدىن كۆپ ئارتۇق گاۋۇ خەر.
خالى بولمە تائەتىڭدىن بىر زەمان،
چۇن تاپاي دىسەڭ بۇ دەۋلەتدىن ئەيان.
جەھد قىل تائەتغە مۇرغى باخەبەر،
تا سۇلەيماندىن ساڭا يەتكەي خەبەر.»

× ×

كىچە بىرلە با يەزىدى راھبەر،
خالى كۆردى باڭ غەۋغادىن شەھەر.
گويىيا كۇندۇزكى كۇندەك ئافتاب،
كۆكدە يۇلدۇزلار چىقىپدۇر بىھىساب.
ئول كىچە بىدار بولدى شەيخى گەشت،
خالى كۆردى خەلقدىن سەھراۋۇ دەشت.
ھالەتى پەيدا قىلىپ شەيخى جەھان،
شورىشى جانىغە تۇشتى ئول زەمان.
ئەيدى: «بۇ رىفئەت ساڭادۇر ئەي ئىلاھ،
يوق بىساتىڭ ئىچرە بىر مۇشتاق راھ.»
ھاتىفى كەلدى ئاڭا ئەيدى خەبەر،

هىچ كىشىگە بەرمەدى شەھ بۇ خەبەر.
ھەزرەتى ئانداغ قىلىپدۇر ئىقتىدا،
بەس، قاچان يول تاپغاي ئاندا ھەر گەدا.
ئەيدى: «دەرگاھىم ئېرۇر ئول مەھزى نۇر،
ئەھلى غەفلەت بۇ ئىشىكدىن دۇرەدۇر.
ساقلادىلار بۇ ئىشىكنى سەد ھەزار،
مىڭدا بىرى تاپتى بۇ دەرگاھى يار.»

× ×

بار ئېردى بۇرنا بىر دىۋانەئى خار،
كى تون تاپماي يۇرۇر ئېردى بولۇپ زار.
بەناگاھ كۆردى تۇلكى جۇببەلىغنى،
ئەجەب سىپاھىيۇ ئىككى سىلىغنى.
كۆزىن كۆككە تىكىپ ئەيدى: «ئىلاھى -
سەن ئۇقسەن بارچە مۇڭلۇغلار پەناھى.
ماڭا داغى مۇنىڭدەك جۇببە بەرگىل،
يوق ئېرسە مېنى دۇنيادىن كۆتەرگىل.»
ئوشۇلدەم كەلدى ھاتىفدىن بىر ئاۋاز:
«يېتەر كۆننىڭ ئىسىغى، قىلمە كۆپ ناز.»
دېدى: «ئىسىغدا كۆندۇز ئولتۇرايىن،
كېچە بولسە ساۋۇقغە نە قىلايىن؟
قەچانغە تەگرۇ مۇنداغ زار ئېتەرسەن؟
ماڭا تون بەرمايۇ دىل داغ ئېتەرسەن؟»
تۇرۇپ ئېردى ھەۋادىن كەلدى بىر ئۇن:
بىرەلى جۇببەكىم، سەبر ئەتكىل ئون كۇن.»
بولۇپ مەجنۇن كەبى كۆڭلى پەرىشان،
ياخۇ تۇلكە جۇببە بەرگىل ياخۇ بۇلغان.
قەچان بولغاي بۇ ئون كۇن تەيۇ يىغلاپ،
تۇرۇپ ئېردى ئوشۇل مۇھلەتنى ساقلاپ.
تەيۇ ئولتۇرمىش ئېردى كۆڭلى غەملىغ،
كېتۇردى جۇببەكىم، يۇزمىڭ يەماغلىغ.
رەۋان قارماپ ئانى ئالدى ئىلىككە،
ئەجەب ئۇستاد ئىمىشسەن دۇرزەلىككە.
ماڭا تون بەرمەيۇ كۇنۇ جۇۋادىڭ،
بۇ ئون كۇندە بۇلارنىمۇ يامادىڭ.
ھەزىنەگە مەگەر ئوت تۇشتى ئوخشار،
كى تون تاپماي يامادىگىمۇ ياماغلار؟
ئانىڭ يولىدا كىم، ئەمگەلسە مۇنداغ،
خۇدايىمغە مۇنىڭدەك سۆزلەر ئۇستاغ،
بۇ ئۇستاغلىقنى ئاسان تاپمادى ئول،
رىيازەت تارتقانىدىن تاپتى بۇ يول.
كەل ئەمدى، ئىبن يۇسۇف، تارت رىيازەت،
ساڭا داغى ئىدىم بەرگەي ھىدايەت.

× ×

يەتتە يىل كەئبە يولىدا رابىئە،
بەس، رىيازەت تارتتى ساھىب ۋاقىئە.
ھىچ يۇرۇمەدى ئاياغى بىرلە يول،
جەھنەمكى بىرلە تەيانىپ باردى ئول.
بەس ئەجەب سۇلتان ئىدى ئول رابىئە،
بىلگەي ئانى بولسە ساھىب ۋاقىئە.
بۇ رىيازەت بىرلە يول بارۇر ئىكەن،
كۆردىكىم، تۇرلۇك تۆكۇلۇپدۇر تىكەن.
ئېردى ئەزمايىش ئۇچۇن بۇ شۇۋلار،
ئاشقى سادىق تىكەندىنمۇ يانار.
ئىمتەھان ئۇچۇن تۆكۇپدۇر خارنى،
يانغامۇ دەپ ساھىبى ئەسرارنى.
رابىئە كۆرگەچ تىكەننى شادمان،
قىلدى رىغبەت بۇرناغىدىن ھەم رەۋان.
كەئبەنى تەۋف ئەتتى ئەيدى زۇلجەلال:
«ھاجەت ئېرمەس ئەرز قىلماق ئۇشبۇ ھال.
قىل مېنى بۇ كەئبە ئىچرە بەرقەرار،
ئەي، مېنى ئۇلتۇرمەگىل بىگانەۋار.
بولماغۇنچە رابىئەدەك ھەقشۇناس،
تاپماغابسەن نەفس ئىلكىدىن خەلاس.»
ئىبن يۇسۇفكە ئاچىلىڭ ئاسارى دىن،
زەررەئى بۇيى دەمى ئەتتارى دىن.
ئىبن يۇسۇفكە ئاچىلار راھنى،
كۆندۇرۇڭلار يولغە بۇ گۇمراھنى.

× ×

بىر كىمەرسە قىلغان ئېردى كۆپ گۇناھ،
يازۇقىدىن تەۋبە قىلدى تاپتى راھ.

نەفس يەنە قۇۋۇتلەنىپ ئېلىتتى ئانى،
ئالدى ئول مىسكىندىن ئاخىر تەۋبەنى.
كىردى فاسىقلار يولىغە نەچچە كۈن،
ئاقىبەت بولدى پۇشەيمان ئول زەبۇن.
بەس، خەتا قىلدىم تەيۇ يىغلادى زار،
تەۋبەغە كەلدى، ئايۇركىم: «بىرۇ بار.
قىل مىنى بۇ تەۋبە ئىچرەلەر مۇقىم،
لۇتف ئېتىپ بەرگىل ماڭا راھى مۇقىم.»
مەردى مۇفتەد ياتمىش ئېردى ئول زەبۇن،
ئاخىرى ئېلىتتى يەنە ئىبلىسى دۇن.
ئول زەمان كەلدىكى ھاتىفدىن بىر ئۈن:
«ئەي، ھەۋا نەفس ئىلكىدە بولغان زەبۇن.
ئەمدىكىم كەلسەڭ ئۇچۇقدۇر ئۇشبۇ يول،
تەۋبە قۇبغى بىيىك ئېرمەس، ئەي فۇزۇل.
ھاتىفى كەلدىكى كۆپ قىلدىڭ جەفا،
بىز سىنى بەك تۇتمادۇق قىلدۇق ۋەفا.
بولدى يازۇقدىن پۇشەيمان ئاقىبەت،
ئىدى يوق بۇ ئىشدىن ئۆزگە ھاسىلەت.»
باش قويۇپ، يىغلاپ ئەيتتى: «ئەي خۇداي—
ئەمدى ھىچ بارغۇ يېرىم يوق نە قىلاي؟
قايسىبىر فەزلىڭنى ئەيتاي، ئەي ئىلاھ،
ئىبن يۇسۇفكە ئاچابەر ئۇشبۇ راھ.»

× ×

شەيخ شەبلى ئېردى مەردى باخەبەر،
غايىپ ئولدى، نەچچە كۈن تاپمادىلەر.
تاپتىلار ئاخىر ئانى مەيخانەدە،
ئولتۇرۇر ئېردى مۇھەببەت خانەدە.
بىئەدەبلەر سۇھبەتىدە ئولتۇرۇپ،
شەيخ يىغلار ئېدىلار سۇھبەت قۇرۇپ.
سايىلى سوردىكىم: «ئەي شەيخى جەھان،
نېئىنايەت سىزگە بۇ تەر دامەنان؟»
ئەيدىكىم: «بۇ قەۋم ئېرۇر بەس، بىئەدەب،
سىز ئۇلارغە جەمئ بولغايسىز ئەجەب.»

شەيخ ئەيتتى: «ئەي جەۋان مەردى ئىشىت،
مەن ئۇلارغە ئول سەببەدىن مۇختەلىت.—
مەن ئۇياتۇرمەن ئۆزۈمدىن ھەر زەمان،
بۇ مۇھەببەت خانەدە بولدۇم نىھان.
كىم بۇ يولدا دايىما ئاگاھ ئېرۇر،
سەن يېقىن بىلگىلكى، مەردى راھ ئېرۇر.
خارلىقنى قىلماغۇنچە ئىختىيار،
ئاخىرەتنىڭ ئىززەتىن قايدىن تاپار؟
بولماغىل سەن ئۇشبۇ يولدا خۇد بەرەس،
خۇد بەرەستلەرنىڭ يولى بۇ يول ئەمەس.
دەلۋ ئىچىندە لەبلەرنىڭدۇر بىقىياس،
سەن ئانى سىندۇرغىل ئاخىر ھەقشۇناس.
ئەي مۇرەققەئ پوش ئېرۇر بۇ زاھىرىڭ،
كىبىر تەرسادۇر سىنىڭ بۇ باتىنىڭ.»

× ×

قازىغە كەلدىلەر ئىككى خىرقەپۇش،
بەس غەزەب بىرلە ئىككۈلەندۇر خۇرۇش.
قازى ئەيدىكىم: «سىلەرگە ئار ـ نەڭ،
سوفىلارغە لايىق ئېرمەس ھەرب ـ جەڭ.
بۇ تەھەممۇل خىرقەسىنى كىيدىڭىز،
ئەيىب ئېمەسمۇكىم، خۇسۇمەت قىلدىڭىز.
بۇ خۇسۇمەتنى ئىلىككە ئالساڭىز،
بەس، كىبرەككىم خىرقەڭىزنى سالساڭىز.
مەن مەگەر قازى ئەمەسمەن مەئنەۋي،
بۇ مۇرەققەئدىن ئۇياتۇرمەن قەۋي.
دەئۋي بولسە سىزلەرگە مەيداندىن،
باش بېرىپ، كەچمەك كىبرەك بۇ جاندىن.»

× ×

سوفىئى بار ئېردى بەس، ساھىب نەزەر،
شەھر ئىچىندە بەس ئەزىزۇ مۇئتەبەر.
ئەيدى: «بىر ئەتتار ئىدى شەكەر فۇرۇش،

ئالغۇچى بارمۇ دەيۇ قارى خۇرۇش.»
ئەيدى: «مەن ئەرزان ساتارمەن، ئەي ئەخى.»
سوفى ئەيدى: «ھېچكە بەرگىل ئەي سېخى.
ھېچكە بەرسەك مەن ئالۇرمەن بەس، تىلىم،
گەر بەھا قىلساك ئاڭا يەتمەس ئىلىم.
ئول كىشى ئاچچىغلاپ ئەيدى: «ئەي گەدا،
ھېچكە ھېچكىم نەرسە بەرمەس جۇز خۇدا.»
ھاتىغى كەلدىكى مەن - مەن بەرگۇچى،
ھېچنىمە ئالماي ھېچكە بەرگۇچى.
چۇن يايىلدى ئافتابى رەھمەتىم،
ھېچنىمەسز كىيدۇرۇرمەن خىلئەتىم.
رەھمەتىنى كۆرگەن ئۇچۇن بۇ ئىتاب،
قىلدى ئۆز پەيغامبەرىگە بىھىساب.
كېچە بىرلە ھەزرەتى روھۇلئەمىن،
ھەقدىن ئىشىتتى ئوشۇل لېك ئۇنىن.
قايىسى بەندەدۇر ئەيدىم بەردى جەۋاب،
جىبرەئىل ئانى كۆرەر دەپ ئارزۇلاب.
ئول نە يەردەدۇركى، كۆرسەم دەپ ئانى،
بەس، ئۇلۇغ كۆردۇم ئانىڭكى فەزلىنى.
جىبرەئىل تاپمادى كەزدى بەھرۇ بەر،
ئول كىم ئىركىن، تاپمادى ئاندىن خەبەر.
ياندى، ھەزرەتغە ئايۇر، ئەي بەر كەمال،
ئىندەگەن بەندەڭنى كۆرگۈز بۇ مەھال.
ھەق تەئاللا ئەيدى: «ئەزم رۇم قىل،
ئاندا بىر بۇتخانە بار مەئلۇم قىل.»
ئەزم قىلدى جىبرەئىلۇ راھبەر،
رۇم ئېلىگە باردى تا ئالسام خەبەر.
كۆردى رۇمنىڭ شەھرىدە بىر بۇتپەرەست،
بۇتغە ھەردەم تابىنۇر، خالى ئەمەس.
يا سەنەم دەپ دەمبەدەم چىرلار بۇتىن،
جىبرەئىل كۆردى بۇ ئىشنىڭ ھەيرەتىن.
ئەيدى ئولدەم: «ئەي كەرىمى زۇلجەلال،
بەس ئەجايىب مۇشكىل ئېرۇر ئۇشبۇ ھال.»
بۇتپەرەست قىلۇر بۇتىغە بۇ خىتاب،
سەن ئاڭا لەببەيىك دەپ بەردىڭ جەۋاب.
ھاتىمى كەلدىكىم، ئول قىلدى غەلەت.
مەن كەرەم بىرلە قىلۇرمەن مەرھەمەت.
قۇل ئېرۇر، نادان بىلمەس يولىنى،
خاجە ھېچ مانىئ قىلۇرمۇ بەندەنى.
ئول سەنەم دەپ ئېيتۇر ئېردى ياسەمەد،
تاپتى ئۇن قۇربەت، سەئادەت تا ئەبەد.
بەس ئەجەب دەرگاھ ئېرۇر بۇ سەرمۇئاق،
بەئزەلەر خۇدسىزغە سەبر يوق مۇئاق.
نەچچەلەرگە بەردى دەرد ئۇستىدە رەنج،
بەئزەلەرگە بەردى گەنج ئۇستىدە گەنج.

× ×

مىسر ئېلىنىڭ شاھى ئېردى نامدار،
شاھغە مۇفلىس ئېردى تاجدار.
ئەيدىلەر بۇ ئىشنى ئولدەم شاھغە،
شەھ كىشى ئىبەردى ئول گۇمراھغە.
كەلدى ئول سائەتدە شاھنىڭ ئاشىقى،
كۆردى بۇ دەئۋا ئەمەسدۇر لايىقى.
شەھ ئەيتتى، تۇشتى غەۋغا دەرمىيان،
ياخو جان بەرمەك كېرەك يا ئالسە جان.
چۇن ھەقىقەت ئاشىق ئېرسەك بىقەرار،
ئىككى ئىشدىن بىرنى قىلغىل ئىختىيار.
يا بۇ ئەلدىن چىقغىلۇ قىلغىل سەفەر،
يا مېنىڭ ئىشقىمدا سەن جانىڭنى بەر.
چۇنكى ئاشىق ئېرمەس، ئېردى نابكار،
باش ئالىپ كەتمەكنى قىلدى ئىختىيار.
شاھ ئىشتىپ ئەيدى: «بەس نادان ئېرۇر،
سادىق ئېرمەس دەئۋىسى يالغان ئېرۇر.»
باش ئالىپ كەتتى ئوشۇلدەم نابكار،
ھاجەت ئېرمەس ئېردىكىم، ئول بىگۇنار.
شاھ ئەيتتى: «ھاجەت ئول ئاشىق ئەمەس،
كىم مېنىڭ ئىشقىمدا ئول سادىق ئەمەس.
باش كېسەرنى قىلسە ئېردى ئىختىيار،
بولغاي ئېردى خۇسرەۋى ھەم تاجدار.

× ×

هۇد هۇد ئەيدى: «ئەزبىرايى ئول زەمان،
بولماغاي ئاشىققە ھەرگىز فىكر جان.
تەرك جان قىلماسە قايىسى ئىشقى باز،
خاھ ھەقىقى بولسۇنۇ خاھى مەجاز.
دۇشمەنىڭ جاندۇر قىل ئەمدى تەرك جان،
چۈنكى جاناندىن تاپاي دىسەڭ نىشان.
بەندەدە جاندۇر ئانى ئىسار قىل،
سەن ئۆزۈڭنى قابىلى دەرگاھ قىل.
ئىسەلەركىم، تەرك قىل ئىماننى،
كەچ تەيۇ جانان ئۈچۈن بۇ جاننى.
جانۇ ئىماندىن رەۋان كەچ ئول زەمان،
قىلغىل ئول جانان ئۈچۈن بۇ تەرك جان.
كىمكى ئەيسە بۇ سۆزۈڭدۇر نا رەۋا،
سەن ئەيىتغىل ئىشق يولىدا رەۋا.
كۇفر ـ ئىمان بىرلە ئىشقىنىڭ نەئىشى،
تەلبەنىڭكى جانى بىرلە نە ئىشى.
ئىشقغە سەرمايەنى دەرد دىل كېرەك،
مىھنەتۇ غەم ـ غۇسسەئى مۇشكىل كېرەك.
ساقىيا، جانۇ جىگەرنى قان قىل،
دەرد ئىشقىڭ بولمەسە نادان قىل.
ئىشق ئوتى ئانداغ كېرەك كۆيدۈرسە جان،
قالماسە زەررە ھىجابۇ دەرمىيان.
زەررە ئىشق ئارتۇق ھەمە ئافاقدىن،
دەردى ئىشق ئارتۇق ھەمە ئۇششاقدىن.
قۇدسلاردا ئىشق باردۇر، دەرد يوق،
ئىشقغە ئادەمدىن ئۆزگە فەردە يوق.
ئىشق مەغزى كائىنات ئېرۇر مۇدام،
چۈنكى بۇ ئىشق دەردسىز بولماس تەمام.
ئىشق دەردى كىمگە بولسە ئۇستۇار،
كۇفر ئىماندىن بۇ سۆز بىگانەۋار.
ئىشق ئاچار بۇ مۇنكەشىفكە راھنى،
فەقر ئىلتۇر كۇفرىغە ئىماننى.
چۈنكى سەندە كۇفر ئىمان قالماسە،
بۇ كۆڭۈلدە ۋەھمەيۇ جان قالماسە.
بولغاسەن ئاندىن بۇ يولغە سازۋار،
دەئۋەئى ئىشق قىلساڭ ئاندىن سوڭ يەرار.
كۇفر ئىماندىن رەۋان كەچ قورقماغىل،
سەن قەدەم ئۇرغىلكى ھەرگىز قورقماغىل.
نەچچە قۇرقتۇڭ بولغىل ئەمدى شىرنەر،
يولغە كىرگىل، قىلماغىل فىكرۇ دىگەر.
پىش كەلسە يۈز تۈمەن ئەقىبە ئەگەر،
پاك تۇتماسسەن رەۋان فىكرۇ دىگەر.»

× ×

بىر كىمەرسە ئەيدى: «نەفسدۇر دۇشمەنىم،
ھىچ دۇشمەن بولماغاي مۇنداغ ئەزىم.
تەربىيەت قىلدىم مەن ئانى سالۇ ماھ،
بىر زەمان ھەم بولمادى ئول ئاشناھ.
بىۋەفالىقدا ئەجايىب بەركەمال،
يولغە كىرگۈزەلمەدىم مەن ھىچ ھال.
سەن كىچىك ئېركەن ئىدىم پەندىمنى ئال،»
ئەيدى: «گۇدەك پەندىڭ ئالماقدۇر مەھال.
مەن قاچان ئەقلىمغە كەلسەم ئىندە كەل،
مەن ئالاي پەندىڭنى قىلمايىن جىدەل.
سەبىر قىلدىم تاكى بىلدىم خۇش جەۋان،
ئىندەدىم، ئەي تۇر ناری، ئەي ناتەۋان.
بۇ جەۋانلىق ھالەتى دىۋانەلىق،
ياش قەۋىغە يەتسە تۈزەلۈر قىلىق.
مەن ئۇلۇغلار سانىغە يەتسەم كېلەي،
ھەرنەكىم فەرمانلاساڭ سۆزگە كىرەي.»
ئاخىرى بولدى ئو شۇلدەم بىر ھەرف،
تەندە قۇۋۋەت قالمادى بولدى زەئىف.
ئۇمرى ئاخىر بولدى ئانىڭ بۇ سىفەت،
قىلمادى غەفلەتدىن ئۆزگە ھاسىلەت.
نەفس ئېرۇر ھەم كافىرۇ ھەم گاھىل ئىت،
ھىچ خەلاسغە كەلمەدى بۇ نەفس زىشت.
مۇختەلىتدۇر بۇ قەفەسدە ھەرزەمان،

ئول جۇدا بولماس مەگەركىم، چىقسەجان.
نەفسىڭ ئىتدۇر، سەن ئانىڭ كەمتەر قۇلى،
ئىت قۇلى سەن، ئىت قۇلى سەن، ئىت قۇلى!
نەفس ئىتنى سەمرۇتەي دەپ دەر - بەدەر،
ئاقىبەت ئىتدەك ئۆلەرسەن بىخەبەر.
يۇگرۇڭ ئات ھەر نەچەكىم يۇگرۇپ چىقار،
ئىت كەبىمن قالماسكى ئاللىدىن چىقار.
ئۆلتۇرەي دەپ ئۇشبۇ ئىتنى قارىلار،
ئۆلدىلەرۇ، ئۆلدىلەر ئۆلمەدىلەر.
نەفسىڭ ئىرۇر بىر بۇتۇ سەن بۇتپەرەست،
بۇتنى سىندۇرساڭ بولۇرسەن ھەقپەرەست.

× ×

قىلدى مەھمۇد بىر كۇن ئاۋ ئۇچۇن شىكار،
لەشكەرىدىن ئايرىلىپ تۇتتى كەنار.
كۆردى بىر پىرى تىكەنچى ناتەۋان،
مەركەبى يىقىلىپ باقار ئۇيان - بۇيان.
ئەيدى مەھمۇدغە ئەبۇشقا: «ئەي سەۋار،
بۇ تىكەن، مەركەبنى سەن مۇندىن چىقار.
كۆرۇنۇر قۇتلۇغ يۇزۇڭدىن بۇ نەسىب،
سەن ماڭا لۇتف ئەيلە بولماسسەن غەرىب.»
تۇشتى ئول سائەت ئاتىدىن شەھرى يار،
يۇكلەدى يۇكنى، سۆيۇندى پىركار.
قىلدى ئىرسە ئول ئەبۇشقانى رەۋان،
بەگلەرىگە ئەيدى مەھمۇد ئول زامان.
ئەيدى: «بىر پىرى ماڭا يۇكلەتتى خار،
يول ئۆزە تىكەنى يىقىلىپ ئىنتىزار.
يول يەقاسغە تۇشۇڭلار پىرى راھ،
ئۇشبۇ يول بىرلە كىلۇر كۆرسۇن سىپاھ.»
ئۇشبۇ سۆزدە ئىرىدىلاركىم يەتتى پىر،
كۆردى شەھنىڭ بارگاھىنى بىنەزىر.
قالدىكىم ھەيران باقىپ ئول پىرى راھ،
تەخت ئۇزە مەھمۇد، يانىدا پۇر سىپاھ.
كۆرگەچ ئوق مەھمۇدنى پىر بولدى خىجىل،
ئول تىكەن يۇكلەتكەنىدىن مۇنفەئىل.
شاھ ئىنداپ قىلدى پىرنى مەرھەبا،
ئەيدى: «ئەي پىر قورقماغىل سەن ئاشنا.
كەل تىكەنىڭنى بەھا قىل مەن كۆرەي،
ھەرنەكىم ئەيساڭ ئىلكىڭدە بىرەي.»
پىر ئەيتتى: «ئون مىڭ ئالتۇن قىيمەتى،
بۇرنا مۇنداغ ئىرمەس ئىردى قىيمەتى.
شەھنىڭ ئىلكى تەككەن ئۇچۇن ئۇشبۇخار،
بولدى ئانىڭ قىيمەتى ئون مىڭ دىنار.»
بىر نەزەردىن تاپتى ئول دەۋلەتنى پىر،
ئول سەبەبدىن بۇسۆز ئىدى دىلپەزىر.
خۇشلانىپ پىرنىڭ سۆزىدىن شەھرى يار،
بۇ تىكەنگە بەردى ئول ئون مىڭ دىنار.
با نەزەر بولساڭكى ساھىب دەۋلەتى،
لاجەرەم مەنزۇرغە يەتكەي دەۋلەتى.
ئىبىن يۇسۇفكە قىلىڭلار بىر نەزەر،
ئول داغى تاپسۇن بۇ يولدا بىر زەفەر.

× ×

قىلدى مەھمۇد بىركۇن ئاۋ ئۇچۇن سەفەر،
كۆردى بىر مىسكىن يەتىمنى بىپەدەر.
ئولتۇرۇپ دەريا لەبىدە ئىنتىزار،
كۆزلەرى گىريان بولۇپ بىچارەۋار.
دەرياغە قارماق سالىپ يىغلاپ تۇرۇپ،
بىر بالىق تۇتغايمۇ مەن دەپ، كۆزتۇتۇپ.
بەس، ئەجەب غەمكىن بولۇپ ئول خەستەدىل،
مىھنەت ئۇتىدا كۆرۇپ سەرگەشتە دىل.
شاھ سوردىكىم: «نى بولدۇڭ، ئەي فەقىر،
نە ئۇچۇن مۇنداغ بولۇپدۇرسەن ھەقىر؟»
گۇدەك ئەيدى: «ئەي ئەمىرى پۇر ھۇنەر،
يەتتە باش يەتىم قالىبمز بىپەدەر.
تۇل ئانامىز بار زەئىفۇ ناتەۋان،
نە تونى بار كىيگەلى، نە ئاشۇنان؟
بىر بالىق تۇتغايمۇ مەن تەيۇ مۇدام،

دەريا قىرغىندا تۇتۇپدۇرمەن مەقام.
مەن ئېرۇرمەن بىر يەتىمى ئاھگىر،
بۇ ئۇممىدە ئولتۇرۇپمەن مۇنتەزىر.
بىر بالىق تۇتسام بىناگەھ مەن زەخىر،
بۇ مىننەت ئاندىن قىلۇرمەن،ئەي ئەمىر.»
شەھ بۇ سۆزنى ئىشىتىپ ئەيدى: «يەتىم،
بار ساڭا ئورتاق بولۇرغە نىيەتىم.»
ئول يەتىم ئەيدى: «نە ھەددىم بىرلامەن،
سەن مەگەر لۇتفى ئەتسەڭ ئورتاق بولغامەن.»
شاھ رازى بولدى، ئېرسە ئورتاقىن،
ئىلكىگە ئالدى يەتىمنىڭ قارماقىن.
سالدى قارماقنى ئوشۇل شاھى جەھان،
دەريادىن يۇز بالىق ئالدى بۇ زەمان.
شەھ يەتىمگە ئەيدىكىم: «قارماقنى ئال،
كۆرمەگەيسەن ئەمدى مۇندىن سۇڭ زەۋال.»
بىر نەزەر قىلدىكى ئول ساھىب كەرەم،
كۆندە يۇز بالىق ئاڭا بولمادى كەم.
شەھ بۇ سۆزنى ئەيدىيۇ بولدى رەۋان،
گۇدەك ئەيدى: «ھەسر ئال شاھى جەھان.»
شەھ ئەيتتى: «ئۇشبۇ يۇز بالىق ساڭا،
سەن داغى يۇز بالىق ئال كەلتۇر ماڭا.»
چۈن ئىشتتى ئېرسە گۇدەك بۇ جەۋاب،
دەريادىن بالىق چىقاردى بىھىساب.
شاھنىڭ ئۆيىگە كەلدى بۇ زەمان،
ئورتاقىنى كۆردى مەھمۇد ئول زەمان.
قىلدى گۇدەكدىن تەلەبكارى سوئال،
ھەمنىشىن بولماق ساڭا ئۇشبۇ مەھال.
شەھ ئەيتتى: «ئورتاقىمدۇر بىل يەقىن،
ئول سەبەبدىندۇر ماڭا بۇ ھەمنىشىن.»
كۆردى ئەل شەھ بىرلە ئانى ھەمنىشىن،
بەس، تەھەييۇر بولدىلار بۇ ئىشىدىن.
قۇرب تاپتى بۇ يەتىمى نىك خاھ،
تەخت ئۇزە ئالدى ئانى ئول پادىشاھ.

سوردىلار ئۇشبۇ يەتىمدىن ئەل سوئال:
«ئەي يەتىم① قايدىن كەتۇردۇڭ بۇكەمال؟»
گۇدەك ئەيدى: «ئۇشبۇ شەھ قىلدى نەزەر،
كۆز ئۇچى بىرلە يىراقدىن بۇ قەدەر.
بىر نەزەردىن ئارتتى ئۇشبۇ دەۋلەتىم،
كۆندە كۆنگە ئارتتى مىنىڭ ئىززەتىم.
كىمگە تەگسە بۇ ئەزىزنىڭ سايەسى،
تاپغاي ئول ئىككى جەھان سەرمايەسى.»
تەگمەگۇنچە تا ئېرانلاردىن نەزەر،
تاپماغايسەن ئۆز ۋۇجۇدۇڭدىن خەبەر.
ئىبىن يۇسۇفكە ئاچىڭلار راھنى،
كۆندۇرۇڭلار يولغە بۇ گۇمراھنى.

× ×

خاجەئى بار ئىدى بۇرنا نامدار،
شەھ ئانى ئۆلتۇرگەلى يەتكۇزدى دار.
مىڭ ئۇقۇبەت بىرلە تۆكتىلەر قانىن،
كۆز سالىپ ئۆتتى ھەببى ئەئجەمىين.
سۇفىئى كۆردى تۇشىدە سەر فەراز،
خۇنىغە ئۇچماق ئىچىندە ئەجزۇ ناز.
سوردى: «قايدىن تاپتىڭ ئۇشبۇ ئىززۇجاھ؟»
خۇنى ئەيدى: «ئول ھەببى بەھرى راھ.»
ئەيدى: «قانىم بارادۇر سۇدەك ئاقىپ،
بىر نەزەر بىرلە ماڭا ئۆتتى باقىپ.
بىر نەزەر قىلدى ماڭا ئول پىرى راھ،
دەفتەرىمدىن مەھۋى قىلدىلار گۇناھ.»
بەس، قەدەم ئۇر ئۇشبۇ يولدا راھبەر،
راھبەرسىز ھىچ كىشىگە يوق گۇزەر.
ئەي بەرادەر راھبەرسىز چارە يوق،
ئىبن يۇسۇفدەك زەئىق بىچارە يوق.

① ئەسلى قولىيازمىدا بۇ سۆز «سوئال» دەپ يېزىلىپ قالغان، مەنا ئېتىبارى بىلەن «يەتىم» دەپ ئېلىندى.

× ×

مۇفسىدى بار ئېردى بىھەد پۇر گۇناھ،
ئۇلدى ھېچ غەمخارەسى يوق جۇز ئىلاھ.
تابۇتىنى يول ئۇزە كەلتۈردىلەر،
زاھىدى ئولدەم ئانى كۆردى مەگەر.
بىلدى ئەيدى، قىلدى زاھىد ئۇيقۇلاپ،
كۆردى مۇفسىدنى بەسى ئالىي جەناپ.
يۆرۈر ئول ئۇچماق ئىچىندە مۇھتەرەم،
كۆردى ئېرسە زاھىدى ئالىي ھىممەم.
ئەيدى ئول مۇفسىدغە زاھىد: «ئەي غۇلام،
سەن نەدىن تاپتىڭ بۇ كۇن ئالىي مەقام؟
باش - ئاياغ ئالۇدە ئېرىدىڭ پۇر گۇناھ،
نە سەبەبدىن تاپتىڭ ئۇشبۇ ئىززۇجاھ؟!»
ئەيدى: «بىشەفقەتلىكىڭدىن كىردىگار،
باشىم ئۇزرە رەھمەتىن قىلدى نىسار.
سەن رەھىم قىلمادىڭ، ئەي ناكار ساز،
ئول سەبەبدىن رەھم قىلدى بىنىياز.
ئىشق بازى كۆركىنى رەھمەت قىلۇر،
گەھ قىلۇر ئىنكار، گەر رەھمەت قىلۇر.»

× ×

تۇن يىبەردى ھىكمەتى چۇن پىرى زاغ،
تۇتتۇرۇپ گۇدەك ئىلىكىگە چىراغ.
بارۇر ئېدىلاركى بىر پەررەندە سىن،
ئالغىل ئۇچۇرگىل چىراغىن ئىلكىدىن.
تۇتقاي ئول گۇدەكنى، قىلغاي روز گۇزەر،
نېگە ئۇچۇردۇڭ چىراغىن بىخەبەر.
ئالغاي ئول سائەتتە گۇدەكدىن ھېساب،
يۇز تۇمەن شەفقەت بىلە قىلغاي ئېتاب.

× ×

بىر كىمەرسە ئەيدى: «بىركۇھلۇك سەراي،
بەس ئەجايىب دىلكۇشايى رەھنەماي.»
بىر كۇن ئەيدى: «بۇ سەرايىمدەك لەتىف،
ھېچ ئىمارەت بولماغاي مۇنداغ زەرىف.
زەر نىگار ئېردى ئەجەب قەسرى بەلەند،
بەھرە كۆرگۇزگۇچىلەر قىلدى فىسەند.
مۇنتەزىردۇر ئالەمى خۇد باسەفا،
ئەي، قىلۇر ئاندا بۇ ئۇمرۇڭغە ۋەفا.
مەن قىلۇرمەن يۇز تۇمەن ئىلمۇئەمەل،
نە قىلايىن تاكى كەلسە بۇ ئەجەل؟
قالسە ناگەھ بۇ سەرايۇ زەر نىگار،
تۇغماغاندەك بولسە ئاخىر خاكسار.
مەنزىلىمدۇر گويىيا باغى ئىرەم،
تاكى ئايرىلسام بولۇر داغى ئەلەم.»
ئاقىلى ئەيدىكى: «ھىممەت ئىچرە دۇن،
گۇلخەن ئېرۇر بۇ سەرايىڭ، ئەي زەبۇن.
ئۇشبۇ دۇنياۋۇ سەرايىڭ بىر ئاغىل،
بۇ ئاغىلدا غەفلەت ئىچرە تۇرماغىل.
بۇ ئالەم گەر بولسە ئېردى دەرمىيان،
بۇ ئاغىل بولغاي ئىدى بىر بوستان.
ئاخىرى دۇنياۋۇ زىندان بىر خەراب،
بۇ خەرابدىن بولغىل ئەمدى ئىجتىناب،
سەن ئىشتىكىل پاك ئىرانلار سۆزىن،
ئەيدىلەر ئۇلگەندە ئەيتۇرلار ئاتىن.
سەن ئانىڭدىن كىم بۇرۇنراق يۇز ئەيۇر،
ئاخىرەتىنىڭ يولىغە، ئەي غەرق نۇر.
كىمكى تۇرماس ھەق يولىغە كۆز تۇتۇپ،
ھېچ ئەرىتماس ئاقىبەت ئۇلگەي جۇنۇپ.»
ئىبىن يۇسۇفدۇر كەمىنە خاكراھ،
سەن كەچۇر تەقسىرلارنى، ئەي ئىلاھ.

× ×

جەندە پۇشى يول ئۇزەسىدە ياتىپ —
ئېردىكىم، بىر پادىشاھ كەلدى يېتىپ.
يىغمادى سۇنغان ئاياغىن جەندە پۇش،
پىر ئەيتتى: «ئۇتكىل، ئەي ئەبلەھ خەموش.

دەر ھەقىقەت شاھ سەن، مەن بىر فەقىر،
نەفسىنگكى مەركەبى بولماس ئەمىر.
ئول سېنى مەركەب قىلىپ ئىشغە تۇتار،
بىر زەمان قويماس ساڭا ھېچ ئىختىيار.
ئول كىشىدە بولماسە ھېچ ئىختىيار،
سەلتەنەتنى سۈرگەلى نېچۈك يەرار؟
چۈنكى مەن سۇلتان ئىمىشمەن بۇ سەفەت،
مىڭ سېنگدەك كەلسە قىلسام ئېلتىفەت.
نەفسنى مەركەب قىلىپ بولدۇم سەۋار،
سەلتەنەت دەئۋاسى قىلسام ھەم يەرار.
مەركەبىگنى باغلاغىدىن ئىندۇرۇپ،
سەن مەگەر مىنسەڭ ئەگەر يۈرگەن ئۇرۇپ.
كەلگىن ئاندىن سۈگرە بولغايسەن ئەمىر،
مەن يولۇڭ ساقلاپ تۇرايىن مۇنتەزىر.
شەھۋەت ئوتى كۆيدۈرۈپدۇر باتىنىڭ،
ئىش بۇدۇر كۆگلۈگدەكى جايىڭ سېنىڭ.
قالمادى كۆزۈگدە نۇرۇ ئەقلۇ ھۇش،
نەفس تۈگرۈپ يولدا، ئەي ئەبلەھ خەمۇش.»
بۇ قىلىق سۇلتانغە ھېچ كەلمەدى خۇش،
شەھ ئەيتتى: «بىلمەدىگمۇ، ئەي خەمۇش؟
دۇنيادا كىم پادىشاھلار لەشكەرى،
بارچەسى ئىرۇر ئەجەلنىڭ چاكەرى.
چىقسە جان نەفسىڭ جۇدا بولغۇڭ دۇرۇر،
فۇرقەتىدە مۇبتەلا بولغۇڭ دۇرۇر.»

× ×

ئىككى تۇلكى جۇفت تۇتتى بىر-بىرىن،
يۈرۈر ئىدىلار باقىپ تا نەفس يىرىن.
پادىشاھ ئاتلاندى بىر كۈن قۇش سالا،
قۇشلارى تۇلكىنى قىلدى مۇبتەلا.
بىر-بىرىسىدىن جۇدا بولدى ئۇلار،
فۇرقەت ئىچرە زار-زار يىغلادىلار.
بىر-بىرىگە ئەيدى: «ئەي يارۇ ئەزىز،
ھېچ بىلۈرمۇسىز يەنە قاتىلغۇمىز؟»
ئەيدى: «قاتىلۇرمىز ئەمدى بەخىيەدە،»
ئول چۇ باجى راست قىلغاي تەختەدە.

× ×

بار ئىردى بۇرنا بىر دىۋانە مۇھتاج،
تەمام ئۇمرىن كەچۈردى ئول يېلىڭ-تاج.
يۈرۈر ئىردى كېزىپ ئول شەھر ئىچىندە،
گەھى خەندان بولۇپ ئول قەھر ئىچىندە.
بۇ ئاچلىقغە بولۇپ كۆگلى بەسى تار،
قەزاغە ياغدى بىر يامغۇر بىلە قار.
ئانىڭ ئەسكى كەلامى پاك چىلاندى،
ئىچى، پوستىيۇ قاتىغ ئۇفكەلەندى.
ئايۇر: «يامغۇرنى يىغ، ئەي زۇلجەلالىم،
ساۋۇقغە قالمادى مىنىڭ مەجالىم.»
تۇرالمادى ئەمەل مىسكىن ساۋۇقغە،
تىلىم يالبارديىۇ يىغلادى ھەقغە.
تەمام ھۇل بولدى يەتتى بىر ئۆگۈرگە،
كىرىپ ئولتۇردىيۇ ئولاشتى بۇرگە.
ئەيتتىكىم: «قاچىپ كەلدىم بەلادىن،
بەلا ئۆكسۈتمەدى مەن مۇبتەلادىن»
ئۆگۈردە يىغلايۇ ئولتۇرمىش ئىردى،
يىقىلىپ ئول ئۆگۈر باشىنى ياردى.
ئايۇر: «ئەي بارچە ئالەمنىڭ پەناھى،
ماڭا ئوقمۇ قىلۇرمۇ سەن جەفانى؟»
ئەيتتىكىم: «ئايا قەھھارۇ مەئبۇد،
مەگەر قىلدىڭ مىنى ھەزرەتدە مەردۇد.»
ئىدا كەلدى: «ئەگەر بولساڭ تەلەبكار،
رىزا بەرمەك كېرەك بۇ ئىشغە ناچار.»
رىزا بەردى بۇ دەرۋىش ئاشىقۇ زار،
بۇ مىھنەت ئوتىغە پەرۋانەئىۋار.

× ×

ھەق تىلەدى قۇدرەت ئىزھار ئەيلەسە،
بىرلىكگە بەندە ئىقرار ئەيلەسە.

ئەيدىكىم: «ئەۋۋەل ياراتۇرمەن قەلەم،
ئول قەلەمدىن بىرلىكىم بولغاي ئەلەم.
ئول قەلەم بىرلە قىتلىگەي ئاتلارىم،
زاھىر ئولغاي جۇملەئى قۇدرەتلەرىم.
ئول قەلەم فەزلىن كۆرۈپ جۇملە دەرەخت:
«قايسىمىز[غە]يەتكەي ئۇشبۇ ئىززۇ بەخت.»
تەيۇ بولۇپ ھەر بىرى ئۇممىدۋار،
ھەر دەرەختلەر تەلمۇرۇبان ئىنتىزار.
چىنار ئايدى: «بار مېنىڭ خاسىيەتىم،
بارمە بىلۇرلەر مېنىڭ ئەھلىيەتىم.
بولغۇسى مېنىڭ ياغاچىمدىن قەلەم،
مېنىڭ ئاتىمدۇر جەھان ئىچرە ئەلەم.»
خۇرمە ئەيدى: «باش كۆتەرىپ،ئەي چىنار،
سەن ئۆزۈڭگە بۇ زەمان كەلتۇرمە ئار.
مەن بارئىبرككەن ئۆزگەگە تەگمەس بۇ لاق،
كىمدۇرۇر قىلغاي مېنىڭ بىرلە مۇزاق؟
بارچەغە رەۋشەن مېنىڭ خاسىيەتىم،
بارچە بىلۇرلەر مېنىڭ ئەھلىيەتىم.
بولغۇسى مېنىڭ ياغاچىمدىن قەلەم،
مېنىڭ ئاتىمدۇر جەھان ئىچرە ئەلەم.»
بۇ ھەدىسنى ئىشتىپ مىسكىن قامۇش،
بۇ تەمەئلەردىن بولۇپ ئىبردى خامۇش.
باشىڭۇ ئۆزۈڭ، ئىچۇ تاشىڭ كەۋاك،
چىھرەڭ ئىبرۇر زەئفرانەك دەردىناك.
ئۆزىنى تۇتتى بۇ ئىشدىن بەس يىراق،
ئاخىرى تۇشتى ئاڭا بۇ ئىتتىفاق.
ئاخىرى فەرمان تىلەدى ئول مەلەك،
ئول قامۇش بىرلە قەلەم ئەتمەك كىرەك.
تاپتى ئىبرسە بۇ فەزىلەتنى قەلەم،
چۇن قەلەمگە كەلدى «نۇنۇ ۋەلقەلەم.»

ئىبن يۇسۇف بۇ قامۇشدىن نا تەۋان،
ئەيدىكىم، ھۇكم ئەتتى ئول شاھى جەھان.
ئىبن يۇسۇف ئىبردى فەرزەندى خوتەن،
تۇركى تىلدىن ئۆزگە تىلنى بىلمەگەن.

× ×

خەتا، سەھۋەن تولا يارەب كەچۇرگىل،
غەلەت كۆرسەڭ ئوقۇپ مولا، ئۇچۇرگىل.

لوقمان ھەكىمنىڭ ۋەسىيەتى①

يۇز ۋەسىيەت قىلدى لوقمانى ھەكىم،
ئوغلىغە چۇنكىم ئۇلاردىن بەردى بىيم.
بۇ ۋەسىيەت بىرلەكىم قىلسە ئەمەل،
قىلسە غەمدىن كۆرمەگەي ھەرگىز خەلەل.
زىرەكۇ دانا بولۇپ ئالەم ئارا،
مۇقتەدا بولغاي بەنى ئادەم ئارا.
ئاندا چۇن كۆردۇمكى ئايەت بىشۇمار،
تۇركىي نەزم ئەتتىم ئانى بىئىختىيار.
تا مۇسۇلمانلار ئانى ياد ئالغالار،
ئول ۋەسىيەتلەردىن ئەل شاد ئالغالار.
سەئىيى قىلىم، كەلدى چۇن ھەقدىن ندا،
«لەيسەلىل ئىنسانى، ئىللا ماسەئا②.»
قىلسەلەر بۇ سەفھەگە گاھى نەزەر،
راقىمى بىچارەنى ياد ئەتكەلەر.
چۇن ۋەسىيەت باشلادى لۇقمان رەۋان،
ئوغلىغە ئەيدىكى: «ئەي پەيۋەندە جان.
ئەۋۋەلا تەڭرى تەئالانى تانى،
ئۆزنى بىلدۇرمەككە خەلق ئەتتى سىنى.

① لوقمان ھەكىمنىڭ بۇ نەسىھەتى خوتەنلىك شائىر، خەتىتات مولانىيازتەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن قول يازما — «ئىبن يۇسۇف خوتەنى شىئىرلىرى» نامىلىق ئەسەرنىڭ ئاخىرىغا خاتىرىلەنگەن.

② ئىنسانلار ئۆگەنمىسە، تىرىشىپ ئىشلىمىسە، كۆرەش قىلمىسا، ھېچنەرسىگە ئىگە بولالمايدۇ.

غافىل ئولما تەڭرىدىن لەيلۇ نەھار،
بولغاسەن ئەلبەتتە ھەقدىن تەرسگار.
ئۆز ۋۇجۇدۇڭنى تانۇغىل، ئەي خەلەق،
تاكى تاھىر بولغاسەن ئاندىن ئەجەب.
ھەر نەسىھەت قىلساڭ ئەلگە، ئەي جەۋان،
ئەۋۋەل ئۆزۈڭ تا ئەمەل قىل بىگۇمان.
چۈن تەكەللۇم ئەيلەسەڭ ھەددىڭنى بىل،
ھەم داغى ياخشى-ياماننى فەرق قىل.
ھەقشۇناسى بولغاسەن، ئەي ھۇشيار،
قىلماغىل سىرىڭنى ئەلگە ئاشكار.
ھەركىشى بىرلە مۇساھىب بولماغىل،
دوستلۇق قىلماقغە راغىب بولماغىل.
دانىش ئەھلى بىرلە بولغىل ئاشنا
ئەبلەھۇ ناداندىن ئايرىل بول فەنا.
خەير ئىشلارغە جىددۇ جەھد قىل،
سۆزلەمە ھەرگىز سۆزۈڭنى بىدەلىل.
گەر قالۇرسەن بىر زەمان تەدبىركار،
دانىش ئەھلىنى تەلەپ قىل زىنھار.
بۇ ۋەسىيەت قىل قەبۇل، ئەي نىكباد،
قىلماغىل ھەرگىز خاتۇنغە ئىئتىماد.
رەۋ بەرەۋ قىلمە ئۇلۇغلاردىن سوئال،
ھاجەتىڭ بولغاي رەۋا بىقىيلۇ قال.
دوستلارنى قىل ھەمىشە ئىھتىرام،
ھەم يىگىتلىكنى غەنىمەت تۇت مۇدام.
دوست — دۇشمەنگە يىتىشسەڭ ناگەھان،
شادمان بولساڭ كىرەك سەن ئول زەمان.
دوستلارىڭكىم خۇررەمۇ خەندان بولۇر،
دۇشمەنىڭ ئاشىغتەۋۇ پەژمان بولۇر.
ئاتا-ئانا ئىززەتىن قىلماق كىرەك،
جانۇ تەندە خىزمەتىن قىلماق كىرەك.
ئاتادىن ھەم ياخشى بىل ئۇستادنى،
ئىززەتۇ ئىكرام قىل ئۇستادنى.
ئەھلى ئالىملارغە سەن بول مۇتتەسىل،
تا تىرىك بار سەن سەخاۋەت پىشە قىل.

بارما مۇفلىسلار قاشىغە دەمبەدەم،
ئۆزىدەك قىلغاي سىنى ھەم بىدەرەم.
مىھمان كەلسە ئۆيۈڭگە ناگەھان،
خىزمەتىنى ياخشى قىل، ئەي نەۋ جەۋان.
زىنھار ئويغان، جەمائەتلەرغە بار،
بارچە ئىشدا قىل مىيانە ئىختىيار.
گەر دىبسەڭ بولسۇن يۇزۇم مەھشەردە ئاق،
تونۇ تەننى تۇت نىجاسەتدىن يىراق.
ھاسلاتىڭغە يەراشا خەرج قىل،
ئىھتىياج ئولغاندا ئاجىز بولماغىل.
ئەلنىڭ ئۆيىگە يىتىشسەڭ ناگەھان،
ساقلاغىل كۆزۈ تىلىڭنى ئول زەمان.
كەفش ئۆتۈك كەيمەكدە بىل، ئەي زۇفۇنۇن،
ئوڭ ئاياغىڭنى كىگۈرگەيسەن بۇرۇن.
گەر سالۇرسەن سول ئاياغىڭنى چىقار،
كىيمەكۇ سالماقىدا ئىشلارى بار.
كىچە ئورنۇڭدىن بەرەھنە قوپماغىل،
ھەرنە ئىش قىلساڭ خۇدانى ياد قىل.
ئەھلى ئەۋلادىڭغە ئۆرگەت ئىلمدىن،
ئىھتىمام ئەيلەپ مۇئەددەب قىل يەقىن.
ئات مىنەردە بولغاسەن چابۇكسەۋار،
ھەم ئوق ئاتماقلىقنى ئۆرگەن زىنھار.
زەبت قىل دىنۇ دەرەمنى بىگۇمان،
تا ئاسىغ قاتقاي ساڭا ئىككى جەھان.
كۆندۈزى گەر سۆزلەسەڭ ھەر ساری باق،
دۇشمەنىڭ تا تۇتماغاي تامدىن قۇلاق.
كىچەلەر ئاھىستە سۆزلە زىنھار،
ھەم داغى قىل ئاز يىمەكنى سەن شىئار.
كىشى مالىغە كۆڭۈلنى باغلاما،
فۇرقەت ئوتىدا كۆڭۈلنى داغلاما.
ئىستەمە بەد ئەسلىدىن ھەرگىز ۋەفا،
ئىستەسەڭ كۆرگەيسەن ئەلبەتتە جەفا.
بىلمەگۈنچە بولماغىل ئۇستادكار،
قىلماغىل ئەندىشەسىز ئىش زىنھار.

«قەلەندەر» نىڭ يېڭى تېپىلغان غەزەللىرى

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار: مەتقاسىم ئەكرەم، مەمتىمىن تۇردى

نەشرگە تەييارلىغۇچىلاردىن:

خوتەن شەھىرى تۆۋەنكى گازۇن، باشتىبىرەك مەھەللىسىدە ئۆزىنىڭ يەتمىش نەچچە يىللىق ھاياتىنى ئىلىم تەھسىل قىلىش، ئىلىم تارقىتىش بىلەن ئۆتكۈزگەن ئەخمەت ئاخۇنۇم ئىسىملىك بىر كىشى ئۆتكەن. مەرھۇمنىڭ ئۆيىدە بىر ئۆمۈرلۈك مۇلكى ھېسابىدا ساقلىنىپ كىتاب ۋە يازمىلار ساقلانغان. ئاپەتلىك يىللاردا ئۇنىڭ نۇرغۇن كىتابلىرى كۆز ئالدىدا گۇلخان بولۇپ يانغان، بىر قىسىملىرى يۆتكەپ ساقلىغان ئورۇنلىرىدا يوقالغان.

بىز ئۇنىڭ ھايات ۋاقىتىدىكى غېرىبخانىسىغا كىرىپ، ئۇنىڭ چوڭ ئات ئوقۇرىغا يوشۇرۇپ قويغان كىتابلىرىنى تاپتۇق. ئاشۇ كىتابلار ئىچىدە شائىر «قەلەندەر» شېئىرلىرىنىڭ يىگىرمە بەتلىك قول يازما پارچىسىنى ئۇچراتتۇق. بۇ پارچە ئەسلىدىكى توپلامنىڭ تىكىكىدىن ئاجرىتىۋېتىلگەن بولسا كېرەك. ئۇنىڭ باش-ئاخىرىدىن ئازراقلا يوقالغان ئۇچ-تۆت پارچە شېئىردىن باشقا ئاتمىش پارچە شېئىرنى رەتلەپ چىقتۇق.

بۇ شېئىرلاردا شائىرنىڭ ئىسىم-تەخەللۇسى ھەرقايسى غەزەللىرىدە تولۇق كەلتۈرۈلگەندىن باشقا، يۇرتى — قۇندۇزمۇ تىلغا ئېلىنغان.

بىز بۇ شېئىرلارنى تېخىمۇ تەھقىقلەش ئۈچۈن، شائىر تېيىپجان ئېلىيوپنىڭ «بۇلاق» مەجمۇئەسىنىڭ 1981-يىل 1-سانىدا ئېلان قىلغان «قەلەندەر غەزەللىرى» دىكى باشقا شېئىرلارغا سېلىشتۇرۇپ كۆردۇق. نەتىجىدە شائىرنىڭ بۇ قول يازما پارچىسىدىكى شېئىرلىرىنىڭ ئۇسلۇب ۋە ئىشلەتكەن مەجازى ۋاسىتىلەر جەھەتتىن ئېلان قىلىنغان شېئىرلار بىلەن ئوخشاشلىقى روشەنلەشتى.

بىز، خوتەندە ئۆزۈن يىل ئىجادىي ھايات كەچۈرگەن شائىر قەلەندەر شېئىرلىرىنىڭ تېخىمۇ تولۇقلىنىپ، ئاممىا بىلەن يۈز كۆرۈشۈشىگە ئۇممىد باغلاپ، ئۇنىڭ بۇ شېئىرلىرىنى نەشرگە سۇندۇق.

1

نېگه بولدۇڭ سەن ئەي ھۇرى زەمانە،
بۇ ياشلىقدە بەھىشت ساری رەۋانە.
سەن ئېردىڭ كىشۋەری ھۇسن ئىچرە سۇلتان،
ياراتماي ئەيلەدىڭ بارماق بەھانە.
تۇگەتىپ ئىشرەتى دۇنيانى بىلكۇل،
يەنە كەلگەن ساری بولدۇڭ رەۋانە.
تىلەرمەن مەنكى ,قىلسۇن ھەقتەئالا،
سېنىڭ جايىڭ بەھىشتى جاۋدانە.
تاپىلماس ئەمدى سەندەك پاك دامەن،
دېسەم مەن ئەي كاشغەر ئاشقانە.
مېنى غەم دەۋزەخى ئىچىندە تاشلاپ،
بەھىشت ساربغە باردىڭ بىغەمانە.
بار ئېردى بەسكى تەبئىڭ تولا نازۇك،
جەھان خەلقىدىن ئالدىڭ سەن گەرانە.
ئىچىمدىن دەۋزەخ ئوتى ئەي پەرىزاد،
ئۇرار شىددەت بىلە ھەردەم زەبانە.
ئۆتەر توققۇز فەلەكنى پارە ئەيلەپ،
غەمىڭدىن قىلسام ئاھىمنى رەۋانە.
بىناگاھ ئۇچراسە ساڭا قەلەندەر،
قىلۇرسەن سەن قاچارغە مىڭ بەھانە.

2

دېدىمكى: ۋەفا قىلاي ساڭا ئۆلگۈنچە،
دېدىكى: جەفا قىلاي ساڭا تويغۇنچە.
دېدىمكى: بىرەر سۆيمە ئەي گۇل ئۆلەرمەن،
ئۆلمەك دېدى ياخشىراق، سۆيگۈنچە.
دېدىم: ساڭا كۆيدۇم ئەي پەرىزادى زەمان،
ھەددىڭ سېنى بارمۇ ماڭا سەن كۆيگۈنچە.
دېدى: بۇ ھەۋەسنى قويغىل، ئول شەمسى قەمەرە
ئۆلمەك ماڭا ياخشى بۇ ھەۋەس قويغۇنچە.
يوقدۇر ماڭا ئەي قەلەندەر سەبرى قەرارە
تا شۇم رەقىبىمنىڭ كۆزىنى ئويغۇنچە.

3

قانچه ماڭدىم بۇ جەهاننىڭ سۇدىغه،
تادمادى ئىشىم مېنىڭ بېهبۇدىغه.
كىمكىنى ياتماي ماڭسه يىغلاپ كېچەلەر،
ئەرته يېتەر مەنزىلى مەقسۇدىغه.
ساڭا بولسه ئەقلۇ هۇش بىرلەن خىرەد①،
گەر تاپىلسه بەندەئى مەسئۇدىغه.
قىبلەئى مەقسۇد ماڭا كويۇڭدۇرۇر،
باش چالار هەركىمسه ئۆز مەئبۇدىغه.
ئىشق ئەگەر هۇسن ئىلە دەئۋا قىلسەلەر،
رەهمەت ئولغاي شاهىدۇ مەشهۇدىغه.
كىم كۆتەرسه سۇرەتى ئول دىلرەبا،
بەرگەسەن دەۋلەت ئانىڭ مەمدۇدىغه.
دەۋلەتى ئەزمانى سەن تاپتىڭ دېگىل،
يەتسه هەر ساجىد ئەگەر مەسجۇدىغه.
جەۋرى، دىلبەردىن قەلەندەر، گۇڭرامە،
ناز ئېتەر هەر دەم ئايياز مەهمۇدىغه.

4

بۇ كېچه باردۇر غەمىڭدىن هالى زارىم ئۆزگەچه،
بولدى هالىم ئۆزگەچه، سەبرى قەرارىم ئۆزگەچه.
زۇلم ئېتەر گەرچه فىراقۇ هەجرۇ دەردۇ مېهنەتىڭ،
ئولتۇرۇر يولۇمگه باقىپ ئىنتىزارىم ئۆزگەچه.
ۋامىقۇ فەرهاد، مەجنۇنۇ زىلەيخا ئىشىق ئېلى،
بارچه ئاشىقلاردىن ئېرۇر كارىارىم ئۆزگەچه.
كىمكى كۆردى قان ـ ياشىمنى دېدى، ئېرمەسدۇر فىراق،
چىقتى ئاهىم بىلە ئىچىمدىن شەرارىم ئۆزگەچه.
پات يورۇمه سۇبهى سادىق سەن خۇدانىڭ هەققىدە،
بۇ كېچه ئول گۇل بىلە گۇفتۇ گۇزارىم ئۆزگەچه.

① بۇ مىسرا قول يازمىدا «ساڭا بولسه ئەقلۇ هۇش بىرلەن خىرەد دەۋلەتدۇرۇر» دەپ كەلتۈرۈلگەن. (م).

بار ئىدى ئول قۇندۇزى جەننەت نىشانىمغە مېنىڭ،
يارۇ دوستۇم ئۆزگەچە، خىشۇ تەبارىم ئۆزگەچە.
قايدە قالغاي ماڭا ئەقلۇ ھۇش ئىلە سەبرۇ خىرەد،
بارچە دىلبەردىن دۇرۇر ئول رازدارىم ئۆزگەچە.
نى ئۇچۇنكىم بولماغاي بۇلبۇلدىن ئەفغانىم فۇزۇن،
بارچە دىلبەرلەردىن ئېرۇر گۇلئۇزارىم ئۆزگەچە.
ئىشق ئېلىنى ئۆلتۇرۇر فۇرقەت بولالماس سەھل ئېرۇر،
بۇ كېچە ھەجرىدە باردۇر ئىختىيارىم ئۆزگەچە.
بېلىدە باغلاپ قىلىچ، قولىدا تا تىغ ئاب دار،
كېلەدۇر گۇلگۇن ئول شەھسۇۋارىم ئۆزگەچە.
نې ئۇچۇن كامىن دىلىم ئالەمدە ھاسىل بولماغاي،
ئۆزگە گۇلرۇخلاردىن ئېرۇر كام كارىم ئۆزگەچە.
بۇ كېلىشدىن، ئەي قەلەندەر، شادماندۇرمەن بىۋكۇن،
گەر شەھىد ئەتسە مېنى دەۋر ھالى زارىم ئۆزگەچە.

5

خۇنى دىلىمدىن ئەي شوخ بىتتىم ساڭا بۇ نامە،
كۆردۇم جەھاننى جانا ھىجرىڭدە مەن قىيامە.
يەنە ئاتاڭ ئۆتۈبدۇر تەقۋا بىلە مۇسۇلمان،
نېدۇر بۇ جەۋرى زۇلمۇڭ جانىمغە بەردەۋامە.
.....

6

بۇلھەۋەسلەرنى سەن، ئەي گۇلچېھرى، مېھمان ئەيلەمە،
قىيمەتى ھۇسنۇ جەمالىڭنى سەن ئەرزان ئەيلەمە.
سەن پەيكەر بولۇپسەن پادىشاھى بەھرۇبەر،
بۇ كۆڭۈل مۇلكۇڭدۇرۇر زۇلم ئىلە ۋەيران ئەيلەمە.
كۆرسەتىپ ئىككى لەبى ياقۇت شەككەر بارىنى،
كۆزلەرىمنىڭ قانىنى لەئلى بەدەخشان ئەيلەمە.

7

فۇرقەتى ھەجرىڭ مېنى كۆيدۇردى ئەي يار ئۆزگەچە،
دەردۇ غەمدۇر ئۆزگەچە ھەم رەشىك ئەغيار ئۆزگەچە.

باردۇر ئول ئىككى ئاراده فەرق يەردىن كۆككەچە،
نافەئى چىن ئۆزگەچە، ئول خالى رۇخسار ئۆزگەچە.
كافىرى مۇئمىنچە باردۇر فەرقى ئول ئىككى ئارا،
كافىرى خەيبەردۇر ئۆزگە، ئول سىتەمكار ئۆزگەچە.
دىمەكىم بىر بىرگە باردۇر ئول ئىكىنىڭ نىسبەتى،
نەرگىس ئىبرۇر ئۆزگەچە، ئول كۆزى بىمار ئۆزگەچە.
كىم دەپ ئوخشار ئىككىسى ئىمتىيازى يوقتۇرۇر،
بىلقىس ئىبرۇر ئۆزگەچە، ئول شوخ تەررار ئۆزگەچە.
سەن رەقىبلەرنى دىمە باردۇر قەلەندەر بىرلە تەك،
بۇلھەۋەسدۇر ئۆزگەچە، ئول ئاشقى زار ئۆزگەچە.

8

دىمەكىم ئوخشايدۇرۇر بىرىگە، ئەي يار ئۆزگەچە،
باغى جەننەت ئۆزگەچە، ئول زىيبى رۇخسار ئۆزگەچە.
سۇبھەئى سەدايىگە پەخر ئەتمە، ئەي زاھىد، كۆيەر،
تەسبىھىگدۇر ئۆزگەچە، ئول زۇلفى - زۇننار ئۆزگەچە.
ئىككىمىزنىڭ بارەسىدە كۆپ تەفاۋۇت بىھىساب،
باردۇر ئەغيار ئۆزگەچە، مەندەك دىل ئەفكار ئۆزگەچە.
كۇن بىلەن يۇلدۇزچە باردۇر فەرقى ئول ئىككى ئارا،
نەسرى باردۇر ئۆزگەچە، ئول نەزم - ئەشئار ئۆزگەچە.
كىمكى بولسە دانىشي ئەھلى خىرەد بىلگۇسىدۇر،
گەۋھەرى سۆز ئۆزگەچە، ئول دۇررى شەھۋار ئۆزگەچە.
باردۇرۇر، ئەي قەلەندەر، ئىككىنىڭ ئوتتۇراسىدە،
ئارەزىدۇر ئۆزگەچە، گۇل بىرلە گۇلزار ئۆزگەچە.

9

ئايۇ كۇندۇر ئۆزگەچە، ئول ماھى دەۋران ئۆزگەچە،
گۇلرۇخۇمدۇر ئۆزگەچە، خۇرشىدى تابان ئۆزگەچە.
ئول ئىككىسىنىڭ ئاراسىدە تەفاۋۇت باردۇرۇر،
لەبلەرىدۇر ئۆزگەچە، لەئلى بەدەخشان ئۆزگەچە.
ئۇچرادى يولدا ماڭا ئول مەھۋەشى شىرىن زەبان،
ئالدىدە جان بەرمەدىم مەن پۇشايمان ئۆزگەچە.
بۇلبۇل ئوخشە تاكى كۆردۇم ئول گۇلى رۇخساردىنى،
مەن قىلۇرمەن ھەر زەمان فەريادى ئەففان ئۆزگەچە.

ئوخشەماسدۇر لەيلىيۇ شىرىنۇ بىلقىسى زەمان،
نې ئۇچۇنكىم باردۇرۇر ئول پاكى دامەن ئۆزگەچە.
كىمكى بار دەر نىسبەتى ئول ئىككىسىنىڭ ئەقلى يوق،
سۇنبۇل ئىبرۇر ئۆزگەچە، زۇلفى پەرىشان ئۆزگەچە.
هۇققەئى ئاغزىدادۇر هەربىر تىشى دۇررى خۇشاب،
تىشلەرىدۇر ئۆزگەچە، ئول گەۋهەرى جان ئۆزگەچە.
بەرسە تەڭرى ماڭا يۇزلەنسە ئەگەر دەردى ئانىڭ،
جانۇ كۆڭۈلگە قىلاي دەردىنى مىهمان ئۆزگەچە.
تۇشىدە گەر كۆرسە ئانى بەختىم مەدەت قىلسە ئەگەر،
جاننى قىلسام ئالدىدا هەر لەهزە قۇربان ئۆزگەچە.
تا تىرىك باردۇر قەلەندەر دەردىن ئىستەر سۇبهى - شام،
دەرد غەمدۇر ئۆزگەچە، گەر بولسە دەرمان ئۆزگەچە.

10

كۆزۇ قاشۇ زۇلف ئىلە هەم ئارەزۇ خالۇ خەتىڭ،
كۆرمەگەندۇر هىچ كىشى هەرگىز ئۇلار ئوخشە سىپاھ.
ئول نىگارى دىلرىبا ۋەسلىن، قەلەندەر، ئىستەمە،
سەن ئىبرۇرسەن بىر گەدا ئول دىلرەبادۇر پادىشاھ.

11

سەداقەت تەختى ئۆزرە ئىبردى ئول شاھ،
ئەسالەت چەرخى ئۆزرە مىهر ئىلە ماھ.
لىقائۇللاهغە بولۇپ ئول تەلەبكار،
هەبىب سارىغە بولدى ئازىمى راھ.
هەر ئىشكىم ئول قىلۇر ئىبردى جەهاندە،
ئەدەب بىرلەن هەمىشە هەقدىن ئاگاھ.
غۇرۇب قىلدى قۇياشى ئۇمرى ئانىڭ،
ئەجەلنىڭ تىغىغە ئۇچراپ بىناگاھ.
جەمالى ئىبردى بۇ دۇنيانى نۇرى،
هىدايەت قىلسە ئاڭا نۇرى ئەللاھ.
كىم هەر مىسرەئ باشىدىن ئالسە هەرفى،
قۇياشدەك رەۋشەن ئولۇر ئاتى ۋەللاھ.
ئوشۇل هۇرى - پەرىۋەش كەتتى قويۇپ،
قەلەندەر جانىغە يۇز هەسرەتۇ ئاھ.

12

قان يۇتارمەن هەر زەمان بىر لەئل شەككەر بار ئۇچۇن،
نۇن بولۇپدۇر قامەتىم بىر سەۋرى خۇش رەفتار ئۇچۇن.
مېهنەتۇ دەردى غەمىدىن يوقدۇرۇر بىردەم قەرار،
ئوت تۇشۇپدۇر ئىچىمە بىر نەرگىسى بىمار ئۇچۇن.
نالەۋۇ ئەفغاندۇرۇر ئىشىم هەمىشە زار - زار،
بۇلبۇلى نالان دۇرۇرمەن بىر گۇلى رۇخسار ئۇچۇن.
بۇ جەهاننىڭ ئىچىدە ئازادەئى دەۋران ئىدىم،
قۇل بولۇپدۇرمەن بۇ دەم بىر شوخ خۇش گۇفتار ئۇچۇن.
ئۇلگۇدەكدۇرمەن قەلەندەر دەردى غەمدىن ئاقىبەت،
شۇ رەقىبنىڭ رەشكىدىن هەم هەسرەتى ئەغيار ئۇچۇن.

13

نې ئۇمىدى رەهم ئىبتەۋ ئول دىلبەرى ئەييارەدىن،
كۆڭلى قاتتىغراق ئىبرۇر ئول گۇلى سەڭگى خارەدىن.
فۇرقەتى هىجرىڭدە ئولدۇم ئەي پەرىزادى زەمان،
سورمادىڭ نىلەر ئۆتەر بۇ يۇرەكى سەدپارەدىن.
كىمگە دەي دەردى غەمى هىجرىنى ئەي پەرۋەردىگار،
نىلەر ئۆتتى جانىمە ئول كۆزۇ قاشى قارەدىن.
بولدى مۇددەتلەر مېنىڭ سارىغە جانا باقمادىڭ،
نې گۇناھ ئۆتۇپدۇرۇر بۇ ئاجىزى بىچارەدىن.
كۆرسە گەر هالىم مېنىڭ شەددادى دەۋران رەهم ئىبتەر،
بولمادى رەهمى ماڭا ئول شوخ گۇل رۇخسارەدىن.
قىبرىدىم مەن خىزمەتىدە ئول گۇلى نەۋرەستەنىڭ،
كۆرمەدىم لۇتف كەرەم ئول مەهۋەشى مەككارەدىن.
يىغلادى دەردى غەمىڭدىن، ئەي، قەلەندەر زار - زار،
ئىلتىفاتى بولمادى ئول دىلبەرى مەه پارەدىن.

14

خەستەدۇر كۆڭلۇم مېنىڭ بىر نەرگىسى بىماريدىن،
بۇلبۇلى مەهزۇن بولۇپ مەن بىر گۇلى رۇخساريدىن.
ئەي مۇسۇلمانلار مېنىڭ هالىمغە سىز رەهم ئەيلەڭىز،
تۇتىدەك زار يىغلارەم بىر لەئلى شەككەر باريدىن.
بىر پەرىزادى جەهاننىڭ هەر زەمان هىجرانىدە،

قان تۆكەرمەن بىنەھايەت دىيدەئى خۇنباردىن.
قان بولۇپ ئاقتى يۇرەكىم دەردى غەمدىن ھەر سارى،
بولمادى رەھمى ماڭا ئول زالىمى ئەييارىدىن.
يىغلاماي نىتكەي قەلەندەر ھەر زەمانى زار - زار،
بىر دەمى چىقماس خىيالى سىينەئى ئەفكارىدىن.

15

ئاچغىل ئول گۇللۇق ئىشكىتىن بىر كۆرەي، ئەي باغىبان،
كۆرمەسەم ئول گۇل يۈزىن ئىشمدۇرۇر ئاھۇ فىغان.
فۇرقەتىڭدىن بولدى قەددىم، ئەي پەرىۋەش، تالدەك،
كىم يۈزۈمگە باقتى دەر، بۇ يۈز ئەمەس ئىپرىمىش سامان.
گەر مۇسۇلمانزادە بولساڭ رەھىم قىلغىل جانىمە،
مىھنەتى دەردۇ غەمىڭ بىر لەھزە بەرمەيدۇر ئامان.
مۇنچە يىغلاتماقدىن ئەي گۇلچىھرە قەسدىڭ بىلمەدىم،
كۆرسە ھەركىم كۆز ياشىمنى دەركى ئىپرىمىش قىيان.
رەھىم ئىتىپ باقغىل بىرەر جانا قەلەندەر ھالىغە،
مىھنەتى دەردۇ غەمىڭ بىرلەن بولۇپدۇر تەۋ ئامان.

16

.....
.....
نې ئۇچۇن مەن قىلمايىن ئۇيقۇنى كۆزۈمدىن ھەرام،
كۆمەگەندۇر ھىچ كىشى ھەرگىز خەبىدار ئۇيقۇسىن.
ئۆزگەلەرگە شادۇ خەندان باردۇر ئىشرەت ئۇيقۇغە،
كەلتۈرۈر كۆرسە مىنى كۆزىگە بىكار ئۇيقۇسىن.
بىزنى كەتسۇن دەپ چىقىپ كۆزىنى سالمىش ئۇيقۇغە.
..... ①

17

نا گەھى (كەلدىڭ) كى ئەفسۇس، ئەفسۇس ئەي خۇرشىد جەھان،
ئەيلەدىڭ بۇ شەھرى چىننى گۇيىيا باغى جەنان.
كىمكى كۆردى ئىسمەتىڭنى ياكى ئىشىتتى دىدى:

① ئەسلى نۇسخىدا بۇ شىئىرنىڭ باش - ئاخىرى يوق، ئەينى پېتى ئېلىندى. (م).

پاكلىك بابىدا سەن، سەن مەرىيەمنى ئاخىر زەمان.
لەبلەرىگدۇر، لەئلۇ تىشىك گەۋھەرى سىيرابىدۇر،
يوقتۇرۇر مىسلىك سىنىك، ئەي مەھۋەشى بىلقىس نىشان.
نې ھەدى باردۇر پەرىيۇ ھۇر تەك بولسۇن ساڭا،
بار ئۇلار يەر بىرلە تەڭۇ سەن ئىرۇرسەن كەھكەشان.
مەن قۇلۇڭدىن ئارى قىلمە كەھرەبا سارىغە باق،
ئاشىقىن تارتار ئۆزىغە گەرچە ئول باردۇر سامان.

18

قەدىك سەرۋى خىراماندىن دۇ مەۋزۇن،
يۇزۇك خۇرشىد تاباندىن دۇ ئەفزۇن.
سىنى تا كۆردۇم، ئەي سۇلتانى خۇبان،
يۇرەكىم پارە كۆزۇم باردۇ پۇرخۇن.
بىرىپ مەن تا كۆڭۇلنى ساڭا ئەي شوخ،
بولۇپدۇر كۆزلەرىم سەيھۇنۇ جەيخۇن.
ئىرەمنىك باغىدۇر، خۇبلارنى شاھى،
سىنىك كويۇڭنىك ئالدىدا دۇ ھامۇن.
قەلەندەر دىلبەرىك ئەزبەس غەنىدۇر،
ئىرۇر ئول دايىمنۇ خۇبلار دۇ مەدىۇن.

19

مىنگدەك كىمگە بەردى تەڭرى دەۋران،
كى قىلغاي دىلبەرى ئۆيىگە مىھمان.
بارى ئەلنى ئەگەرچە قۇل قىلىپسەن،
بىرسى يوق مىنگدەك بەندە فەرمان.
جەھان رەۋشەن بولۇر چىقساڭ ئۆيۇڭدىن،
يۇزۇڭ قۇياشىمدۇر يا ماھى تابان.
نىدۇر مەقسۇدۇڭ، ئەي شۇرى زەمانە،
يۇرەكىم ئەيلەدىك باغرىم بىلە قان.
نىچۇك گەردۇنغە يەتمەيدۇر فىغانىم،
قويۇپسەن يۇرەكىمگە داغى ھىجران.
بۇ لۇتفۇ ئىلتىفاتىڭدىن قەلەندەر،
سۆيۇنۇپ ئاز ئىرۇر بەرسەم ئەگەر جان.

20

قىلدى مىھمان بىر كىچە مۇللا زەمان،
بىنار ئىكەن بارچە بىخىللاردىن يەمان.
تارتتى ئاتىمنىڭ كۆزى تاڭ ئاتقۇچە،
قويغالى ئىستەپ كۆزىگە بىر تال سەمان.①

21

ئەي پەرى پەيكەر ساڭا تا ئاشنا بولدۇم بۇ كۆن،
مىھنەتۇ جەۋرۇ جەفاغە مۇبتەلا بولدۇم بۇ كۆن.
گۈلشەنۇ گۈلزار ۋەسلىڭنى تەماشا قىلغالى،
پەيرەۋى ھەم ھەمدەمى بادى سەبا بولدۇم بۇ كۆن.
تا سىنىڭ دەردۇ غەمىڭنى ھەق ماڭا قىلدى نەسىب،
ئەيشۇ ئىشرەت بىلە راھەتدىن جۇدا بولدۇم بۇ كۆن.
كۆرۈپ ئەي خۇرشىد تابانى جەھان ئارا يۈزۈڭ،
بارچە خۇبلاردىن ئۈزۈپ كۆڭۈل سەۋا بولدۇم بۇ كۆن.
شۇم رەقىب سەگكە قىلدىڭ تا سەن، ئەي گۈل ئىلتىفات،
ئۇلمەكىمگە رەشكىدىن جانا رىزا بولدۇم بۇ كۆن.
ئەي پەرىزادى زەمانىم، تا ماڭا مەيل ئەيلەدىڭ،
فەخر ئىتىپ دەرمەن بۇ دەم ئاھەنرەبا بولدۇم بۇ كۆن.
دەۋلەتى ھۇسنۇڭدىن ئەي گۈلچىھرەئى شەمسۇ قەمەر،
بارچە ئىشق ئەھلى ئارادە پىشەۋا بولدۇم بۇ كۆن.
تاپتى ئەل بەرگۇ نەۋا دىلدارىدىن ئۇششاق ئارا،
مەن سىنىڭ ئىشقىڭ غەمىدىن بىنەۋا بولدۇم بۇ كۆن.
مەن سىنىڭ ئىشقىڭدا ئەي لەيلى شىرىن كارى دەھر،
مەجنۇنۇ فەرھادغە ئوخشە بىئەبا بولدۇم بۇ كۆن.②
تاكى بولدۇم ئەي قەلەندەر ئول پەرىۋەشنىڭ قۇلى،
بۇ شەرەفدىن ساھىبى تاجۇ قەبا بولدۇم بۇ كۆن.

22

سەن ئىبرۇرسەن گۈلشەنۇ باغى چەمەن،
مەن ئىبرۇرمەن بۇلبۇلۇڭ ئەي سىيىم تەن.

---

① ئەسلى قول يازمىدا «قويغالى ئىستەپ كۆزىگە تاپىمادى بىر تال سەمان» بولۇپ، نەشىرگە تەييارلاشتا «تاپمادى» دېگەن سۆز قىسقارتىلغان. (م)

① ئەسلى قول يازمىدا «مەجنۇن ئوخشە سۆزلەمەككە بىئەبا بولدۇم بۇ كۆن» دەپ يېزىپ بولۇپ، يۇقىرىقى مىسرادىكىدەك تۈزىتىپ قويۇلغان. تۈزىتىلگىنى بويىچە ئېلىندى (م).

لەبلەرىك لەئلى بەدەخشاندۇرۇر،
تىشلەرىك دۇر گەۋھەرى دۇررى ئەدەن.
قامەتىگدۇر سەرۋى گۈلزارى بەھشت،
خەتتۇ زۇلفۇك سۇنبۇلۇ ھەم ياسمەن.
يۈزمۇدۇر يا باردۇرۇر شەمسۇ قەمەر،
خالمۇدۇر يا باردۇرۇر مۇشكى خوتەن.
ئەي قەلەندەر ئەمدى سەن پەرۋانە بول،
دىلبەرىك بولۇپدۇ شەمئى ئەنجۇمەن.

23

ئۆيۈگدىن چىقساك ئەي خۇرشىد تابان،
قۇياش بۇلۇر بولۇت ئىچىندە پىنھان.
لەبىك لەئلۇ تىشگدۇر دۇررى گەۋھەر،
قەدىگدەك يوقدۇرۇر سەرۋى خىرامان.
لەبىمغە يەتتى جانىم، سەن كىرىپ ئال،
ئەجەل شەرمەندە بولۇپ قالسە ھەيران.
ئۇزەر مەندىن كۆگۈل دەپ، قىلماغىل زۇلم،
كى سەندىن ئۇزمەكىم كۆگۈل نې ئىمكان.
نې قىلدىم ساگا ئەي ھۇرۇ پەرىۋەش،
يۇرەكىم بىلە باغرىم ئەيلەدىك قان.
تىلەرمەن دەۋلەتۇ ئۇمرۇگنى ھەردەم،
مېنىك ئۆلتۇرمەكىمدۇر ساگا ئارمان.
تىرىك قويماس كىشىنى بىر زەمانى،
نەسىب ئەتمە ئىلاھا داغى ھىجران.
قەلەندەرغە بۇيۇرغىل خىزمەتىگنى،
قۇلۇگدۇر جان بىلەن ئول بەندە فەرمان.

24

تىرىلسە گەر ئۆلۈك تاك يوقتۇ سۇزدىن،
ئەگەر كىم بولسە ئول سۇز دىلفەرۇزدىن.
بۇ غەمدىن گەر ئۆلۈپ كەتسەم ئەجەب يوق،
سالۇر بولسە مېنى ئول شوخ كۆزدىن.
ماگا لۇتف ئەتمەسە ئول ھۇرى دەۋران،

مەن ئاندىن كۆرمەگۈم كۆردۈمدۇر ئۆزدىن.
قەلەندەردىن نىگارا ئارى قىلمە،
ئىگىن چانمايدۇ خۇبلار كەيسە يۇزدىن.

25

مەھشەردە يۇزۈڭنى كۆرسە رەھمان،
قالۇر ئۆزى قۇدرەتىغە ھەيران.
غىلمان بىلە ھۇرى خىزمەت ئەيلەر،
جەننەت ساری بولساڭ ئەر خىرامان.
سەن قېرىلىقىمغە رەھىم ئەيلە،
ئەي دىلبەرى ياش، ماھى تابان.
كۆرسە ئىدى سېنى بىلقىسنى
ئىلمەس ئىدى كۆزىگە سۇلەيمان.
ھەرگىز لەبىڭ ئوخشە كۆرمەگەن لەئلى،
ئۇمرىدە بىرەر شەھى بەدەخشان.
قىلدى سېنى ھەق ھۇمايى دەۋلەت،
كىم كۆردى يۇزۈڭنى بولدى سۇلتان.
ئادەم ئەمەس ئول جەھاندە ھەرگىز،
كىم كۆردى يۇزۈڭنى بەرمەدى جان.
سەندىن دەمى تاپسەكىم جۇدالىق،
تاڭ يوقتۇر ئەگەركى بولسە سەرسان.
كۆرسەم سېنى گەر جانىمنى بېرىپ،
دەرمەن ئەجەب ئالدىم ئانى ئەرزان.
دېدى: سېنى كۆردىكىم تاپىلماس،
ۋەسفىڭدە جەھاندە ھەددۇ پايان.
باردۇر قېرىلىق چاغىم ئۆلەرمەن،
قويمە يۇرەكىمگە داغى ھىجران.
مەندەك سېنى دەردىگە چىدالماس،
رۇستەم بىلە بەرزۇ، نەرىمان.
جايى ئانى بولغۇسدۇر جەننەت،
كىم ساڭا قىلۇر جانىنى قۇربان.
ھەركىمسەنى باردۇ بىر مۇرادى،
ماڭا سېنى كۆرمەكىڭدۇ ئارمان.
نېدۇر سېنى مەقسەدىڭنى بىلمەم،

يۇرەك بىلە باغرىم ئەيلەدىڭ قان.
بىچارە قەلەندەر ئۆلگۈدەكدۇر،
سەن دەردۇ غەمىگە ئەيلە دەرمان.

26

كۆرمەدىم بىر ئىلتىفاتى دەھر ئاراده ياردىن،
تا تۇغۇلدۇم كۆرمەدىم ئالەمده جۇز ئازاردىن.
.....
.....

27

بولۇپدۇر سەير ئۇچۇن ئول گۈلئۇزارىم راكىبى تەۋسەن،
قىسىبدۇر ئوتاغاتى يانده زىننەت ئۇچۇن سەۋسەن.
بولۇر ئىشقۇ مۇھەببەتنىڭ كەمالى ھۇسنى دىلبەردىن،
كىچە رەۋشەن بولۇر ھەرقانچەئى كىم بولسە ئاي رەۋشەن.
نىھەدكىم ئوخشەگەي بىلقىس سىنىڭ ھۇسنۇڭگە ئەي دىلبەر،
تاڭ ئىرمەسدۇركى قىلسۇن خىزمەتىڭنى شىرىنى ئەرمەن.
سىنىڭ كىرپىكلەرىڭ ئەي مەھۋەشۇ گۈلچىھرەئى دەۋران،
ئۆتەر تۇرماي تەندىن ھەر كىشىكىم كەيسە يۇز جەۋشەن.
نې ھەددى بار قەلەندەركىم كۆتەرگەي ئىشقىنىڭ دەردى،
ئەگەرچەندىكى بولسە رۇستەمۇ بەرزۇ بىلە بەھمەن.

28

تۇتۇپ ھۇسنى ئانىڭ رويى زىمىننى،
نې مۇمكىن قاچماقىم ئەي مەردى رەھ، مەن.
قىلۇرلەر بۇلبۇل ئوخشە ئانده ئەفغان،
كويۇڭدۇر بارچە ئەل كۆزىگە گۈلشەن.
قۇلۇڭمەن تا تىنىمده باردۇ جانىم،
بۇ سۆزۈمدۇر مىنىڭ ئەلبەتتە بىزەن.
سۇباتى يوق جەھاننىڭ فانى بولغىل،
قەنى جەمشىدۇ ئىسكەندەر، دىدى مەن.
.....

29

كەيسە نارەنجى ئىگىننىنى ئول مەھى شىرىن نىشان،
تاڭ ئەمەس فەرھاد بولسۇنكىم ئانى كۆرگەن زەمان.
تاكى كۆردۇم ئول گۈلى گۈلزارى جەننەتنىڭ يۈزىن.
بۇلبۇل ئوخشە بولدى ئىشىم نالەۋۇ ئاھۇ فىغان.
قۇمرىدەك بوينۇمغە سالدىم بەندەلىكنىڭ تەۋقىنى،
تاكى كۆردۇم قامەتىڭ ئەي دىلبەرى سەرۋى رەۋان.
نې كۈن ئىرىدى ئاي يۈزۈڭنى كۆردۇم ئەي ھۇرى پەرى،
كۆزلەرىم دۇر فۇرقەتىڭدىن ھەر زەمان گەۋھەر فىشان.
كىمكى كۆردى ئارەزىڭنى ئەي پەرى پەيكەر دىدى:
يۇسۇفى كەنئانىدىن ھۇسنۇڭ سېنىڭ ئىرمىش نىشان.
تۇشتى كۆزۇم تا جەمالىڭ با كەمالىڭغە سېنىڭ،
مېھنەتۇ دەردۇ غەمىڭدىن بىر زەمان تاپمام ئامان.
تا تىشىڭ بىرلەن لەبى لەئلىڭنى مەن قىلدىم خەيال،
بىر كۆزۇمدىن ئاقتى ياشۇ بىر كۆزۇمدىن ئاقتى قان.
ئەي پەرىزادى زەمانۇ ھۇرى دەۋرانىم مېنىڭ،
شۇم رەقىبكە باقماكىم باردۇر يامانلاردىن يامان.
تۇمۇرىن تۇتمە كۆيەر قولۇڭنى تارتغىل ئەي تەبىب،
مەريەمى دەۋراندۇرۇر ئىسمەتدە ئول ھۇرى زەمان.
لايىقۇ ئەنسەبدۇرۇركىم دىسە «لا يۇدرەك» دۇرۇر،
كىم دىسە ئايۇ قۇياشنى سەندىن ئىرمىشدۇر نىشان.
بۇلبۇلى نالاندۇرۇرمەن ساڭا ئەي سىيمىن بەدەن،
تا كۆرۇپمەن گۈل يۈزۈڭ ۋەسفىڭنى قىلغۇم داستان.
جان بىلە باردۇر قەلەندەر ئەي پەرى پەيكەر قۇلۇڭ،
كىمنى كۆرسە مەقسەدى قىلسۇن سېنىڭ ۋەسفىڭ بەيان.

30

بىر پەرى پەيكەر خەيالىدىن ھەمىشە شادمەن،
مېھنەتۇ جەۋرى - جەفايى دەھرىدىن ئازادمەن.
قىلدى كۆپ جەۋرى - جەفا جانىمغە ئول شىرىن جەمال،
دەردۇ غەمىڭ تاغىدە گويا كى بىر فەرھادمەن.
بۇدۇرۇر ھالىم مېنىڭ ئەي دىلبەرى نامېھربان،
ۋەسلىڭ ئىلە شادۇ ھەجرىڭ بىرلەكى ناشاد مەن.

كۆرمەدىم راھەت يۈزىنى بىردەم ئەي ھۇرى زەمان،
نې كى بولدۇم بۇ جەھاننىڭ ئىچىدە، ئەي جان، مەن.
تا كۆڭۈل بەردىم ساڭا، ئەي مەھۋەشى خۇرشىد فەر،
بارچە ئەيشى راھەتىمنى ئەيلەدىم بەربادمەن.
بىر زەمانى تاپمادىم راھەت بىلە سەبرۇ قەرار،
تا ساڭا بەردىم كۆڭۈل ئەي شوخ ھۇرۇ زادمەن.
بەسكى كۆيدۈم ئەي قەلەندەر ئول پەرىۋەش ئوتىدا،
ئىشق ئىلىگە دەھر ئارادا ساھىبى ئىرشادمەن.

قىتئە

يۈزۈمگە ياپتى باغىنىڭ ئىشىكىنى،
ئىلاھا باغىبانىنىڭ قولى سىنسۇن.
رەقىبى شۇمنىڭ قانىنى ئىچسەم،
دەمى كۆڭلۈم مېنىڭ شايەدكى تىنسۇن.
خەلايىقدىن بولۇر مەھشەر كۈندەك،
ئەگەر سەير ئەتكەلى تەۋسەنغە مىنسۇن.
تۈشۈرمەي دامىغە قويمايدۇ ھەرگىز،
يىراقدىن كىمنى كىم كۆزدىگە ئىلسۇن.
تاڭ ئىبرمەس رەھىم ئىتىپ ئول يىغلاسۇن قان،
ئۇشول زالىمغە گەر ھالىم بىلىنسۇن.
بۇ ئىشدىن بولماغۇم ھەرگىز پۇشەيمان،
ئانىڭ يولىدە گەر تىبرەم تىلىنسۇن.
جەفاۋۇ جەۋرى قىلماق بىلە يانماس،
قەلەندەر جانىغە قانچە قىلىنسۇن.

32

لەئل قىلدى دەئۋىسىن لەئلى لەبىڭ بىرلە ئەيان،
ئاستىلار ئوغرى كەبى بوينىنى باغلاپ شولزەمان.
بىر ئانىڭدەك يوقدۇرۇر لەئلى بەدەخشان تاغىدا،
لەئلىكىم سۆز بىرلە بولغاي ھەر زەمان گەۋھەر فىشان.
تۈتى قىلدى خەت بىلە لەئلى لەبىڭنىڭ ۋەسفىنى،
پەرلەرى بولدى زۇمۇرەد لەئل مىنقارى رەۋان.
لەئلىنىڭ ئالدىدە نىچۈك يوقتۇ تاشنىڭ قىممەتى،

لەبلەرنىڭ ئالدىدا بولۇر لەئىل ھەم ئاندىن نىشان.
گەر قەلەندەرنىڭ سۆزى شىرىنۇ رەڭگىندۇر نىتاڭ،
باردۇرۇر كۆڭلىدە دائىم ئول لەبى شەككەر فىشان.

33

يۈزۈڭنى كۆردۈم ئەي خۇرشىد تابان،
دىمەي خۇرشىد تابان نۇرى ئىمان.
مۇسۇلمانزادە بولساڭ رەھم قىلغىل،
يۇتارمەن فۇرقەتىڭدىن ھەر زەمان قان.
قىلۇر ھەسرەت بىلەن يۈز ئافەرىنلەر،
ئەگەر كۆرسە يۈزۈڭنى ماھى كەنئان.
بىرەر سورساڭ نې بولۇر ئاغرىقىمنى،
سىنىڭدەك يوقتۇرۇر دەردىمگە دەرمان.
ئەگەر ھەجرىڭدە ئۆلسەم ئەي پەرىزاد،
ئىچىڭ ئاغرىپ بولۇرسەن سەن پۇشايمان.
سىنىڭدەك ياخشىلىقدا يوق جەھەندا،
يامانلىقدا مىنىڭدەك يوقتۇر ئەي جان.
ئۇشۇل كۈندىنكى كۆردۈم ئارەزىڭنى،
بولۇپمەن قۇللارىڭغە بەندە فەرمان.
ئالىپسەن تاقەتۇ سەبرۇ قەرارىم،
يۇرەككە تاكى قويدۇڭ داغ ھىجران.
قەلەندەر تا تىرىكدۇر بۇ جەھاندە،
قىلۇر ۋەسفىڭ سىنىڭ، ئەي، ماھى دەۋران.

34

ماڭا كۆرسەتتى ئول گۈلچىھرە قاشىن،
ھىلال ئەيلە دىدى قىلغان تالاشىن.
ئۇشۇل ھۇرى پەرىزادى زەمان دەير،
يۈزۈمنىڭ زەررەسى گەردۇن قۇياشىن.
تولۇن ئايدەك ماڭا ئول مەھۋەشى ياش،
سورادىم دىدى: دۇر ئون تۆرت ياشىن.
خىجالەتدىن ئۆلەر بىلقىس دەۋران،
ئەگەر كۆرسە ئانىڭ ھۇسنىن قاماشىن.

تۆكەر، ھەدسىز قەلەندەر كۆزىدىن ياش،
قېرىلىقدە كۆرۈپ ئول شوخ ياشىن.

35

قېرىغان چاغىمە بىر ياش دەۋران،
ئۆتۈپ كۆڭلۈمنى قىلدى يۈرەكىم قان.
تۈشۈپ قۇشقاچ كەبى قولىدا كۆڭلۈم،
بىلۈر جاندىن ئەزىز، ئۆلتۈرۈر ئاسان.
ئانىڭدەك غۇنچەئى نەۋرەسىغە كۆيىمەك،
ماڭا قىسمەت قىلىپدۇرلەركى رەھمان.
قېرى دەپ بىرگىنە سۆيىمەيدۇ ياشىم،
ئاڭا ھەقدىن مەگەر بولدى بۇ پەرمان.
ئەگەر بىر سۆيىمەيىن ئۆلسە قەلەندەر،
ئانىڭ ئىچىدە قالۇر يۈز مىڭ ئەرمان.

36

تەكەللۇم ئەيلە ئىيسادەك سەن ئول لەئل بەدەخشاندىن،
ئەگەر رەھىم ئەتمەسەڭ سەن ئۆلگۈدەكمەن داغى ھىجراندىن.
رەقىبىمغە قىلۇرسەن ئىلتىفاتىڭنى سەن، ئەي دىلبەر،
جەھاندە كەلمەس، ئەي گۈلرۇخ بۇ ئىش ھەرگىز مۇسۇلماندىن.
بولۇپمەن موردىن ئاجىز سىنىڭ ھەجرۇ فىراقىڭدىن،
بۇ جەۋرۇ زۇلم لازىممۇ سىنىڭ ئوخشە سۇلەيماندىن.
يۈزۈڭنى كۆردۈمۇ جان بەرمەدىم ئەي شوخ سىيمىنبەر،
مىنى ئۆلتۈرگۈدەكدۇر ئاقىبەت ئۇشبۇ پۇشەيماندىن.
قەلەندەر دەردۇ غەم بىرلەن سىنىڭ يولۇڭدە گەر ئۆلسۇن،
مۇناسىپ بارمىدۇر بۇ ئىش سىنىڭدەك خانى دەۋراندىن.

37

كىمكى ئايرىلسە سىنىڭدەك شوخ گۈل رۇخساردىن،
بۇلبۇلنى دۇركىم جۇدا بولۇپدۇرۇر گۈلزاردىن.
مەن ياماننى تاشلامە ئەي مەھۋەشى ھۇرى زەمان،
ئار قىلماس گۈل چەمەن ئىچىندە ھەرگىز خاردىن.

ئەل قانىن ئىچمەكدۇرۇر سېنىڭ ئىشىڭ ئالەم ئارا،
ئەلھەزەر دېمەك كېرەك ئەي شوخ بۇ كىردارىدىن.
دەردى غەمنىڭ لايىدىن تەڭرىم ياراتىپدۇر مېنى،
بولمادى ئاسۇدە كۆڭلۈم بىر دەمى دىلدارىدىن.
گويىيا قۇدرەت بىلە تەڭرى ياراتىپدۇر ئانى،
رەشك ئېلىتۇر سەرۋى تۇبى ئول قەدى رەفتارىدىن.
تا قاچانچە جان ئۈزەر ھەسرەت بىلە ئەي دىلىرەبا،
تۇتىگە لۇتفى ئەيلەگىل ئول لەئلى شەككەر بارىدىن.
بۇلبۇلۇڭ بولدى قەلەندەر ئەي پەرى رەھم ئەيلەگىل
مەقسەدى ۋەسفىڭ بولۇپدۇر ئانى بۇ گۇفتارىدىن.

38

مېنىڭ ئاھىمدۇرۇر خۇرشىد تابان،
تىشى گەۋھەر، لەبى لەئلى بەدەخشان.
تەئەججۇب ئەيلەبان ھۇرۇ پەرى دەر،
ئەجەب ئايى قۇياشدىن بار دۇرەخشان.
بولۇپدۇر پادىشاھى كىشۋەرىڭ ھۇسىن،
ئاڭا خۇبلار بارىدۇر بەندە پەرمان.
ئەگەركىم ئىستەسەڭ دۇنيانى بىر - بىر،
ئانىڭدەك تاپماغايسەن پاكى دامان.
قەلەندەر بەۋدە سەئيى ئەتمەگەيسەن،
كۆڭۈل ئۈزمەك ئەمەس خۇبلاردىن ئاسان.

39

بولۇر گۈل - گۈل يۈزۈڭ، ئىچسەڭ ئەگەركىم بادەئى گۈلگۈن
بارى خۇبلارنى رەشكىدىن قىلۇرسەن ئىچىنى پۇرخۇن.
سېنىڭدەك يوق ئىكەن دىلبەر نىگارا لەيلىيۇ شىرىن،
نېھەد دۇر نۇكھەتىڭ بولغاي ماڭا فەرھاد ئىلە مەجنۇن.
فىراقىڭگە ئاقار ئانداق ئىككى كۆزۈم سۇيى تۇرماي،
ئانى كۆرگەن گۇمان ئەيلەر بىرى سەيھۇن، بىرى جەيھۇن.
ياراتىپدۇر خۇداۋەندىم سېنى ئەينى لەتافەتدىن،
بىھىشتدە سەرۋ ئىلە تۇبى قەدىڭدەك يوقتۇرۇر مەۋزۇن.
قەلەندەر ھالىغە باققىل بىرەر ئەي ھۇرى دەۋرانىم،
سېنىڭ ۋەسفىڭدە كىم تاپتى مېنىڭدەك تازە بىر مەزمۇن.

40

مەھى شىرىن زەبانۇ دىلرەبايى گۈلئۈزارىم سەن،
پەردۋەشلەر ئارا گۈلچىھرە شوخى تاجىدارىم سەن.
سىنىڭدەك يوقتۇرۇر بىر نازەننى بۇ جەھان ئىچرە،
شەھنشاھى زەمانۇ خىسرەۋۇ ھەم شەھسەۋارىم سەن.
سىنىڭدەك تۇغمادى ھەرگىز جەھاندە بىر پەرى پەيكەرە،
دىل ئارامۇ دىل ئارايۇ نىگارى كام كارىم سەن.
قەددىڭدەك سەرۋى ئازادى بىھىشت گۈلزارىدا يوقتۇر،
گۈلى نەۋرەستەئى باغى جىنانۇ نامدارىم سەن.
ئەگەركىم ئاتلانىپ چىقسۇن پەرىيۇ ھۇر ئىلە خوبلار،
ئۇلار يۇلدۇز، قۇياشدەك سەن ئاراده شەھسەۋارىم سەن.
ئەگەرچە باردۇرۇر خوبلار جەھاندە ھەدسىز ئەي دىلبەر،
ئۇلارنىڭ ئوتراسىندە گۈلشەنۇ باغۇ بەھارىم سەن.
تەنىمدە باردۇرۇر ھەر داغىم ئۆزرە نەچچە تۈرلۈك داغ،
بولۇپمەن تاۋۇسۇ سەن دىلرەبايى لاله زارىم سەن.
قەلەندەر بولمىسۇن نىدىن ساڭا ئەي دىلرەبا بەندە،
كۆزۈمنىڭ نۇرىيۇ ئالەمدە فەخرۇ ئىپتىخارىم سەن.

41

كۆرۈپمەن تا سىنى ئەي قەددى مەۋزۇن،
غەمۇ دەردىم بولۇپدۇر ھەددىن ئەفزۇن.
سىنىڭ ھەجرىڭدە تولا زار يىغلاپ،
بولۇپدۇر كۆزلەرىم ھەر بىرى جەيھۇن.
بولۇرمەن جان - دىل بىرلەن ساڭا قۇل،
ئەگەر قىلساڭ بىرەر لۇتف ئىلە مەمنۇن.
ئىرۇر بەختىم زەبۇنۇ تالئىم شۇم،
بولالماسمەن ساڭا ئۆلگۈنچە مەقرۇن.
قىلىپدۇر دىلبەرى مەيخارەسىمە،
قەلەندەر جەندەسىنى مەيغە مەرھۇن.

42

جەفالەر ماڭا ئەي دىلدار سەندىن،
بولۇپدۇر كۆزلەرىم خۇنبار سەندىن.

ماڭا رەھىم ئەيلە ئەي خۇرشىدى تابان،
يۇرەك باغرىم ئېرۇر ئەفكار سەندىن.
بۇ كۆڭلۈم بۇلبۇل ئوخشە ئەي پەرىزاد،
فىغانى باردۇر ئەي گۈلزار سەندىن.
نېچۈك كۆرسەم ئانى مەن ئۆزگەلەردىن،
تەنىمدە باردۇرۇر ئازار سەندىن.
قىلىپدۇر گۈلشەنى ھۇسنۇڭ تەماشا،
قەلەندەرغە ئېرۇر گۈفتار سەندىن.

43

ئىشىتتىم كىم يۇزۇڭدۇر ماھى تابان،
چۇ كۆردۇم بار ئىكەنسەن ئىككى چەندان.
لەبىڭدۇر لەئلۇ تىشىڭ دۇررۇ گەۋھەر،
قۇياش كۆرسە بولۇر يۇزۇڭنى پىنھان.
باشىڭدە ئوتاغاتىڭ تاجۇ دەۋلەت،
ئاتىڭ دۇلدۇلمۇدۇر يا رەخشى رەخشان.
تەئەججۇب قىلمە ئەي بىلقىس نەسەبلىك،
يۇزۇڭ كۆرسەم، دېسەم بولدۇم سۇلەيمان.
ۋىسالىن ئىستەمەك نې سۇد قەلەندەر،
ئەزەلدىن قىسمەتىڭدۇر داغى ھىجران.

44

تا سېنى كۆردۇم كېچىپمەن بەندەۋۇ ئازاددىن،
مەھۋەشى ھۇرۇپەرىلەر قامەتى شەمشاددىن.
بىلمەدىم تەڭرىم نېچۈك سالىپدۇ مېھرىڭ كۆڭلۈمە،
بىردەمى چىقماس خەيالىڭ خاتىرى ناشاددىن.
مۇنچە ھەم زالىم بولۇرمۇ ئول پەرىزادى زەمان،
بىردەمى تىنمايدۇ جەۋرۇ زۇلم ئىلە بىداددىن.
لەيلىيۇ شىرىن سېنىڭدەك يوق ئىكەن ئەي ھۇرىزاد،
مەن نېچۈك بولماي زىيادە مەجنۇنۇ فەرھاددىن.
ئەيلەدىم ۋەيرانەلەرنى ئەي قەلەندەر مەسكەنىم،
تاپمادىم فەيزۇ فۇتۇھى زەررەئى ئاباددىن.

45

ئېرۇر ئىككى لەبىك لەئلى بەدەخشان،
ئەمەسدۇر كۆڭۈل ئۇزمەك سەندىن ئاسان.
تاپارسەن سەن سەۋابى ھەججى ئەكبەر،
ئەگەر قىلساڭ مېنىڭ دەردىمگە دەرمان.
ئەگەر كۆرسەتمەسەڭ ۋەسلىڭنى باغىن،
مېنى ئۆلتۈرگۈسىدۇر داغى ھىجران.
بىرەر كۆرسەم ئەگەركىم ئىلتىفاتىن،
قىلۇرمەن ئالدىڭا جانىمنى قۇربان.
يۈزۈڭ كۆرسەتمەسەڭ ئۆلەر چاغىدا،
قەلەندەر ئىچىدە قالۇر بۇ ئەرمان.

46

يۈزۈڭ ئوبداندۇرۇر شەمسۇ قەمەردىن،
سۆزۈڭ تاتلىقدۇرۇر شەھدۇ شەكەردىن.
لەبىڭدەك يوقتۇرۇر لەئلى بەدەخشان،
تىشىڭ خۇبراقدۇرۇر دۇررۇ گۇھەردىن.
كىشىگە بولسە ئازراق بەختى ياۋەر،
ئېرۇر ئوبدان تولا فەزلۇ ھۇنەردىن.
بىلىمدىن سۇدرەپۇ باشىمغە تەپسەڭ،
ماڭا ئوبداندۇرۇر تاجۇ كەمەردىن.
ئۆلۈمدۇر ياخشىراق ئاڭا قەلەندەر،
كىشى ئايرىلسە سەندەك سىيمبەردىن.

47

ساچى سۇنبۇل ئىلە ئول زۇلفى مۇشكىن،
تۇشۇپدۇر ئاي يۈزۈڭگە چىن ئۆزە چىن.
تاڭ ئېرمەس بۇ گۈلى رۇخسارى بىرلە،
گۈلىستانى بىھىشتنى قىلسە رەڭگىن.
ئىشتىمەس ھەر نەچە ئەرزىمنى دىسەم،
ئېرۇر ئەۋبەسكى ھەردەم كۇھى تەمكىن.
كى سەندىن يانماقىمنى مۇمكىنى يوق،

ئەگەركىم قىلسەلەر قىيىن ئۆزرە مىڭ قىيىن.
كىشى ئويغاتسە ئويغانماس قەلەندەر،
مىنىڭ بەختىمنى ئۇيقۇسىدۇ سەگگىن.

48

بۇ نې يۇزدۇركىم قىلۇرمەن مىڭ كۆرەرنى ئارزۇ،
مىڭ ئەگەر كۆرسەم يەنە يۇزمىڭ كۆرەرنى ئارزۇ.
بىرگىنە سورغايمۇ دەپ ھالىمنى ئەيلەپ ئىلتىفات،
شەككەرىن لەئلى لەبىدىن مىڭ قىلۇرمەن ئارزۇ.
.....
.....
ھەرزەمان كويىن تاۋاپىنى قىلۇرمەن ئارزۇ،
.....

49

يوقتۇ غەيرى لالە بۇتكەن ئىشق ئىلىنىڭ باغىدە،
مۇندىن ئۆزگە گۇل تاپىلماس ئىستەسەڭ ھەم تاغىدە.
كۆرۈنۈر قىبلەنەمادەك ئاشكارا كۆزۈڭگە،
تاش يۈرەكىگەر باقار بولساڭ ئانىڭ قۇرساغىدە.
كۆرمەگەي ھەرگىز جەھانىدە ئول يامانلىقنىڭ يۈزىنى،
دەھر ئارا قويسە قەدەمنى ھەر كىشى ئۆز چاغىدە.
مەن نىچۈك قىلغۇمدۇر ئول شوخى ستەمگەرگە خىلاف،
كۆرەدۇر رويى زەمىننى دىلبەرىم تىرناغىدە.
ھەقتەئالانىڭ ئىشىنى ئەي قەلەندەر كۆرگەسەن،
ھىر گۇلى نەۋرەس قۇلى قىلدى قىرىلىق چاغىدە.

50

ھۇسن ئىلىدە يوقتۇ سەندەك پادىشاھى ئالىيجاھ،
تاڭ ئەمەس ھۇرى - پەرى بولسۇن ساڭا خەيلۇ سپاھ.
ئارەزىم بولدى سەرىغۇ كۆزلەرىمدىن قان ئاقار،
بۇ ئىكىسى باردۇرۇر ئىشقىمگە ئەي گۇلرۇخ گۇۋاھ.
نې ئۇچۇن خۇبلار ساڭا قۇل بولمىسۇن ئەي سىيمبەر،

ئۆتمىگەن سەندەك يەنە ئالەم ئىچىندە پادىشاھ.
ھەق يارىتتى خىلقەتىگنى گويىيا ئۆز نۇرىدىن،
ئوخشاماسدۇر ساڭا بىر بولسۇن ئەگەركىم مىھرۇماھ.
جانۇ دىل بىرلەن ساڭا مىسكىن قەلەندەردۇر قۇلۇڭ،
گەر مۇسۇلمانزادە بولساڭ قىلماغىل ھالىن پەناھ.

51

سەن دەۋلەتۇ ئىززۇ جاھ بىرلە،
مەن دەرد فىراقۇ ئاھ بىرلە.
ئىشقىڭدەدۇ كۆز ياشىم بىلە قان،
بۇ ئىككىسىدۇر گۇۋاھ بىرلە.
مەن يەردە ساڭا نىچۇك يېتەرمەن،
سەن سەن‌قۇياش ئىلە ماھ بىرلە.
سەندىن نىچۇك ئىشق ئىلى قۇتۇلسۇن،
ھۇسن ئىلى ساڭا سىپاھ بىرلە.
ئول شاھى جەھانۇ مەن قەلەندەر،
كىم كۆردى گەدانى شاھ بىرلە.

52

كىم سەفەرنىڭ رەختىنى غۇربەت سارىغە باغلادى،
يۇزدىگە ئەيشۇ تەرەبنىڭ ئىشكىنى باغلادى.
قويمادى ھەرگىز ئاياغىنى ۋەتەننىڭ تاشىدا،
ھەر كىشى ئۆزىنى فەراسەت بىرلە ھالىن چاغلادى.
.....
.....

53

نى بولۇر كەلسەڭ بىرەر ھالىمنى سوراپ قاشىمە،
رەھىم قىلساڭ ئەي پەرى پەيكەر بۇ قانلىق ياشىمە.
لۇتف ئېتىپ سورغىل سەن ئەي ھۇر - پەرىزادى زەمان،
مىھنەتۇ دەردۇ غەمىڭدىن كەلدى نىلەر باشىمە.
ئەيتىڭ ئەرزىمنى ئۇشول گۇلچىھرەئى نا مىھربان،

هەرنە قىلسام باقماسۇن ئول ئاشكارۇ فاشمە.
ئېيتىڭىز رەھىم ئەيلەسۇن، دېسۇن ئەگەركىم ئۇلمەسۇن،
دىلبەرى بىرەھمى زالىم شوخى باغرى تاشمە.
نەچچەلەر ئەرزىم دېدىم يىغلاپ قەلەندەر ئالدىدا،
بولمادى مەقبۇل بىرى ئول دىلرەبايى ياشمە.

54

مېنىڭدەك يوقتۇرۇر ئالەمدە گۇمراھ،
بۇ غەمدىن تارتادۇرمەن ھەر زەمان ئاھ.
فىغانۇ نالە بىرلەن يىغلاشۇر قان،
مېنىڭ ھالىمدىن ئەل گەر بولسۇن ئاگاھ.
تاڭ ئېرمەس بارچە ئالەم شاھى بولساڭ،
ئېرۇر بەختۇ سەئادەت ساڭا ھەمراھ.
خۇداغە ھەر زەمان شۇكرانەلەر قىل،
بېرىپدۇر ساڭا ئىززۇ دەۋلەتۇ جاھ.
دەمى دىلبەر بىلە قويمايدۇ ھەرگىز،
رەقىبى بەددىيانەت شۇم بەد خاھ.
مۇرادىم بۇدۇر ئەي خۇرشىدى تابان،
سېنى قىلسۇن خۇدايىم دەھر ئارا شاھ.
بولۇپسەن بۇ جەھاندە ھۇسن شاھى،
نېھەد ساڭا تەڭ ئولغاي مېھر ئىلە ماھ.
قۇلاق سالمايدۇرۇر ۋەسفىگە ئول شوخ،
قىل ئەمدى ئەي قەلەندەر سۆزنى كۇتاھ.

55

كۆككە ساۋۇردۇم ۋۇجۇدۇم تۇفراغىنى ئاھ ئىلە،
تەن ئۆيىن بۇزدۇم يىغايۇ نالەئى جانگاھ ئىلە.
غۇربەتۇ ئىشقۇ مۇھەببەت بىرلە ھەم بىمارلىق،
قىلدىلار جەۋرۇ جەفالار جانىمە ئىكراھ ئىلە.
ئول پەرىزادى زەماننىڭ ۋەسلىغە ئەي دوستلار،
مەن نېچۇك يەتكۇمدۇرۇر بۇ تالىئىي گۇمراھ ئىلە.
يوقدۇرۇر بىر زەررە پەرقى، ئەي مۇسۇلمانلار، بىلىڭ،
كىشۋەرى ئىشقۇ مۇھەببەتدە گەداۋۇ شاھ ئىلە.
دىلبەرىڭ ۋەسلىغە يەتمەكلىك قەلەندەر دۇرمەھال،
كىچەۋۇ كۇندۇز مۇساھىب باردۇ مېھرۇ ماھ ئىلە.

56

تەنىگە كۆڭلەكى گۈلگۈن ياراشتى.
ماڭا بۇ دىيدەئى پۇرخۇن ياراشتى.
مىنىپ تەۋسەننى چىقتىڭ ناز بىرلە،
پەرىلەر بارچە رەشكىڭدىن تاراشتى.
چەمەننىڭ سەيرىغە بولدۇڭ خىرامان،
نېكىم كۆزلۈك ئىدى ساڭا قاراشتى.
ئاڭا سەھۋەن نەزەر قىلدىڭ بىناگاھ،
رەقىبۇ شۇم بەدرەك ھەددىن ئاشتى.
نې ئەردەكىم مېنى كۆردى قەلەندەر،
رەقىب ئاچىغلانىپ زەھرىنى چاشتى.

57

ئېرۇرسەن بارچە سەن خوبلارنى خانى،
قۇياشغە يوقتۇرۇر سەندىن نىشانى.
جەھاننى بىر بىردىن قىلدىم تەماشا،
كويۇڭدەك كۆرمەدىم دارۇلئەمانى.
بارى خوبلارنى قىلسام شاھى دەۋران،
ئەگەر ئىشق ئېلىنىڭ بولسۇن زەمانى.
يۇزۇڭنى كىمكى كۆردى ئەي پەرىزاد،
ئاڭا ئۇلگۈنچە كويۇڭدۇر مەكانى.
بېرىپدۇر ھەر كىشىگە تەگرى بىر ئىش،
قەلەندەرغە سېنىڭ ۋەسفىڭ بەيانى.

58

كىمكى ئول گۈلچېھرەنى ئۆزىگە مېھمان ئەيلەدى،
ئۆزىنى ئىسكەندەرۇ جەمشىدى دەۋران ئەيلەدى.
تا كەمەندى زۇلف ئىلە كۆڭلۈم قۇشىنى قىلدى سەيد،
يۇرەكىمنى ئۆرتەدى باغرىمنى بەريان ئەيلەدى.
قۇرقەتۇ ھىجرانىغە ئول دىلبەرى سىيمىن بەدەن،
كۆزلەرىمنى ياشىنى لەئلى بەدەخشان ئەيلەدى.
ئول خۇداۋەندىكى باردۇر خالىقى كەۋنۇ مەكان،

تىشلارىنى گەۋھەرۋ لەئلىنى مەرجان ئەيلەدى.
ئۆزىنى قىلدى جەھاندە تۇرفە بىر شۇھرەتنەما،
تا سىنىڭ ۋەسفىڭ قەلەندەر ئەلگە داستان ئەيلەدى.

59

يۇزۋڭدەك يوقتۇرۇر، ئەي سىيمبەر ماھ،
لەبىڭدەك يوقتۇرۇر شەھدۋ شەكەر ماھ.
ئەجايىب غۇنچەئى خەنداندۇر ئاغزىڭ،
تىشىڭدەك يوقتۇرۇر دۇررۋ گۇھەر ماھ.
ئىبرۇر قەددىڭ سىنىڭ سەرۋى خىرامان،
ۋەلى خۇيۇڭ سىنىڭ باردۇر شەرەر ماھ.
سىنى ئۆزۋمگە ئاشىق ئەيلەرئىبردىم،
سۆزۋمگە بولسە ئىبردى گەر ئەسەر ماھ.
بارى ئەسرارى ئالەمنى بىلۇرسەن،
ئىبرۇرسەن لىپك مەندىن بىخەبەر ماھ.
مۇسۇلمان ھىچ كىشى دىمەسدۇر ئانى،
كىشى سەندىن ئەگەر قىلسۇن گۇزەر ماھ.
مىنىڭ ھالىمدىن ئولغىل سەن خەبەردار،
رەقىبدىن ماڭا باردۇر كۆپ خەتەر ماھ.
بولۇر جەمشىدۋ ئىسكەندەر - قەلەندەر،
ئاڭا قىلساڭ ئەگەركىم بىر نەزەر ماھ.

60

يۇزۋڭدۇر گۇلشەنى جانىمۇ دىلجوي،
لەبىڭدۇر شەككەرىستانىمۇ دىلجوي.
كۆزۋڭدۇر نەرگىسۋ قاشىڭ ياڭى ئاي،
قەدىڭ سەرۋى خىرامانىمۇ دىلجوي.
تىشىڭدۇر گەۋھەرۋ ھەم دۇررى سىيراب،
لەبىڭ لەئلى بەدەخشانىمۇ دىلجوي.
نىچۋك قىلماي فىدا جانىمنى ساڭا،
ئىبرۇرسەن خاتۇ سۇلتانىمۇ دىلجوي.
قەلەندەر بۇلبۇلۇڭدۇر ئەي پەرىزاد،
يۇزۋڭ باردۇر گۇلىستانىمۇ دىلجوي.

ئەمىر خۇسرەۋ دېھلەۋى

نەشىرگە تەييارلىغۇچىلار: تورغۇن ئىبراھىم، ۋاھاب قادىر

شۇ بائىسكىم ئېرۇر ھۆسنۈڭ پاراۋان،
جاپا قىل، بەرمىگىن، بۇنىڭغا تاۋان.
دىلىمنىڭ ئېتەكىن چاك ئەتدى ئول ئاي،
ئول ئاينىڭ ئورنىدۇ چاكى گىرىبان.
نىگاھىڭ نەرقىدۇر جانغا باراۋەر،
قويۇپ قوي ئاڭا ئەل باقسۇن پاراۋان.
دىلىم قولۇڭدادۇر، ئاڭا نەزەر سال ـ
كى، قانچە ھىجر داغى ئاندا پىنھان.
زەنەخدان چاھىغا چۈشكەندە كۆپ دىل،
يەنە جانلار بىلەن تولغانتى چەندان.
سېنى كۆيگەن جىگەر ـ باغرىمغا باسقۇم،
سېنى تۇزدىن ياراتقانمىدى يەزدان؟
يېرىم كۈلكەڭ بېرۇر خۇسرەۋگە يۈزجان،
ئۇ يۈز جانغا كېلۈرمۇ تەڭ يېرىمجان.

× ×

غېمىدىن شادىمانتىم، گەرچە تۈنلەر زار ـ زار ئۆتتى،
قىلۇرمەن ياد ئۇ تۈنلەرنى ئەگەرچەندىكى تار ئۆتتى.
گۈزەل رۇخسارىنى كۆرگەچ كۆزۈمگە كەلمىدى ئۇيقۇ،
قاراپ باقسام مىژە قاقماي تۇرۇپ، تۈن بىرلە يار ئۆتتى.
ئىشىكىگە كۆزۈمنى سۈرتە ـ سۈرتە تاڭنى ئاتتۇردۇم،
ماڭا بۇ بەختۇ ھۇرمەتدۇر، ئەگەرچەندىكى خار ئۆتتى.

تۇنۇگۇن شەربەت ئىچتۇق ئىككىمىزگە ھەم شىرىن بولسۇن،
كى سەن مەي، مەن جىگەر قانىمنى ئىچتىم، خۇش خۇمار ئۇتتى.
دېدىلەر: «زۇلپى يادىدا نېچۇكدۇر ھالۇ ئەھۋالىڭ؟»
دېدىم: «بىر قۇشكى تۇتقۇن، كۆزى دائىم ئىنتىزار ئۇتتى.»
ئۇ تۇننىڭ ماجىراسىن سورىماغىل سەن، مەنمۇ ھەم ئېيتماي،
باشىڭدىن ئۇرگىلەي جانان، بىغايەت بىقارار ئۇتتى.
پىراقىڭدا ئەگەرچە غەم يېمەكلىك كەسپى كارىمدۇر،
بىراق ئەفسۇسكى، ئويغاقلىقتا ئۇمرۇم خارۇزار ئۇتتى.
دەرىغ، ئول ۋاقىتلارنى رىندىلەر ئۇتكەزدىلەر ئىشقسىز،
ئىرۇر ناخۇش ئۇ كۇنلەر، مەستىلەر گەر ھۇشيار ئۇتتى.
ئەگەرچە غەم يۇكى خۇسرەۋ دىلىنى تاغ كەبى باستى،
نې ھەمدەردىكى، دۇنيانىڭ ئۆزى يەڭگىل شۇئار ئۇتتى.

× ×

دىلىمغا غەم جاپاسىدىن ئامان يوق،
جاھاندا شادلىقدىن بىر نىشان يوق.
جاھان ئاشناغا تولغان، غەمگە مەن غەرق،
ئەجەب دەرياكى قىرغاقى ئايان يوق.
خۇشالمەن ئۇمرۇم ئۇتسە بىر زامان خۇش،
ماڭا ئەمما ئۇنىڭدىن خۇش زامان يوق.
پەلەك دەۋا ئېتەر مېھرىنى، لېكىن،
دىلىم ئېيتاركى مېھرى ئانچۇنان يوق.
ئەگەر شادلىقنىڭ نەرقى بولسا يۇز جان،
ساتىپ ئالغۇم، پەلەك دەيدۇ ھامان يوق.
ئىدى ئەقلىم بالاسى سۆيگۇ، ئەمدى،
بالا شول بولدى: سۆيگۇدىن ئامان يوق.
زاماندىن كۇتمە سەن دىل شادلىقنى،
بۇنى شەرھ ئەتكىلى، خۇسرەۋ، زۇۋان يوق.

× ×

دوستلار كۆڭلىنى غەش ئەتكەن پىغانىمدۇر مېنىڭ،
ھەم تېۋىپكە مۇددىئا — دەردى نىھانىمدۇر مېنىڭ.
يارى جانىم دائىما قىلغاي ماڭا جەۋرۇ جاپا،

كەچسە ھەم مەندىن، نېتەيكى يارى جانىمدۇر مېنىڭ.
قەھرىتان ھىجران ئېلى ئەتتى ھاياتىمنى خازان،
بۇ خازانلىق ئاپەتى بادى خازانىمدۇر مېنىڭ.
ئىسسىق ـ ئىسسىق كۆز يېشىم دىلدىن چىقار ۋولقان كەبى،
شولا چاچماس تامچە ياش، ئۇ، ئوتلۇق جانىمدۇر مېنىڭ.
سەن كوچاڭنىڭ چېڭىنى يۇغىل مېنىڭ قانىم بىلەن،
گەر چېچىلسا گەردى بۇ ـ نامى نىشانىمدۇر مېنىڭ.
مەن يوقاتتىم دىلنى، سەندىن قىلىمەن ئۇنى گۇمان،
ھە، ئوغۇرلاپسەن دىلىمنى، ھەق گۇمانىمدۇر مېنىڭ.
يار كېتەر يانىمدىنۇ مەن ئەيلىگۈم دادۇ پىغان،
قايتىدىن كەلمەس مەگەر جانى راۋانىمدۇر مېنىڭ.
«مەن سېنىڭكى» دېدى جانان خۇسرەۋنىگە لۇتپىلە،
بۇ سۆزى يۈكسەك باھايۇ فەخرۇ شانىمدۇر مېنىڭ.

× ×

ساقىيا، تۇتقىل قەدەھ، بولكۇنكى جانان بۇندا دۇر،
نې كېرەك سەيرى گۈلىستان ماڭا بوستان بۇندادۇر.
ماڭا، ئەي ساقى، مەيى نابۇ گىزەك لازىم ئەمەس،
باقكى، ئاچچىق كۆز يېشى ھەم تاتلىق شېرمان بۇندادۇر.
يار ئۆز باغرىمدايۇ، مەن جان ئۆزەر ھالەتتىمەن،
قول سېلىپ باغرىمنى كۆرگىن، تەندىكى جان بۇندادۇر.
باغ ئارا بىھۇدىگە، ئەي قۇمرى، چەكمە نالىلەر،
نە قىلۇرسەن سەرۋىنى، سەرۋى خىرامان بۇندادۇر.
ئىختىيارىڭ، ئەمدى ئەي جان، خاھى كەتكىن خاھى قال،
مەن ئۆلۈمنى ئىستىمەيمەن، چۈنكى جانان بۇندادۇر.
لەۋلىرى ئەتراپىدىن، ئەي پاشا، سەن ئايلانما كۆپ ،
لەۋلىرى مەغزىگە باقكى، شەككەرىستان بۇندادۇر....
سەن يوقالغان دىلنى، خۇسرەۋ، ئىزدىمە بىھۇدىگە،
ئىزلە شۇ جايدىنكى، ئۇ زۇلپى پەرىشان بۇندادۇر.

× ×

گۈل يۈزۈڭ كۆرگەن كىشىلەر ياد قىلماس بوستان،
شۇ گۈزەل يۈز ھىجرىدە گۈل ـ لالىلەرنىڭ باغرى قان.

ئۆچتى دىلدىن بارچە خوبلار نەقشى، كۆرگەچ ئارەزىك،
ئۆچمىگەي نەقشىك سىنىك جان لەۋھىسىدىن بىر زامان.
قانچە تەنە قىلدى دۇشمەن، كۆپ نەسىھەت بەردى دوست،
سالمىدىم ئاڭا قۇلاق ھىچ، كۆز بىلەن دىل سەن تامان.
كۆپ مالامەت سىلى ئاقتى، يۇمىدى يار دەردىنى،
ئاتتى مەھشەر تىڭىمۇ، ھىجران تۇنى كەتمەس ھامان.
بىئىبالىقتىن نىچۇن كور بولمىدى نەرگىس كۆزى،
گەردى پايىن سۆيمىدى كەلگەندە ئول سەرۋى راۋان.
مەستمەن نامىم يامان ئەيب ئەيلىمەك، ئەي دوستلىرىم،
ئاشقى بىچارىنىك ئەھۋالى ھەم سىزگە ئايان.
گەر بالا جامى بىرىلسە، نۇش ئىتىپ شۇكرانە قىل،
چۇنكى بەرمەس ساڭا ئۇ ھىجران شارابىدەك زىيان.
بىز كەبى ئەفتادىلەرگە ئىشق سالماس زەخمىنى،
شاھ زۇلمىدىن قالۇر ۋەيرانە قىشلاقلار ئامان.
تاغۇ تاشقا بارماغاي كىمكى ھەرىر ئۆزرە يۇرەر،
ئوققا تىك باقماس كىشىنىك كۆزلىرىمۇ ھىچ قاچان.
يار كويىغا ۋەسل ئۇچۇن بارماق خاتادۇر، خۇسرەۋا،
رىزق دەبان بارماس چۇمەلى شاھ ئۆتەدۇر يول تامان.

× ×

ئول سابا ھىدىك تۇپەيلى باغدا جانپەرۋەر ئىرۇر،
ئەل دىلىنى سەن تامان ئۇندەيدىغان رەھبەر ئىرۇر.
سەن قويۇپ قوي دىل ئىشىنى چىچىنىك تەقدىرىگە،
دىل چىگىشلىكتە ئۇ چاچتىن مىك تۇمەن بەتتەر ئىرۇر.
قانلىق كۆزۇمدىن ئەقەللى بىر سوراپ باق، نە ئۇچۇن -
ئاستانەك ئۆزرە قان دەرياسىدىن مەھشەر ئىرۇر.
ئىشكىك تۇپراقىغا لايىق ئەمەس باشىم مىنىك،
سوققا باشىم نە سازاۋەرى ئۇ تاجۇ زەر ئىرۇر...
پاشا ھەسەل - شىرىنىنى، پەرۋانە ئوتنى تاللىدى،
بىلكى «ئىشق باشقا، ھەۋەس باشقا» سۆزى گەۋھەر ئىرۇر.
مەن ئۆلەرمەن ئاقىۋەت ئىشق ئوتىدىن، ئەي دوستلار،
چۇنكى ئوتۇن كۆيگەنىدىن سوڭرە خاكىستەر ئىرۇر...
نې بىلۇر ناز ئۇيقۇدا تەختى پاراغەت ئۆزرە شاھ،
ئول گادا ھالىنىكى ئىشك قىپقىپ مۇزتەر ئىرۇر.

رەنجىمە، گەر ئەتسە خۇسرەۋ كۆزلىرىدىن دۇر نىسار،
كۆز يېشى ئىشق ئەھلىگە خۇش زىننەتۇ زىۋەر ئېرۇر.

× ×

كېچە لەئلى لېۋىك ئەتتى مېنى تاك ئاتقۇچە مېھمان،
تىرىلمىشدۇر سېنىك خۇشبۇي ھىدىگدىن مۇردەئى ھىجران.
يۇزۇك كۆرگەچ، ئۇنۇتتۇم بارچە دەردۇغەم، ئەلەملەرنى،
كۆزۈڭنىك ئوقى زەخمىدىن يۇرەك باغرىم ئىدى نالان...
دىلىمنى بەد قىلىق قىلدى چېچىڭنىك ئارزۇسى قايتا،
بالا زەنجىرىدە دىۋانىنى تۇتماق ئەمەس ئاسان.
ماڭا دەيسەن: «چوقۇنما بۇتقا، ئۇندىن ساڭا نە پايدا؟»
بۇ گەپنى ئېيت، ئەگەر بولسا كىمكى ساھىبى ئىمان.
دىلىم دەردىنى بىلگەچ باغرىغا ئالدى مېنى دىلبەر،
چېكەتتى شۇندىمۇ شورلۇق تېنىم دىلدىن پىغان ھەرئان.
تۇنى خۇش ئۆتسۇن ئۇ جاننىك، چېچىڭنىك دەستىدىن قاچتى،
ئۇ يار ئورنىنى ساقلاي دەپ بېغايەت ئەيلىدى جەۋلان.
يۇزىگە قارىدىم ئاستا، ماڭا بەخش ئەتتى جان يارىم،
غەرەز كانى رەقىبلەردىن ئۇ دەردىمنى قىلىپ پىنھان.
مۇشەررەپ بولدى خۇسرەۋ بۇ كېچە ئول يار جامالىغا،
چىۋىن ئالدىدا گويا پادىشاھ سالدۇردى دەستۇرخان.

× ×

مېھرى يوق دىلبەر بىلەن دىل بۇنچە ئاشنالىق قىلۇر،
سەن پەرەز قىل شىشەدۇركى خارە تاشقا دۇچ كېلۇر.
كويىدا ئاشقىلىرىن قانىن تۆكەر ئۇ دىلرەبا،
لەۋگە مەك قويماقچى يا ھۆسنىگە ئارايىش بېرۇر.
كۆيىسمۇ پەرۋانە شام ئەتراپىنى روشەن قىلۇر،
پۇختىلار ئەممە بۇ ئىشنى بەلكى خاملىق دەپ بىلۇر.
كۆرمىدى زاھىد گۈزەللەرنى قاراپ مەسجىت تامان،
يوق كامالىتى، زۇرۇرەتتىن ئۇ غەۋغالار سالۇر.
شامدىن شۇندىنكى، كويىدا كۆرۈپ سوردى: «بۇ كىم؟»
دېدىلار: «مىسكىن گادادۇر، دائىما شۇندا قالۇر.»
ئىشق ئەھلى نازىنىنلاردىن نېچۇن كۆتكەي ۋاپا،

هۆسنى قانچه ئاشسا گۈليۈزلەر ۋاپاسىزلىق قىلۇر،
تاڭ شەرقتىن چاچتى شولا، بىل، بۇنىڭ مەناسى شۇ:
دوستۇ يارانلار دىلىدا پۇرقەت ئۇتى يېقىلۇر.
مەن جامالىڭ مەھلىياسىمەن كېرەكمەس ئاپتاب،
چۈنكى ئۇنىڭ هۆسنى ئۆزنى كۆرسىتىش چۈن ئېچىلۇر.
جېنىدىن گەر تويمغان بولسا، نېچۈن خۇسرەۋ بۇگۈن،
سەن كەبى ئاپەت بىلەن هەمدەم بولۇر، هەردەم ئۆلۈر.

× ×

كەل ئەي ساقى، قەدەھ تۇتقىلكى، خۇررەم بوستان كەلدى،
ئىچىپ ئۇ لاله جامىن، لەۋده بۇلبۇلدەك پىغان كەلدى.
مەي ئىچكەن پەردىلىك غۇنچه بۇلۇتلارنىڭ هاۋاسىدىن،
سابا سۆيدى يۈزىن، خۇشبۇيلۇقى ئەنبەرسىمان كەلدى.
چېگىشلىك بار ئىدى غۇنچه بىلەن گۈلنىڭ ئاراسىدا،
بۇ تۇگۈنلەرنى يەشكەچكە سابا، هاجەت راۋان كەلدى.
ئۇ بۇلبۇللار پىغانى ئالدى نەرگىس كۆزىدىن ئۇيقۇ،
ئەگەرچە ئۇيقۇ ئۇ شورلۇق كۆزىگە ناگىهان كەلدى.
چىمەندە سەرۋىنى كۆرگىن، گۈل ئالدىدا بېشىن ئەگمەي،
تۇرار تىك بۇنى بىل، ئازادلىقتىن بىر نىشان كەلدى.
گۈلىستان گەرچە رەڭگا ـ رەڭ چىرايلىق گۈلگە پۇركەندى،
ماڭا گۈليۈز نىگارىمسىز تاماشاسى يامان كەلدى.
نېچۈن سەن، ئەي تولۇن ئاي، پەردە ئىچرە پۇركىنىپ قالدىڭ؟
ئىچىپ پەردەڭنى كەلگىن بۇ چىمەن گۈلگە ماكان كەلدى.
گۈزەل گۈلچېھرىلەر هۆسنى بىلەن بولدى ئۆيۈم گۈلشەن،
شۇ گۈلشەن بۇلبۇلى خۇسرەۋ بۇگۈن شىرىن زۇۋان كەلدى.

× ×

ئەي خۇش ئول كۈنلەركى، ئۇ بەتۈەدە ماڭا يار ئىدى،
بۇ غەمىم مالۇماتائى كوچىئى بازار ئىدى.
دوستلارنىڭ سۆهبىتىدىن شاد ئىدۇك گۈلشەن ئارا،
دوست يۈزى ئالدىدا گويا كۆزگە گۈللەر خار ئىدى.
ياد ئىتەرمەن قايتا ـ قايتا ئۇتكەن ئاشۇ چاغنى مەن،
نەكە ئۇچۇپ كەتتى قۇشلار، ئۇۋىسى گۈلزار ئىدى.

كىچە كۆز ئالدىڭغا تۆكتىممەن دىلىم زەردابىنى،
بۇڭا مەھرەم ئەتمىدىم ئەقلىمنى، ئۇ ئەغيار ئىدى.
بىلمىسەڭ بىل ساقىيا، مەيدىن ئىرۇر ھۇشسىزلىقىم،
مەستلىكىم سەۋەبى ئۇ قامەت بىلەن رەپتار ئىدى.
ئەتىسى كۈن كۆز ماڭا داۋا قىلىشسا ھەققى بار،
چۈنكى ئۇ شورلۇق مېنى دەپ، تۈن بۇيى بىدار ئىدى.
مەي دېسەم رەد قىلما بولما بۇ گىپىمدىن بەدگۇمان،
مەقستىم: تاپماق شىپا، چۈنكى يۇرەك بىمار ئىدى.
دۇشمىنىڭ بىلسەڭمۇ كۆيدۇرمە يۇرەكنى بۇنچىلا،
گەرچە دۇشمەندۇر بۇگۈن، ئاۋۋالدا ساڭا يار ئىدى.
تىغىدىن قورقمايمەن ھېچ، ئەممما بۇ بەتبەخت باشنى ـ
مەن سۆيەرمەنكى، ئاياغىڭ سۆيگىلى تەييار ئىدى.
تۇتتى مىرشەب بىر كېچىسى مېنى كوچاڭدا كۆرۈپ ،
دىل پىغانغا كەلدى، چۈنكى نالىشىم كۆپ زار ئىدى.
يىغلىما ئۆكسۈپ جاھاننىڭ جەۋرىدىن، ئەي خۇسرەۋا،
شۇنچىلىك ئادەم غېمى، يەنە پەلەك ھۇشيار ئىدى.

× ×

مېنىڭ يارىم يامانلاپ كەتتى، ئەھۋالىم يامان بولدى،
كى، بارلىق تاقەتۇ سەبرىم يوقالدىيۇ نىھان بولدى.
ئۆزۈمغۇ ئىلگىرىمۇ مۇردىلارغا ھەمنەپەر ئىدىم،
پىراق كەلدى بۇ ھالىم بىلكى، رەسۋايى جاھان بولدى.
تۇمەن ئەپسۇسكى، ھەرگىز كۆرمىدىم ئۆمرۇمدە خۇررەملىك،
ئەزىز ئۆمرۇم شۇ تەقلىت دەردۇ غـەم بىرلەن خازان بولدى.
ئەجەپراقى شۇكى شەپقەت قولىنى سوزمىدى دوستىمۇ،
بۇلار ـ بولماسقا دۇشمەنىمۇ ئىشىمدىن بەدگۇمان بولدى.
دېدىم: ئەي دىل گىرىپتار ئەيلىدىڭ، سەنمۇ گىرىپتار بول،
نە قىلدىڭ، ئاقىۋەت ئاخىردە كۆردۇڭمۇ، ھامان بولدى.
ئىلىپ سەندىن دىلىمنى ئۆزگىگە بەرسەم دېدىم ئەممما ـ
مېنىڭدە بولمىغاي ھېچ كىمسە ئاشىق، بۇ ئايان بولدى.
تۇنۇگۈن دىلبىرىم ئات چاپتۇرۇپ يولدىن ئۆتەر ئىردى،
كۆرۈپ كۆز ياشلىرىم ئات ئارقىدىن دەرھال راۋان بولدى.
كىچە سازچى كامالى شەۋق بىلەن قىلدى غەزەلخانلىق،
ئۇنىڭ تەسىرىدىن كۆزلەردە ياشىم ئاقتى، قان بولدى.

رەقىبكى بەدقاپاق ئېردى، بۇ يىغلاشنى كۆرۈپ بىردىن ـ
قاپاقىنى ئېچىپ، ماڭا بىغايەت مېھرىبان بولدى.
تېۋىپكى رەنجۇ دەردىمنى داۋالاشقا ئۇرۇندى كۆپ،
ئۇ شورلۇقمۇ نېھايەت ناگىرانۇ ناتاۋان بولدى.
تېنىڭدە بىرلا جانىڭ بار، نېدىن قورقارسەن، ئەي خۇسرەۋ،
نې قىلمايدۇ، ئەگەرچەندە كىشىلەر بىر زۇۋان بولدى.

× ×

گەر چىمەن سەيرىگە سەرۋى بوستانىم قوزغىلۇر،
ئاڭا پەيرەۋلىك قىلىپ ئەشكى راۋانىم قوزغىلۇر.
خامەنى ئېيتىشقا قورقارمەن پىغان چەككەندە مەن،
بۇ پىغانىم بىرلە چۈنكى تەندە جانىم قوزغىلۇر.
ناتاۋان جىسمىم ئۈنىڭ ھىجرىدە كۆيدى شۇنچىلا،
سىلكىسەم گەر ئۆزنى تەندە ئۇستىخانىم قوزغىلۇر.
تاڭلا مەھشەر يىغىسلار ئىشق ئەھلىنىڭ تۇپراقىنى،
شادمەن شۇندىنكى، كويىدىن نىشانىم قوزغىلۇر.
قىلساڭ ھېكايەت ئەگەر دىل سۆزىنى تاڭ ئاتقۇچە،
ئۇيقۇ كۆزلەردىن قېچىپ دىلدا پىغانىم قوزغىلۇر.
يا مېنى چاقىر يېنىڭغا يا تېنىمدىن جاننى ئال،
بۇ جۇدالىقتىن يېقىن قالدىكى جانىم قوزغىلۇر.
كىم ياتار قەلبىڭدىكى، مېھرى سېنى تارتار مۇدام،
بۇ سوراقتىن ئاشكاراۋۇ نىھانىم قوزغىلۇر.
دېدىلار: سەن بىرلە بىرگە يار ئىشقى ھەم بارار،
خۇش ئېرۇر شاھ ئېتى لە بىرگە ئىنانىم قوزغىلۇر.
ئىشق كىتابىدىن ئەگەر پال ئاچسا خۇسرەۋ، ئاۋۋالا ـ
قايغۇ بابىدىن مېنىڭ غەم داستانىم قوزغىلۇر.

× ×

جاھاندا گەرچە رەسۋالىق بىلەن ئەپسانە بولغۇمدۇر،
بىلىپ قويىكى، شۇ بىرلە ئىشق ئارا پەرزانە بولغۇمدۇر.
ھەقىقىي ئىشقۋازلىق ئۆز پەرەست ئادەمنى ياقتۇرماس،
بولۇپ ئىشق ئاشناسى، ئۆزۈمە بىگانە بولغۇمدۇر.
جاپا پىشە رەقىبلەر ئالدىدا گاھىدا يىغلارمەن،

خەۋەرچى قۇشلانىڭ يولىدا گاھى دانە بولغۇمدۇر.
ئايا ئەي، تاڭ شامىلى، گۈل يۈزىدە زۇلپى زەنجىرى ـ
بىر ئاز تەۋرەتمە، چۈنكى شۇ ھامان دىۋانە بولغۇمدۇر.
نىگارا، بىر كۈنى مەسچىت يېنىدىن مەست ئۆتۈپ قالدىڭ،
كۆرۈپ سوپى دېدى: «مەن مۇخلىسى مەيخانە بولغۇمدۇر.»
دىلتمغا ياقتىڭ ئوتلار، گۈل يۈزۈڭگە مەن بولاي ئىسرىق،
ئۆزۈڭ جاننىڭ شېمىسەن، مەن ئاڭا پەرۋانە بولغۇمدۇر.
قارايتتىڭ دىل تامان ھەردەم، خىيالىم كۆزگە دەيتتىكى:
«قىسلدىممەن بۇ ئۆيدە ساكىنى ۋەيرانە بولغۇمدۇر.»
كېپەن ئىگىندەۋۇ قولدا قىلىچ، كەلمەكتىمەن، خۇسرەۋ،
شۇ ھالەتتە يولۇڭغا بارغىلى مەردانە بولغۇمدۇر.

× ×

چىقار ھەرتۈن دىلىمدىن يار ھىجرىدە پىغانۇ زار،
نېچۈك بىر بەختىيار كۆزدۇركى، دىلبەر كۆرسىتۇر دىدار.
قېلىپ مەھرۇم ئەگەر دىدارىدىن ئۆلسەم، بۇ ئاساندۇر،
بىراق دىدارىنى بىر لەھزە كۆرمەسلىك غېمى دىشۋار.
كۈلۈپ، ئويناپ، قىلىپ شوخلۇق كۆڭۈلنى ئالدىيۇ كەتتى،
«بۇنى نە قىلىسەن؟» دېسەم، «ماڭا لازىم!» دېدى ئۇ يار.
كۆرۈپ كۆپ قاتنىشمىنى يار يولىدا، دېدى دەرۋازۋەن:
«بىلۇرمەن، زارۇ شەيدا، ئايلىنۇرسەن بۇندا سەن بىسيار.»
سەھەر چاغىدا، قوشنىلار پىغانىمنى ئىشتكەندە،
دېدى : «يا رەببي، كىم چەككەندى بۇنداق پىغانۇ زار؟»
كەل ئەمدى قايدىسەن «بىدىل» دەبان بىزلەرنى تەنە ئەتكەن،
ئەنە كەلمەكتە توختاتساڭچۇ دىلنى، ماڭا ئۇ ئەغيار.
رەقىبىا، رەھم قىلغىن سەن خىرام ئەتتۇرمە يارىمنى،
ئەگەر بىلسەڭ، يۈرەك ـ باغرىمنى ئەزگەن ھەم ئۇ خۇش رەپتار.
يولۇڭدىن مەستۇ سەرخۇش قايتقىنىمدا دەيتتى ئادەملەر:
«شۇ تاپ مەيخانىدىن كەلدىمۇ بۇپى سو سۇپەت خۇممار.»
چىرايلىق قولىنى كۆردۈڭ، ئۇنىڭ ئالقىنىغا باق ئەمدى،
كېلۇر ئالقاندا گۈلدەستە، سەير قىلغانمىكىن گۈلزار؟
ئويۇن ئەمەس، بىلىپ قويغىن، ساڭا جاندىن تويۇش، خۇسرەۋ،
كىشى بولمايدۇ ئاسانلىق بىلەن ئۆز جېنىدىن بىزار.

× ×

پىغانكى، ئىشقىۋازلىق قىلدى جانىمدىن مېنى بىزار،
كى، جان كۆز بىلە قەلبىم دەستىدىن چىقماقتادۇر ئازار.
كۆرۈپ يولدا دېدىم: «شايەدكى، بارسا، ئۆيىگە باردى»
ۋە لېكىن مەن تامان، تۇتتى ئورۇن جان ئىچىدە ئۇ يار.
ئۇنى كۆرمەستە ئالدىن سەۋر لاپىنى ئۇرار ئىدىم،
قولۇمدىن كەتتى سەۋرىمۇ كېلىش بىلەنلا ئۇ دىلدار.
سېنىڭ ئۆمرۈڭ ئۇزاق بولسۇن، مېنى ئۆلتۈردى نەززارەڭ،
كى، مەڭگۈلۈك هايات بەردى ماڭا بۇ لەززىتى دىدار.
يۈدۈپ ئېپكەلدى كوچاڭدىن بىراۋلارىكىم مېنى زورغا،
تۇرالمايتتىم ئۆرە چۈنكى بۇ ئەھۋالىم ئىدى ناچار.
غېمىڭنى جان ئېلىپ بارماقچىدى، كۆڭۈل بىلەن قوندى،
شۇنىڭ ئۈچۈن خىيالىڭ ئورتىغا چۈشتى يەنە بىر بار.
غېمىڭنىڭ تېغى ئېغىر چۈشمىدى دىلغا تەئەججۈبكى —
ۋىسالدىن سۆزلىگەندە چۈشتى ئېغىر دىلغا بۇ گۈفتار.
هىلال قېشىڭنى كۆردۈم، كۆمتۈرۈلگەن كېمىگە ئوخشار،
مېنى نەق چۆكتۈرەر دەپ ئويلىسام بولدى ماڭا غەمخار.
ئەسەرمۇ قالمىغانتى خەستە خۇسرەۋدىن بىراق ناگاه،
يۈزۈڭنى كۆرىستىپ بىردىن تىرىلدۈردۈڭ ئۇنى تەكرار.

× ×

ئەگەر بولماس ئىدى زۇلپۇڭ پەرىشان،
خالايىق بۇنچىلىك بولماستى سەرسان.
يۈزۈڭسىز كەلدى جانىم هەلقۇمىمگە،
پەقەت بەند بولمىسۇن هېچ ئاڭا بىر جان.
ئۆزۈم جانۇ دىلىم هالىن بىلۈرمەن،
ئۇ ئاشىق ئۇندا يوقتۇر سەۋرۇ سامان.
دىلىمنى رەنجىتەر مەيلىگە، ئەممما،
جاپالار كۆرىستىپ قىلماس پۇشايمان.
مۇسۇلمانلار، كۆرۈڭ ئاخىر ئۇ يۈزنى،
قايۇ بىر دىلكى بولماپتۇ مۇسۇلمان؟
هەمە هەيران مېنىڭ بىھۇشلۇقۇمدىن،
ساڭا هەيران ئەمەسكە مەنمۇ هەيران.

تۇزۇك هەققى، خەۋەردار بول دىلىمدىن،
ئەمەس كۆيگەن جىگىرىم گەرچە مېھمان.
نە بىلگەي سۆيگۈ زوقىن بۇلھەۋەسلەر،
چىۋىنگە تۇز ئەمەس شىرنە بېرەر جان.
گۈزەللەردىن قاچار خۇسرەۋ كېيىكتەك،
دىلى گەرچە ئېرۇر گويياكى ئارسلان.

× ×

كىمكى چىرايدا سەن كەبى ئاپەتنى ئەقلۇ جان ئېرۇر،
تۆكسە ئەگەردە قانچە قان، ئاڭا راۋا شۇ قان ئېرۇر.
قالمىدى مەندە دىل ۋە تىل، بۇنچە غېمىڭنىڭ دەستىدىن،
ئەمدى بۇ ئاشقىنىڭ تامام بىدىلۇ، بىزۇۋان ئېرۇر.
ئۆلسەم ئەگەر كويۇڭدا مەن ساڭا بۇ ئۆزى مۇددىئا،
مەڭگۈ ئۆمۈر كۆرسەڭ ئەگەر، ماڭا بۇ پەخرۇ شان ئېرۇر.
ئاتلىنىسەن غەزەپكە سەن، چۈشسە كۆزۈڭ ئەگەر ماڭا،
رازى ئىدىم قەسدىڭگە مەن، سەندىن ئەگەر ئامان ئېرۇر.
ئىشق يولىدا كىمكى ئەگەر كەچمەس ئىكەن بارلىقىدىن،
ئاشىق ئەمەس، ئۇ ئەسلىدە ئاشىقى مالۇ جان ئېرۇر.
دۆلەت ئەگەر بۇ بەندىگە باقمىسا، باق قىيا ئۆزۈڭ،
دۆلەت، ھەشەمىتىم مېنىڭ، بىلسەڭ ئەگەر هامان ئېرۇر.
گۈل ھىدى سەنچىلىك ئەمەس، يۇرسەڭ ئەگەر چىمەن ئارا،
سەرۋى بويۇڭغا تەڭلىشەر، شەرتى شۇ: گەر راۋان ئېرۇر.
ئۆتتى سىيلاپ يۇزۇڭنى چاچ، زەردىسىنى قىلدىڭ ماڭا،
ئالغاي سۆيۈپ ئەغيارلار، مەندىن پەقەت گۇمان ئېرۇر.
خۇسرەۋى بىناۋاغا سەن سۆيمەكنى تۇتمىغىن يىراق،
سۆيگۈنى دەپ ئۇ بەردى جان، بۇ بولسا جانغا جان ئېرۇر.

× ×

قىلما چېچىڭنى پەرىشان، دىل پەرىشان بولغۇسى،
ئاي يۇزۇڭ يوشۇركى، كۆزلەر زارۇ ھەيران بولغۇسى.
ئەقلۇ ھۇش ھەم دىلنى يادىڭ ئالدى ھەم جان ئىنتىزار،
نەرگىسى شەھلا تامانىدىن نې پەرمان بولغۇسى؟
ھەر سەھەر دەيسەن دۇئا قاچانغىچە قىل سەۋر دەپ،

يوق تۇنۇم پايانى، بۇ ماڭا نه ئىمكان بولغۇسى.
قانچىلار جەۋرىك كۆرۈپ مەنغۇ پۇشايمان قىلمىدىم،
لۇتپى قىلماسسەن ئەگەر، كۆڭلۈڭ پۇشايمان بولغۇسى.
ئۇچرىشىش كۈنىدە ئاشىق يۈز بالاغا دۇچ كېلۇر،
بار بىراق بىر راھىتى: ئۆلمەكلىك ئاسان بولغۇسى.
يارنىڭ كىرپىكلىرىن ئەسلەتمە ماڭا، ئەي كۆڭۈل،
تەندىكى ھەر بىر تۈكۈم نەشتەرى — پەيكان بولغۇسى.
دوستلىرىم غەمكىن بولۇر ئۆلسەم ئەگەر، خۇرسەند ئۆزۈم،
سەۋەبى شۇكى: ئۇ جانان شادۇ خەندان بولغۇسى.
دورد بىلەن ئېيتقان بۇ قىسسەم يەتتى پايانغا، بىراق،
ھەر سۆزىدىن خاتىرىم يۈز بىر پەرىشان بولغۇسى.
ئىشق ئاسان دەپ، خۇشال قىلما، نەسىھەتگوي مېنى،
ئانى بىلگەي ھەم كىشىكى، خانە ۋەيران بولغۇسى.
دەيتتىلەر: ئاخىر كۆرەرسەن نازىنىنلاردىن زىيان،
ھەر نەكى دەيتتى ئۇلار، خۇسرەۋ، نامايان بولغۇسى.

× ×

جاھاندا تاكى باردۇر شۇ جاھان، دىل بولمىدى خۇررەم،
پۈتۈن ئۆمرىدە خۇررەملىكنى بەلكىم كۆرمىگەن ئالەم.
غېمىم ھەددىن ئېشىپ تاشتى، كۆڭۈلمۇ كەتتى ئورنىدىن،
كۆڭۈل ئورنىدا چاغدا كۈنلىرىم خۇش، يوق ئىدى ھېچ غەم.
ئەگەرچە ئىشق ئېلى ئەسلىدە دەرلەر بىسەرۇ سامان،
بىراق بىر پارىسىنىڭ ھالى بۇنداق بولدى بەتتەر ھەم.
دېگەيلەر: غەم كىشىگە ھەمدەمۇ بىردەم ئىمىش شادلىق،
ئاشۇ بىر دەمنىمۇ ئۇچراتمىدىم ئۆمرۇمدە مەن بىردەم.
پەلەك دىللارنى گەر شاد ئەيلىگەن بولسا، ئۇنىڭ ئەكسىن،
دىلىم كۆردى ـ يۇ، تا ئۆلگۈنچە ھەرگىز بولمىدى خۇررەم.
تېۋىپ دۇكانىغا مەجرۇھ دىلىمنى مەن ئېلىپ باردىم،
ئېچىپ ساندۇقچىسىنى كۆردى، قاراڭ يوق ئىكەن مەلھەم.
دېدىمكى، دىل غېمىن تۆكسەم ـ دە، ئەركىن بىر نەپەس ئالسام،
كېزىپ ئالەمنى، ئەمما تاپمىدىم دىل سىرىغا مەھرەم...
قولۇمدىن كەلگىنىچە خۇسرەۋا، دىلنى ئىمارەت قىل،
جاھان ئىچرە كىشىگە سۇ ۋە لايلىق ئۆي ئەمەس مەھكەم.

× ×

دېدىمكى: «ساڭا دىلدىن بىر خانە كېرەك — يوقتۇر؟»
دېدىكى: «خەزىنەمگە ۋەيرانە كېرەك يوقتۇر!»
دېدىم: «كۆيدۈرگۈچى ئوتۇڭغا جېنىمنى ياقاي، يارىم،»
دېدىكى: «چىرىقىمغا پەرۋانە كېرەك يوقتۇر.»
دېدىم: «كۆزۈمدە جاي تۈت، بىر ياقتا قاراچۇغۇم،»
دېدى: «كىرىمەن تەنها، ھەمخانە كېرەك يوقتۇر.»
دېدىمكى: «بولاي مەھرەم ئاشۇ خاس مەجلىسىڭگە،»
دېدىكى: «بۇ مەجلىستە دىۋانە كېرەك يوقتۇر.»
دېدىمكى: «مېنى، ئەي يار، غەم دامىغا باغلاتما،»
دېدىكى: «بۇ قۇش ماڭا بىدانە كېرەك يوقتۇر.»
دېدىم: «كىم بولۇر ھەمدەم ھىجرىڭدا بۇ خۇسرەۋگە؟»
دېدىكى: «خىيالىمدۇر، بىگانە كېرەك يوقتۇر.»

× ×

قولدىن كېتىپ قالدى دىلىم، ئەي دىلبەرا، دادىمغا يەت!
تۈنلەردە ھىجران جەبرىدىن بولدۇم ئادا، دادىمغا يەت!
قاچانغىچە جان ئالغۇچى ھىجران قىلۇر ماڭا زۇلۇم،
گەر باقمىساڭ ماڭا ئەگەر، ئەيلەپ ئىما، دادىمغا يەت!
تۈن كېچىلەر تاڭ ئاتقۇچە ھىجرىڭ ئوتىدا يانىمەن،
دادۇ پىغانىم ئايغىچە چىقتى راسا، دادىمغا يەت!
سەنسىز ئەزىزىم، دىلدىمۇ ھېچ قالمىدى سەۋرۇ قارار،
بولدى جىگەرمۇ، چاك - چاك، قىلغىل داۋا، دادىمغا يەت!
جان ئالغۇچى شۇ ئىككى كۆز ئالدى جاھان - جانىم پۈتۈن،
خۇسرەۋ جېنىغا كەلمەيىن ئىككى بالا، دادىمغا يەت!

× ×

كويىدا قەلبى يوقالدى نەگە بۇ دىۋانىنىڭ،
نې ئۇچۇن سالدىم نەزەر شەكلىگە قاششاق ئانىنىڭ.
گاھى - گاھى ئۇ تەرەپلەرگە يولۇڭ چۈشسە، سابا،
قەلبىن ئاگاھ ئەت قەدىمي دوستىدىن بىگانىنىڭ.

هەر تەرەپتىن هەر كوچا دىلغا خىيال دەردى كېلىۋر،
قاي تامانىغا قارايمەن، ئاھ، بۇ ۋەيرانىنىڭ.
ئۆمرۇم ئاخىر بولدىيۇ ئەمما سۆزۇم كۆپتۇر ھېلى،
تۇن تۇگەپتۇ ئاخىرىغا يەتمەيىن ئەپسانىنىڭ.
شولا جانىمغا چۈشۈپ بۇ ئوتتا كۆيدۈرگىن مېنى،
شاممۇ ھەرگىز رەھىم قىلماس ھالىغا پەرۋانىنىڭ.
بىز ھىدىغا مەستۇ ساقى مەي بېرۇر لىپ ـ لىپ قەدەھ،
جان قاراشتىن قىينىلۇركى، نازى كۆپ جانانىنىڭ.
بىز تەرەپكە ئەي كۆڭۈل ۋاقتىڭ تېپىپ قويغىن قەدەم،
بۇنچىلىك بىردىن ئۇنۇتتۇڭ مېھرىنى بۇ خانىنىڭ.
ئار ۋە نومۇستىن كېچىشكە بۇيرۇقۇڭ ھاجەت ئەمەس،
ھالى شۇنداق ھەم ئايان ئۇستازى يوق دىۋانىنىڭ.
قەلبى كۆيگەن خۇسرەۋ ئالەم لەززىتىدىن بىخەۋەر،
تەمىنى قايدىن بىلۇر ئاتەش يېگەن قۇش، دانىنىڭ.

× ×

گۈلشەندە كۈلدى غۇنچىلار، ئۇل غۇنچىنى خەندان قېنى،
ئاشىقلار ئەيشىن پەسلىدۇر، ئۇل لالە يۈز جانان قېنى.
كۆرگەندە ھەر بىر كۈلكىسى، مىڭ بولدى مەندەك بەندىسى،
يۈز مۇردىغا جاندۇر لېۋى، ئۇل دەردىمە دەرمان قېنى.
دەرلەركى غېمىن تەرك ئېتىپ، ئارام ئېلىش تەدبىرىن ئەت،
تەدبىر ئۈچۈن سەن ناتاۋان، ئەي تەلۋە، بۇ ئىمكان قېنى.
بەختۇ نەسىپتىن زوق بىلەن ئۇبدان قېنىپ خىزر ئىچتى سۇ،
ئاختۇردى ئىسكەندەر كېزىپ ئابىھايات، ئەي جان قېنى.
دەر ئىدى ماڭا ھۆكۈمران، جان بەرمىسەڭ يوقتۇر ئامان،
قىلغۇم پىدا پەرمانىغا جان، ئۇل يارى بىپەرمان قېنى...
سەۋر ئەيلەيۇ بول خاكسار، ۋەسلىمگە يەتكەيسەن دېدىڭ،
نە دەپ ئىدىڭ قىلدىم بارىن، ئۇل ۋەدىيۇ ئېھسان قېنى.
پۇرسەتنى كەتكۈزمەڭ ئەگەر، يول بىز تامانغا قالمىغاي،
مەخپى گاھى ھال سورغۇچى ئۇل غەمزىلىك مىژگان قېنى.
بۇندىن بۇرۇنراق ھەر زامان ھەمدەملىرىڭدىن مەن ئىدىم،
خۇسرەۋ، قېنى ئۇ چاغ، ئۇ دەم، ئۇ ئەھدىيۇ پەيمان قېنى؟؟

× ×

جانىمدا يوق ئارام مېنىڭ، ئارامى جانىم قايىدىدۇر،
ھىجرى نىشاندۇر پىتنىدىن، پىتنە نىشانىم قايىدىدۇر.
ئەترىن چېچىپ كەلدى باھار، سۈمبۈل ئۇنۇپ يۈزمىڭ قاتار،
دەشت بىلە سەھرا مايىسزار، سەرۋى راۋانىم قايىدىدۇر.
كۆپ يىغلىماقتىن لايدا تەن، دوستلار ئارا شەرمەندىمەن،
جاندىن خالاس بولدى بەدەن، جانى جاھانىم قايىدىدۇر.
خۇرسەنتلىكىم ئورنىدا غەم، بولدۇم ئەجەب بىپەردە ھەم،
ھىجرى ماڭا ئاچچىق ئەلەم شەككەر فىشانىم قايىدىدۇر...
باغرىم كۆيۈپ بولدۇم كاۋاپ، كۆزدىن تۆكۈلمەكتە خۇناب،
تەييار كاۋاپ، تەييار شاراب، ئول مېھمانىم قايىدىدۇر.
ئەيلەپ سۈكۈت تۇتتۇم نىھان نامېھربان جەبرىن ھامان،
ئالماس تىلغا ھىچ قاچان، شىرىن زۇۋانىم قايىدىدۇر.
جانىم ئېرۇر ئۇ گۈلبەدەن، خۇسرەۋ دىلىدۇر ئول بىلەن،
دىل كەتسە كۆيۈپ يار بىلەن، ئېيتقىنكى جانىم قايىدىدۇر.

× ×

ئەزىزىم جىلۋىگەر قىل ئۆزگىلەر نەزدىدە بوستاننى،
مېنى توسما، تاماشا ئەيلەي ئول سەرۋى خىراماننى.
لېۋىن پىكرۇ خىيالىغا ئەسىر بولدۇم، ئەجەب ئېرمەس،
ئەگەر ھەردەم چىۋىن كۆرسە چۈشىدە شەككەرىستاننى.
قارا قىلدىڭ لەۋ ئۈستىن، نېگە مەن ئۇ خالىنى سۈيمەي،
ئىجازەت بەر سۈيەي بىر يولغىنا ئۇ مېھرى ئۇنۇاننى.
پەرىشانلىق ئەگەر قانىم ئۈچۈن كەلسە ئۇ كۆڭلىگە،
بىر ئاز رەنجىشلىكىنى ئىستىمەم ئۇ ناپۇشايماننى.
نە بولغاي خەستە جانىڭ ئاخىرى دەپ سورىمغىن مەندىن،
قاچانلاردىن ئۇنۇتقانمەن ئۇنىڭ يادىدا بۇ جاننى.
ئۆلۈم زوقىدا جان بىرلە سۈيەي تاشىڭنى، ئاتساڭچۇ،
ئۇرارمەن مېھر تاشىن باشىمە، ئۆتكۈزمە بۇ ئاننى.
يامان ئاتسەن مېنىڭچۈن، بىر قاراپ ئۆلتۈر شۇڭا زارمەن،
ئۆزۈڭگە نې ئۈچۈن قىلدىڭ قىيىن بۇ خىلدا ئاساننى.
چوقۇم ئاڭلا مۇشۇ سۆزنى، ئەگەر قەتلىمنى خاھلاپسەن،
بۇگۈن بىر يول شەفى قىل، مەن ئۈچۈن ئول لەئلى خەندانىنى.

چېچىڭدىن ھەم پەرىشانراق پەرىشانلىقتا ئەھۋالىم،
نېچۈك تىلغا ئالۇر خۇسرەۋ بۇلەك زۇلپى پەرىشانىنى.

× ×

سەن ئۇچۇن ئەل ھەر تامان سۆرەيدۇ مەن بەدنامنى،
قايدىن ئىزلەي ئۆز بېشىمچە قەلبى بىئارامنى.
بىر كېچە تام ئۇزرە كۆردۇم، تا بۇدەم ئەسلەپ سېنى،
قان ياشىم نۇرغۇن ماتا بىرلە بىزەر ئول تامنى.
ئىستەر ئىدىم جانىمە قانىمنى قويسام بىر نەپەس،
لەۋ كۆيۈپ ئەيلەرمىدىك ئەك بەختىيار ئول جامنى.
كاكۇلۇڭنى ئويناتۇر قاچانغىچە تاك شامىلى،
بىقارار دىلغا بېشىم ئەت، بىر نەپەس ئارامنى.
ئوتقا تاشلاي ساڭا تەسىر ئەتمىدى ئاھىم ئوتى،
يانداۋرۇپ دوزاخ پۇشۇرغاي بەلكى بۇنداق خامنى.
يىغلىمايسەن گەر تاماشا بۇنچىمۇ يوقمۇ قاراش،
ئوت قويۇپ كۆل ئەيلىدىم نومۇسۇ ئارۇ نامنى.
خەستە جانىمغا نەسىھەتچى، سەھەتلىك شەربىتىن-
بەرمە، ئاشىقمەن شىرىن قىلماس بۇ شەربەت كامنى.
ئۇزدى تائەت تېزگىنىن ئىشق بىلە دىل، مۇمكىن ئەمەس،
بەس شەرىئەت بىلە يۇگەنلەش بۇ توسۇن، خامنى.
غەمدىن ئۇلسەم ياخشىلارغا تۇھمەت ئەتمەي قەتلىمە،
چەرخدەك خۇسرەۋ بېرەي تىغ، ئىلكىگە بەھرامنى.①

× ×

ئۇچۇر قىلدى سابا، تەندە ياشارتىپ خەستە جانىمنى،
ماڭا تاپشۇردى ئاستا ھىدىنى ئۇ بوستانىمنى.
ئايا بۇلبۇل، چىمەندە كەمتەرىن قىل ئاھۇ نالەڭنى،
نېچۈنكى ئۇيقۇ باستى تاڭدا جانى ناتاۋانىمنى.
گۈلىستانغا بېشىم بەس ئەمدى چۈنكى پايدىسى نېدۇر،
كۆرۈشكە كەلمىسە ئۇ، كۆرمىسەم سەرۋى راۋانىمنى.
جۇدالىق ئىچرە قالماسلىق گۇمانىن قىلمايىن دەرمەن،
لېكىن، پىنھان غېمىم غالىب قىلۇر دىلدا گۇمانىمنى.

① مىررىخ يۇلتۇزى كۆزدە تۇنۇلغان.

نىشانى قالمىدى نەقشىمدىن، ئۇ دىلىمەر قايان قالدى،
قەلەمقاشى سىزاتتى قايتا نەقشى بىنىشانىمنى.
قەيەردىنمۇ پىغانىم يەتكۈسى يارىم قۇلاقىغا،
ئۆزۈمنىڭمۇ قۇلاقىم ھېچ ئىشتىمەيدۇ پىغانىمنى.
ئۇچۇپ روھىم قۇشى يارىم تامان باردى، دېدى ئاڭا،
كېچىپ تاشلاپ كېلىپمەن ساقلىغىن سەن ئاشيانىمنى.
ئىشكىمدىن كىرىپ كەلگەندە قانداق ياخشى بولغىيتتى،
ئېيتىمان ئاي بىلەن يۇلتۇزلار روشەن خانۇمانىمنى.
لېۋىمگە قويدى لەۋ، سۆز ئېيتقىلى جاي قالمىدى ھەرگىز،
بېسىپ ياقۇت مۆھۈرىن ئەيلىدى خامۇش زۇۋانىمنى.
يۈر، ئەي تاڭ شامىلى، كەتكەن ئۇ سەرۋىمنى يەنە كەلتۈر،
باھار پەسلىگە ئايلاندۇر بۇ خىل پەسلى خازانىمنى.
نىگارىم كەتمىكىدىن كەلدى جان ئاغزىمغا، بىلمەسمەن،
ئېلىپ كەتمەكنى قايدىن خاھلىدىڭ بۇ خەستە جانىمنى.
يۈگۈردى ھەر تەرەپ مەيۈس شىكەستە قەلبى خۇسرەۋنىڭ،
غېرىبىڭدۇر سېنىڭ ھۇرمەتلە، ساقلا مېھمانىمنى.

× ×

سۆزۈڭنىڭ تەرىپى دىللاردا تەكرار،
سۆزۈڭ جانلارغا كىمىياردۇر، ئەي يار.
قالۇر ھەيران ئېچىلغانچە ئېغىزلار،
شىرىن ـ شەككەر لېۋىڭ كۈلگەندە، دىلدار.
كۆزۈڭ ئوق ئاتتى يۇلتۇزلار دىلىغا،
كۆكەردى نەيزىلەر كۆكسىدە بىسىيار.
ئالاۋ ياغماسمۇ كۆكتىن مىسلى مەزلۇم،
پەلەك باغرى كۆيەر، يىغلايدۇ ئۇ زار.
گۈلۈڭلار ھەر تەرەپتىن ماڭا دوستلار،
بۇ رەسۋالىق قىياپەت ياقتى زىنھار.
پىغان چەككەنىدىم بوستاندا بىر تۈن،
قېلىپ ئاشيانى، قۇشلار قاچتى ناچار.
شۇ يولدىن باردى خۇسرەۋ خەلق كۆرسۇن،
نىشانە ھەر قەدەم قان تامچىسى بار.

× ×

باسقىل غېمىڭنى، ئەي كۆڭۈل، جانان يېتىپ كەلمەكتىدۇر،
چاڭقاق ئۈچۈن ئابىھايات، ئەي جان يېتىپ كەلمەكتىدۇر.
ئەي خەستىسى ھىجرانىنىڭ، دىلنى بوشاتما دەردىدىن،
ھازىر تېۋىپىڭ يولدادۇر، دەرمان يېتىپ كەلمەكتىدۇر.
ئەي، كۆز يېشىم گەۋھەرلىرىڭ توپلا چېچىشقا باشىدىن،
ۋەيرانە قىشلاقىڭ تامان سۈلتان يېتىپ كەلمەكتىدۇر.
پەرۋانىدەك كۆيمەك ئۈچۈن كۆز شىمىغا تېزراق باراي،
ھىجران تۈنىدە شولىسى سوزان يېتىپ كەلمەكتىدۇر.
يولغا جىگەرنىڭ قانىدىن ياقۇت بىساتىن يۇيايىن،
سەرۋى خىرامانۇ يۈزى بوستان يېتىپ كەلمەكتىدۇر.
ئول جانكى تەرك ئەتكەنىدى جانان پىراقىدا ئۆيىن،
ئانى ئۈمىدلە كەلتۈرۈڭ، ئۇ جان يېتىپ كەلمەكتىدۇر.
دەردىم ئۆزۈمگە ئايرىلىق بولسا شۇ خىلدا، سىينەگە —
تۈرلۈك بالالارنىڭ ئوقى چەندان يېتىپ كەلمەكتىدۇر.
خۇسرەۋگە ئىلھام بەردى بەخت ئېيتتى نەسىبەڭدۇر ئۇلۇغ،
ھىچ غەم يېمە، خۇرسەند بول، جانان يېتىپ كەلمەكتىدۇر.

× ×

يار كېلىپ قالغاندا خىزمەتكار بولماقمۇ دۇرۇس،
سەۋرۇ تاقەت بولسا گەر بىسىيار بولماقمۇ دۇرۇس.
تاپسا ھۇرمەت ئىشق بىلە يار ئالدىدا بۇ ئەيب ئەمەس،
ياخشىلار ئالدىدا بىرگە خار بولماقمۇ دۇرۇس.
ئۇخلىماق ۋەسلىن تۈنىدە يار بىلە ياخشى، بىراق،
غەم تۈنىدە ئۇخلىماي بىدار بولماقمۇ دۇرۇس.
ئول سەنەملەر دەستىدىن ماڭا مۇسۇلمانلىق قىيىن،
گەردىنىمدە خۇددى مۇغ زۇننارى بولماقمۇ دۇرۇس.
مىڭ ئۇرۇشسۇن، مەيلىگە، كەلسە ياراشماق پەيتى گەر،
جانىمىزغا نازىدىن ئازار بولماقمۇ دۇرۇس.
كەلمىسە مەندىن ئۇنىڭ كويىدا گەر مەردانە سەير،
شەھرۇ بازار ئىتلىرىدەك زار بولماقمۇ دۇرۇس.
بولسا زاھىدلار ئۆيىدە ياخشى گەر ھۇشيارلىق،
بىزگە مەي ئۇستىدە ناھۇشيار بولماقمۇ دۇرۇس.

يارنىڭ خىلۋەت ئۆيىگە سىغمىساڭ گەر، خۇسرەۋا،
زار ئاشىقلار لە سۆھبەتدار بولماقمۇ دۇرۇس.

× ×

ئىشقىڭدا مۇخلار قان يۇتار، سەن ھەممىدىن خۇنخارراق،
ئەي يارۇ مەككارسەن، لېكىن سەندىن كۆزۈڭ ئەييارراق.
بىچارىلەرنىڭ قەتلىنى چاغلاپ ماڭا قەست ئەيلىدىڭ،
دۇنيادا گويا تاپمىدىڭ مەندىن غېرىب ئەپكارراق.
ھەردەم كېلۈرمەن كۆرگىلى بىبەھرىراقتۇرمەن يەنە،
يۈز يىرتىلىپ كەتكەن تونۇم، جان بولسا توندىن تارراق.
ھۆسنۈڭگە ئاشىقمەن، نېدىن گوللۇققا سالماقلىق ئۆزۈڭ،
ھېچكىمنى بولماس بىسەۋەب سەندىن كۆزى سەييارراق.
دىل ياخشىلارنى ئاختۇرۇپ كەزمەكتە ھەريان دەر - بەدەر،
مەن بىر جاھان ئاۋارىسى، سەۋرىم يەنە ھەم خارراق.
قوي ئۆز يولىغا، خۇسرەۋا، پەندىڭ ئىشىتمەيدۇر دىلىڭ،
دەم ئۇرماغىلكى، نالىسى نەيدىن كۆرە غەمخارراق.

(بېشى 109 -بەتتە.)

— قولۇمنى چىڭ تۇتۇپ، كۆزىڭىزنى مەھكەم يۇمۇڭ، — دەپتۇ.

بىر چاغدا گۈلخۇشتومۇر كۆزىنى ئېچىپ قارىسا، ئۆزىنى چىن ماچىن ئوردا شەھىرىنىڭ ھەشەمەتلىك دەرۋازىسى ئالدىدا كۆرۈپتۇ. ئىككىسى ئوردىغا كىرگەنىكەن، ھېچ يەردىن ئىز - دېرىكىنى تاپالمىغان يېگىتنىڭ مانا ئەمدى نۇر بىلەن يۇغۇرۇلغاندەك ئاجايىپ ساھىبجامال بىر قىز بىلەن كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئوردا ئەھلىنىڭ بىر قىسمى ئۇزۇن تونلىرىنىڭ پەشلىرىگە پۇتلىشىپ يىقىلىپتۇ، نەچچىسىنىڭ ئاغزى ئېچىلغانچە يۇمۇلماپتۇ، نەچچىسىنىڭ ئىچىنى ھەسەت زەھىرى ئۆرتەپتۇ. پادىشاھ بەكمۇ خۇشال بولۇپ ئۆز ئوغلىنىڭ تويىنى باشلاشقا پەرمان چۈشۈرۈپتۇ. قىرىق كېچە — كۈندۈز داغدۇغىلىق توي بولۇپ، يىگىت قىزلار مۇراد - مەقسەتلىرىگە يېتىپتۇ. پادىشاھ بولسا ئازۇسىغا قېنىپتۇ. شۇندىن باشلاپ چىن ماچىندا «ئاشىق بولماق ئاسان ئەمەس، شېرىن جاندىن كەچمىگۈچە» دېگەن غەزەل پەيدا بولغان دېيىشىدۇ.

رەتلىگۈچى: نۇرى كېرەم

ئۇلۇغ ئۇيغۇر شائىرى ناسىر خۇسرەۋ

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن

ئەبۇ مۇئىننىددىن ئەل قۇبادىيانى ناسىر خۇسرەۋ (1004 — 1088) ئوتتۇرا ئاسىيا تاجىك خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى، ئېنسىكلوپېدىك ئالىمى، ئىنسانپەرۋەر، راتسىئونالىست شائىرى بولۇپ، ئۇ ھازىرقى تاجىكىستاننىڭ شەرتۇز رايونى قۇبادىيان دېگەن يېرىدە ھاللىق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن.

ناسىر خۇسرەۋ ياشىغان دەۋردە ئوتتۇرا ئاسىيا قاراخانىلار ئىلىكخانلىقىغا قارايتتى. ھەتتا مەھمۇت غەزنەۋى ھىندىستانغا يۈرۈش قىلغاندا قاراخانىلار قوشۇنلىرى خۇراسانغا باستۇرۇپ كىرىپ، بەلخنى ساراسىمگە سالغانىدى. بۇ چاغدا ئامۇ دەرياسىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىدا ئەبۇلقاسىم پىردەۋسى (934 — 1025)، ئەبۇلقاسىم ھەسەن ئىبن ئەھمەد ئۇنسۇرى (960 — 1039)، ئەبۇل ھەسەن ئەل فەررۇخى (؟ — 1038)، ئەبۇنەجىم مەنۇچېھرى (؟ — 1041)، ئەبۇ پەزلى بەيھەقى (995 — 1086)، ئەبۇ ئەلى ئىبن سىنا (980 — 1037) ۋە ئەبۇ رەيھان بىرۇنى (973 - 1048) قاتارلىق ئالىم، شائىر، مۇتەپەككۇر ۋە تاريخچىلار ياشىغانىدى. دۆلەتشاھ سەمەرقەندى «تەزكىرەتۇششۇئەرا» (شائىرلار تەزكىرىسى) نامىلىق ئەسىرىدە ناسىر خۇسرەۋنىڭ ئىبن سىنا بىلەن ھەمسۆھبەت بولغانلىقى ھەققىدە رىۋايەت بارلىقىدىن ئۇچۇر بېرىدۇ.

ئۇ دەسلەپ بەلخ شەھىرىدە، كېيىن مەرۋدە ئوقۇدى. ئۇ ئەدەبىيات، تەبىئىي پەن ۋە پەلسەپە، جۇملىدىن دىنىي ئىلىمنى ئۆگەندى. ئوقۇشنى تاماملىغان ناسىر خۇسرەۋ باج - سېلىق ئەمەلدارلىقىغا تەيىنلەنگەنىدى. بۇ جەريانىدا ئۇ خەلقىنىڭ جاپالىق ھاياتى بىلەن ھەر تەرەپلىمە تونۇشۇش ئارقىلىق، ئەينى زامان فېئۇدال جاھالىتى ۋە چىرىكلىكىگە توغرىسىدا بىۋاسىتە چوڭقۇر چۈشەنچىگە ئىگە بولۇپ، ئۆز ئەمەلدارلىقىدىن ۋاز كەچتى. ئۇ دەسلەپكى ساياھىتىنى تۈركىستان ۋە ھىندىستانغا قاراتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن 1045 - يىلىدىن باشلاپ يەتتە يىللىق چوڭ سەپەرگە دۇچ كەلدى. ناسىر خۇسرەۋ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شىراز، كىچىك ئاسىيا، سۈرىيە، پەلەستىن، مىسىر، نىشاپۇر، سىيىستان، ئىسپاھان، غىلان، خۇراسان قاتارلىق جايلارنى كېزىپ، ئۇ يەرلەردىكى ھەر خىل مىللەتلەر ۋە قەبىلىلەر بىلەن تونۇشۇپ چىقتى.

ناسىر خۇسرەۋ مىسىردىكى چېغىدا ئىسمائىلىزم تەرەپدارلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ،

ئۇلارغا خەيرخاھلىق بىلدۈرگەنىدى ①.

ناسىر خۇسرەۋ نىشاپۇر، سىيىستان قاتارلىق جايلاردا ئىسمائىلىزم تەرغىباتى بىلەن شۇغۇللىنىپ، فىئودال روھانىيلارنىڭ سۈيىقەستىگە ئۇچراپ شەھەرمۇ شەھەر قېچىپ يۈرۈشكە ۋە ئاقىۋەتتە ئون نەچچە يىللىق سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىق تەقدىرىگە دۇچ كەلدى. دۆلەتشاھ سەمەرقەندى ناسىر خۇسرەۋنىڭ ئابدۇلھەسەن ھەررەقانى ناملىق شەيخ ۋە ئەبۇ سالىھ سالجۇقى ناملىق قازى كالان بىلەن مۇنازىرىلەشكەنلىكىنى تىلغا ئالغان.

ناسىر خۇسرەۋ سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىقتىن پەقەت بەدەخشان تاغلىرىدىكى كوھىستان ـ تاغ تاجىكلىرى ئارىسىدىلا ئەمىنلىك تاپتى. تاغ تاجىكلىرى بۇ مۇ ـ تەپەككۇرنى ئۇلۇغلاپ «سۇلتان»، «پادىشاھ» دەپ ئاتاشتى. ۋەھالەنكى، ئۇ ئىسلام ئۇلىمالىرى ۋە سالجۇقى ئەمەلدارلار تەرىپىدىن «دەھرىي»، «تەنسۇخ» دەپ بەتكەرىدىلىكتە ئەيىبلەنگەنىدى. ئۇ، يۇمخۇن ناملىق تاغلىق يېزىدا تىنچ ئىجادىيەت مۇھىتىغا ئېرىشكەنىدى. ئۇنىڭ قەبرىسى پامىردىكى ئەنە شۇ يۇمخۇن تاغلىق كەنتىگە مەڭگۈ ماكانلاشتى.

ناسىر خۇسرەۋ (تەخەللۇسى: «ھۇججەتى») بىر قاتار ئەسەرلەرنىڭ مۇئەللىپى بولۇپ، ئۇ تۆۋەندىكى ئەسەرلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن:

«سەپەرنامە»، «زادۇل مۇسافىرىن» (مۇساپىرنىڭ ئوزۇقى) ناملىق ئەسەرلەر ناسىر خۇسرەۋنىڭ سایاھەت ۋە سەرگەردانلىق ھایاتىدا كۆرگەنلىرى ئاساسىدا يېزىلغان زور تارىخىي، ئېتنولوگىيىلىك، ئېتىكىلىق ئەھمىيەتكە ئىگە ئەسەرلەردۇر.

«ۋەجھىددىن» (دىننىڭ ھۇججەت ـ دەلىللىرى)، «جامىئۇل ھىكمەتەيىن» (ئىككى ھىكمەتنىڭ قوشۇلۇشى) قاتارلىقلار پەلسەپە ۋە دىن مەسىلىلىرىگە بېغىشلانغان بولۇپ، بۇ ئەسەردە كائىنات، ئىنسان، ئىنسان تەپەككۇرى، ئۇتۇمۇشتىكى پەيلاسوپلارنىڭ كۆز قاراشلىرى، تارىخى، ئىسمائىلىزم ئەقىدىلىرى سۆزلەنگەن.

«روشەننامە» 32 بابتىن تەشكىل تاپقان شېئىرىي، پەلسەپىۋى، دىداكتىك ئەسەر بولۇپ، مۇھىمى ئالەمنىڭ مېۋىسى بولغان ئىنسان ۋە ئۇنىڭ ئەقىل ـ ئەخلاق مەسىلىلىرى ئۈستىدە توختىلىدۇ. ئۇ «ئالەم بىر دەرەخ، ئىنسان ئۇنىڭ مېۋىسى، بۇ مېۋىنىڭ كۆركەملىكى ۋە لەززىتى ئەقىل بىلەن ئەخلاقىي پەزىلەتتە» دەپ كۆرسەتكەن. بۇ ئەسەرنىڭ «دەرمەزەممەتى شۇئەرا» (شائىرلارنىڭ خارلىقى) ناملىق بىر شېئىرىدا مەدھىيىۋاز ساراي شائىرلىرىنىڭ سۆز ۋە نۇتۇق سەنئىتىنىڭ قىممىتى ۋە پاكىلىقىنى بۇزغانلىقى ھەققىدە توختالغان.

«سائادەتنامە» 30 بابتىن تەشكىل تاپقان شېئىرىي ئەسەر. ناسىر خۇسرەۋ بۇ

① شىئە مەزھىپى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن ئىسمائىلىزم، شىئەلەرنىڭ يەتتىنچى ئىمامى ئىسمائىلنى ھەقىقىي ۋە ئاخىرقى ئىمام دەپ قارايتتى. ئۇلار IX ئەسىردە مەيدانغا كەلگەن فېئودالىق زۇلۇمغا قارشى كارامەتچىلەر دەپ ئاتالغان خەلق ھەرىكىتىنىڭ تۈغىنى كۆتۈرۈۋېلىپ، كەڭ ھېسداشلىققا ئېرىشكەن.

ئەسىردە تۇرلۇك ئىجتىمائىي قاتلاملار ئۇستىدە، ئۇلارنىڭ ئەدەب ـ ئەخلاق ئەھۋالى ئۇستىدە ئۆز قاراشلىرىنى بايان قىلغان. ئاپتور زالىم پادىشاھ ۋە ئەمەلدارلارنى، ئالدامچى ۋە سۈتخورلارنى قاتتىق قارىلاپ، دېھقانلار ۋە ھۈنەرۋەنلەرنى ئۇلۇغلايدۇ. ئۇ كىشىلەرنى ياخشى خىسلەتنى ئىگىلەپ، يامان خۇسۇسىيەتلەردىن چەتنەشكە دەۋەت قىلغان.

ناسىر خۇسرەۋ «كەنزۇل ھەقايىق» (ھەقىقەت خەزىنىسى) ناملىق نەسىرىي ئەسەر يازغانلىقى مەلۇم. دۆلەتشاھ سەمەرقەندىنىڭ مەلۇم قىلىشىچە،ناسىر خۇسرەۋ 30 مىڭ بېيىتتىن ئارتۇق قەسىدە، غەزەل، قىتئە، رۇبائىيلارىيىزىپ ھېكمەت، نەسىھەت تەۋسىيىلىرىنى يادكارقىلغان.

ناسىر خۇسرەۋ ئۆز دەۋرىنىڭ ئېنىسكلوپېدىستى، مۇتەپەككۇر شائىرى سۈپىتىدە مادداۋ، تۆۋت زاتنىڭ مەڭگۈلۈكى، دۇنياۋى ئەقىلنىڭ رولى ھەققىدە توختىلىپ، ئۇ ئىنسان تەبىئىتىنىڭ ئەڭ مۇكەممەل ئۇتۇقى ئىكەنلىكى ھەقىقىدە پىكىر يۈرگۈزگەن. ئۇ بىلىشنىڭ چەكسىزلىكى، ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ زور كۈچىنى ئېتىراپ قىلىپ، راتسىئونالىزملىق پوزىتسىيىدە تۇرغان. ئىلغار پەلسەپىلىك پرىنسىپال مەسىلىلەرنى دىن ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە تەتبىق قىلىپ ئېئىۋداللىق تۈزۈمىنىڭ جاھالىتىنى تەنقىد قىلغان. ناسىر خۇسرەۋ ئەخلاق مەسىلىلىرىدە مېھنەتكەش خەلقنىڭ خۇلقى ئادەتلىرىنى ھىمايە قىلىپ، ئالىي ئەخلاق پەزىلەتلەرنى ماختىدى. ئىدېئال جامائە ھەقىقىدە خىيال سۈرۈپ، ئۇنى «ئىدېئال رەھبەر، ئىدېئال ھاكىم» بىلەن باغلاپ تەلقىن قىلدى»①. ئۇ مۇنداق يازغان:

«سەن ئۆزۈڭ ياراتقان ئىنسان تۇرسا،
قىمار تاۋكاسىدا ئوشۇق بولمىسا.
مەسخىرە قىلغاندەك ئۆز ئەسىرىڭنى،
نېمىشقا شەيتاننى ياراتتىڭ خۇدا.
ئۆزگىمۇ سوئالىم مېنىڭ بار يانا،
ۋەلېكىن تۇرىمەن سۆزلىمەي مانا» ②

ئۇ يەنە مۇنداق دەيدۇ:

«نېمىشقا ئۇلۇغلار ئىلىمسىز ــ نادان،
ۋاپاسىز دۇنيادا مەن ئوققا نىشان.
گەر تەكشى ئايلانسا پەلەك ئىزىدا،
ئاي قەسىرى بولمامتى مەن ئۈچۈن ماكان.
بىلىم ــ نۇر، روھ ــ بايلىق، ئارتۇقى بولماس،
ئۇلۇغ ئەقىل ئەيتار جەڭ قىلساڭ ھامان.
ۋاقىت قوشۇنى، ئالەم خەنجىرىگە،

① م. خەيرۇللايوۋ: «ئۇيغىنىش دەۋرى ۋە شەرق مۇتەپەككۇرى»، 1971 - يىل تاشكەنت ئۆزبېكچە نەشرى، 287 - بەت.

② گ. غاپۇروۋ: «تاجىك خەلق تارىخى»، 1985 - يىل خەنزۇچە نەشرى، 252 - بەت.

ئىشەنچىك، بىلىمىك قوشۇن ھەم قالقان ①».

ئۇ ئىشەنچ ۋە بىلىمنى ئىككى گۆھەر سۈپىتىدە مۇنداق تىلغا ئالغان:

«يەتتە گۈمبەز تېمىنىڭ نەقشى ئېرۇر ئىككى گۆھەر،
كائىناتتا نېمە بولسا ھەممىدىن يۈكسەك تۇرار②».

ناسىر خۇسرەۋ ئۆزىنىڭ پەلسەپىۋى — ئىجتىمائىي — ئەخلاقىي قاراشلىرىنى ئەبۇ نەسىر فارابى ۋە ئىبن سىنانىڭ پانتىزملىق، راتسىئونالىزملىق ۋە گۇمانىزملىق قاراشلىرى ئاساسىدا ئىزاھلىغان بولۇپ، ئۇ ئۆزىنى بۇ ئۇلۇغۋار مۇتەپەككۇرلارنىڭ ۋارىسى ھېسابلىغانىدى. دۆلەتشاھ سەمەرقەندىنىڭ ئۇچۇر قىلىشىچە، ئۇ ئەبۇلھەسەن ھەررەقانى نامىلىق شەيخ بىلەن مۇنازىرىلەشكەندە، ئەقىل بىلەن ئىنسانىنى بىرلەشتۈرگەن ھالدا ئىزاھلاپ، مۇنداق دەيدۇ:

«ئادەمدە تەۋەززۇ ئەقىلدىن دېرەك،
ئۇلۇغلۇق ھەممەتتىن تاپىدۇ بېزەك.»
«ئەقىلنىڭ ئالتۇندىن ئارتۇقلۇقى بار،
ئالتۇن بىلەن ئادەم بولالماس ھۇشيار.»

ناسىر خۇسرەۋ ئەقىلنىڭ قۇدرىتىنى ئىلىمگە باغلاپ، مۇنداق دەيدۇ:

«ئۆزۈڭنى بىلىم بىلەن بېزە ھەرمەھەل،
پەقەت كىمخاپ كەيگەن ئەمەستۇر گۈزەل.»
«مىڭ خەنجەرلىك ھېچكىم بىلىمدان بولماس،
بىلىمگە مىڭ خەنجەر كۈچى تەڭ كەلمەس.»
«ئىلىم بىلەن يېتىش مۇمكىن بۇرادەر،
زەررىدىن ھالقىپ تا قۇياشقا قەدەر.»

ناسىر خۇسرەۋ ئۆزىنىڭ سىياسىي - ئىجتىمائىي قاراشلىرىنى ئادالەت ۋە جاھالەت - زۇلۇم بىلەن سېلىشتۇرما قىلغان ھالدا جاكالىدى. ئۇ ئادالەتنى جاھانىنىڭ تەرتىپى، ئالەمنىڭ تاجى دەپ كۆرسەتتى. ئۇ مۇنداق دەيدۇ:

«ئادىللىق — پاك ئەقىلنىڭ ۋارىس، جۇلاسى،
ئەقىل ئاپتاپ، ئادىللىق ئۇنىڭ زىياسى.»
«يىرتقۇچ بۆرە بولسا ئۆلۈمگە لايىق،
زالىم ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر خالايىق!»
«جاھالەت ئەھلىگە سەن قىلما سۆھبەت،
بۇ ئىشتىن جېنىڭغا يېتىدۇ زەخمەت.»
«زېرەكلەر بىلەندۇر زىندان — گۈلىستان،
نا ئەھلى گۈلزارنى قىلىدۇ زىندان.»

① يۇقىرىقى «ئۇيغىنىش دەۋرى ۋە شەرق مۇتەپەككۇرى» نامىلىق كىتاب، 287 - بەت.
② دۆلەتشاھ سەمەرقەندى: «تەزكىرەتۇششۇئەرا»، 31 - بەت.
③ شۇ كىتاب، 32 - بەت.

«زىرەكلەر سۆھبىتى قىلار بەختىيار،
نادان گەپىدىمۇ دائىم زەرەر بار.»

ناسىر خۇسرەۋ ئەمگەكنى، ئەمگەكچى خەلقنى قەدىرلىگەن. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ مۇھىم بىر تېمىسى خەلقنى كۆيلەش بولدى. ئۇ مۇنداق يازغان:

«جاھان شادلىقىنىڭ ئاساسىي دېھقان،
ئۇنىڭدىن ئېتىزلار ھەم باغۇ- بوستان.
ئۇنىڭدىن ياخشىراق ئالەمدە نېمە؟
بۇ ئىشتىن يادىكار ئادەم نەسلىگە.»
«كاسىپتىن شاد- خۇرام ھۇر يوق جاھاندا،
ھۇنەردىن ياخشىراق دۇر يوق جاھاندا.»

ناسىر خۇسرەۋ ئەخلاق- پەزىلەت مەسىلىسىدە توختالغاندا ياخشىلىق- يامانلىقتىن ئىبارەت ئاساسىي ئېتىكىلىق كاتېگورىيىنى بىر قاتار ئەمەلىي ئەخلاق- پەزىلەت مەسىلىلىرى بىلەن كونكرېتلاشتۇرغان. ئۇ مۇنداق ھېكمەت دۇردانىلىرىنى تىلغا ئالغان:

«ياخشىلىق سەن بىزنىڭ قولىمىزدا، باق،
كىم يامانلىق قىلماس— يۇلتۇزى پارلاق.»
«رەنجىمىسۇن دېسەڭ ھېچكىمنىڭ جانى،
بىئازارلىق خەزىنىنىڭ بول پاسبانى.»
«سېنىڭ- مېنىڭ قولۇمدا يورۇق يۇلتۇز بولماقلىق،
يۇلتۇزىمىز يورۇقتۇر ئىزدىمىسەڭ يامانلىق.»
«بېرەلمىسەڭ بىراۋ دەردىگە دەرمان،
دەرد ئۈستىگە دەرد قوشما ھېچقاچان.»
كېلىشمەيدۇ ئەسلا ئىنسان زاتىغا،
يىقىلغاننى تاشلاپ مىنىسەڭ ئېتىڭغا.»

ئۇ ھەسەتخورلۇقنى يامان ئادەت سۈپىتىدە قاتتىق سۆككەن:

«بېرىلمىگەيسەن ھەسەتكە زىنھار،
ھەسەتتە يا چەك يوق ۋە ياكى مىقدار.»

ناسىر خۇسرەۋنىڭ ئىلمىي- پەلسەپىۋى ئىدىيىسى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئوتتۇرا- يېقىن شەرق ئىلغار پەلسەپىۋى ئىدىيىلەر تەرەققىياتىغا كۆرۈنەرلىك تەسىر كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ نامى تاجىك خەلقى ئارىسىدىلا ئەمەس، پۈتۈن شەرق ئىلىم دۇنياسىدا، جۈملىدىن ئۇيغۇرلار ئارىسىدىمۇ تارىخىتىن بېرى زور ھۇرمەت ۋە چوڭقۇر تەسىرگە ئىگە بولۇپ كەلمەكتە.

نەۋبەتى شېئىرلىرىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى ھەققىدە

ئابدۇلا سۇلايمان

XVII ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە XVIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا لىرىك شائىر نەۋبەتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. «نەۋبەتى» تەخەللۇسى بىلەن تونۇلۇپ مەشھۇر بولغان بۇ شائىرنىڭ ئەسلى ئىسمى، قاچان تۇغۇلۇپ، قاچان ۋاپات بولغانلىقى ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات تېپىلغىنى يوق. لېكىن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە قالدۇرۇپ كەتكەن ئاز بىرقىسىم مەلۇماتلاردىن بىز ئۇنىڭ ھاياتىغا دائىر بەزى تەخمىنىي خۇلاسىلەرگە كېلەلەيمىز. شائىر دىۋانىنىڭ ئاخىرىغا:

ئەي يارانلار، بىز ئۆلۈرمىز يادكار قالدى كەلام،
كىشىدىن قالغاي جەھاندا بىر نىشانە ياخشى نام.
مىڭ يۈز ئاتمىش ئېردى پەيغەمبەر نەبىنىڭ ھىجرەتى،
بۇ كىتابى نەۋبەتى تەسنىف بولدى ۋەسسەلام.

دېگەن رۇبائىنى خاتىمە قىلغان. بۇنىڭدىن بىز شائىرنىڭ ئۆز ئەسەرلىرىنى ھىجرىيە 1160 (مىلادىيە 1747 - يىللىرى) دىۋان قىلىپ تۈزگەنلىكىنى بىلىمىز. ئۇ يەنە بىر شېئىرىدا:

ئۇمرۇم ئەللىك يەتتەگە يەتتى ھەنۇزمەن ئەل ئەمەس،
ئەمرى ھەقنى تۇتمادىم بىھۇدە ئۇمر ئۆتتى دەرىغ.

دەپ يازغان. بىز شائىرنىڭ بۇ شېئىرىنى يازغان ۋاقتى بىلەن دىۋان تۈزگەن ۋاقتىنى يېقىن دەپ قارىساق، ئۇ ھالدا بىز نەۋبەتىنى مىلادىيىنىڭ 1690 - يىللىرى ئەتراپىدا تۇغۇلغان، دەپ پەرەز قىلالايمىز. نەۋبەتى ئۆزىنىڭ ئۆسمۈرلۈك ۋە ياشلىق دەۋرىنى ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن. بۇ ھەقتە ئۇ مۇنداق مىسرالارنى يازىدۇ:

بۇ ئالەمنى فانىيغە كېلىپ مەن گۈزەر ئەتتىم،
تۆرت ياشىمدا ئىلىم ئىستەگەلى مەن سەفەر ئەتتىم.
ھەر يەردىكى بىر ئالىمى خۇش فەھمنى تاپسام،
بىرلەھزە ئانىڭ مەجلىسىدە مەن مەقەر ئەتتىم.

شائىر مۇنداق قىزغىنلىق ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ئىزدىنىپ ئۆگىنىش ئارقىلىق، تۈركىي خەلقلەر ئەدەبىياتى بىلەن پىششىق تونۇشقاندىن سىرت، ئەرەب، پارس تىلى ۋە ئەدەبىياتىنى مۇكەممەل ئۆگەنگەن، مۇسۇلمان شەرقىدە، بولۇپمۇ تۈركىي خەلقلەر-

دىن يېتىشىپ چىققان كلاسسىك ئەدەبىيات نامايەندىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى پۇختا ئۆزلەشتۈرگەن ۋە چوڭقۇر تەھلىل-تەتقىق قىلغان. شۇ جەريانىدا ئۇ كۆپ تەرەپلىمە بىلىمگە ئىگە تالانتلىق شائىر بولۇپ يېتىشكەن. نەۋبەتى ئۆزىدىن بۇرۇنقى كلاسسىكلارنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇن ۋە بەدىئىي ئۇسلۇب ئەنئەنىلىرىگە ئىجادىي ۋارىسلىق قىلىپ، كۆپلىگەن لىرىك شېئىرلارنى ئىجاد قىلغان. نەۋبەتىنىڭ بالاغەتكە يەتكەن دەۋرلىرىدە شائىر مۇھەممەد سىدىق زەللىمۇ خوتەندە ئىدى. لېكىن بۇ ئىككى شائىر ئۇچراشقان ياكى ئۇچراشمىغانلىقى ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات يوق. نەۋبەتىنىڭ:

چىقىپ يارىكەند دىيارىدىن مەنازىللارنى قەتئى ئەيلەپ،
زىيارەت قىلغالى سۇلتان سۇتۇق بۇغرايخان كەلدىم.

دېگەن مىسرالىرىدىن ئۇنىڭ قەشقەر، يەركەن قاتارلىق جايلارغىمۇ بارغانلىقى مەلۇم. شائىر نەۋبەتىنىڭ ياشىغان دەۋرى شىنجاڭنى زۇلمەت قاپلىغان مەزگىل ئىدى. بىر قىسىم خوجىلارنىڭ سىرتقا قارىتا تەسلىمچىلىك، ساتقۇنلۇق قىلىپ، خەلق ئىچىگە قارىتا شىددەتلىك باستۇرۇش ئېلىپ بېرىشى، ئۆزئارا جاڭجال ۋە قانلىق ئۇرۇشلارنى داۋامىلىق قوزغىشى نەتىجىسىدە يۇرت ۋە خەلق مىسلسىز زور بالايىئاپەتكە دۇچار بولۇۋاتاتتى. ئىدىئولوگىيە جەھەتتە سوۋىزمنىڭ خۇراپاتلىق، بۆلگۈنچىلىك تەشۋىقاتلىرى كۈچەپ تەرغىپ قىلىنىپ، مەنىۋى كەيپىيات چۈشكۈنلەشكەنىدى. نەۋبەتىنىڭ:

مۇغۇلىستاندا كافىرى زالىمى خانلىق،
فۇقەرالار غەمۇ ھەسرەتدە بولۇپ ھەيرانلىق،
.....
بۇ مەھەلدە ھەمە زالىملار يۇرۇر راھەتدە،
مۇئمىن ئەل زۇلمۇ ستەم بىرلە بولۇر دەربانلىق.

دېگەن مىسرالىرى بۇ تارىخى رېئاللىقنىڭ ئىخچام خاتىرىسىدۇر. نەۋبەتى ئەنە شۇ دەۋردە ياشاپ، ئىجات ئەتكەن، تەرەققىيپەرۋەر ئىلغار كۆزقاراشلارنى ئالغا سۈرگۈچى شائىردۇر.

نەۋبەتى شېئىرلىرىدا دىنىي مەزمۇندىكى شېئىرلاردىن قالسا مۇھەببەت تېمىسى مۇھىم ۋە سالماقلىق ئورنىنى ئىگىلەيدۇ. شائىر نەۋبەتى يارنىڭ نۇرانە ھۆسنى-جامالىنى، چىرايلىق سۆز-ھەرىكەتلىرىنى، ئاشىق-مەشۇقلار ئوتتۇرىسىدىكى پاك ۋە گۈزەل مۇھەببەت كۆرۈنۈشلىرىنى يۇقىرى ھاياجان بىلەن تەسۋىرلەيدۇ:

فەسلى نەۋبەھاردا گۈل كەبى ئاچىلغان قىز،
مىسلى كاكۇلى سۈنبۈل ھەرتەرەف ساچىلغان قىز.
زەۋقىدە ئىچىپ بادە، مەيدە ئەكسىنى كۆردۇم،
ھۇسن باغىدا تەنھا ئولتۇرۇر خىرامان قىز.
شۇم رەقىبلەر جىھتىدىن بولمادى يۈزىن كۆرمەك،
بۇلۇت ئىچرە ئاي مۇزمەر، زۇلفى ئىچرە پىنھان قىز.
كۆز ئۇچى بىلە باقتى، تەگدى تىيرى مژگانى،

سىينەم ئۆزرە پەيكانى رەھنە قىلدى ۋەيران قىز.
مەن ئەيتتىمكى: ئەي دىلبەر، لەبلەرى گۈلى ئەھمەر،
سەدقەئى جەمالىڭدىن بىزگە ئەيلە ئىھسان قىز.
غۇنچەئى نىھالىدا ئىككى مىۋەنى كۆردۈم،
ياكى ساڭگۈلاچ ئالما، ياكى ئىككى رۇممان قىز.
.....
رەھىم ئەيلە، ئەي مەھۋەش، تۇشتى جانىمە ئاتەش،
نەۋبەتى نىھالىڭغە بولدى ئىشقىپچان قىز.

مانا بۇ مىسرالاردا شائىر بەدىئىي سەنئەتىنىڭ رولىدىن ماھىرلىق بىلەن پايدىلىنىپ، ئۆزىنىڭ قەلبىدىكى گۈزەل ھېس-تۇيغۇلارنى قىزدىن ئىبارەت لىرىك پېرسۇناژنىڭ ۋۇجۇدىدا گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن. شۇ ئارقىلىق كىشى قەلبىنى زوقلاندۇرۇپ، ئۆزىگە مەھلىيا قىلىدىغان گۈزەل لىرىك پورتېرىت ياراتقان.

نەۋبەتىنىڭ مۇھەببەت لىرىكىلىرىدا يەنە ھىجران ئازابى تارتىۋاتقان ئاشىقنىڭ يارۋەسلىگە يېتىش ئارزۇلىرى، سېغىنىش تۇيغۇلىرى ئىزھار قىلىنىدۇ:

ئەي مۇسۇلمانلار، مېنى ئول دىلرەبا ئۆلتۈرگۈدەك،
كۆيدۈرۈپ فۇرقەت ئوتىدا بىگۈنا ئۆلتۈرگۈدەك.

دېگەن مىسرالار،

ئەي سەبا، بەرگىل خەبەر ئول شەھسەۋارىم كەلدىمۇ،
لۇتف ئېتىپ ھالىم سورارغە ھەمدە يارىم كەلدىمۇ.

دېگەن مىسرالار ۋە:

نە خەتالىق مەندىن ئۆتتى ياردىن تۇشتۇم يىراق،
كېچە-كۈندۈز فۇرقەتىدە تارتادۇرمەن ئىشتىياق.

دېگەن مىسرالار بىلەن باشلانغان غەزەللەرنى بۇنىڭغا مىسال قىلىشقا بولىدۇ.

سەمىمىي ساداقەت، پىداكارلىق، ۋاپادارلىق نەۋبەتىنىڭ مۇھەببەت لىرىكىلىرىدا ئالغا سۈرۈلگەن يەنە بىر مۇھىم مەزمۇندۇر.

يارنىڭ كويىدا ئۆلمەك قەندۇ شەككەردىن لەزىز،
فۇرقەتى ئىشقىدا كۆيمەك قەندۇ شەككەردىن لەزىز.

دېگەن مىسرالاردا يار ئۈچۈن چەكىكەن جاپا-مۇشەققەت لەززەتلىك، دېگەن ئىدىيە ئالغا سۈرۈلىدۇ. يەنە:

گەر سەن تۇفەيلى ماڭا ھەر بىداد-سوراق بولسە نەسىب،
سىلسىلەئى دار ئالدىدا تۇرۇپ جاۋابداش مەن بولاي.
سىدقى دىلاۋەر نەۋبەتى، يار بەستىدە زور قۇدرەتى،
ئەھلى ئەدۇغا گور قازىپ يانىڭدا قانداش مەن بولاي.

دېگەن مىسرالاردا شائىر ئۆزىنىڭ پىداكارلىق روھىنى ئىزھار قىلغان.

نەۋبەتىنىڭ مۇھەببەت لىرىكىلىرىدا يەنە ۋاپاسىزلىق، ئىككى يۈزلىمىلىك قاتار-

لىق ئىللەتلەر پاش قىلىنغان ۋە ئەيىبلەنگەن، ۋاپاسىز ياردىن كۆرگەن دەرد-ئەلەم-لەر، ئازاب-كۆلپەتلەر ھەسرەت بىلەن بايان قىلىنغان:

جىلۋە ئەيلەپ دوستلۇق مېھرىنى بۇنياد ئەتتىگىز،
مەرھەمەت ئەيلەپ ھەزىن كۆڭلۈمنى ئاباد ئەتتىگىز.
ۋەئدە بىرلە كۆرسەتىپ مېھرۇ ۋەفالىق رەسمىنى،
ئىلتىفات ئەيلەپكى مەن بىچارەنى شاد ئەتتىگىز.
كۆپ ئۇمىدىم بارئىدىكى ۋەئدەگە قىلغاي ۋەفا،
بىۋەفالىق ئەيلەبان كۆڭلۈمنى ناشاد ئەتتىگىز.
يۇرەكىمنى غۇنچە يەڭلىغ تەھ-بەتەھ قان ئەيلەبان،
مەن يەتىمگە رەھم قىلماي زۇلمۇ بىداد ئەتتىگىز.
بۇ جەھاندا بىۋەفا مەئشۇق رەسمى ئۇشبۇدۇر،
سەبر ئەيلەڭ نەۋبەتىكىم تۇرفە فەرياد ئەتتىگىز.

نەۋبەتى ئۆزىنىڭ ھاياتقا ۋە رىئال جەمئىيەتكە بولغان كۆز قارىشى ۋە باھا-سىنىمۇ كۆپىنچە مۇھەببەت تېمىسى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرگەن. مەسىلەن:

كۆڭلۈم ئالدى ناگەھان ئول دىلبەرى ئەييار قىز،
ئارەزى چۈن شەمس تەلئەت، قەددى خۇش رەفتار قىز.
ساچلارى مانەندى سۈنبۈل، لەبلەرى مانەندى گۈل،
سۆزلەرى قەندىن لەزىز، خۇشخۇيۇ خۇش گۈفتار قىز.
مەن كەبى يۇزمىڭ گەدانى ھەسرەتىدە كۆيدۈرۈپ،
تىيرى باران ئەيلەبان مىژگانلارى خۇنخار قىز.
.....
بەرمەگىل كۆڭلۈڭنى بۇ دۇنيايى فانى قىز كۆرۈپ،
ئارىيەتدۇر ئاخىرى قىلغاي سېنى بىمار قىز.

دېگەن مىسرالار ۋە:

كۆھنە بىۋەفا دۇنيا كۆرۈنۈر جەۋانان قىز،
كىم ئانىڭغە دوست بولسە ئول قىلۇر غۇلامان قىز.
.....
دوست تۇتمە، ئەي ياران، ئىستەبان يۇرۇپ ھەريان،
ئول ساڭا ۋەفا قىلماس، كەلتۈرۈر پۇشەيمان قىز.

دېگەن مىسرالار ئارقىلىق دۇنيانى ۋاپاسىز قىزغا ئوخشىتىپ، ئۇنىڭغا مۇھەببەت باغ-لىماسلىققا، كۆڭۈل بەرمەسلىككە دەۋەت قىلىدۇ.

نەۋبەتى ئەسەرلىرى ئىچىدە يەنە ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىغا بېغىشلانغان شېئىر-لارمۇ دىققەتكە سازاۋەردۇر. «شائىر: تەفاخۇر ئەيلەسەم ھەقلىق دىيارىم بەدردىن ئار-تۇق» دەپ ئۆزىنىڭ گۈزەل يۇرتى بىلەن پەخىرلىنىدۇ.

مۇساھىبىم سۆز باشلاساڭ ئەۋۋەل خوتەندىن باشلاغىل،

دىلبەرىم خۇرشىد يۇزۇم، ئول سىيمىتەندىن باشلاغىل.
باشقە گەپكە ئاچمە لەب يوقتۇر بۇنىڭچە خاسىيەت،
دىلئارام، تەفاخۇرۇم ئول جانۇ تەندىن باشلاغىل.

دېگەن غەزىلىدە شائىر سۆھبەتدىشىغا «ھەرقانداق سۆز باشلىماقچى بولساڭ ئاۋۋال خوتەندىن باشلا» دەپ خىتاب قىلىدۇ، ئۆز يۇرتى خوتەننى قۇياش يۇزلۈك، كۆمۈش بەدەنلىك دىلبەرگە ئوخشىتىدۇ: دۇنيادىكى ھەرقانداق سۆھبەتلەر ئىچىدە ئەڭ خاسىيەتلىك سۆھبەت ئۆزى تۇغۇلغان ئانا تۇپراق ھەققىدە سۆزلىشىش ئىكەنلىكىنى، چۈنكى بۇ گۈزەل دىيار ئۆزىنىڭ كۆڭۈل ئارامى، پەخرى، ھەتتا جېنى ھەم تېنى ئىكەنلىكىنى ئېيتىدۇ.

رەۋزەگە مانەند خەيال ئەت خوتەننى،
بېھىشتتىن زىيادە مىسال ئەت خوتەننى.

دەپ باشلىنىدىغان توققۇز بېيىتلىق غەزىلى نەۋبەتنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىنىڭ پارلاق نەمۇنىسىدۇر. شائىر بۇ غەزەلدە ئانا يۇرتى خوتەننى ئاجايىپ گۈزەل ئوخشىتىشلار بىلەن سۈپەتلەيدۇ ۋە قىزغىن كۆيلەيدۇ. ئۇنى جەننەتتىنمۇ ئارتۇق بىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئۇنىڭ مۇبارەك تۇپرىقى رەھمەت سۈرمىسى، كۆزلەرگە تۇتىيا ئىكەنلىكىنى؛ بۇ گۈزەل دىيارنى ھۇر-پەرىلەرنىڭ شېرىن لەۋلىرىدىكى ھەسەل، ھۆسنى جامالىدىكى قۇياش، شەھلا كۆزلىرىدىكى يۇلتۇز، يادەك ئەگىم قاشلىرىدىكى يېڭى ئاي دەپ بىلىش كېرەكلىكىنى تەكىتلەيدۇ؛ جاھاننىڭ دانىشمەن مۇئەللىملىرى، شائىرلىرىغا خىتاب قىلىپ، خوتەننى بالىلارغا دەرس ۋە ماقالە قىلىشى، ئۆز ئەسەرلىرىگە خوتەننى قۇربىشى قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. غەزەلنىڭ ئاخىرقى ئىككى مىسراسىدا شائىر ئۆزىگە خىتاب قىلىپ:

سەن ھەم، نەۋبەتى، سىياھ روي ئېلىگە،
رەقىبلەر كۆزىگە زەۋال ئەت خوتەننى.

دەپ يازىدۇ. بۇ ئىككى مىسرادا شائىر گۈزەل ۋەتىننى ياتلارنىڭ يامان كۆزىدىن قاچۇرۇش، يوشۇرۇش، قىزغىنىش ھېسسىياتىنى ئىپادىلەيدۇ، بۇ پاك ۋە ئەزىز ماكانىنى قارا يۇز رەقىبلەرنىڭ ئاياغ، ئاستى قىلىشىغا قەتئىي يول قويمايدىغانلىقى، ئۇنى جان تىكىپ قوغدايدىغانلىقىدىن ئىبارەت پىداكارانە روھىنى نامايان قىلىدۇ.

شائىر نەۋبەتى ئۆز قەلبىدىكى ئەڭ چوڭقۇر سۆيگۈسىنى ۋەتەنگە بېغىشلىغان؛ ئەڭ قايناق، ئەڭ نازۇك ھېس-تۇيغۇلىرىنى ۋە بەدىئىي ئىستىداتىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىدا گەۋدىلەندۈرۈشكە تىرىشقان. ئۇنىڭ كۆپلىگەن غەزەللىرىدە ئانا ۋەتىندىن چەكسىز سۆيۈنۈش، غۇرۇرلىنىش، ئۇنى جېنىدىن ئەزىز بىلىش تۇيغۇلىرى جىلۋە قىلىپ تۇرىدۇ. سوۋىزىمنىڭ تەركىبي ۋەتەنچىلىك، تەركىدۇنياچىلىق تەرغىباتى ۋاباىدەك يامراپ، پۈتكۈل شىنجاڭنى قاپلىغان ئاشۇ XVII ئەسىردە شائىر نەۋبەتنىڭ ئۆز شېئىرلىرىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك تېمىسىنى جەۋلان قىلدۇرۇپ چىقىشى ھەقىقەتەنمۇ يۈكسەك ئىلغارلىققا، زور ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى. بۇ خىل روھ ئۆز دەۋرىدىلا

ئەمەس، بۇگۈنكى كۈندىمۇ يۇكسەك ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە قىممەتلىك روھتۇر.

نەۋبەتتى شېئىرلىرىدا يەنە ھەر خىل ئىلغار ئىجتىمائىي ئەخلاقىي كۆزقاراشلار ئالغا سۈرۈلگەن. مەسىلەن: «لەگەدكۈپ ئەيلەمە ھەرگىز دىلىڭغە ئەدلۇ ئىنسافنى» دەپ باشلىنىدىغان بىر غەزىلىدە مۇنداق مىسرالار بار:

ئۆزەڭنى ئادەمىي بىلسەڭ ئىلگەللە فەتھى نۇسرەتنى،
دېمەگىل جۇملە كارىڭدا كېرەكسىز مەيلى ئىنسافنى.
چېچەكلەر كەۋنەيىن كامىڭ ئىشىڭ رۇستلۇق بىلە ئۆتسە،
يېتىلدۇر تەربىيەتۇ مېھر بىرلە نەخلى ئىنسافنى.

شائىر بۇ مىسرالار ئارقىلىق كىشىلەرنى ئادالەتلىك، ئىنساپلىق، تۆز كۆڭۈل بولۇشقا دەۋەت قىلىدۇ. شائىر يەنە:

ھەر زەمان قىلغىل كىشىگە ياخشىلىقنى پىشەئى،
ياخشىلىق كۆز تۇتماغىل تۇخمى يامانلىقنى تېرىپ.

دېگەن مىسرالار:

ئۆزۈڭگە نەفئ كۆرۈپ خاھلاما كىشىگە زەرەر،
چۇقۇرنى كىم قازسە ئول چۇقۇرغە شول تىقىلۇر.

دېگەن مىسرالار ۋە:

ئەي يارانلار، بىز ئۆلۈرمىز يادكار قالدى كەلام،
كىشىدىن قالغاي جەھاندا بىر نىشانە ياخشى نام.

دېگەن مىسرالاردا كىشىلەرنى باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشقا، ئۆز پايدىسىنى كۆزلەپ ئۆزگىلەرگە زىيان سالماسلىققا، دۇنياداۋ ياخشى نام قالدۇرۇپ كېتىشكە چاقىرغان، باشقىلارغا يامانلىق قىلغان كىشىنىڭ ياخشىلىق كۆرمەيدىغانلىقىنى ئاگاھلاندۇرغان.

نەۋبەتتى ئەسەرلىرى ئىچىدە يەنە پىزاژ لىرىكىمۇ دىققەتنى جەلىپ قىلىدۇ. شائىر ئۆزىنىڭ مۇھەببەت ـ نەپرىتى، قايغۇ ۋە شادلىقىنى پورتېرىت تەسۋىرى ۋە پىزاژ تەسۋىرلىرىگە سىڭدۈرۈپ ئىزھار قىلغان.

ئالما، دەيدۇرلار، ئالۇرلار ئالمەنى،
قوينىغە يىلداپ سالۇرلار ئالمەنى.
ئالمەغە مەيل ئەتسە ھەركىم ناگەھان،
شاخىدىن ئېگىپ ئالۇرلار ئالمەنى.
ھېچ مېۋە ئالمەدەك مەرغۇب ئەمەس،
زەۋق ئىلە جانىم سورارلار ئالمەنى.
نازىنىن رۇخسارى يەڭلىغ رەڭ ـ بەرەڭ،
تاختەغە تىزىپ قۇيارلار ئالمەنى.
تۇرفە خۇشبۇيلۇق ئولا ئۆي زىينەتى،
فۇل بېرىپ ساتىپ ئالۇرلار ئالمەنى.
كەلسە نەۋرۇز فەسلى ئەييامى بەھار،

چوڭلاغه تۇهفه قىلۇرلار ئالمەنى.
ئۇمرۇڭ ئۆتتى نەۋبەتى هەسرەت بىلە،
جۇستىجۇ قىلسە تاپارلار ئالمەنى.

مانا بۇ غەزەل نەۋبەتىنىڭ پىزاژ لىرىكىلىرى ئىچىدىكى بىرقەدەر خاراكتىرلىك ئەسەر بولۇپ هېسابلىنىدۇ. شائىر بۇ غەزىلىدە ئالمىنىڭ گۈزەللىكى، خۇش پۇراقلىقى، ئىنسانلارنىڭ ئۇنى قانداق ياخشى كۆرۈپ، قانداق قەدىرلەيدىغانلىقى قاتارلىق بىر قاتار تەبىئىي كۆرۈنۈشلەرنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق هايات گۈزەللىكلىرىنى ئالمىغا مەركەزلەشتۈرۈپ ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. ئىنسانلارنىڭ، جۈملىدىن ئۆزىنىڭ گۈزەللىكىنى سۆيۈش، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئىنتىلىش روهىنى نامايىش قىلغان.

يۇقىرىدا بىز سۆزلەپ ئۆتكەن ۋە تېخى سۆزلەنمىگەن ئىلغار ئىدىيىۋى مەزمۇنلار نەۋبەتنى ئەسەرلىرىدە ئاساسىي ۋە خاراكتىرلىك ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. لېكىن ئەينى دەۋرنىڭ چەكلىملىكى ۋە ئاپتورنىڭ بىلىش جەهەتتىكى چەكلىملىكى تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە بىرقىسىم ناچار خاهىشلارمۇ مەلۇم جەهەتتە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. نەۋبەتنى ئەينى دەۋرنىڭ زۇلمەتلىك رېئاللىقىغا نارازى ئىدى. خەلق ئاممىسىنىڭ كۆلپەتلىك هاياتىغا چەكسىز ئېچىناتتى. لېكىن ئاشۇ خارلىنىۋاتقان بىچارە مېهنەتكەشلەرگە قانداق يارەدەم بېرىشنى، ئۇلارنىڭ دەردلىك دىللىرىغا قانداق مەلهەم بېرىشنى بىلەلەيتتى.

رەسىم ئولۇپدۇركىم، ئۇلۇس ئەهلىغە دائىم غەم يېمەك،
گەر تىرىك بولساڭ خۇدا بەرگەي ساڭا نانۇ نەمەك.

دېگەن ئىككى مىسرانىڭ ئالدىنقىسىدا شائىر خەلقىنىڭ غەم-ئەندىشىلىك تۇرمۇشىنى ئىپادىلىگەن؛ كېيىنكىسىدە بولسا، بۇنداق غەم-ئەندىشىلەرنى ئويلىماسلىققا چاقىرىپ، تىرىك بولساڭلا، خۇدا ئاش-نان بېرىدۇ. شۇڭا غەم قىلىشنىڭ، قايغۇرۇشنىڭ هاجىتى يوق، دېگەن نۇقتىئىنەزەرنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇنىڭ:

بىهۇدە غەم يېمەڭىز جان بولسە جەهان تاپىلۇر،
گەر هەيات بولسە كىشى تۇرلۇك ئاش-نان تاپىلۇر.

دېگەن مىسرالىرىمۇ يۇقىرىقى پىكىرنى قۇۋۋەتلەيدۇ. شائىر بۇ ئارقىلىق خەلقنىڭ غەم-قايغۇ قاپلىغان كۆڭلىگە تەسەللى بېرىشنى ئويلىغان بولۇشى مۇمكىن. ئەپسۇسكى، بۇخىل «تەسەللى» كىشىلەرنىڭ كۆرەش قىلىش ئىرادىسىنى سۇسلاشتۇرۇپ، ئۇلارنى ئاشۇ ئازاب-كۈلپەتلىك رېئاللىقنىڭ ئىتائەتمەن قۇللىرىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدىغانلىقىنى ئويلىمىغان. نەتىجىدە «جان بولسا، جاهان؛ ئاش بولسا قازان» دەيدىغان تەيىيارتاپلىق، بىپەرۋالىق، چۈشكۈنلۈك پەلسەپىسىنى تەرغىب قىلغان. روشەنكى، بۇنداق تەرغىبات خەلق ئاممىسىنىڭ ئۆز تەقدىرى ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ، گۈزەل ئىستىقبالنى قولغا كەلتۈرۈشىگە پايدىسىز ئىدى.

خۇدايىم رەهىم قىلىپ رەهمەتى ئەتا قىلسە،
باشىغە تاج قويۇپ جامەئى ئەرغەۋان تاپىلۇر.

.....

كىشىگە يەتسە قەزا يەنچىلۇر چۈكۈزە كەبى،
بەھانە بىرلە كۈزە تاشقە ناگەھان چاقىلۇر.

دېگەن مىسرالاردا شائىر دۇنيانىڭ سەۋەب ـ نەتىجە قانۇنىنى ۋە ئىنسان پائالىيىتىنىڭ رولىنى ئىنكار قىلىپ، ھەممىنى تەقدىر ھەل قىلىدۇ، دەيدىغان كۆزقاراشنى قۇۋۋەتلىگەن، كىشىلەرنى ئۆزىنىڭ بارلىق قىسمەتلىرىنى تەقدىردىن كۆرۈشكە دەۋەت قىلغان. ئېنىقكى، بۇ خىل كۆز قاراشنى تەشۋىق قىلىش، خەلقنىڭ ئۆزى تارتقان ئازاب كۈلپەتلەرنىڭ ھەقىقىي سەۋەبچىلىرىنى تونۇۋېلىشى ئۈچۈن پايدىسىز ئىدى.

نەۋبەتى شېئىرلىرىدىكى بۇ خىل ناچار خاھىشلار ئۇنىڭ ئىلغار تەرەققىپەرۋەر كۆز قاراشلىرى بىلەن سىغىشالمايدىغان بىرخىل زىددىيەتلىك ئەھۋالنى شەكىللەندۈرۈپ قويغان. بۇ خىل ئەھۋال شائىرنىڭ دۇنيا قارىشىدىكى زىددىيەتلىك ھالەتلەرنىڭ ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدىكى ئىپادىسىدۇر. بۇنى ئەينى دەۋر رېئاللىقىدىكى ۋە ئىدېئولوگىيىسىدىكى ھۆكۈمران ئورۇننى ئىگىلەپ، كەڭ ئەۋج ئالغان پاسسىپ ئامىللارنىڭ ئاپتور ئىدىيىسىگە كۆرسەتكەن تەسىرىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ.

خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا، نەۋبەتى شېئىرلىرىدا ئەركىن مۇھەببەتنى، ھايات گۈزەللىكلىرىنى، چىن ۋە سەمىمىي ساداقەت، ئالىيجاناب ئەخلاقى پەزىلەتلەرنى كۈيلەش ئاساسىي مەزمۇن قىلىنغان ئىلغار ئىدىيە ئالغا سۈرۈلىدۇ؛ ۋەتەننى، خەلقنى قىزغىن سۆيۈش، ئۇلارنىڭ تەقدىرى ئۈچۈن ئېچىنىش، ئۇلار ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈشتەك پىداكارلىق روھ ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. مانا بۇلار نەۋبەتى ئەسەرلىرىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنىدىكى ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدىغان خاراكتېرلىك ئامىللاردۇر. نەۋبەتى شېئىرلىرى يۇقىرىقىدەك مەزمۇنلارغا ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە يەنە تىلىنىڭ ئاممىبابلىقى، ۋەزىنىنىڭ راۋانلىقى، پىكىرنىڭ مەنتىقىي جەھەتتىن ئىزچىللىقى ۋە روشەنلىكى، ھېسسىياتنىڭ قايناقلىقى قاتارلىق بىر قاتار ئەۋزەللىكلىرى بىلەنمۇ خەلقنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ، خەلقىمىزنىڭ مۇھىم مەنىۋى بايلىقى، يېقىن سىردىشى سۈپىتىدە ئىككى يېرىم ئەسىردىن بېرى خەلق ئارىسىدا دەپتەردىن دەپتەرگە كۆچۈرۈلۈپ، كۈي ـ مۇقاملارغا تېكىست قىلىنىپ، دەرسخانىلارنىڭ ئەدەبىيات ئوقۇشلۇقلىرىدىن بىرى بولۇپ كەلمەكتە.

ئىگەرچى

بۇرۇندىنمۇ بۇرۇندا، يا بۆلەك جايدا، ياكى مۇشۇ ئورۇندا، تەكلىماكاننىڭ بېشىدا، ھېلىم ئاتام ① نىڭ قېشىدا، ئىلچىنىڭ سەل تېشىدا بىر مەھەللە بولۇپتىكەن. بۇ مەھەللىنىڭ قوينى باغ، مېۋىلىرى ياغ، سۈيى تاتلىق، ئادەملىرى بولسا گاھىسى پىيادە، گاھىسى ئاتلىق ئىكەن.

شۇ ئادەملەر ئارىسىدا داۋۇت ئاخۇن ئىسىملىك 80 ياشقا كىرگەن بىر ئىگەرچى ئۇستام بولۇپ، ئۇ ھۇنەردە كامالەتكە يەتكەن، داڭقى نە-نەلىگە كەتكەن كىشى ئىكەن. ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى بولۇپ چوڭ خوتۇندىن توققۇز، كىچىك خوتۇندىن بىر ئوغۇل پەرزەنتى بار ئىكەن.

ئىگەرچى بوۋاي ئون ئوغلىغا تەڭ كۆز بىلەن، خوتۇنلىرىغا بولسا كەڭ كۆز بىلەن قاراپ، بالىلىرىنى غەشلىككە، خوتۇنلىرىنى كۈندەشلىككە قويماي تىرىكچىلىك قىلىدىكەن. شۇغىنىسى چوڭ خوتۇندىن بولغان توققۇز ئوغلى ھورۇن، تېرىككەك، يېگىلى ئامراق، ئىش دېسە بېشى ئاغرىيدىغان زېرىككەك؛ كىچىك خوتۇندىن بولغان كەنجى ئوغۇل زېرەك، ھەم ئىشچان، كۆڭلى تۆز، ئوچۇق يۈز بولۇپ ئۆسكەنكەن. شۇڭا بوۋاي ئون ئوغلىغا ئۆز ھۇنىرىنى تەڭ ئۆگىتىپ، ھالال ياشاپ، بايا-شات تۇرمۇش كەچۈرۈشنى تەۋسىيە قىلغان بولسىمۇ، توققۇز چوڭ ئوغلى ئىگەرچىلىك ھۇنىرىگە بوش قىزىقىدىكەن، ھېلى قىلغان ئىشىدىن ھېلى ئېزىقىدىكەن. باشقىلارنىڭ ياخشى كۈن كۆرگىنىگە چىدىماي كۆز قىزارتىدىكەن، تەييارتاپ مىجەز بىلەن باشقىلارنىڭ ھالال رىزقىغا قول ئۇزارتىدىكەن.

ئەمما كىچىك ئوغۇل دادىسىنىڭ كەسپىگە ۋارىس، ھۇنەرگە-ھالاللىققا ھېرىس ئىكەن. شۇنداق بولغاچقا دادىسى بۇ بالىغا بەكمۇ ئامراق ئىكەن.

كۈنلەر ئۆتۈپتۇ، ھەپتىلەر كېتىپتۇ. داۋۇت ئاخۇن ئىگەرچى قېرىپتۇ، ئۆمۈر ئېتى ھېرىپتۇ ...

بوۋاي ئۆلگەن كۈنىنىڭ ئەتىسى چوڭ خوتۇن بىلەن ئۇنىڭ توققۇز بالىسى

① ھېلىم ئاتام — جاي ئىسمى.

ئۆي - بىساتلىرىنى پوكىنىغا بېسىپ، كىچىك خوتۇن بىلەن كەنجى ئوغلىنى ھەر تەرەپتىن قىسىپ، خارلاپتۇ. كۆپ ئۆتمەي بۇلاك ئۆي ئايرىپ بىر كالەككە پالاپتۇ.

چوڭ خوتۇن ۋە توققۇز ئوغۇل ئوڭچە قالغاندىن كېيىن، ئىش قىلماي يېتىپ يەپ، يەر - زېمىنلىرىنى ئالغىنىغا سېتىپ يەپ يىلىغا قالماي ئۆزى ئاق يەردە، پەللىكى داق يەردە قاپتۇ.

كىچىك ئوغۇل ئاتىسىدىن ئىخلاس بىلەن ئۆگەنگەن ئىگەرچىلىك ھۈنىرىگە تايىنىپ جان بېقىپتۇ، توققۇز ھورۇن ھەپتىسىگە ئاران بىر دانە ئىگەر ياسىسا، ئۇ، يالغۇز ئۆزى توققۇز ئىگەر ياساپتۇ، شۇڭا ئىش كۆندىن - كۈنگە ئېقىش تېپىپ، تۇرمۇشى تەدرىجىي ياخشىلىنىپتۇ. كىچىك ئوغۇلنىڭ توققۇز ئىگىرى بازاردىن ئېشىپ قالماپتۇ، ئەمما چوڭ ئوغۇللارنىڭ قول ئۇچىدىلا ياسىغان بىر تالدىن ئىگىرىنى ھېچكىم ئالماپتۇ. بۇنىڭغا چىدىمىغان توققۇز ھورۇن بار يامانلىقنى ئىنىسىدىن كۆرۈپ، نېمە قىلىشى ھەققىدە يوشۇرۇن مەسلىھەت قىلىشىپتۇ. خۇدايىمدىن ئۆزلىرىگە ئامەت، ئىنىسىگە پالاكەت تىلىشىپتۇ، ئاخىرى بولماي، يامان غەرەز بىلەن چىشلىرىنى بىلىشىپتۇ. ئەتە بازار دېگەن كۈنى تۈن نىسپى بىلەن ئىنىسى ياتقان ھويلىغا ئوغرىلىققچە كىرىپتۇ. تام تۈۋىگە قاتار تىزىپ قويۇلغان بىر - بىرىدىن چىرايلىق توققۇز ئىگەرنى بىر يەرگە يىغىپ ئوتقا يېقىپتۇ. «ئەمدى بىز ئىگىرىمىزنى ساتالايمىز» دەپ ئويلاپ خۇشلۇقىدىن شۇلگەيلىرى ئېقىپتۇ.

ئەتىسى، ئىنىسى قارىغۇدەك بولسا ئىگەرلىرى يوق ئىمىش. «بۇنى قىلغان چوقۇم ئاكىلىرىم» دەپ گۇمانلانغان بولسىمۇ، لېۋىنى چىشلەپ گەپ - سۆز قىلماپتۇ. ئۆيدىن بىر تاغار ئەپچىقىپ كۈل ئىچىدىن كۆمۈرلەرنى خىللاپتۇ. ئۇنى تاغارغا قاچىلاپ، ئېشەككە ئارتىپ، ئۇستىدىن ئارغامچا بىلەن چىڭ تارتىپ، بازارغا راۋان بولۇپتۇ.

شۇ سەھەردە پۇل دېسە ئىمىلەكلەيدىغان، بىر پۇلنى «ئانام»، يەنە بىر پۇلنى «دادام» دەيدىغان ئاچكۆز بىر باي بار ئىكەن.

كەنجى ئوغۇل ئاشۇ باينىڭ ئىشىك ئالدىغا كەپتۇ، ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ «كۆرسە كۆمۈر، كۆرمىسە ئالتۇن. ئەرزان ساتىمەن - نەق ساتىمەن، پۇلغا ئامراقلار بۇنى دەرھال سېتىۋالسۇن! ...» دەپ توۋلاپتۇ.

كەم ئەقىل، ئاچكۆز باي بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ئۆيىدىن سىرتقا چىققۇچە نەچچە يىقىلىپ - قوپۇپ، «سۇبھاناللا» نى تالاي قېتىم ئوقۇپ كەنجى ئوغۇلنىڭ يېنىغا كەپتۇ - دە، ئاستا پىچىرلاپ سوراپتۇ:

— تاغىرىڭدىكى نېمە؟

بالا:

— دېدىمغۇ، كۆرسە كۆمۈر، كۆرمىسە ئالتۇن بۇ تاغارغا قاچىلانغىنى ئەسلى ئوتۇن، ھازىر كۆمۈردەك كۆرۈنىدۇ، ئەل ئۇيقۇغا كەتكەندە ئاغزىنى ئاچساڭ بۇ كۆمۈر ئالتۇنغا ئايلىنىدۇ. ئالاي دېسەڭ ساڭا 1000 تىللاغا ساتىمەن، بولمىسا ئېشىكىمنى ھەيدەپ قايتىمەن، — دەپتۇ.

بۇ گەپ كالتە پەم باينى قىزىقتۇرۇپتۇ. «ئالتۇن» دېگەن گەپ ئەقلىدىن يەنمۇ ئېزىقتۇرۇپتۇ. «باشقا بىر كىم ئېلۋالمىغىدەك» دەپ ئەنسىرەپ تۆت تامغا بېقىپتۇ، ئاندىن كەنجى ئوغۇلنى ئىزىزەتلەپ دولىسىغا قېقىپتۇ. ھەرقانچە پىخسىق، ئاچ-

كۆز بولسىمۇ بىر تاغار «ئالتۇن» نىڭ ئالـ دىدا مىڭ تىللا ھېچنېمىمە كۆرۈنمەپتۇ، شۇڭا باھاسىنى تالاشماي دېگىنىگە ئېلىپـ تۇ، كۆمۈر بايغا قېلىپتۇ. 1000 تىللانى كەنجى ئوغۇل يانچۇقىغا سېلىپتۇ. ئۇ مال بازىرىدىن يارام ئىككى خېچىر سېتىۋاپتۇ. ئاشلىق بازىرىدىن ئىككى تاغار بۇغداي، گۆش بازىرىدىن يېرىم سان گۆش ئاپتۇ. سودىلىقى تۈگىگەندىن كېيىن ناخشىسىنى دۆڭ قوپۇرۇپ مەھەللىسىگە قايتىپتۇ.

چوڭ خوتۇنىدىن بولغان توققۇز ئوغۇل قارىغۇدەك بولسا، ئىنىسى ئىككى جەچىرغا مال يۈكلەپ، ناخشىسىنى بولۇشىغا ئوقۇپ كېلىۋاتقۇدەك. ئاكىلىرى بۇھالدىن گاڭگىرىغان پېتىبىر-بىرىگە كۆز قىسىپتۇ. ھەيـ رانلىقىنى مىڭ تەسلىكتە بېسىپتۇ. ئارىدىن بىرى، ئارقىدىن ھەممىسى چىقىپ يولنى توسۇپتۇ. يالغانىدىن ئەھۋال سوراپتۇ ۋە «بۇنچە نەرسىنى نەدىن تاپتىڭ؟» دەپ قىستاپتۇ.

كەنجى ئوغۇل بولغان ئەھۋالنى، قىلـ غان ئامالنى، تاپقان پۇل-مالنى ئاكىلىرىغا جايى-جايى بىلەن سۆزلەپ بېرىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئۇلارنىڭ قورسىقىغا جىن كىرىپتۇ. ئۇلار ئۆيىگە چىقىپ بىر ھەپتـ دىن بۇيان ياسىغان توققۇز ئىگىرىنى يىـ غىپ ئوت قويۇپتۇ. كۆيۈپ لاخشى بولغاندا ئۈستىگە بىر نەچچە ماتال سۇ قۇيۇپتۇ. چوغ-كۆمۈرگە ئايلىنىپتۇ، كۆمۈر تاغارـ غا جايلىنىپتۇ. توققۇز ھورۇن بازارغا قاـ راپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇلار بازارنى چۆگـ لەپ، ۋارقىراپ-جارقىراپ ھالىدىن كېتىپـ تۇ، بىر چاغدا ئۇلارنىڭ قەدىمى ھېلىقى، كۆمۈرنى «ئالتۇن» دەپ سېتىۋالغان كەم ئەقىل، ئاچكۆز بايىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا يېتىپتۇ.

بۇ چاغدا باي ئالدانغىنىدىن غەمگە چۆكۈپ، 1000 تىللانىڭ دەردىگە تىنماي ياش تۆكۈپ، پۈتى كۆيگەن توخۇدەك پىرـ قىراپ، پىچاق تەگكەن توپاقتەك باقىراپ يۇرگەنكەن. «كۆرسە كۆمۈر، كۆرمىسە ئالـ تۇن، ئەرزان ساتىمەن، نەق ساتىمەن» دەپ ۋارقىراشقان ئاۋازنى ئاڭلىغان باي ئۆيىـ دىن يۈگۈرۈپ چىقىپ، بۇلارنى ئۇرۇپ-سۆرەپ قازىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپتۇ. قازى ئەھۋالنى ئۇقۇپ توققۇز ئوغۇلنى 40 تىـ ن دەررە ئۇرغۇزۇپتۇ. ئاندىن يانچۇقلىرىنى ئوڭ-تەتۈر قىلىپ بار-يوقىنى بايغا تاپـ شۇرتۇپتۇ. ھەتتا مىنىپ بارغان ئېشەكلىرـ نىمۇ ئېلىۋاپتۇ.

تاياق دەستىدىن ئۇستىخانلىرى ئۆزـ نىڭ ئەمەستەك، مال-بىساتىدىن ئايرىلغانـ نىڭ ئىـچ پۇشۇقىدا مەس-ئەلەستەك بو- لۇپ قالغان توققۇز ئوغۇل دەرد-ئەلىمگە پايلىماي، قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ ئالدى-كەيـ نىنىمۇ ئويلىماي مەھەللىسىگە چىقىپتۇ. كەنجى ئوغۇلنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئۇنى ئىزـ لەپ ئۇيان-بۇيانغا بېقىپتۇ. ئۇنى تاپالماي جىلى بولغىنىدىن كەنجى ئوغۇلنىڭ ئىنـ تىقامىنى ئاندىدىن ئاپتۇ، بىچارىنىڭ گېـ لىنى غىققىدە سقىپتۇ.

بىر چاغدا، كەنجى ئوغۇل تۈگمەندىن قايتىپ كېلىپ ئۆيگە كىرگۈدەك بولسا ئاـ نىسى ئۆلۈك ياتقۇدەك. ئوغۇلنىڭ كۆزلـ رىدىن تارىلاپ ياش تۆكۈلۈپتۇ. بۇ ئىشـ نى ئاكىلىرىنىڭ قىلغىنىنى بىلىپ، چىشلـ رى گەز-گەز بولۇپ مۇشتلىرى تۈگۈلۈپـ تۇ. لېكىن «قازاغا رىزا، بالاغا سەبرى» قىلىپ ئاچچىقىدىن يېنىپتۇ. بىر ھازا ئويـ لىغاندىن كېيىن، ئەپچىل بىر چارە ئويلاپ

تىپىپتۇ ...

- ئەتىسى ئەتىگەندە مەرھۇمنىڭ ئۇسـ تىبىشنى يەڭگۇشلەپ، بىر ئۇرۇچ پاختىنى ياغاچقا پەلكۇشلەپ پەلكۇشنى ئوسمىغا مىـ لەپ، ئانىسىغا كېلىشتۈرۈپ پەداز قىپتۇ. ئاندىن كېيىن خېچىرغا ئاۋايلاپ مىندۈرۈپ، يىقىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن قولتۇقىنى ئىكـ كى ئاچىغا ئىلدۇرۇپ، سەھرا تەرەپكە قا- راپ يولغا چىقىپتۇ.

بۇ سەھرادا ناھايىتى پىخسىق، گەپـ لىرى سىپىق، كۆزلىرى قىسىق، ئاچچىقى يامان بىر باي ئالتە مولاق يەرگە خامان ياساپ بۇلە يىيىپ تۇرىدىكەن. كەنجى ئۇـ غۇل ئانىسىنى مىندۈرگەن خېچىرنى باينىڭ خامىنىغا ھەيدەپ قويۇپتۇ. ئۆزى بولسا سەل يىراقتىكى بىر كالتە تامنىڭ كەينىگە ئۆتۈپ تەرەتكە ئولتۇرۇپتۇ. خېچىر چەشلەنـ گەن بۇغداينى كومۇلدىتىپ يېگىلى تۇرۇپتۇ. پىخسىق باي بۇ ھالنى كۆرۈپ ئەرۋايى قـ ىرىق گەز ئۆرلەپ ئاغزىنى بۇزۇپ تىل سالـ غىنىچە يۇگۇرۇپتۇ ۋە قولىدىكى تۆمۈر ئا- را بىلەن خېچىر ئۇستىدىكى مەرھۇمنى بىر نەچچىنى ئۇرۇپتۇ. مەرھۇم يەرگە يىقىلىپ چۈشۈپتۇ.

شۇ چاغدا كەنجى ئوغۇل كالتە تامـ نىڭ ئارقىسىدىن تامبىلىنى يۆلىگەن پېتى يۇگۇرۇپ چىقىپ، ئانىسىنىڭ مەڭزىگە مەڭـ زىنى يېقىپ «ۋاي ئانام» دەپ يىغلاشقا باشلاپتۇ.

باي نېمە قىلارىنى بىلەلمەي ھاڭـ ۋېقىپ تۇرۇپ قاپتۇ. كەنجى ئوغۇل «ئانامـ نى تۆلە!» دەپ باينىڭ ياقىسىدىن ئاپتۇ. خۇن دەۋاسى قىلىمەن دەپ قازى قېشىغا سۆرەپ بولۇشچە داۋراڭ ساپتۇ.

باي كەنجى ئوغۇلغا بىر ھازا يالۋۇـ رۇپتۇ، ئاندىن ئىككىسى سۆزلىشىپ: باينى قازىنىڭ قېشىغا سۆرىمەيدىغان، كەنجى ئۇـ غۇلمۇ بۇ ئىشنى بىركىمگە دېمەيدىغان، باي 20 تاغار بۇغداي، 20 ئېشەك، 2000 تىللا نەق پۇل بېرىدىغان، جەسەتنى كەنـ جى ئوغۇل ئاستىلا ئاپىرىپ كۆمىدىغانغا كېلىشىپتۇ.

ئەتىسى، توققۇز ئوغۇل قارىغۇدەك بولسا كەنجى ئوغۇلنىڭ ھويلىسى ئاش بىـ لەن ئېشەككە، يانچۇقى پۇل - پىچەككە تو- لۇپ كەتكەنمىش. ئۇلار كەنجى ئوغۇلنىڭ ھويلىسىغا كەپتۇ: «ئەسسالام ئىنىم، بۇنچە مال - دۇنيانى نەدىن تاپتىڭ؟» دەپتۇ.

كەنجى ئوغۇل چاندۇرماي كۆرۈشۈپـ تۇ ۋە مۇنداق دەپتۇ:

— كېچىدىن ئۆيگە ئوغرى كىرىپتىـ كەن، ئانام رەھمتى تۇيۇپ قېلىپ جەڭلىـ شىپتۇ، ئايالىلىقىغا باقماي ئېلىشىپتۇ، بەلـ لىشىپتۇ. ئوغرى ئانامنىڭ گېلىدىن بوغۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىپتۇ. تۇگمەندىن كەلسەم بىچا- رە ئانام ئۆلۈك پېتى يېتىپتۇ. ئانامنى خېـ چىرغا ئارتىپ ئارغامچا بىلەن چىگىپ، مەھـ كەم تارتىپ بازارغا باردىم. «ئانا گۆشى ئالامدۇ؟» دەپ ۋارقىرىدىم. نەق پۇلى بار- لار تىللاغا، پۇلى يوقلار ئېشەك ۋە ئاش - تاغارغا تالىشىپ سېتىۋالدى. بۇ مال - دۇنـ يا «ئانا گۆشى» ساتقان پۇلغا كەلگەن.

توققۇز ئوغۇل بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىـ شىنىپتۇ، ئەخمەقلىقىدىن يالغاننى راست دەپ چۈشىنىپتۇ. تۇزۇك بىر مەسلىھەت قىلىشا - قىلىشمايلا ئۆيىگە بېرىپ ئانىسىنى بوغۇپ ئۆلتۈرۈشۈپتۇ.

كەنجى ئوغۇلنىڭ ئېيتقىنى بويىچە ئانىسىنىڭ ئۆلۈكىنى ئېشەككە تېڭىپ، سەـ ھەرلەپ مېڭىپ بازارغا بېرىپ «ئانا گۆشى

ساتىمىز» دەپ ۋارقىراپ ـ جارقىراپتۇ. ئۇنـ
لىرى پۇتۇپتۇ، دەرمانى كېتىپتۇ، ۋاقىت
كەچ پېشىندىن ئۆتۈپتۇ. ئەمما ھېچكىم
«ئانا گۆشى» سېتىۋالماپتۇ. ئەكسىچە، بۇـ
لارنى «ساراك» ئىكەن دەپ چوك ـ كىچىك،
ئۇلۇغ ـ ئۇششاق ھەممىسى مەسخىرە قىلىپتۇ.
چالما ـ كېسەك ئېتىپ، لاي چېچىپ بازار ـ
دىن قوغلۇۋېتىپتۇ.

توققۇز ئوغۇل دەرددىنى ئىچىگە سىغـ
دۇرالماي غالجىرلىشىپتۇ. كەچتە مەھەللـ
سىگە كېلىپلا ئىنىسىنى تۇتۇپ تاغارغا سو ـ
لاپ، ئېشەككە ئارتىپ دەريانىڭ تاشلىۋەتمەك
ئۈچۈن سەپەرگە ئاتلىنىپتۇ.

ماڭا ـ ماڭا بىر يەرگە بارغاندا، ماغـ
دۇرى قۇرۇپ راسا ھارغاندا، ئېشەكنى ئوتـ
لاققا قويۇۋېتىپ، ئۆزلىرى سەل يىراقتىكى
ئېرىق بويىغا بېرىپ قاتتىق ـ قۇرۇق نانلـ
رىنى ئېرىقتىكى لاي سۇغا چىلاپ يېگىلى
تۇرۇپتۇ.

كەنجى ئوغۇل تاغارنىڭ ئىچىدە يا
ياتالماي، يا قوپالماي قىينىلىپ، تەقدىرگە
تېۋىنىپ ياتقۇدەك بولسا، يېقىنلا بىر يەر ـ
دىن قويلارنىڭ مەرەشكەن، ئىككى ئادەمـ
نىڭ گەپلەشكەن ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ھا ـ
يال ئۆتمەي بۇ ئاۋازلار ئېشەكنىڭ يېنىـ
دا پەيدا بوپتۇ.

ـ كىمنىڭ ئېشىكىدۇ بۇ، ئۇستىدە
يۈكمۇ بار ئىكەن، ـ دەپتۇ بىرى.

ـ خۇدانىڭ بەرگىنى شۇ ـ دە، ھەيدە
ئېشەكنى، دەپتۇ يەنە بىرى.

بۇلارنىڭ سۆز ـ پارىڭىدىن تاغار ئىـ
چىدىكى كەنجى ئوغۇل شۇنى پەھىم ئېـ
تىپتۇكى، بۇ ئىككى ئادەمنىڭ بىرى باي،
يەنە بىرى قويچى ـ مالاي ئىكەن. كەنجى
ئوغۇل بىر پەس ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن
كاللىسىغا بىر ئەقىل كەپتۇ، پۇرسەتنىڭ با ـ
رىدا بىر دەببەس قىلىپ باقماقچى بولۇپ
قاتتىق يۆتۈلۈپتۇ.

يۆتەل ئاۋازىدىن چۆچۈگەن باي:

ـ كىم سەن؟ تاغارنىڭ ئىچىدە نېمە
قىلىپ يۈرىسەن؟ دەپ توۋلاپتۇ.

كەنجى ئوغۇل «كىم بولاتتىم، ھا ـ
كىم بولمايمەن دەپ مەنسەپتىن قىيچىپ
تاغارغا كىرىۋالغان ئادەممەن! ...» دەپ جا ـ
ۋاب بېرىپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان باي:
«شۇكرى، ئۇزاقتىن بېرى مەنسەپ تەمە قـ
لىپ ئاللاغا قىلغان يىغا ـ زارەم ئىشقا ئا ـ
شىدىغان چاغ كەپتۇ ...» دەپتۇ ـ دە، تاغار ـ
نى ئېشەكتىن چۈشۈرۈپتۇ، كەنجى ئوغۇلنى
تاغاردىن چىقىرىپتۇ.

ـ سۆزلە، ـ دەپتۇ باي، ـ كىم سىـ
نى ھاكىم بول دەپ قىستىدى؟ تاغارغا كىم
سولىدى؟ قانداق قىلىپ ھاكىم بولغۇلۇق؟

كەنجى ئوغۇل:

ـ تۇنۇگۈن ئۆيدە ئولتۇرسام بىر
توپ ياساۋۇللار كېلىپ، «سىزنى شەھەرنىڭ
ھاكىمى قىلماقچى، مەپىگە چىقىڭ» دەپ
كەپتۇ، مەن «تىنچقىنا تىرىكچىلىكىمنى قـ
لاي، مەنسەپ تۇتۇشنى بىلمەيمەن» دەپ
بىر كۈن يالۋۇردۇم. ئۇلار «پادىشاھنىڭ
بۇيرۇقى» دەپ زادى ئۇنىمىدى، ئاخىرى
تاغارغا سولاپ ئېلىپ ماڭدى. ياساۋۇللار
مۇشۇ يېقىندا ئارام ئېلىۋاتىدۇ، ـ دەپتۇ.

باي ـ ناھايىتى مەنسەپپەرەس، تا ـ
ماخور ئادەم ئىكەن، ئۇنىڭ ئۇزاقتىن بېرى
بىرەر مەنسەپنىڭ چوققىسىغا مىنگۈسى بول ـ
سىمۇ ھېچ يولىنى قىلالماي يۈرۈپتىكەن.
كەنجى ئوغۇلنىڭ سۆزى ئۇنىڭ مەنسەپ
تاماسىنى ئارزۇ تەقەززاسىنى ھەسسىلەپ
ئاشۇرۇپتۇ. شۇڭا:

— ئەي ئەخمەق، مانا، ئالدىڭدا تۇرغان 200 قوي، ئەنە مالچى، مەن ھاكىم بولۇشقا رازى، ئىككىمىز مالنى مەنسەپكە، مەنسەپنى مالغا تېگىشەيلى، بولامدۇ؟ — دەپتۇ.

كەنجى ئوغۇل بىلەن مالچى ھېلىقى باينى ئەپلەپ، ئۇنى تاغارغا كەپلەپ، ئاغزىنى چىگىپ، ئېشەككە بۇرۇنقىدەك ئارتىپ قويۇپ، مالنى ھەيدەپ يولغا راۋان بوپتۇ.

قويچى مالاي — مەنسەپپەرەس، ئاچكۆز بايدىن قۇتۇلغىنىغا، كەنجى ئوغۇل 200 قويلۇق بولغىنىغا خۇش بولۇپ، خوشلىشىپ ئايرىلىپتۇ.

ئەتىسى توققۇز ئوغۇل ئورنىدىن ۋاقچى تۇرۇپ، كەنجى ئوغۇلدىن قۇتۇلدۇق دەپ مەيدىسىگە ئۇرۇپ تالاغا چىققۇدەك بولسا ئەتراپنى بىر پادا قوي لىق ئاپتۇ. ئۇلار كەنجى ئوغۇلنى يەنىلا ھايات ھالىتىدە كۆرۈپ «ئاللا-توۋا» دەپ داد ساپتۇ.

—ئۆلمىدىڭمۇ، بۇ قويلارنى نەدىن ھەيدەپ كەلدىڭ؟—دەپ سوراپتۇ ئاكىلىرى.

— ياق ئۆلمىدىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ كەنجى ئوغۇل، — بۇ قويلانى سىلەر مېنى تاشلۇۋەتكەن دەريانىڭ تېگىدىكى يايلاقتىن ھەيدەپ كەلدىم.

—ئاران مۇشۇ قويلا بارمىكەن، ياكى ...

ئاكىلىرىنىڭ ئاچ كۆزلۈكى، بەتنىيەتلىكىدىن تويغان كەنجى ئوغۇل كۆڭلىگە بىر پىلاننى پۈكۈپ، چاندۇرماي مۇنداق دەپتۇ:

— ۋاي ئاكىلىرىم، ئۇ يەردە پادا-پادا قويلار، قوتان - قوتان ئۇيلار ئىشقىلىپ ھەممە نېمە بار ئىكەن، مەن ئۆزۈمگە تۇشلۇق ھەيدەپ كەلدىم. قالغانلىرى «بىزنىمۇ يورۇق ئالەمگە ھەيدىگەچ كەت دەپ» مەرىشىپ: ھۆركىرىشىپ قالدى ...

— جېنىم ئۇكام، — دەپتۇ ئۇلار، — بىزگە شۇ يەرنى كۆرسىتىپ قويغان بولساڭ، سېنىڭ سايەڭدە بىزمۇ مال - چارۋىچىلىق بوپ قالغان بولساق؟ ...

— ماقۇل، — دەپتۇ كەنجى ئوغۇل، — يۈرۈڭلار، مەن سىلەرگە قوي بار يەرنى كۆرسىتىپ قويىاي.

توققۇز ئوغۇل كەنجى ئوغۇلغا ئەگىشىپ يولغا چىقىپتۇ. بىر چاغدا، دەريانىڭ چوڭقۇر يېرىگە بېرىپ، ئېگىزدىن تۆۋەنگە بېقىپتۇ، ئۇلار كۆرۈپتىكى، سۇنىڭ ئاستىدا بىر تالاي قوي - قوزىلار مەرىشىپ تۇرغۇدەك. بۇ ئەسلى كەنجى ئوغۇل ھەيدەپ كەلگەن قويلارنىڭ سۈدىكى سايىسى ئىكەن.

— ئەنە، — دەپتۇ كەنجى ئوغۇل، — قويلار مۇشۇ يەردە.

توقۇز ئوغۇل بىر-بىرىدىن قىزغىنىپ، بۇرۇنراق سۇغا چۈشۈپ كۆپرەك قوي ھەيدەپ چىقىشنىڭ غېمىدە ئارقا-ئارقىدىن دەرياغا سەكرەپتۇ - دە، سۇغا غەرق بولۇپ ئۆلۈپتۇ.

كەنجى ئوغۇل خاتىرجەم ھالدا مەھەللىسىگە قايتىپ كېلىپ، دادىسىنىڭ ئىگەرچىلىك ھۈنىرىنى يېڭىباشتىن قولىغا ئېلىپ، ئۆي-ئوچاقلىق، بالا-چاقىلىق بولۇپ ئۆز تىرىكچىلىكىنى قىلىپتۇ. «ھەركىم قىلسا ئۆزىگە قىلار»، «كىشىگە كولىغان ئورىغا ئۆزى چۈشۈپتۇ» دېگەن سۆز ئەنە شۇ زاماندىن قالغانىكەن.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، خوتەن دەرياسىنىڭ ئايىغىدىكى «ئىگەرچى» دېگەن كەنت كەنجى ئوغۇلنىڭ ئۇرۇق-ئەۋلادى ئاۋىتىغا كەلتۈرگەن جاي بولۇپ، ئىگەرچىلىك ھۈنىرى بۇ يۇرتنىڭ نامى بولۇپ ئۆزلىشىپ قالغانىمىش.

توپلاپ رەتلىگۈچى، خېلىل ئېلى

غايىب نىكاھ

بار ئىكەنۇ-يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ-توق ئىكەن، قەدىمكى زاماندا چىن ماچىن شەھىرىدە بىر پادىشاھ ئۆتۈپتىكەن. بۇ پادىشاھنىڭ ئۈچ ئوغلى بولۇپ، ئۆسۈپ يىگىت بولۇپ ۋايىغا يېتىپتۇ. ئۆيلەپ قويماي دېسە ئوغۇللىرىنىڭ كۆڭلىگە دادىسى تاللىغان قىزلار زادى ياقماپتۇ. پادىشاھ ئوغۇللىرىنىڭ ئىختىيارىغا قويسا ئوغۇللىرى ئۆزلىرىگە لايىق تېپىشالماپتۇ. پادىشاھ ئاخىر شەيخۇل ئىسلام جانابلىرىنىڭ «نىكاھ غايىب» دېگەن پەتۋاسىغا رىئايە قىلماق بوپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئوغۇللىرىنى راۋاق ئۈستىگە ئېلىپ چىقىپ ھەر-بىرىنىڭ قولىغا ئوقيا تۇتقۇزۇپ:

— قېنى ئوغۇللىرىم! سىلەر ئوقنى كۆڭ-لۈڭلار تارتقان تەرەپكە ئېتىڭلار، ئوق كىم-نىڭ ئۆگزىسىگە چۈشسە، شۇنىڭ قىزىنى ئېلىپ بېرىمەن،— دەپتۇ.

چوڭ ئوغلى ئوقنى ئۇلۇشكۇن كېچە ئۆزىنى ئۆيىدە راسا مېھمان قىلغان زەرگەر كوچىسىدىكى چوڭ سەرراپنىڭ ئۆگزىسىگە قارىتىپ ئېتىپتۇ، ئوتتۇرانچى ئوغلى بىر ھازا تۇرۇپ كېتىپتۇ. دادىسى ھەدەپ قىستاۋەرگەندىن كېيىن ئاۋغان كوچىسىدىكى بىر سودىگەرنىڭ چىرايلىق بالخانىسى تەرەپكە تەۋەككۈل قىلىپ ئېتىپتۇ. كىچىك ئوغلى بولسا كۆزىنى يۇمۇپ تۇرۇپ، ئوقنى ئاسمانغا قارىتىپ ئېتىپتۇ. كۆزىنى ئېچىپ قارىسا ئاسمانغا ئۆرلەپ كېتىۋاتقان ئوق بىردىنلا ئوردا شەھىرىنىڭ شىمال تەرىپىگە بۇرۇلۇپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ. پادىشاھ ھەم ئوردا ئەھلى ياقىلىرىنى چىشلىشىپ «سۇبھاناللا» دەپ قاپتۇ. پا-دىشاھ ئوغلىغا ئۆزىچە تەسەللى بەرگەندەك قىلىپ:

— كۆزۈڭنى يۇممامي تۇرۇپ يەنە بىر ئات! دەپ بۇيرۇپتۇ كىچىك ئوغلى:

— ئاتا ئۆزلىرى «نىكاھ غايىب» دېگەن ئىدىلە. ئاتقان ئوقۇم غايىب بولدى، ئەمدى مەن ئۇنى تاپمىسام بولماس؟ — دەپتۇ.

پادىشاھ ئوغلىنىڭ سۆزىنى ئورۇنلۇق دەپ بىلىپ، ئوقنى ئىزدەشكە ئىجازەت بېرىپتۇ، پادىشاھنىڭ بۇ كىچىك ئوغلى شەھەرلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، يۇرت-مەھەللىلەرنى ئارىلاپ، چوڭ دەريانى بويلاپ ئۇزۇن يول يۈرۈپتۇ، يول يۈرسىمۇ مول يۈرۈپتۇ. مىنگەن ئېتى ھالدىن كېتىپ يىقىلغاندا بىر تاغ باغرىغا كېلىپ قاپتۇ. قارىسا بىر كۆكۈش توشقان ئوقنى غاجىلاپ ئويناپ تۇرغۇدەك، يىگىت توشقانغا قاراپ ماڭغانكەن، توشقان ئوقنى چىشلىگەن پېتى قېچىپتۇ. يىگىت ھەيران بولغان ھالدا توشقاننىڭ كەينىدىن قوغلاپتۇ، توشقان يىگىتنىڭ ئالدىدا يۇگۈرۈپ بېرىپ تاغدىكى بىر كامارغا كىرىپ كېتىپتۇ. يىگىت ھېلىقى كامارغا ئېگىشىپ قارىغاندەك بوپتۇ-يۇ، قانداقلارچە ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىپ قالغىنىنى تۇيماي قاپتۇ. ھېچقانداق بىر يېرى ھېچ يەرگىمۇ تاقاشماپتۇ. ئۇ ئالدىغا قاراپ خېلى ماڭغاندىن كېيىن، ئويلىمىغان يەردىن ئاجايىپ يوپۇرۇق، گۈزەل، كاتتا باغقا كىرىپ قاپتۇ. باغنىڭ ئىچىدىكى ئېرىقلاردا سۈپسۈزۈك كۈمۈش سۈلار شىرقىراپ ئېقىپ تۇرغان، تۈمەن خىل گۈل-

لەر خۇش پۇراق تارقىتىپ تۇرغان، مېۋە - چېۋىلەر شاخلىرىنى كۆتۈرەلمەي مەي باغلاپ پىشۋاتقان، ھەرخىل رەڭدىكى قۇشلار، بۇلبۇللار خۇش ئاۋازدا سايرىشۋاتقانىكەن. يىگىت ھەيران قېلىپ، ئەتراپقا قاراپتۇ. ھېچكىم يوق ئىدى. بەك ئۇسساپ كەتكەنلىكتىن، سۇ ئىچمەكچى بولۇپ ئېرىققا قولىنى سالغانىكەن، سۇغا قولى يەتمەپتۇ، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، سۇغا ئېگىشىپ ئىچمەكچى بولغانىكەن، ھەرقانچە قىلىپمۇ يەنە سۇ ئىچەلمەپتۇ. يىگىت ئورنىدىن تۇرۇپ، مەي باغلاپ پىشقان ئالمىلارغا قول سۇنغانىكەن، ئىلگىرى يەرگە تېگىپ دەپ قالغان ئالمىلارمۇ لىكىدە ئېگىزگە كۆتۈرۈلۈۋاپتۇ - دە، قولى يەتمەپتۇ. ھەتتا بۇلبۇللارمۇ خۇش ئاۋازدا سايرىمايدىغان بوپتۇ. يىگىت باغ يوللىرىنى ئارىلاپقىنا ماڭغانىكەن، بىر ھەشمەتلىك ئالتۇن دەرۋازىدىن ئۆتكەنىدىن كېيىن، ئالدىنقى باغدىنمۇ ھەيۋەتلىك ھەم گۈزەل بىر باغقا دۇچ كەپتۇ. گۈللۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا خىلمۇخىل نۇرلار بىلەن تاۋلىنىپ تۇرغان، ئالتۇن، مەرۋايىت، قاشتېشى، گۆھەرلەر بىلەن بېزەلگەن بىر راۋاقنى كۆرۈپتۇ. يىگىت يېقىن بېرىپ شۇنداق قارىشى بىلەنلا تۇرغان يېرىدە قېتىپلا تۇرۇپ قاپتۇ. كۆزلىرىنى قايتا - قايتا ئۇۋۇلاپتۇ، چۈنكى راۋاق ئۈستىدە شۇنداق بىر گۈزەل قىز يېتىپتۇكى، ئۇ، نۇر ھەم رەڭدىن يارالغاندەكلا ئىكەن. قاپقارا سۇمبۇل چاچلىرى ئۈنىڭ ئەۋرىشىم بويلىرىغا يۆگەشكەن، يۈمران لەۋلىرى ئەمدىلا ئېچىلۋاتقان قىزىل ئەتىردىن زادىلا پەرقى يوق ئىكەن. يىگىتنىڭ كۆزى ئىككىنچى قېتىم قىزنىڭ بىر كۆتۈرۈلۈپ - بىرپەسىيپ تۇرۇۋاتقان سېھىرلىك كۆكسىگە چۈشۈشى بىلەنلا ھوشىدىن كېتىپ يىقىلىپ چۈشۈشكە تاسلا قاپتۇ. قىزغا ئۇچىنچى قېتىم شۇنداق نەزەر سالغۇدەك بولسا، ئۆزى ئاتقان ئوق قىزنىڭ يۈرەك قولىدا تۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. يىگىت بۇنىڭغا ھەيران بوپتۇ. بۇ ئاردا قىز ئويغىنىپ:

— سىز كىم بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. يىگىت ئەھۋالنى بايان قىپتۇ. قىز يىگىتنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ:

— سىز ئوقنى نېمە ئۈچۈن كۆزىڭىزنى يۇمۇپلا ئاسمانغا ئاتقانىدىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— چۈنكى، — دەپتۇ يىگىت، — مەن لايىق مەسلىسىدە كۆڭلۈمنى زادىلا توختىتىپ ئالالمىغانىدىم. شۇڭا ئوقنى تەۋەككۈل دەپ، كۆزۈمنى يۇمۇپ ئاسمانغا قويۇۋەتكەن.

قىز كۈلۈمسىرەپ ئوقنى يىگىتكە بېرىپتۇ. يىگىت بولسا كۆزلىرىنى قىزنىڭ نۇر يېغىپ تۇرغان ئوتلۇق كۆزلىرىدىن زادى ئۈزەلمەپتۇ. قىز بىر چاۋاك چالغانىكەن، بىر-بىرىدىن گۈزەل قىزلار نازۇ-نېمەتلەرنى كۆتۈرۈشۈپ كىرىپتۇ. قىز قولىدىكى ئۈزۈكنى ئېلىپ يىگىتنىڭ بارمىقىغا سېلىپ قويۇپتۇ. يىگىت ئۆمرىدە ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان داغدۇغىلىق شېرىن زىياپەتكە مۇيەسسەر بوپتۇ. يىگىت زۇھرەت قەدەھلىرىدىكى قىزىل شەپەقتەك تاۋلىنىپ تۇرغان مەيلەرگە ھەۋەس بىلەن بېقىپتۇ. لېكىن «بۇنى ئىچسەم، بەلكى يەنە ئاغزىمغا چىقماسلىقى مۇمكىن» دەپ ئويلىنىپ قاپتۇ. قىز يىگىتنى غىزاغا تەكلىپ قىپتۇ. يىگىت سۇ ئىچەلمىگەن، ئالما

ئۇزەلمىگەن ئەھۋالنى قىزغا بايان ئېتىپتۇ. قىز كۈلۈپ:

— سىز ئەسلىدە بۇ جايىنىڭ ئادەمى بولمىغانلىقىڭىز ئۈچۈن سۇلار سىزنى ئىچكۈزمىگەن، ئالمىلار سىزنى ئۇزگۈزمىگەن، بۇلبۇللارمۇ سايراپ بەرمىگەن، مانا ئەمدى سىز بىزگە رەسمىي مېھمان، — دەپتۇ.

يىگىت بىلەن قىز چۈشتىن تارتىپ كۈن پاتقۇچە، ئاخشامدىن تارتىپ تاڭ ئاتقۇچە زىياپەتتە ئولتۇرۇپ، نەغمە - ناۋا ئاڭلاپ، شېرىن سۆھبەتلەرنى قىلىشىپتۇ، يىگىت سۆز ئارىسىدا ئوقنىڭ قانداق قىلىپ قىزنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى سوراپتۇ. قىز:

— مېنىڭ ئاتام دىۋە، ئانام بولسا سىران شاھلىقىنىڭ قىزى، مەن ئاتام بىلەن ئانامنىڭ بىردىنبىر پەرزەنتى. سىز ئوقنى ئاتقان كۈنى مەن قىزلار بىلەن كۈنۈىنلۈن تېغىدىكى چوڭ ئاناەنىڭ ئوردىسىدىن قايتىپ كېلىۋاتاتتىم، قارىسام ئوق دەل مېنىڭ ئالدىمغىچە ئۇرلەپ چىقتى. سىزنى كۆردۈم، كۆڭلۈم سۆيۈندى. شۇنىڭ بىلەن ئوقنى بۇ ئوردىغا ئېلىپ كېلىپ، سىزنى كۈتكەنىدىم، — دەپتۇ.

— ئاتا - ئانىڭىز قەيەردە؟ — دەپ سوراپتۇ يىگىت.

— سىز مېنى قوغلاپ كەلگەن تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ قىز. بۇ ئىككى ئاشىق - مەشۇق كۈنلەرنىڭ قانداق ئۇتكەنلىكىنى بىلەلمەپتۇ، شېرىن سۆزلىرى تۈگىمەپتۇ، بىر - بىرىگە بولغان مېھرى - مۇھەببىتى خۇددى قاينار بۇلاققا ئوخشاش ئۇرغۇپ كۈچىيىپتۇ، بىر كۈنى يىگىت مەلىكىگە:

— ئەي مەلىكەم! مەن يۇرتۇمدىن چىققىنىمغا يېرىم يىل بولاي دەپ قاپتۇ. ئەزىز ئاتام، مېھرىبان ئانامنىڭ ھالى نېچۈك، بىر كۆرۈپ كەلسەك دەپتۇ. قىز بۇنىڭغا ماقۇل بوپتۇ. لېكىن:

— مەن ھازىرچە ئايال جەمەتلىرىڭىز گىلا مۇشۇ بويىچە كۆرۈنۈش قىلىمەن، باشقىلىرىغا مايمۇن سۈرىتىدە كۆرۈنىمەن، دەپتۇ. يىگىت:

— تويىدىمۇ مايمۇن سۈرەتتە بولامسىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياق، — دەپتۇ قىز، — ئۇ چاغدا ئاتا - ئاناەنىڭ رازىلىقىنى ئالساق ئۇنداق قىلىش ھاجەتسىز. يىگىت، قىزنىڭ شەرتىگە كۆنۈپتۇ.

ئىككىسى يولغا چىقىپتۇ. تاڭ سەھەردىلا چىن ماچىن ئوردا شەھىرىنىڭ دەرۋازىسىغا يېتىپ كەپتۇ، پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلىنى بىلىدىغانلار يىگىتنىڭ بۇ ھالدا سەپەردىن يېنىشىغا ھەيران قاپتۇ. ئايغاقچىلار دەررۇ پادىشاھقا خەۋەر قىپتۇ، پادىشاھ ھەم ئوردا ئەھلى يەنە بىر قېتىم «سۇبھانالله» دەپ ياقىلىرىنى چىشلەپ كۆزلىرىنى پارقىرىتىشىپ قاراپ قاپتۇ.

پادىشاھ ئوغلىنى ئايرىم چاقىرتىپ:

— ئوغلۇم، ساق - سالامەت كەپسەن. مۇبارەك بولسۇن! لېكىن سەن ئالىدىغان خوتۇن قىنى؟ كۆرۈنمەيدىغۇ؟ — دەپتۇ.

— ئالىدىغان خوتۇنۇم ھېلىقى مايمۇن، ئاتا، — دەپتۇ يىگىت.

— پادىشاھنىڭ كۆزلىرى چاقىدىن چىقىپ كېتىشكە تاس قاپتۇ. شۇ چاغدا يىگىت:

— ئۇلۇغ ئاتا، بۇنىڭغا ئانام بىرنىمە دېسۇن، — دەپتۇ. پادىشاھ ئايالنى چاقىر

رىتقانىكەن، ئايالى:

— شاھ ھەزرەتلىرى سۆيۈنچە بېرىڭ! سۆيۈنچە بېرىڭ!— دەپ كىرىپتۇ، پادىشاھ ھەيران بولۇپ:

— نېمىگە سۆيۈنچە؟—دەپ سوراپتۇ.

— پادىشاھ ھەزرەتلىرى، — دەپتۇ ئايالى ئوغلىڭىزنىڭ ئېلىپ كەلگىنى مايمۇن سۈرىتىدىكى پەرىزات ئىكەن. ماڭا كۆرۈنۈش قىلدى.

پادىشاھ بۇنى ئاڭلاپ دەرھال بولغۇسى كېلىنىنى كۆرمەكچى بولغانىكەن، ئايالى قىزنىڭ شەرتىنى ئېيتىپ، سەبرى قىلىپ تۇرۇشنى ئۆتۈنۈپتۇ. پادىشاھ ماقۇل بوپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي يۇرت ئىچىدە «پادىشاھنىڭ ئوغلى گۈلخۇشتومۇر پەرىزاتقا ئۆيلىنىدىغان بولۇپتۇ» دېگەن خەۋەر پۇر كېتىپتۇ، چوڭ مەنسەپدارلارنىڭ ئايالىرى، قىزچاقلىرى پەرىزاتنى كۆرۈش ئۈچۈن توپ - توپ بولۇشۇپ، ئەڭ ئېسىل دۇنيالىرىنى سوۋغا قىلىپ، مۇبارەكلەپ كېلىشكە باشلاپتۇ. لېكىن قىز پەقەت يىگىتنىڭ ئايال جەمەتلىرىگىلا كۆرۈنۈش قىلىپ، باشقىلارغا مايمۇن سۈرىتىدە كۆرۈنىدىكەن. نەتىجىدە، كەلگەنلەرنىڭ بەزىلىرى مايمۇننىڭ ئەسلى پەرىزات ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەي، بەزىلىرى شەك كەلتۈرۈپتۇ. يىگىتنىڭ ئانىسى بۇنى ئاڭلاپ بەك خاپا بوپتۇ، بىر ئامال قىلىپ مەشھۇر پەرىزات كېلىنىنى دوست - دۇشمەنگە كۆرسىتىپ ئۆزىنى بىر تونۇتۇپ قويغۇسى كەپتىكەن، قىز بۇنىڭغا كۆنمەپتۇ، يىگىتمۇ ئانىسىدىن شەرتنى بۇزماسلىقنى شۇنچە يالۋۇرۇپ سوراپتۇ. ئانا ئاغزىدا «ماقۇل» دەپ قويغان بولسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدە: «قېنى ئەپلىك بىر پەيت كەلسۇنچۇ، نېمە قىلىشىمنى ئۆزۈم بىلىمەن» دەپ ئويلاپ يۈرۈپتۇ.

بىر كۈنى پەرىزات ئۆزىنىڭ مايمۇن نىقابىنى سىرتتىكى ئۆيگە سېلىپ قويۇپ ئىچكىرىكى ئۆيدە يۇيۇنۇۋاتقانىكەن، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن ئانا قىزنىڭ نىقابىنى ئوچاقتا گۈركىرەپ كۆيۈۋاتقان ئوتقا تاشلىۋېتىپتۇ. بۇ چاغدا ھېلىقى نىقابتىن چىققان ئىس - تۈتەك ئالەمنى قاپقاراڭغۇچىلىققا توشقۇزۇپتۇ.

پەرىزات قىز ئىچكىرىكى ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ قارىغۇدەك بولسا نىقابى ئاللىقاچان بىر سىقىم كۈلگە ئايلىنىپ بولغانىكەن.

— ئاھ، — دەپتۇ پەرىزات، — يامان قىلدىلا ئانىكا، مېنىڭ مايمۇن سۈرەتلىك نىقابىمنىڭ ئىس - تۈتەكلىرى ئاتا - ئانامنىڭ دىمىقىغا يېتىپ بارغان ھامان، ئۇلار مېنى ئىزلەپ كېلىدۇ. كۆردىلىمۇ، ئەنە ئۇلارنىڭ غارقىراپ ئۇچۇۋاتقان ئاۋازى قۇلىقىمغا ئاڭلىنىۋاتىدۇ. ئۇلار بۇ يەرگە كەلسە ئۇقۇشماسچىلىق تۈپەيلىدىن ھەرقايسىلىرىغا خېيىم - خەتەر يەتكۈزۈپ سېلىشى مۇمكىن، شۇڭا مەن ئاتا - ئانىلىرىمنىڭ ئالدىغا تېزرەك باراي. بالىلىرىغا ئېيتىپ قويارلا، ئۇنىڭ ماڭا بولغان مۇھەببىتى راست بولسا ئارقامدىن ئىزلەپ بارغاي، خەير...

پەرىزات قىز شۇنداق دەپتۇ - دە، بىر يۇمىلىنىپ كۆك كەپتەرنىڭ سۈرىتىگە كىرىپتۇ، ئاندىن ئۆينىڭ تۈڭلۈكىدىن «كۇر» قىلىپلا ئۇچۇپ چىقىپ كۆزدىن غايىب بولۇپتۇ.

يىگىت دەم ئۆتمەيلا پەيدا بولۇپ ئۆيگە كىرىپ قارىسا پەرىزات كۆرۈنمەپتۇ. ئۇ ئانىسىنىڭ قېشىغا كىرىپ «پەرى-

زات قېنى؟» دەپ سوراپتىكەن، ئانىسى كاللا - باشلىرىغا ئۇرۇپ يىغلىغان پېتى ئەھۋالنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

يىگىت ئايرىلىش ئازابىدىن بىر ئاھ ئۇرغانىكەن، ئۇنىڭ ئاھى يەتتە قات ئاسمانىنى، يەتتە قات زېمىننى تىترىتىپتۇ. يىگىت شۇنىڭدىن باشلاپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قاپتۇ.

ئاستا - ئاستا ئالەم سۇزۇلۇپتۇ. چىن ماچىن ئوردىسى ماتەمدار بوپتۇ. يىگىتنىڭ ئانىسى چاچلىرىنى يۇلۇپ، باشلىرىغا توپا چېچىپ، ناله - پەريياد كۆتۈرۈپتۇ. ئېتەكلىرى ياشقا تولۇپ، كۆزلىرى بەسىر بولۇشقا باشلاپتۇ. لېكىن گۈلخۇشتومۇرنىڭ ھالى ھەرگىزمۇ ياخشىلانماپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كۈز كېچىسىنىڭ بىر ئايدىڭ ئاخشىمىدا، يىگىت توساتتىن قىزنىڭ يىغا ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بوپتۇ - دە، ئىختىيارسىز ئاۋاز كەلگەن تەرەپكە مېڭىپتۇ، شۇنداق قىلىپ ئوردىدىن چىقىپ، قەلئەدىنمۇ چىقىپ دەريا بويلاپ كېتىۋېرىپتۇ. دەريا ئارقىسىدا قاپتۇ. گۈلخۇشتومۇر ئۇسسۇزلۇقتا ھالسىزلىنىشقا باشلاپتۇ. قارىغۇدەك بولسا بىر دۆڭنىڭ ئارقىسىدىن ئىس كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئۇ شۇنىڭغا قاراپ مېڭىپتۇ. ئىشىكىمۇ يوق ۋەيرانە، سۇرلۇك بىر ئۆينىڭ ئىچىدىن پېشانىسىدە پەقەتلا بىر كۆزى بولغان ئالامەت قورقۇنچلۇق بىر بەتبەشىرە چىقىپ، گۈلخۇشتومۇرغا:

— ياخشى يىگىت! ئۆز ئايىغىڭ بىلەن كەپسەن، مەرھەمەت قىلىپ ئىچكىرى كىرگىن، — دەپتۇ. يىگىت ھېلىقى بىر كۆزلۈكنىڭ ئارقىسىدىن ئۆيگە كىرىپ قارىسا، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا گۈلخان يېقىلغان بولۇپ، بىر تەرىپىدە ئادەمنىڭ باش سۆڭەكلىرى دۆۋىلىنىپ تۇرغۇدەك.

— نېمىگە چەكچىيىپ كەتتىڭ قۇرۇق مۇردا، — دەپتۇ ھېلىقى بىر كۆزلۈك، — سېنى بېقىپ سەمرىتىشكە توغرا كېلىدۇ، مە، سۇ ئىچكىن!

بىر كۆزلۈك بىر كومزەك سۇنى ئۇنىڭ ئالدىغا قويۇپتۇ. ئۆزى بىر كىيىكنى سويۇشقا باشلاپتۇ. سويۇپ بولۇپ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئىككى تىللىق زىخقا سانجىپ چوغنىڭ ئۈستىگە قويۇپتۇ. گۆشنى پىشۇرغاندىن كېيىن، يىگىتكە بىر پارچە بېرىپ، قالغىنىنى ئۆزى يەپ بوپتۇ، سۆڭەكلىرىنى ئېلىپ قازناققا كىرىپ كېتىپتۇ. قازناقتىن كىشىلەرنىڭ ناله - زارى ئاڭلىنىپتۇ. بىر كۆزلۈك قازناقتىن يېنىپ چىققاندىن كېيىن:

— سېنىڭ ئون جېنىڭنىڭ بىرى قالغاندا بۇ يەرگە كەپسەن، قازناققا ئەكىرىپ قويسام ئۆلۈپ قېلىشىڭ تۇرغان گەپ، بۇگۈنچە مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇر! — دەپتۇ گۈلخۇشتومۇرغا.

بىر كۆزلۈك يانپاشلاپ يېتىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ، گۈلخۇشتومۇر بۇ يەكچەشمىدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى ئويلاپتۇ، كۆزى ئىختىيارسىز توم، ئىككى تىللىق زىخقا چۈشۈپ قاپتۇ - دە، زىخنى ئاستاغىنا ئوتنىڭ ئارىسىغا تىقىپ قويۇپتۇ. زىخ قىزىل بولغاندا زىخنىڭ بىر تېلىنى يەكچەشمىنىڭ كۆزىگە، يەنە بىر تېلىنى يۇرىكىگە چەنلەپ تۇرۇپ، بار كۈچى بىلەن بىر باسقانىكەن، زىخنىڭ تىللىرى ئاپئاق ئىس چىقىرىپ بىر كۆزلۈكنىڭ تېنىگە كىرىپ كېتىپتۇ. شۇنداقتىمۇ يەكچەشمە ئورنىدىن مۇدىرەپ تۇرۇپ كېتىپ، زىخنى ئۆزىدىن سۇغۇرۇپ

تاشلاپتۇ ـ ده، ئالدىغا قوللىرىنى سوزۇپ، بىرنەچچە قەدەم مېڭىپ، گۈلخانىغا چۈشۈپ، يۇمىلىنىپ، جان تالىشىپتۇ. گۈل خۇشتومۇر قازاقنىڭ ئىشىكىنى بۇزۇپ، ئىچىدىكىلەرگە:

— چاققان چىقىڭلار! بىر كۆزلۈك ئۆلۈش ئالدىدا، دەپتۇ. قازاقنىڭ ئىچىدىن ئونچە ئادەم ئېتىلىپ چىقىپ بىر كۆزلۈكنى گۈلخان ئىچىدىن سىرتقا چىقىرىۋىتىپ كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرۈپتۇ.

— خۇدا مۇرادىڭنى بەرسۇن ياخشى يىگىت، — دەپتۇ ئۇلار، — ئەگەر سەن كەلمىگەن بولساڭ بۇ كاساپەت بىزنى يەپ كېتەتتى.

بىر كۆزلۈكنىڭ سېمىز قويلىرىنى ئۆلتۈرۈپ يەپ، سۇ ئىچىپ كىشىلەرگە تېخىمۇ جان كىرىپتۇ. قۇتۇلغان كىشىلەر:

— ياخشى يىگىت، خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن بىزگە سېنى ھەزرىتى شاھى مەردان ئەۋەتتى. ئەمدى بىز سېنىڭ قۇلۇڭ بولىمىز. سەن نەگە بارساڭ شۇ يەرگە بارىمىز، نېمىنى بۇيرۇساڭ شۇنى بەجا كەلتۈرگەيمىز! — دەپتۇ.

گۈلخۇشتومۇر ئۇلارغا تەشەككۇر ئېيتىپ خوشلىشىپ يولغا چىقىپتۇ. نۇرغۇن يول يۈرۈپ بىر چاتقاللىققا كىرىپ كېتىپتۇ. چاتقاللىقنىڭ ئىچىدە كېتىۋاتسا بىر كىيىكنىڭ ياتقىنىنى كۆرۈپتۇ. يېقىنلاپ كەلسىمۇ ئۇ كىيىك زادى مىدىرلىماپتۇ. گۈلخۇشتومۇر يېقىن بېرىپ قارىسا، ئۇ باسماققا چۈشۈپ قالغان كىيىك ئىكەن. يىگىت كىيىكنى باسماقتىن ئاجرىتىپ، پۇتىنىڭ زەخىملىرىنى ئۆزىنىڭ كۆڭلەكنىڭ يېڭى بىلەن تېڭىپ قويۇپتۇ. شۇ چاغدا كىيىك توساتتىن زۇۋانغا كىرىپ ئادەمدەك سۆزلەشكە باشلاپتۇ:

— ئەي مېھرىبان كىشى، سەن ئۆزۈڭنىڭ تاج نەپسىڭدىن كېچىپ مېنى قويۇۋەتكەننىڭ ئۈستىگە يەنە باسماقتىن ئاجرىتىپ زەخىملىرىمنى تېڭىپ قويدۇڭ. مەن خۇددى ھەزرىتى سۇلايمانىنى كۆرگەندەك بولدۇم. ئېيتقىن، سەن زادى قانداق ئادەم، بۇ ئادەم ئايىغى يەتمەيدىغان جاڭگالدا نېمە قىلىپ يۈرىسەن؟...

يىگىت كىيىكنىڭ زۇۋانغا كەلگەنلىكىدىن ھەيران بوپتۇ، ئاندىن:

— مەن ئادەتتىكى ئادەم نەسلىدىن، يار ھىجرى بىلەن يۈرىكىم زەخىملەنگەن كىشى. ئاشۇ يارىمنىڭ ۋىسالىنى ئىزلەپ يۈرۈپتىمەن، — دەپ ھەممە كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

كىيىك يىگىتنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— سەن ئىزلىگەن پەرىزات مۇشۇ چاتقاللىقنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى تاغدا، لېكىن پەرىزات ھازىر يەتتە قات تىلسىمات بىلەن نەزەربەند قىلىنغلىق. سەن ئاشۇ تاغقا بارالىساڭمۇ تاسىماتقا كۈچۈڭ يەتمەيدۇ، يارىڭنىمۇ كۆرەلمەيسەن، — دەپتۇ.

كىيىكنىڭ مۇنچۇالا سىرلاردىن خەۋەردار ئىكەنلىكىدىن تېخىمۇ ھەيران بولغان يىگىت، ئۇنىڭغا:

— ئەي كىيىك، يارىمدىن خەۋەر بەرگىنىڭ ئۈچۈن يۈزمىڭ رەھمەت، شۇنى بىلىپ قويغىنىكى، بىزدە «جاندىن كەچمىگۈنچە، جانانغا يەتكىلى بولمايدۇ» دېگەن بىر سۆز بار. مەن ئۇ تىلسىملىق تاغقا بارىمەن، تىلسىمنى ئاچالىسام تېخى ياخشى، ناۋادا ئاچالماي، شۇ يولدا قازا قىلسامۇ ئۆكۈنۈشۈم يوق، چۈنكى مەن

يار ئۇچۇن بار - يوقۇمنى ئاتاپ قويغان-
مەن، ھېچ بولمسا يارىم بار تاغنىڭ توپا-
تاشلىرىنى باغاشلاپ كۆز يۇمالىسامۇ ئۆ-
زۇمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن!؟ — دەپ
جاۋاب بېرىپتۇ.

— بارىكاللا يىگىت، — دەپتۇ كىيىك، —
ئەقىدە دېمەك — جان دېمەكتۇر، بۇنـ
داق ئەقىدە ئاز بىر قىسىم ئىنسانلارغىلا
نېسىپ بولىدۇ. خۇدا مۇرادىڭنى بەرگەي.
مەن — ئاشۇ سەن ۋىسالىغا يەتمەكچى بول-
غان پەرىزاتنىڭ كېنىزىكى بولىمەن، شۇ
قېتىم پەرىزاتنىڭ مايمۇن لباسى كۆيدۈ-
رۈلگەن چاغدا، ئۇنىڭ ئاتا - ئانىلىرى دەر-
غەزەپتە قىزىنى ئىزلەپ بارغانتى. ئاتا - با-
لا يول ئۇستىدە ئۇچراشتى. ماكانىمىز بول-
غان تاغقا قايتىپ كېلىپلا ئۇنى يەتتە قات
تىلىسمغا نەزەربەند قىلدى. ئىگەم بەند-
كە چۈشۈشتىن سەل بۇرۇن مېنى سېنىڭ
ئالدىڭغا يولغا سالغان، مانا، ئۇنىڭ ساڭا
ئەۋەتكەن سوۋغىسى...

كىيىك بىر يۇمىلاپلا گۈزەل قىز
سىياقىغا كېلىپتۇ ۋە يېنىدىن بىر دانە
ھاسا ئېلىپ يىگىتكە تەڭلەپتۇ.

— بۇ ھاسا، — دەپتۇ قىز سۆزىنى
داۋاملاشتۇرۇپ، — سۇلايمان پەيغەمبەر
شاھلىق قىلىۋاتقاندا ئىشلەتكەن ھاسا. بۇ
ھاسىنىڭ خاسىيىتى بىلەن ھەرقانچە قاتـ
تىق تىلىسملانغان تاغ بولسىمۇ ئېچىۋەتـ
كىلى بولىدۇ. پەرىزات: «سەن ماچىن شە-
ھىرىدىكى مەھبۇبەمنى تاپ ۋە ئۇنىڭ ما-
ڭا بولغان ئەقىدە - ئىخلاسىنى ئوبدان
سىناپ كۆرگەندىن كېيىن، مېنىڭ بېشىمـ
غا چۈشكەن سەۋدالارنى بايان قىلغىن. ئۇ
مۇشۇ ھاسا بىلەن تاغقا ئۇچ قېتىم قاتتىق
ئۇرسۇن، شۇ چاغدا تاغ چۆكۈشكە باشلايـ
دۇ. تەختى - بەختىدىن ئەندىشە قىلغان
ئاتام ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىپ كەچۈرۈم
سورايدۇ، قالغىنىنى ئۆزى بىلىپ بىر تـە-
رەپ قىلسۇن...» دېگەن.

كېنىزەك سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ
ھاسىسىنى يىگىتكە بېرىپ كۆزدىن غايىب
بوپتۇ. يىگىت ئىنتايىن خۇرسەن بولۇپ،
ھاسىنى چىڭ تۇتقىنىچە يولغا ئاتلىنىپتۇ.
نەچچە كېچە - كۈندۈز يول يۈرۈپتۇ. قانچە
مەنزىللەرنى ئارقىسىدا قالدۇرۇپتۇ. يول
ئۇستىدە ئېيىق، يولۋاس، شىر، بۆرە...
دېگەندەك خىلمۇ خىل ياۋايى ھايۋانلار
ئۇچرىغان بولسىمۇ، ھېلىقى ھاسىنىڭ خا-
سىيىتى تۈپەيلىدىن خىرىس قىلماق ئۈياق-
تا تۇرسۇن، ئەكسىچە ماڭغانلىرى توختاپ،
توختىغانلىرى بېشىنى پەسكە ئېلىپ ياكى
يەرگە سوزۇلۇپ يېتىپ خۇددى سۇلايمان
پەيغەمبەرگە قىلغان ئىززەت - ھۆرمىتىنىڭ
ھەممىسىنى يىگىتكە بەجا كەلتۈرۈشۈپتۇ.

ئۇزاق يول ماڭغاندىن كېيىن گۈلخۇش-
تومۇر ھېلىقى دۈۋىلەر ماكانى، تىلسىملىق
تاغقايېتىپ كەپتۇ. ئۇ بۇ ھەيۋەت ۋە سۈرلۈك
تاغ ئالدىدا ھەرگىزمۇ تېگىرقاپ تۇرۇپ
قالماپتۇ. ئالدى بىلەن بۇ تاغنىڭ ھەربىر
تاش، ھەربىر چىمىدىم توپىسىنى يۈز - كۆز-
لىرىگە سۈرتۈپتۇ، ئاندىن ھەر بىر گۈل،
ھەر بىر تال گىياھنى پۇراپ - ھىدلاپتۇ.
خۇددى يارى پەرىزاتنى كۆرگەندەك، ئۇنى
بۇسە قىلىپ كۈچ - مادار تاپقاندەك بوپتۇ.

ئاندىن كىيىك سۈرەتلىك كېنىزەك
بەرگەن ھاسىنى قولىغا ئېلىپ، سۇلاي-
مان پەيغەمبەرنىڭ مۇبارەك ناملىرىنى زى-
كىر قىلىپ تۇرۇپ، ھاسا بىلەن تاغقا بىر
ئۇرغانىكەن، تاغ گۈلدۈرلىگەن ئاۋاز چى-
قىرىپ، يەرۋ - جاھاننى زىلزىلىگە سېلىپ،

تەرەپ - تەرەپتىن چاك كېتىپ، ئاستا - ئاستا يەرگە چۆكۈشكە باشلاپتۇ. شۇ چاغدا توساتتىن ئارقا تەرەپتىن:

— ھەي ھۇرمەتلىك يىگىت! — دېگەن غەلىتە، يىغلامسىرىغان ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بوپتۇ. يىگىت كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىسا، ئالامەت يوغان بەدھەيۋەت دىۋىلەردىن بىرى ئالدىدا، قالغان 76 سى ئۇنىڭ كەينىدە يىگىتكە سەجدە قىلىپ يەر سۆيۈپ ياتقۇدەك.

— ھەي سۇلايمان پەيغەمبىرىمىزنىڭ نايىبى! ئالدىڭدا گۇناھكارمىز، كەچۈرگەيسەن! — دەپتۇ، ھەممىنىڭ ئالدىدا سەجدە قىلىپ تۇرغىنى.

— نېمە ھاجىتىڭ بار دېيىشكە تىلىمىز بارمايدۇ، قېنى ئېيىت! بىز ھەرقانداق خىزمىتىڭگە تەييارمىز! ئۆتۈنىمىزكى، ماكانىمىزنى ۋەيران قىلمىساڭ!...

يىگىت قاتتىق ئاۋازدا:

— تىلىسماتنى بىكار قىلىپ پەرىزات بىلەن مېنى دىدار كۆرۈشتۈرگەيسەن، بولمىسا بۇ تاغنى يەر قەھرىگە چۆكتۈرۈۋېتىمەن! — دەپتۇ.

— ھەي يىگىت — دەپتۇ ھېلىقى دىۋە — مەرھەمەت، مۇرادىڭغا يەتكىن. دىۋىلەردىن 76 سى ئىككى قاتار بولۇپ، سەجدە قىلىپ تۇرۇپتۇ. ئالدىنقى قاتاردا تۇرغان دىۋە يىگىتكە يانداشىپ مېڭىپتۇ.

يوللار ئېچىلىپ بىردەمدىلا ھېلىقى سېھىرلىك باغقا كىرىپ قاپتۇ.

پەرىزات قىز كېنىزەكلىرى بىلەن باغ يولىدا گۈلخۇشتومۇرنى كۆتۈپ تۇرغانكەن، ھەر ئىككىسى دىدار كۆرۈشۈپ، خۇشاللىق خۇن جىگەرلىرىدىن جۇش ئۇرۇپ چەكسىز ھۇزۇرلىنىپتۇ. ئارقىدىن كاتتا زىياپەت باشلىنىپتۇ. دىۋىلەر پايىپىتەك بولۇشۇپ، ھۇرمەت ۋە تەكەللۇپلارنى زىيادە قىلىشىپ، يىگىتنىڭ نەزەرىدىن ئۆتۈشكە جان - دىلى بىلەن ئۇرۇنۇپتۇ. زىياپەت ئاخىرلاشقاندا يىگىت ئۆزىنىڭ پەرىزات بىلەن ئۆي - ئوچاقلىق بولۇشنى خالايدىغانلىقىنى، بۇ ئىشقا رۇخسەت تىلەيدىغانلىقىنى ئىزھار قىپتۇ. دىۋىلەر ئۆزئارا مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، يىگىتكە رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ - دە، ئۆزلىرىنىڭ رەسمىيىتى بويىچە نەچچە كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ پەرىزات بىلەن يىگىتنىڭ باشلىرىنى چېتىپ قويۇپتۇ. زىياپەتلەر، شېرىن سۆھبەتلەر، ئەقىل ھەيران قالغۇدەك كۆڭۈل ئېچىشلارنىڭ تەنتەنە ھۇزۇرىدىن نەچچە كۈنلەرنىڭ كېچىگە، نەچچە كېچىلەرنىڭ كۈندۈزگە ئالماشقىنىنى گۈلخۇشتومۇر سەزمەي قاپتۇ.

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتتى دېگەندە، گۈلخۇشتومۇر قايتماقچى بوپتۇ. خوشلىشىش ئالدىدا قېيىن ئاتا، قېيىن ئانىسى ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ خاسىيەتلىك ئەڭگۈشتەر ئۈزۈكىنى تەقدىم قىپتۇ. ئۇ ئۈزۈك كىمدە بولسا دىلى تارتقىنى ئالدىدا ھازىر بولىدىكەن، مۇھتاجلىقتىن خالاس بولىدىكەن. گۈلخۇشتومۇرمۇ پەرىزاتنىڭ ئىلتىماسى بويىچە، كىيىك قىز بەرگەن سۇلايمانىنىڭ ھاسىسىنى دىۋىلەرگە قايتۇرۇپ بېرىپتۇ.

دىۋىلەر كاتتا سوۋغا - سالاملارنى تۇتۇپ، ئېسىل تەختىراۋانغا ئولتۇرغۇزۇپ بۇ ئىككىسىنى يولغا ساپتۇ. قىز، يىگىتى گۈلخۇشتومۇرغا:

(ئاخىرى 109 - بەتتە)

«مەتلەئول - ئۇۋۇلۇم ۋە مەجمەئۇل - فۇنۇن»دىن

«غۇر» ۋىلايىتىدىكى ئاھالىلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئەخمەق ئىكەن. بىر كۈنى قىزىقچى بىر ئادەم «غۇر» ۋىلايىتىنىڭ شىمالىدىكى بىر يېزىغا يېتىپ كەپتۇ. بۇ يېزىدا ھەيۋەتلىك ئېگىز بىر تاغ بار ئىكەن. تاغنىڭ توسۇۋېلىشى بىلەن قۇياشنىڭ ھارارىتى تارقىلالمىغاچقا، بۇ يېزىنىڭ ھاۋاسى ھېسابسىز قىزىپ كېتىدىكەن، ئاھالىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى تۇرلۇك كېسەللەرگە گىرىپتار بولۇپ تۇرىدىكەن. قىزىقچى ئادەم يېزا ئاھالىلىرىگە:

— ئەگەر سىلەر بىر يىل مېنىڭ خىزمىتىمنى قىلساڭلار، مېنى ئېسىل تاماقلار بىلەن باقساڭلار مەن مۇشۇ تاغنى ئۆشنەمگە يۇدۇپ، يىراققا ئاپىرىپ تاشلىۋەتكەن بولاتتىم، — دەپتۇ.

غۇرلىقلار بۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ، ئۇنىڭ خىزمىتىگە تەييار تۇرۇپتۇ. بىر يىلغىچە ئالىي تاماقلار، تاتلىق مېۋىلەر بىلەن بېقىپتۇ. بىر يىل توشقاندا ئۇلار ھېلىقى كىشىگە:

— قېنى، تۇرسىلا! ۋەدىلىرىگە ۋاپا قىلسىلا!— دەپتۇ. قىزىقچى:

— قېنى ئەمىسە، ھەممىڭلار مەن بىلەن بىرگە مېڭىڭلار! — دەپتۇ.

يېزىنىڭ بارلىق ئەر - ئايال، قېرى-ياش ھەممىسى توپلىشىپ ھېلىقى قىزىقچى بىلەن بىللە تاغنىڭ باغرىغا يېتىپ كەپتۇ. ھېلىقى قىزىقچى تاغنىڭ تۈۋىگە كېلىپ دوڭغىيىپ تۇرۇپ:

— قېنى ئەمىسە، ھەممىڭلار بىرلىكتە تاغنى كۆتۈرۈپ مېنىڭ ئۆشنەمگە ئېلىپ قويۇڭلار — دەپتۇ. كىشىلەر ھەيران بولۇپ:

— ھوي، سەن ساراڭمۇ - نېمە؟ بۇ تاغنى بىز قانداق قىلىپ ئۆشنەڭگە ئېلىپ قويالايمىز؟— دېيىشىپتۇ. قىزىقچى:

— سىلەر ئۆزۈڭلار ساراڭ ئىكەنسىلەر. سىلەر شۇنچە ئادەم بىرلىشىپ بۇ تاغنى تەۋرىتەلمىسەڭلار، مەندەك بىر ئادەم ئۇنى قانداقمۇ كۆتۈرەلىسۇن! —دەپتۇ.

بۇ ئەخمەق بىچارىلەر ئۆز ئەقىل، پەم - پاراسىتىنىڭ كەملىكىگە قايىل بوپتۇ. قىزىقچىمۇ ئۆز يولىغا راۋان بوپتۇ.

× ×

خۇش خۇي ۋە سۆزمەن بىر كىشىنىڭ ئىنتايىن سەت بىر ئايالى بار ئىكەن. كۈنلەر ئۆتكەنسېرى ئېرى بۇ ئايالدىن زېرىكىشكە باشلاپتۇ. بىر كۈنى خوتۇنى

ئېرىگە:

— ھوي، دادىسى، سىلىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرىڭلار بەك كۆپ، شۇڭا ئۇلارنىڭ قايسىسىدىن يۈزۈمنى يۆگەپ مەستۇر بولۇشنىڭ لازىملىقىنى ۋە قايسىدىن يۈزۈمنى يۆگىمىسە بولىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرسەڭلار ئىكەن، — دەپتۇ. خوتۇنىدىن جاق تويغان ئەر:

— ھوي، مۇسۇلمان! سىلى مەندىنلا يۈزۈڭلارنى يۆگەڭلار. مېنىڭ قېشىمغا ھەرگىزمۇ ئوچۇق يۈز بىلەن كىرىپ قالماڭلار! ئەمما مەندىن باشقا كىشىلەردىن يۈزۈڭلارنى يۆگىمىسەڭلارمۇ بولۇۋېرىدۇ، — دەپتۇ.

× ×

بېخىللىقتا داڭقى چىققان بىر دەرۋىش شۇمامە ئىسىملىك كىشىنىڭ قېشىغا كېلىپ سەدىقە تىلەپتۇ. شۇمامە دەرۋىشكە قاراپ:

— ئەي، دەرۋىش! ئالدى بىلەن سەن مېنىڭ ھاجىتىمدىن چىق، ئاندىن كېيىن مەن سېنىڭ ھاجىتىڭدىن چىقىمەن، — دەپتۇ. دەرۋىش:

— بولىدۇ، قېنى ئېيتىپ بېقىڭا! نېمە ھاجەت ئۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. شۇمامە:

— مېنىڭ سەندىن سورايدىغان ھاجىتىم سەن ئىككىنچى قېتىم مەندىن سەدىقە تىلىمىسەڭ، — دەپتۇ.

× ×

ئوغرى بىر ئادەمنىڭ چاپىنىنى ئوغرىلاپ، سېتىش ئۈچۈن ئۇنى بازاردىكى بىر سېتىقچىغا ئېلىپ بېرىپتۇ. توساتتىن ئۇ يەرگە باشقا بىر ئوغرى پەيدا بولۇپ، سېتىقچىنىڭ دۇكىنىدىن ھېلىقى چاپاننى ئوغرىلىۋاپتۇ. چاپاندىن قۇرۇق قالغان ئوغرى قۇرۇق قولى بىلەن ئاغىنىلىرىنىڭ قېشىغا يېتىپ كەپتۇ. ئۇلار ئوغرىدىن:

— چاپاننى قانچىگە ساتتىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئوغرى جاۋابەن:

— ئالغىنىغا ساتتىم، ئىز پۇلى بولدى، — دەپتۇ.

× ×

بىر مۇئەللىم جان ئۈزۈش ئالدىدا ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ:

— قايسى جايدىن بولىمىسۇن بىرەر كونا كېپەنلىك تاپقىلى بولارمۇ؟ — دەپتۇ. ئۇلار:

— كونا كېپەنلىكنى قانداق قىلىسىز؟ دەپ سوراپتۇ. مۇئەللىم:

— ئۆلگىنىمدىن كېيىن مېنى ئاشۇ كونا كېپەنلىككە يۆگەپ يەرلىككە قويۇڭلار، مۇنكىر-نەكىر دېگەن پەرىشتىلەر سوراق قىلىش ئۈچۈن كىرگەندە، ئۇلار مېنى بورۇنقى زاماندا ئۆلۈپ سوراق قىلىنىپ بولغان كونا مېيىت ئوخشايدۇ دەپ سوراق قىلماي چىقىپ كېتەرمىكىن دىۋىدىم، — دەپتۇ.

× ×

بۇرۇنقى زاماندا شۇنداق سەت بىر ئادەم ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ چىرايىدىن دىۋىمۇ قاچىدىكەن. بىر كۈنى بىر ئايال ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ:

— ئەي ئادەم، مېنىڭ سىزگە بىر ھاجىتىم بار ئىدى، — دەپتۇ. سەت

ئادەم:

— قانداق هاجەت؟ قېنى ئېيتىڭا،— دەپتۇ. ئۇ ئايال:

— مېنىڭ هاجىتىم، سىز مەن بىلەن بازارغا بېرىشىپ بەرگەن بولسىڭىز، ئۆزۈمنى بەختلىك هېس قىلغان بولاتتىم،— دەپتۇ. ئۇ كىشى ماقۇل كۆرۈپ، ئايال بىلەن بىللە بازارغا بېرىپتۇ. ئايال هېلىقى ئادەمنى بىر رەسسامنىڭ دۇكىنىغا باشلاپ بېرىپتۇ ۋە ئۇنى دۇكان ئالدىدا تۇرغۇزۇپ قويۇپ ئۆز يولىغا كېتىۋېرىپتۇ. رەسسام بۇ كىشىنىڭ سەت چىرايىنى كۆرۈپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. هېلىقى كىشى هەيران بولۇپ، رەسسامدىن كۆلۈشىنىڭ سەۋەبىنى سوراپتۇ. رەسسام:

— بۇ ئايال بىرقانچە كۈن ئاۋۋال مەندىن شەيتانىنىڭ رەسىمىنى سىزىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندى. مەن «كۆرمىگەن نەرسىنىڭ رەسىمىنى قانداق سىزىمەن؟» دەپ ئۇنۇمىغانىدىم. ئۇ «مەن سىزنىڭ قېشىڭىزغا پات ـ ئاردا شەيتانغا ئوخشايدىغان بىر كىشىنى باشلاپ كېلىمەن. سىز ئۇ كىشىنى ئوبدان كۆرۈۋېلىپ ئاندىن كېيىن رەسىمنى سىزىپ بېرىڭ» دېگەندى. مانا بۇگۈن سىزنى باشلاپ كەپتۇ. شۇڭا كۈلۈۋاتىمەن،— دەپتۇ.

× ×

بىر كىشى بىر كىچىك بالىدىن:

— سىز خۇدانىڭ كالامى بولغان قۇرئاندىن قايسى ئايەتنى ئەڭ ياخشى كۆرىسىز،— دەپ سوريغانىكەن، بالا:

— «مالەكۇم لاتەئكۇلۇن؟»① دېگەن ئايەتنى ئەڭ ياخشى كۆرىمەن،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئۇ كىشى:

— خۇدانىڭ قۇرئاندىكى بۇيرۇقلىرى ئىچىدىن سىزگە ئەڭ يېقىملىق تۇيۇلىدىغىنى قايسى؟— دەپتۇ.

بالا:

—«كۇلۇ ۋە شىرەبۇ»② دېگەن بۇيرۇق ماڭا ئەڭ ياخشى تۇيۇلىدۇ،— دەپتۇ.

ئۇ كىشى:

— قۇرئاندىكى دۇئالاردىن قايسىسىنى ۋەزىپە قىلىپ ئوقۇشنى خالايسىز؟— دەپتۇ.

بالا:

— «رەببەنا ئەنزىل ئەلەينا مائىدەتەن مىنەسسەمائى»③ دېگەن دۇئانى كۈندىلىك ۋەزىپە قىلىپ ئوقۇشنى خالايمەن،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

× ×

بىر كۈنى بىر خەلىپىنىڭ ۋەزىرى بەهلۇل داناغا چاقچاق قىلىپ:

— بۇگۈن خەلىپەم سىزنى بارلىق توڭگۇز ۋە ئېشەكلەرنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلىدى،— دەپتۇ. بەهلۇل دانا هېلىقى ۋەزىرگە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

① «نېمىشقا يېمەي تۇرىسىلەر؟» دېگەن مەنىدە.

② «يەڭلار ۋە ئىچىڭلار» دېگەن مەنىدە.

③ «ئەي خۇدا، بىزگە ئاسماندىن يېگۈلۈكى بار داستىخان چۈشۈرۈپ بەرسەڭ» دېگەن مەنىدە.

— ئەگەر بۇ ئىش راستىن سىز دېگەندەك بولىدىغان بولسا، بۇگۈندىن ئېتىبارەن سىز مېنىڭ بۇيرۇقۇمغا بويسۇنۇپ ماڭا ئىتائەت قىلغۇچىلاردىن بولۇشىڭىز كېرەك،— دەپتۇ.

× ×

بىر ئەخمەق سەھرادا نامازغا ئەزان ئېيتىپ ئەزاندىن فارىغ بولۇپلا يىراق بىر جايغا بېرىپ تۇرۇپتۇ. بۇنى كۆرگەن ھەمراھلىرى:

— بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟— دەپ سوراپتۇ. ئەخمەق:

كىشىلەر مېنىڭ ئاۋازىمنى يىراقتىن ئاڭلاپ «ھەجەپ خۇش ئاۋاز كىشى ئىكەن» دېيىشىدۇ. شۇڭلاشقا يىراقتا تۇرۇپ ئۆزۈمنىڭ ئاۋازىنى بىر ئاڭلاپ باقاي، كىشىلەر راست ئېيتامدۇ ياكى يالغانمۇ؟ دېگەنىدىم،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

× ×

بىر كىچىك بالا مەكتەپتە مۇئەللىمنىڭ قېشىدا قۇرئان ئوقۇۋېتىپ «ئەلەيكەلەئنەت① دېگەن ئايەتنى تەكرارلاۋېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان مۇئەللىم ئاچچىقلىغان ھالدا: «ئەلەيكە ۋە ئەلا ۋالىدەيكەلەئنەت»② دەپتۇ. بالا بۇ جۈملىنىمۇ يادلىۋېلىپ يەنە تەكۇ تەكرارلاشقا باشلاپتۇ.

× ×

بىر خوجايىن خىزمەتكارىنى بازاردىن ئۇزۇم ئېلىپ كېلىشكە بۇيرۇپتۇ. خىزمەتكار بازاردىن كېچىكىپ قايتىپ كەپتۇ، لېكىن ئۇزۇم ئېلىپ كەپتۇ. بۇ ئىشتىن ئاچچىقلانغان خوجايىن خىزمەتكارىغا:

— مۇنىڭدىن كېيىن مەن سېنى ئىشقا بۇيرۇسام بىر قېتىمدىلا شۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك بولغان باشقا ئىشلارنىمۇ ئورۇنداپ، تېز قايتىپ كېلىشىڭ كېرەك،— دەپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي خوجايىن كېسەل بولۇپ قاپتۇ ۋە خىزمەتكارىغا:

سەن دەرھال بېرىپ دوختۇر تېپىپ كەل،— دەپتۇ. خىزمەتكار چىقىپ كېتىپ ناھايىتى تېزلىكتە بىرقانچە ئادەملەرنى باشلاپ كەپتۇ. خوجايىن خىزمەتكاردىن:

— بۇ نېمە ئادەملەر؟ ئۇلار نېمىشقا كەلدى؟— دەپ سوراپتۇ. خىزمەتكار:

— ئەي خوجايىن، ئۆتكەندە «مەن سېنى ئىشقا بۇيرۇسام شۇ ئىشقا مۇناسىۋەتلىك بولغان بىرقانچە ئىشنى بىللە ئورۇنداپ، تېزلىكتە قايتىپ كەل» دېگەن ئىدىلە. ئۆزلىرىنىڭ شۇ تاپشۇرۇقلىرى بويىچە دوختۇرنى ئۆزلىرىنى داۋالاش ئۈچۈن، سازچىنى جانابلىرى ساقايغاندا كۆڭۈل ئېچىشلىرى ئۈچۈن؛ غەسسال (مەيىت يۇغۇچى) نى جانابلىرى ئۆلۈپ تارتىپ قالسلا، ئۆزلىرىنى يۇيۇپ - تاراش ئۈچۈن، شائىرنى ئۆزلىرىنىڭ نامازلىرىنى چۈشۈرگەندە شېئىر ئوقۇتۇپ مۇراسىمنى تېخىمۇ جانلاندۇرۇش ئۈچۈن؛ ماۋۇ ناخشىچىنى خۇش ئاۋاز يىغلاپ نامازلىرىنى

① «ساڭا لەنەت ياغسۇن!» دېگەن مەنىدە.

② «ئۆزۈڭگە ھەم ئاتا - ئانىلىرىڭغا لەنەت ۋە قاغىش ياغسۇن!» دېگەن مەنىدە.

قىزىتىش ئۈچۈن؛ ئاۋۇ گۆركەشنى جانابلىرىغا گۆر كولاش ئۈچۈن؛ ئاۋۇ قارىمىنى باشلىرىدا ئولتۇرۇپ قۇرئان تىلاۋەت قىلدۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ كەلدىم تەقسىر، رەنجىمىسلە، — دەپتۇ.

× ×

جەڭ كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئىسكەندەر رۇمى ئۈچقۇر ئاتقا مىنىپ لەشكەرلىرىنى كۆزىتىپ مېڭىپتۇ. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ كۆزىگە تۇيۇق، ئورۇق ئاتقا مىنىۋالغان بىر ئەسكەر چېلىقىپتۇ. بۇنى كۆرگەن ئىسكەندەرنىڭ غەزىپى ئۆرلەپ، ئەسكەرنى ئات ئۈستىدىن تارتىپ چۈشۈرۈپتۇ. بۇ ئىشتىن ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىغان ئەسكەر قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. ئىسكەندەر:

— مۇنداق جىددىي پەيىتتە كۆلۈشىڭنىڭ سەۋەبى نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ. ئەسكەر:

— سەن بولساڭ قېچىشقا ئەپلىك ئۈچقۇر ئاتنىڭ ئۈستىدە، مەن بولسام توكۇر ئاتنىڭ ئۈستىدە، شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە سېنىڭ غەزەپلەنگەنلىكىگە كۈلگۈم كەلدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇ جاۋابتىن مەمنۇن بولغان ئىسكەندەر ئەسكەرنىڭ دەرىجە ۋە مەرتىۋىسىنى بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە كۆتۈرۈۋېتىپتۇ.

× ×

يەئقۇبى لەيس دېگەن پادىشاھ ئەسلى ناھايىتى كەمبەغەل بىر ئادەم ئىكەن. ئۇ پادىشاھلىق تەختىگە چىققاندىن كېيىن بىر باينىڭ پۇتۇن مال - مۈلكىنى مۇسادىرە قىلىپ، بىر پارچە نانغا زار ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويۇپتۇ. بىر كۈنى ئۇ باي بىر ئىش بىلەن شاھ ئوردىسىغا كەپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭدىن:

— بۇگۈنكى كۈندە ئەھۋالىڭ قانداقراق كېتىۋاتىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. باي:

— مېنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىم سىلىنىڭ تۇنۇگۈنكى ئەھۋاللىرىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، — دەپتۇ. پادىشاھ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلىپ، باينىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىپ، ئۆزىرەخاھلىق ئېيتىپتۇ.

× ×

سەھرالىق ئەرەبلەردىن بىرى بىر كىشىگە گۇۋاھلىق بېرىش ئۈچۈن شەرىئەت مەھكىمىسىگە بېرىپتۇ. ئەرز قىلغۇچى گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىقىنى رەت قىلىش ئۈچۈن قازىغا:

— ئەي قازى، سەھرالىق بۇ ئەرەب ئۆمۈر بويى بىر قېتىممۇ نامازنى ئوقۇپ باقمىغان، شۇڭا ئۇنىڭ گۇۋاھلىقىنى ھېسابقا ئالغىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان گۇۋاھچى غەزەپلىنىپ:

— يالغان ئېيتىۋاتىسەن، مەن پالانى يىلى ھەج قىلغان ۋە ھەجنىڭ پۇتۇن رەسىمىيەتلىرىنى ئورۇندىغان، — دەپتۇ. قازى:

— ھەج قىلغىنىڭ راست بولسا، زەمزەم قەيەردە؟ — دەپ سوراپتۇ. گۇۋاھچى:

— زەمزەم دېگەن ئەرەپاتتا ئولتۇرىدىغان بىر قېرى ئادەم ئىكەن، — دەپتۇ. قازى:

— ئەي بىناماز، زەمزەم دېگەن

ئادەمنىڭ ئەمەس، قۇدۇقنىڭ نامى. ئەرەپات دېگەن سەھرانىڭ نامى،— دەپتۇ. گۇۋاھچى:

— مەن ھەج قىلغان چاغلاردا زەمزەم دېگەن ئادەمنىڭ ئىسمى بولۇپ، ئۇ يەردە قۇدۇق يوق ئىكەن. ئەرەپات دېگەن سەھرا بولماستىن، بەلكى بوستانلىق جاي ئىكەن. زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇ جاي ئۆزگىرىپ سىلى دېگەندەك بولۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ،— دەپتۇ.

× ×

بىر پەرەڭ بىر ئەرەبتىن:

— سىلەردە ئارەسىدە بالىلارغا ئەسەد (شىر)، كەلب (ئىشت)؛ ئون نەچچە ياشلىق بالىلارغا ئەسىئەد، مۇبارەك دەپ ئات قويىدىغان ئادەت بار ئىكەن. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟— دەپ سوراپتۇ. ئەرەب جاۋاب بېرىپ:

— ئەسەد، كەلب دېگەن ئىسىملارنى قويۇشتا دۇشمەننى نەزەردە تۇتىمىز. ئەسئەد، مۇبارەك دېگەن ئىسىملارنى قويۇشتا ئۆزىمىزنى نەزەردە تۇتىمىز،— دەپتۇ.

× ×

نەسرۇللا سۇلتاننىڭ ئوردىسىدا ئۆتكۈزۈلگەن زىياپەتتە پەتھۇللا قازى سۇلتان نەسرۇللانىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن ئورۇن ئاپتۇ، لېكىن سۇلتان نەسرۇللا ئۇنىڭ قولىدىن تارتىپ ئۆزىنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپتۇ ۋە:

— ئاللا تائالا قۇرئانى كەرىمدە ئىزاجائە نەسرۇللاھى ۋەلفەتھۇ»① دەپ ئايەت نازىل قىلىپ سېنىڭ ۋە مېنىڭ دەرىجەمنى بىكىتىۋەتكەندۇر. ئايەتتە ئالدى بىلەن «نەسرۇللا» دېگەنلىكى ئۈچۈن مەن تۆردە ئولتۇرۇشۇم كېرەك. ئارقىدىن «ۋەلفەتھۇ» دېگەنلىكى ئۈچۈن سەن مېنىڭ تۆۋەن تەرىپىمدە ئولتۇرۇشۇڭ كېرەك،— دەپتۇ.

× ×

بىر ئولتۇرۇشتا زالىملىقتا داڭ چىقارغان ھەججاج بىننى يۇسۇپ دېگەن پادىشاھنىڭ زالىملىقى توغرىسىدا شىكايەت قىلىنىپتۇ. ئاردىدىن بىرسى:

— ھەججاج چوقۇم دوزاخقا كىرىدۇ. ئەگەر ئۇ دوزاخقا كىرمىسە خوتۇنۇم تالاق بولۇپ كەتسۇن!— دەپ قەسەم ئىچىپتۇ. ئولتۇرۇشتىكى يارانلاردىن بىرسى:

— ئەي بۇرادەر، ئىشنىڭ ئاقىۋىتى تېخى نامەلۇم تۇرسا، قەسەم ئىچىپ قويدۇڭغۇ، ئەمدى خوتۇنۇڭ تالاق بولۇپ كەتتى،— دەپتۇ. ئۇ ئادەم غەمكىن ھالدا ئۆز زامانىسىنىڭ كاتتا دىنىي ئەربابى ۋە ئاتاقلىق شەرىئەتشۇناس ئۆمەر ئىبنى ئۇبەيدەنىڭ قېشىغا كېلىپ بولغان ۋەقەنى تەپسىلىي ئوتتۇرىغا قويۇپتۇ. ئۆمەر ئىبنى ئۇبەيدە جاۋاب بېرىپ:

— خوتۇنۇڭنى قويۇۋەتمەي ساقلاپ تۇرغىن، قاچانكى خۇدايتائالا ھەججاجنىڭ شۇنچە ئېغىر گۇناھى بار تۇرۇقلۇق ئۇنى كېچىرىم قىلغان تەقدىردە، سېنىڭ ئۇنچىلىك گۇناھىڭنىمۇ كېچىرىم قىلىۋەتسە ئەجەب

① «قاچانكى خۇدانىڭ يارىدىمى ۋە ۋەفەتھى كەلسە» دېگەن مەنىدە.

ئەمەس،— دەپتۇ.

× ×

ئەبۇ مەنسۇر ناملىق ئەربابتىن بىر قانچە كىشى:

— بىز «لوقۇدۇق» سەھراسىغا يۇيۇنۇشقا بارغىنىمىزدا يۇزىمىزنى قايسى تەرەپكە قىلساق توغرا بولاركىن؟— دەپ سوراپتۇ. ئەبۇ مەنسۇر.

— كىيىم ـ كېچەكلىرىڭلارنى ئوغرى ئېلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن يۈزۈڭلارنى كىيىم ـ كېچەكلىرىڭلار تەرەپكە قىلساڭلار بولىدۇ،— دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

× ×

بىر كۈنى نۇشىرۋان پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىدا كاتتا زىياپەت ئۆتكۈزۈلۈپتۇ. زىياپەتتە نۇشىرۋاننىڭ تۇغقانلىرى ئىچىدىن خېلى ئىناۋەتلىك بىرسى نۇشىرۋاننىڭ ئالدىدىكى بىر ئالتۇن نەقىشلىك جامنى ئوغرىلىقچە يانچۇقىغا تىقۋاپتۇ. نۇشىرۋان ئۇنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە ساپتۇ. زىياپەت ئاخىرلاشقاندا كۈتكۈچى:

— يۇتكەن ئالتۇن جام تېپىلمىغۇچە ھېچكىمنى كەتكىلى قويمايمەن،— دەپتۇ. نۇشىرۋان:

— ھەممەيلەن كېتىۋەرسۇن. جامنى ئالغۇچىمۇ، جامنى قايتۇرغۇچىمۇ بولمىسۇن! كۆرگەنلەرمۇ بۇ ئىشنى ھېچكىشىگە دەپ سالمىسۇن!— دەپتۇ.

ئاردىدىن بىرقانچە كۈن ئۆتكەندە جامنى ئوغۇرلىغان ھېلىقى كىشى يېڭى تاج، سەللا ۋە قىممەت باھالىق كىيىم-لەرنى كىيىپ نۇشىرۋاننىڭ ھۇزۇرىغا كەپتۇ. نۇشىرۋان:

— بۇ كىيىملەرنى ئاشۇ ئالتۇن جامنىڭ پۇلىغا كىيىپلا — ھە!— دەپ سوراپتۇ. ھېلىقى كىشى:

— شۇنداق، ئۇچامدىكى بۇ كۆڭلەك، ئىشتان ۋە تەلپەكلىرىممۇ شۇنىڭ بەدىلىگە كەلگەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. نۇشىرۋان كۆلۈپ كېتىپ ئۇنىڭغا مىڭ مىسقال قىزىل ئالتۇن تارتۇق قىلىپتۇ ۋە ئۇنى ئوردىنىڭ خەزىنىدارلىقىغا تەيىنلەپتۇ.

× ×

بىر كىشى قازى ئاخۇنۇمدىن:

— خورما يېمىسە دىنىي ئېتىقادىمغا نۇقسان يېتىمدۇ؟— دەپ سوراپتۇ. قازى:

— ياق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

— ئۇنداق بولسا خورمىغا ئازراق سىيادان سېپىپ يېسەم كېرەك يوقتۇ؟— دەپتۇ.

— ياق، ھېچقىسى يوق.

— ئەگەر ئۇنىڭ ئۈستىدىن بىر ئاز سۇ قۇيسام خورما ھارامغا ئايلىنىپ قالار-مۇ؟— دەپ سوراپتۇ ئۇكىشى.

— ياق، ھەرگىزمۇ ھارامغا ئايلان-مايدۇ.

— ئۇنداقتا ھاراقمۇ مەن دېگەن نەرسىلەردىن تەييارلىنىدۇ- يۇ، نېمە ئۈچۈن ئۇ ھارام بولىدۇ؟

— بېشىڭغا ئازاراق توپا قۇيسام بېشىڭ ئاغرىمدۇ؟— دەپ سوراپتۇ قازى ئاخۇنۇم ھېلىقى كىشىدىن.

— ياق، — دەپتۇ ئۇ كىشى.

— ئۇنداقتا ئۇنىڭغا ئازراق سۇ قۇيۇپ ئاندىن بېشىڭغا ئۇرسام ئاغرىمدۇ؟

— ياق، ئاغرىمايدۇ.

— ئەگەر ھەممىسىنى يۇغۇرۇپ، ئۇنىڭدىن خىش ياساپ بېشىڭغا ئۇرسام ئاغرىمدۇ؟

— ۋاي، ... ئۇنداق قىلسىلا بېشىمنى يېرىۋېتىدۇ.

— دېمەك، ھاراقمۇ مۇشۇ خىشنىڭ ھۆكمى بىلەن ئوخشاش، — دەپتۇ قازى ئاخۇنۇم.

× ×

ھارۇن رەشىدنىڭ دەۋرىدە بىر كىشى پەيغەمبەرلىك دەۋاسى قىپتۇ. ھارۇن رەشىد ئۇ كىشىدىن:

— قانداق مۆجىزەڭ بار؟— دەپ سوراپتۇ. ئۇ كىشى:

قانداق مۆجىزە تەلەپ قىلسىلا شۇنداق مۆجىزە كۆرسىتەلەيمەن، — دەپتۇ. ھارۇن رەشىد:

— ئۇنداق بولسا، قولۇڭدىكى ھاساڭنى يەرگە تاشلا! ئۇ يىلان سۆرىتىگە كىرىپ، ھەزرىتى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسىدەك كارامەتلەرنى كۆرسەتسۇن! دەپتۇ. ئۇ كىشى:

— مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاسىسى يىلانغا ئايلىنىپ كارامەت كۆرسەتكەن چاغلىرى دەل پىرئەۋننىڭ خۇدالىق دەۋاسى قىلغان ۋاقتى ئىدى. ئەمما ھازىر سىلى خۇدالىق دەۋاسى قىلمايۋاتىلا. قاچانكىم سىلىمۇ خۇدالىق دەۋاسى قىلسىلا، مېنىڭ ھاسامىمۇ يىلانغا ئايلىنىپ شۇنداق كارامەتلەرنى كۆرسەتكۈسى، — دەپتۇ. ھارۇن رەشىد:

— ئۇنداقتا سەن مۆجىزەڭنى كۆرسىتىپ قوغۇن پەيدا قىلىپ باققىن، — دەپتۇ. ئۇ كىشى:

— بولىدۇ، ماڭا ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت بەرسىلە، — دەپتۇ. ھارۇن رەشىد:

— ئۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ. ھازىرنىڭ ئۆزىدە قوغۇن پەيدا قىلالىساڭ مۆجىزە ياراتتى دېگىلى بولىدۇ، — دەپتۇ. ئۇ كىشى:

— ئەي خەلىپەم، خۇدايىتائالا شۇنچىۋالا قۇدرەتلىك، ھەممىنى قىلىشقا قادىر تۇرۇقلۇق قوغۇن ئۇرۇقى تېرىلىپ ئۈچ ئايدىن كېيىن قوغۇن پەيدا قىلىدىغان تۇرسا، مەن سىلىدىن ئاران ئۈچ كۈنلۈك مۆھلەت سوريدىم. ئۇنىڭغىمۇ ئۇنىمىسىلا، بۇنى نېمە دېگىلى بولسۇن! — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ھارۇن رەشىد كۈلۈپ كېتىپتۇ ۋە:

— سەن بۇ دەۋايىڭغا قاتتىق تۆۋە قىل! — دەپ ئۇنىڭغا نۇرغۇن ئىنئاملار بېرىپ يولغا ساپتۇ.

× ×

بىر دىۋانە بىر ئۆيىنىڭ ئالدىغا كېلىپ نان تىلەپتۇ. ئۆيدىن چىققان قىزچاق:

— ھازىر سىلىگە بەرگۈدەك نان يوق، — دەپتۇ. دىۋانە:

— ئۇنداقتا ئازراق تۇز بولسىمۇ بەرسەڭىز، — دەپتۇ. قىزچاق:

— تۇزمۇ يوق ئىدى، — دەپتۇ. دىۋانە:

— ئازراق سۇ بولسىمۇ بەرگەن بولسەڭىز، قۇرۇپ كەتكەن كانىيىمنى ھۆل قىلىپ، تەشنالىقىمنى قاندۇرۇۋالغان بولسام، — دەپتۇ. قىزچاق:

— سۇچى تېخى يېتىپ كەلمىدى، — دەپتۇ. دۇۋانە:

— ئانىڭىز قەيەردە؟ — دەپ سوراپتۇ. قىزچاق:

ئانام ئۆلۈم بولغان يەرگە ھال سوراش ئۈچۈن كەتكەنىدى، — دەپتۇ. دۇۋانە:

— ئانىڭىز باشقىلاردىن ھال سوراماي، باشقىلار سىلەردىن ھال سوراسا بولغۇدەك، — دەپتۇ.

× ×

مەنسۇر خەلىپىنىڭ پايتەختتىكى شائىرلىرى ئىچىدە تەغلەبى ئىسىملىك بىر شائىر بار ئىكەن. بىر كۈنى ئۇ پادىشاھنى مەدھىيىلەپ مۇكاپاتقا ئېرىشىش ئۈچۈن بىر قانچە قەسىدىنى پادىشاھنىڭ ھۇزۇرىدا ئوقۇپتۇ. خەلىپە:

— ئەي تەغلەبى، ئوقۇغان قەسىدەڭنىڭ مۇكاپاتىغا ئىككى نەرسە ئىنئام قىلىمەن. بىرسى، ئۇچ تەڭگە قىزىل ئالتۇن بېرىمەن. يەنە بىرسى، ھېكمەتلىك سۆزدىن ئۇچ كەلىمە تەلىم بېرىمەن. ھەر بىر كەلىمە سۆز يۈز دىنار قىزىل ئالتۇنغا تەڭ كېلىدۇ. قايىسىنى ئېلىشنى ئۆزۈڭ تاللاۋال، — دەپتۇ. تەغلەبى خۇشامەتكويلۇق بىلەن:

— باقى تۇرالايدىغان ھېكمەتلىك سۆز، پانى بولۇپ تۆگىشىپ كېتىدىغان نازۇ - نېمەتتىن ياخشىدۇر. مېنى ھېكمەتلىك سۆز بىلەن مۇكاپاتلىسىلا، — دەپتۇ. خەلىپە:

— ساڭا دەيدىغان بىرىنچى ھېكمەت، كىيىملىرىڭ كونىراپ قالسا، ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئۆتۈك كىيمە، — دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان تەغلەبى قوللىرىنى باشلىرىغا ئۇرۇپ، «ئاھ، ئىست، يۈز تەڭگە يامبۇيۇم كۆيۈپ كەتتى» دەپ ھەسرەت چېكىپتۇ. خەلىپە كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

— ساڭا دەيدىغان ئىككىنچى ھېكمەت، ھەر قاچان ساقلىنىڭ مايلىساڭ ماينى ساقلىنىڭ تېگىگە ئۆتكۈزۈۋەتمە، ئۈزەكنى قىسمىنى مايلىغىن، بولمىسا ياقاڭنى ماي قىلىپ قويىدۇ، — دەپتۇ. تەغلەبى «ھېكمەتلىك سۆز بىلەن مۇكاپاتلىسىلا» دېگىنىگە پۇشايمان قىلىپ:

— ۋاي ئىست، ئىككى يۈز تەڭگە ئالتۇنۇم بىكارغا كەتتى، — دەپ تاشلاپتۇ. خەلىپەم:

— ئۈچىنچى ھېكمەت، — دەپ سۆزلەشكە تەمشىلىۋاتقاندا تەغلەبى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، مېنىڭ ھازىر ئۈچىنچى ھېكمەتنى ئاڭلىغۇچىلىقىم قالمىدى. ئۇنىڭ ئورنىغا ماڭا يۈز تەڭگىنى بەرسىلە. چۈنكى يۈز تەڭگە بۇ ھېكمەتلىك سۆزلىرىگە قارىغاندا ماڭا بەكرەك ئەسقاتىدۇ، — دەپتۇ. خەلىپە كۈلۈپ كېتىپ ئۇنىڭغا بەش يۈز تەڭگە قىزىل ئالتۇن ئىنئام قىپتۇ.

× ×

ئەمىر تۆمۇر پادىشاھ پارس مەملىكىتىنى قولىغا ئالغاندىن كېيىن شىراز تەۋەلىكىگە كەپتۇ. ئۇ كېلىپلا خوجا ھافىز شىرازىنى ئىزلەپتۇ. بۇ كۈنلەردە خوجا ھافىز شىرازى يوقسۇللۇقنىڭ دەردىدە ئىبادەتكە مەشغۇل بولۇپ يۇرگەنىكەن. ئەمىر تۆمۇر ئۇنىڭ ئەڭ يېقىن مۇرىتلىرىدىن بىرى بولغان سەيىد زەينىلئابىدىن رۇكناباڈى بىلەن ئۈچرىشىپ، شۇ ئارقىلىق

هاپىز شىرازىنى ھۇزۇرىغا كەلتۈرۈپتۇ. پادىشاھ:

— ئەي خوجا ھاپىز، مەن قىلچىمىنىڭ كۈچىگە تايىنىپ سەمەرقەنت بىلەن بۇخارانى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا پۈتۈن رويى زېمىننى ۋەيران قىلىۋەتتىم. لېكىن سىز گۈزەل قىزلارنىڭ كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان مەكىرىگە سەمەرقەنت بىلەن بۇخارانى بەخش قىلىپ: «كۆرۈپ مەرغۇب مېنى شىراز گۈزەلى — قىلسا يارانى، ئۇنىڭ خالىغا بەخش ئەتسەم سەمەرقەندۇ بۇخارانى» دېگەن مىسرالارنى توقۇپ يۇرۇپسىز، — دەپتۇ. ھاپىز شىرازى:

— مەن ئۆزۈمنىڭ سېخىلىقىم ۋە كەڭ قورساقلىقىمدىن مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ كەمبەغەللىشىپ كەتكەنمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئەمىر تۆمۈر قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ ۋە ئۇنى يۇقىرى دەرىجىلىك خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ.

× ×

بىر كۈنى ئاتاقلىق شائىر ھەكىم ئەنۋەرى بەلخ شەھىرىنىڭ بازىرىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، بىر توپ كىشىلەرنىڭ يىغىلىشىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپتۇ. ئەنۋەرى ئۇلارنىڭ قېشىغا بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، بىر ئادەم ئۆرە تۇرۇپ:

— بۇ بولسا مەن يازغان قەسىدىلەردۇر؛ بۇ قەسىدىنىڭ نامى «قەسائىدى ئەنۋەرى» دەپ قەسىدە ۋە شېئىرلارنى ئوقۇپ بېرىۋاتقان، ئەتراپىدىكى كىشىلەر ئۇنىڭغا تەھسىن ئوقۇۋاتقانىكەن. ھەكىم ئەنۋەرى ئۇ كىشىدىن:

— ھەكىم ئەنۋەرى دېگەن كىشىنى تونۇمسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇ كىشى خىجىل بولماستىن:

— نېمە دەۋاتىسەن؟ ھەكىم ئەنۋەرى دېگەن مەن بولىمەن، — دەپ ۋارقىراپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ھەكىم ئەنۋەرى قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ:

— ئۆمرۈمدە مال-دۇنيا ئوغرىسىنى كۆرگەن ۋە ئاڭلىغان بولسامۇ، لېكىن شېئىر ئوغرىسىنى كۆرمىگەنىكەنمەن، — دەپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

× ×

بىر پادىشاھ ئادىتى بويىچە ئەتىگەندە شىكارغا چىقىپتۇ. يولدا پادىشاھقا كۆرۈنمىسۇن بىر ئادەم ئۇچراپتۇ. پادىشاھ بۇ ئادەمنىڭ سەتلىكىنى «شۇملۇقنىڭ بەلگىسى» دەپ ئويلاپ، ئۇ كىشىگە كايىپ، ملامەت قىپتۇ. ئەكسىچە ئۇ كۈنى پادىشاھ ئادەتتىكىدىن كۆپ ئۇۋ ئۇۋلاپ غەلىبە بىلەن ئوردىغا قايتىپ كەپتۇ.

پادىشاھ: «ھەي ئىسىت، ئەتىگەنكى ئادەمگە ناھەق ئازار بېرىپتىمەن» دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئۇ كىشىنى چاقىرتىپ ئۆزەخاھلىق ئېيتماقچى بوپتۇ ۋە خادىملىرىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ھېلىقى كىشىنى تاپقۇزۇپ كەپتۇ. پادىشاھ ئۇ كىشىگە كۆپ ئۆزرىخاھلىق ئېيتىپتۇ ھەمدە ئۇنىڭغا ئېسىل كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ مىڭ تەڭگە ئىنئام قىپتۇ. ئۇ كىشى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، ماڭا مۇنداق ئېسىل كىيىم ۋە ئىنئاملارنىڭ كېرىكى يوق، مەن پەقەت جانابلىرىدىن بىر ئېغىز سۆزنىلا سورىۋالماقچى، سۆزلىشىم

گە رۇخسەت قىلغايلا، — دەپتۇ. پادىشاھ ئۇ كىشىگە ئىجازەت بېرىپتۇ. ئۇ كىشى:

— ئەي پادىشاھى ئالەم، ئەتىگەندە جانابلىرىنىڭ ھەممىدىن بالدۇر ئۇچراتقان ئادىمى مەن بولۇپتىمەن. مېنىڭمۇ بۇگۈن دەسلەپتە كۆرگەن ئادىمىم جانابلىرى بولدىلا. جانابلىرىنىڭ بۇگۈنكى بىر كۈنلۈك تۇرمۇشلىرى باشتىن-ئاخىر خۇشال-خۇرامىلىق بىلەن ئۆتتى. ئەمما مېنىڭ تۇرمۇشۇم ئەڭ قىيىن بولدى. ياراتقان خۇدايىمنىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى، مۇشۇ ئىككىمىزدىن قايسى بىرىمىز شۇمراق ۋە ئايىغى قۇرۇقراق ئىكەنمىز؟ خۇدانى ھازىر بىلىپ ئىنساپ بىلەن سۆزلەپ باقسىلا، — دەپتۇ. پادىشاھ قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپ ئۇ كىشىگە زور ئىنئام ۋە ئېسىل كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ، سەپىرىگە ئاق يول تىلەپتۇ.

× ×

بىر يىگىت ئوغرىلىق جىنايىتى بىلەن تۇتقۇن قىلىنىپ ھارۇن رەشىدنىڭ ئالدىغا ئېلىپ بېرىلىپتۇ. ھارۇن رەشىد ئۇنىڭ قولىنى كېسىشكە بۇيرۇق قىلىپتۇ. ئوغرىنىڭ ئانىسى ھارۇن رەشىدنىڭ ئالدىغا كېلىپ:

— ئەي ئۇلۇغ خەلىپە، خۇدايىم بەرگەن بۇ قولنى كەسمىسلە، — دەپ يالۋۇرۇپتۇ. خەلىپە:

— ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىش شەرىئەتنىڭ ھۆكمى. شۇڭا بۇنىڭ قولىنى چوقۇم كېسىش كېرەك، — دەپتۇ. ئوغرىنىڭ ئانىسى:

— ئەي خەلىپە، مېنىڭ ھاياتى كۈچۈم، بالامنىڭ ئاشۇ قولىدىن كېلىدۇ. ئەگەر سىلى بالامنىڭ قولىنى كەسسىلە مېنىڭ ھاياتىمى كۈچۈمنى كەسكەن بولىدىلا، — دەپ پادىشاھقا يالۋۇرۇپتۇ. ھارۇن رەشىد:

— نۇنىڭ قولىنى كېسىڭلار! ئەگەر شەرىئەتنىڭ ھۆكمىنى ئىجرا قىلمىسام، گۇناھكارلارنىڭ بىرسى بولۇپ قالىمەن، — دەپتۇ. ئوغرىنىڭ ئانىسى:

— ئەي خەلىپە، سېنىڭ گۇناھلىرىڭ بەك كۆپمۇ؟ تايىنلىق بۇ گۇناھنىمۇ سادىر قىلىپ كېچە-كۈندۈزلەپ تۆۋە-ئىستىغپار قىلىۋالساڭلا بولىدىمۇ؟! — دەپتۇ. ھارۇن رەشىد كۈلۈپ كېتىپ ئوغرىنىڭ قولىنى كەسمەستىن، ئۇنى ئازاد قىلىۋېتىپتۇ.

× ×

ئىسھاق مۇسلى ناملىق ئەربابنىڭ بىر خىزمەتچىسى بار ئىكەن. ئۇ كۈن بويى سۇ توشۇپ كۈن ئۆتكۈزىدىكەن. بىر كۈنى ئىسھاق خىزمەتچىسىدىن:

— ئەي خىزمەتكار، سەن ئۆزۈڭنىڭ ۋە مېنىڭ ئەھۋالىمغا قانداق باھا بېرىسەن، — دەپتۇ. خىزمەتكار:

— بۇ ئۆيدىكى كىشىلەر ئىچىدە مەن بىلەن سەن ئەڭ بەختسىز ۋە تەلەيسىزلەردۇرمىز، — دەپتۇ. ئىسھاق خوجا:

— مۇنداق دېيىشىڭنىڭ ئاساسى نېمە؟ — دەپتۇ. خىزمەتكار:

— سەن بولساڭ پۇتۇن كېچىنى ئادەملىرىڭنىڭ قورسىقىنى قانداق تويغۇزۇش توغرىسىدا غەم قىلىپ ئۆتكۈزىسەن. مەن كۈن بويى ئۇلارنىڭ ئىچىدىغان سۈيى توغرىسىدا غەم قىلىپ ئۆتىمەن. ئۇلارچۇ؟

ئۇلار سەن بىلەن مېنى ئۆزلىرىنىڭ خىزمەتكارى ھېسابلىشىدۇ. ئىككىمىزنىڭ تارىتىۋاتقان جاپا-مۇشەققەتلىرىمىزنى بىلمەيدۇ. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى بىزدىن رازى ئەمەس. ھەدىسلا بىزگە مىننەت قىلىدۇ، —دەپتۇ.

ئىسھاق خوجا ئۇنىڭ توغرا باھاسىغاقايىل بولۇپ، خىزمەتكارنى ئازاد قىلىۋېتىپتۇ.

× ×

بىر قىزىقچى ئادەم: «ئانام بىلەن ئىككىمىز ئاستىرونومىيە ئىلمىدا پىشىپ يېتىلگەن، ماھارەتتە كامالەتكە يەتكەنلەرمىز. بىز ئۆز ئىلمىمىزنى ئىشقا سېلىپ ئاستىرونومىيە قائىدىسى بويىچە ھۆكۈم قىلساق ھەرگىزمۇ چاتاق چىقمايدۇ»،— دەپتۇ. باشقىلار:

— نېمىگە ئاساسەن «خاتا چىقمايدۇ» دەپ ھۆكۈم قىلىسەن؟ —دەپتۇ. قىزىقچى:

—ئەگەر ئاسماندا بۇلۇت پەيدا بولسا، بۇگۈن چوقۇم يامغۇر ياغىدۇ دەپ ھۆكۈم قىلسام، ئانام «ياق، بۇگۈن يامغۇر ياغمايدۇ» دەيدۇ. بەزىدە ئانامنىڭ دېگىنىدەك يامغۇر ياغمايدۇ. بەزىدە مېنىڭ دېگىنىمدەك بولۇپ چىقىدۇ، —دەپتۇ.

× ×

خاجا مۇنھىئىم دېگەن كىشى ئۆزى ئۈچۈن بىر قەبرىستانلىق ياسىتىپتۇ. قۇرۇلۇش توپىتوغرا بىر يىل توشقاندا پۇتۇپتۇ. خاجە مۇنھىئىم قۇرۇلۇش ئۇستىسىدىن:

— ھازىر بۇ قۇرۇلۇشقا يەنە نېمە كەملىك قىلىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇستا:

— باشقا ئىشلارنىڭ ھەممىسى پۈتتى. ئەمدى جانابلىرى مۇشۇ قۇرۇلۇشنىڭ ئىچىگە كىرسىلە، ئاندىن ھەممىسى تولۇق پۈتكەن بولىدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

× ×

بىر قارىغۇ قاراڭغۇ كېچىدە قولىغا چىراغنى ئېلىپ، لىق سۇ قاچىلانغان بىر كوزىنى بېشىدا كۆتۈرۈپ يولدا كېتىۋاتسا، بىر قىزىقچى ئۇنىڭغا:

— ئەي قارىغۇ، سەن چىراغنىڭ ئۆزىنى كۆرەلمىسەڭ، چىراغنىڭ يورۇقىدا نېمىنى كۆرەلەيتتىڭ؟ — دەپتۇ. قارىغۇ:

— چىراغنى ئۆزۈم ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى باشقىلارنىڭ يولىنى پەرق ئېتەلمەي كوزام نى سۇندۇرۇۋەتمەسلىكى ۋە ماڭىمۇ ئازار يەتكۈزمەسلىكى ئۈچۈن كۆتۈرۈۋالدىم، —دەپتۇ.

× ×

بىر ئوغرى دۆلەتمەن بىر كىشىنىڭ ئېتىنى ئوغرىلاپ تۇتۇلۇپ قاپتۇ. سوراقچى:

— بۇ ئاتنى قانداق ئوغرىلىغانلىقىڭنى كۆز ئالدىمىزدا كۆرسىتەلىسەڭ گۇناھىڭنى كەچۈرۈم قىلىۋېتىمىز، — دەپتۇ. ئوغرى ئاتنىڭ ئاغزىغا يۈگەننى سېلىپ، تۆشلۈك ۋە باشقا ئىگەر-جابدۇقلىرىنى راسا پۇختىلاپ، ئاتقا مىنىپتۇۋە:

— قاراڭلار، ئاتنى مەن مۇشۇنداق ئوغرىلىغانىدىم، — دەپتۇ-دە، ئاتنى دىۋىتىپ، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئارىلىقتا سوراقچىنىڭ كۆزىدىن غايىب بوپتۇ.

پارسچىدىن ھەببۇللا ئېلى تەرجىمىسى

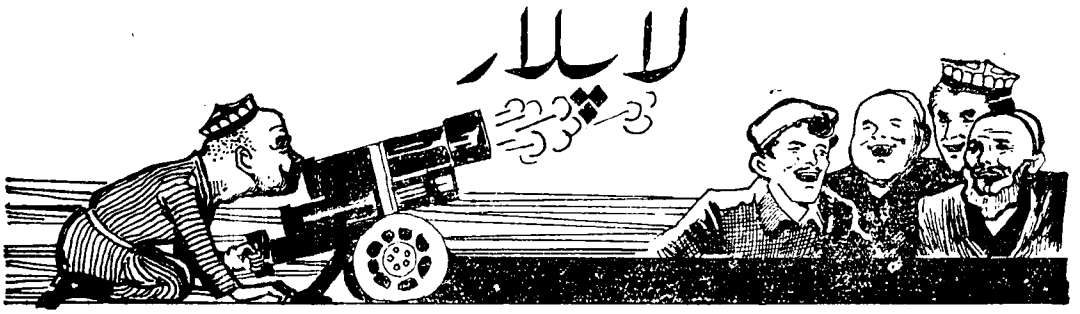

ئۇستا لاچىن لاپلىرى

هوسۇلنى ماختاش

ئۇستا لاچىن ئويىبازار ئالدىدا تۇرسۇن تورغاي بىلەن لاپ ئىيتىشىپ قالدى. گەپ بېشىنى تۇرسۇن تورغاي ئالدى:

— هۆددە يەرنىڭ بىر بۇرجىكىگە سەۋزە تېرىغانىدىم، سەۋزە شۇنداق ئوخشاپ كەتتىكى، ئەڭ كىچىك بىر باش سەۋزىنى چاسىلاپ تىلىپ، راسلاپ كېسىپ قارىسام يەتتە تاش تۇگمەنگە نو چىقتى.

— بۇرادەر، سەۋزەڭ ھەقىقەتەنمۇ ئوخشىغان سەۋزە ئىكەن، — دېدى ئۇستا لاچىن تۇرسۇن تورغاينىڭ گېپىنى تەستىقلاپ، — مەن ھۆددە يېرىمنىڭ بىر قىرىغا بىر تۇپ قاپاق تېرىغانىدىم، ئۇنىڭغا پەقەت بىرلا ناسۇال قاپىقى چۈشۈپ قاپتۇ. ئۇ قاپاقنىڭ ئۇرۇق ۋە لېشىنى توققۇز ئۇستا بىلەن ئوتتۇز نىمكار ئۇچكە بۆلۈنۈپ، كېچە-كۈندۈز ئىشلەپ ئۇچ يىلدا ئاران تارتىپ بولدى. بۇ قاپاقنىڭ كارامىتىنى ئاڭلىغان يېزىلىق ھۆكۈمەت ۋاقىتلىق سۇ ئامبىرى قىلىپ تۇرۇشقا مەندىن يىللىقىنى يۈزمىڭ سومغا ئىجارىگە ئالدى.

تۇرسۇن تورغاي ئۇنسىز تىلىنى چىقىرىپ، چېكىسىگە «تاك» قىلىپ بىرنى سالدى.

گىلەم سودىسى

تۇرسۇن تورغاي يەنە گەپ باشلىدى:

— ھېلىقى نولارنى تۇگمەنچىلەرگە سېتىۋېتىپ ئۇنىڭ پۇلىغا يىپ ئېلىپ، بىر ئۇستىنى تېپىپ گىلەم توقۇتسام، ئالتە ئايدىن بېرى شاگىرتلىرى بىلەن ئاران تۆتتىن بىرىنى توقۇپتۇ، ھېيت بازىرىغا كېچىكىپ قالماي دەپ، پۇتكەن قىسمىنىڭ بىر بۇرجىكىنى سۆرەپ دۇشەنبە كۈنى يولغا چىقىپ، يەكشەنبە كۈندە ئاران بازارغا كەلدىم. ئەگەر لازىم بولسا، ئۇلگۈجىلا ساتىمەن.

بۇرادەر، گىلەمنىڭ ھەقىقەتەنمۇ يوغان گىلەم بولغۇدەك. مەن ھېلىقى قاپاق ئىجارىسىدىن كەلگەن كىرىملىرىمغا سېتىۋالىمىغۇ بولاتتى. بىراق سەن بىلمەيسەن، بىزنىڭ چوڭ ئوغۇل بەكگى بول

خاچ كاردۇات گىلىممىزنىڭ چۈجە كۆزدەك بىر يېرىنى تاماكىنىڭ چوغىدا كۆيدۈرۈپ قويۇپتىكەن. قىياس بىلەن ئۆلچەپ باقسام سېنىڭ گىلىمىڭ پۈتكۈچە سەۋر قىلىپ ھەممىسىنى ئالسامۇ ئۇ يەرگە ياماق بولمىغۇدەك. دېمەكچىمەنكى، لەۋزىمنى يەردە قويدى دېمەي كۈننىڭ ئەتىگىنىدە باشقا بىر خېرىدارغا سېتىۋالساڭ، قانداق؟

تۇرسۇن تورغاي خىجىل بولغىنىدىن گىلىمنى دەرھال يىغىشتۇرۇۋالدى.

گۈمپا كۆرسىتىش

شۇ قېتىمقى گىلەم سودىسىدىن كېيىن، — دېدى ئۇستا لاچىن گەپ باشلاپ، — تۇرسۇن تورغاي مەن بىلەن گەپتە بەسلىشىشتىن يالتايدى. لېكىن شۇندىن بېرى ماڭا ئېچىل بولۇپ قالدى. ئىككىمىز ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئاتقا مىنىپ، دەريا سەيلىسىگە ماڭدۇق. ئاتلىرىمىز ئۇچقۇر بولغاچقا، بىر قازان قاينىغىچىلىك ۋاقىتتا دەريا ساھىلىدىكى ئەڭ ئېگىز بىر تاغ ئۈستىگە چىقىپ بولدۇق. شۇ ئەسنادا تۇرسۇن تورغاي ماڭا تۈيغۇزماي تۇمىقىدىن بىر تال يىگىننى ئېلىپ دەرياغا تاشلىۋەتتى. مەن بۇنى كۆرۈپ قالغان بولسامۇ، كۆرمەسكە سالدىم. شۇنىڭدىن كېيىن تۇرسۇن تورغاي «ۋاي ئۇستا لاچىن، مېنىڭ قولۇمغا تىكەن كىرىپ كەتكەنتى. ئېلىۋېتەي دەپ يىگىنەمنى ئالسام قولۇمدىن سىيرىلىپ دېگىزغا چۈشۈپ كەتتى، مەن تېپىۋالاي، تەخىر قىلىپ تۇرغىن» دېدى — دە، ئاتتىن چۈشمەيلا قامچىسىنىڭ دەستىسىنى دېگىزغا تىقىپ قوچۇشقا باشلىدى. ئەپسۇسكى، ھېچبىر نەتىجە چىقمىدى. ئەكسىچە سۇنى لېيىتۈۋېتىپ بېلىقلارنىڭ يوللىرىنىمۇ بۇزۇۋېتىپ، ئۇلارنى ئاداشتۇرۇپ قويدى. بېلىقلارغا ئىچىم ئاغرىدى. دوستۇمغا يار-دەم قىلغۇم كەلدى. قامچامنى ئوينىتىپ بۇلۇتلارنى ئاللىقاياقلارغا ھەيدىۋەتتىم. ئاندىن دەرھاللا قول ياغلىقىمنى ئالدىمدە، قۇياشنىڭ يۈزىدىكى نەچچە يۈز مىلىيارد يىللىق چاڭ-توپىلارنى پاكىز سۈرتۈۋېتىپ، «ئەمدى ئاختۇرغىن» دېدىم. قۇياش دېگىز تەكتىنى خۇددى كۈن نۇرلۇق چىراغ ئۈستىلىنى يورۇتقاندەك يورۇتۇۋەتتى. توۋا! تۇرسۇن تورغاي يەنىلا ئات تۆپىسىدىن ئېگىشىپ ئۇ يەر-بۇ يەرگە قاراپ يۇرىدۇ. مەن غەزەپتىن ئۆزۈمنى زورغا بېسۋېلىپ: «ئەنە، يىگىنە» دەپ كۆرسىتىپ بەردىم. يىگىنە بىر بېلىقنىڭ كۆزىگە قادىلىپ قالغانىدى. تۇرسۇن تورغاي يىگىنىنى قامچىسىنىڭ دەستىسىگە سانجىپ ئېلىۋالدى (ئۇنىڭمۇ گۈمپىسى بار ئىكەن). گۈمپا كۆرسەتكىنىگە پەخىرلەندى. بىراق مېنىڭ ياردىمىمگە تاپانغانلىقىنى ئېسىگە ئېلىپ ۋىللىدە قىزىرىپ كەتتى.

ئايرىلىش

ئىككىمىز دەريا سەيلىسىنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈپ يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قاراپ ماڭدۇق. يولىمىزنى چوڭ بىر ھاڭ توستى. ھاڭ شۇنداق چوڭقۇر ئىدىكى تىگىنى ئاددىي كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايتتى. شۇنداق كەڭ ئىدىكى، ئۇ تەرەپتىكى ئەر بىلەن ئايالنى پەرق ئەتكىلى بولمايتتى. تۇرسۇن تورغاي ماڭا مەنىلىك بىر قاراپ

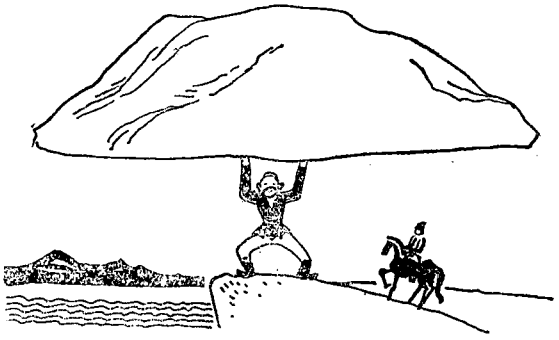

قويدى ـ ده، ئېتىدىن سەكرەپ چۈشتى ۋە ئېتىنى بوينىغا ئارتىپ ئارقىسىغا يۈز قەدەم يېنىپ شامالدەك يۈگۈرۈپ بىر سەكرىدى. قانچىلىك يىراققا چۈشكىنى ماڭا نامەلۇم. مەنغۇ ئېرىقتىن ئۆتكەندەكلا ئۆتۈپ كېتىمەن. بۇ يەرگە كېلىپ قالغان پىيادە ساياھەتچىلەر قانداق قىلار؟ خۇدا يولىدا بىر ساۋابلىق ئىش قىلغۇم كەلدى. دەريانىڭ قارىسام بىر ئارال تۇرمامدۇ، ئاتتىن چۈشتۈم ـ دە، بىلىكىمنى تۇردۇم. ئىككى قولۇم بىلەن ئىككى تەرەپتىن قامالىلاپ ئارالنى ئاۋايلاپ كۆتۈرۈپ ئېلىپ ھاڭغا دۇم تاشلىدىم. قارىسام ئالدىمدا بىر كۆتۈرمە يول تۇرۇپتۇ. ئاتقا مىندىم، بەش ـ ئالتە نۆۋەت مېڭىپ ھەر ئېھتىمالغا قارشى يولنى چىڭدىۋەتتىم. ئات تاقىسىنىڭ ئىزى چىقمىغۇدەك بولدى. كۆڭلۇم تىندى. ئاتقا مىندىم ـ دە، ئالدىمغا ماڭدىم. بۇرادىرىمنىڭ ئۆزى ۋە ئېتى تۇگۈل، ئېتىنىڭ تېزىكىمۇ يوق. تەقدىرگە تەن بېرىپ مەغرىب تەرەپكە يول ئالدىم.

يىرتىق ياماش

دوستۇم تۇرسۇن تورغاينىڭ تەقدىرى ھەققىدە ئويلىنىپ كېتىۋاتسام توساتتىنلا ئېتىم ئۇركۈپ كەتتى. مەن ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ ئۆچ مولاق ئېتىپ ئاندىن يولغا تىك چۈشتۈم. قارىسام بىر مومايە يەرگە ئېگىشىۋېلىپ بىر ئىش بىلەن مەشغۇل بولۇۋېتىپتۇ. تەئەججۈپ بىلەن سورىدىم:

— ھوي موما، نېمە ئاۋارىچىلىك بۇ؟

— ئۆمرۇمنىڭ ئاخىرىدا بىر ساۋابلىق ئىش قىلاي دەپ قالدىم ئوغلۇم. يولنىڭ يىرتىقلىرىنى ياماۋاتىمەن.

قارىسام يول ئۇزۇنىغا چاك كېتىپ تۇ، ئويلىسام ھېلى مەن ئارالنى كۆتۈرۈپ ھاڭغا ئاتقاندا يەر سىلكىنىپ كېتىپ تۇ. ئۆزۈم بۇزغاننى ئۆزۈم ئوڭلىشىم كېرەك ـ تە. يولنىڭ ئىككى قاسىقىدىن تۇتۇپ ئىككى قولۇمنى بىر ـ بىرىگە قارىمۇ قارشى سىلجىتتىم. يېرىق ـ يىرتىقلار ھىملەشتى. يول ئۆز ئەسلىگە كەلدى. مومايى بىلەن خوشلىشىپ يولۇمغا راۋان بولدۇم. بىر چاقىرىم يىراققا بېرىپ ئارقامغا بۇرۇلسام، مومايى ماڭا قىلىۋاتقان دۇئاسىنى تېخى تۈگەتمەپتۇ. «ئەرزىمەيدۇ، موما» دەپ ۋارقىرىدىم ـ دە، سەپىرىمنى داۋاملاشتۇرۇۋەردىم.

ئۇچرىشىش

قاراڭلار بۇ قىزىق ئىشنى. ھەر مىنۇتتا بىر ئورامدىن موخوركا چېكىدىغان بەڭگى تۇرۇقلۇق سەپەرگە چىققان يېرىم ئايدىن بېرى موخوركا چېكىش خىيالىمغىمۇ كەلمەپتۇ. ھازىر كەيپىمنى چاغلاپ كۆرسەم قايتا ـ قايتا ئوراپ چەكسەممۇ خۇماردىم بېسىقمىغۇدەك. كاللامغا بىر ئەقىل كەلدى. بىر تاختا گېزىتنى چاپىرىغا يىرتىپ تۇمارچە قىلىپ يۇگىدىم. ئاندىن يانچۇقىمدىكى بىر كىلوگرام چامىسىدىكى تاماكىنى ئېلىپ ھەممىنى سالدىم (ئادەتتە مېنىڭ يانچۇقۇمغا ئىككى كىلوگرام موخوركا سىغىدۇ). ئاندىن ئاغزىنى ھەم ئېتىپ ئاسماندا چېقىلىۋاتقان چاقماققا

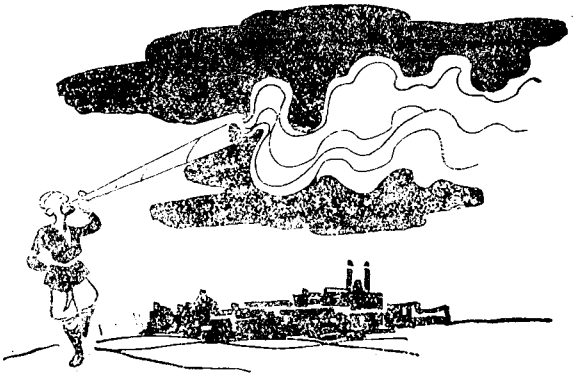

تۇتۇپ تۇتاشتۇردۇم. بارلىق كۈچۈمنى يىغىپ بىرلا شوردىدىم ـ دە، تۇتقۇچىلىكى قالمىغان قۇيرۇقنى تاشلىۋېتىپ چارەك سائەتتىن كېيىن ئىسلىرىنى پۇرقىرىتىپ بۇرنۇمدىن چىقىرىۋەتتىم. ئاندىن نېمە بولدى دېمەمسىلەر؟ پۇتۇن شەھەرنى ئىس ـ تۈتەك قاپلاپ كەتتى. چىگقى چۈش ۋاقتى بولسىمۇ كۈن كۆرۈنمەي يۇلتۇزلار چىمىرلاشقا باشلىدى. ئېتىمغا مىنىپ ئويىپازارنىڭ ئالدىغا كەلسەم قۇلىقىمغا تونۇش بىر يۇتەل ئاڭلاندى. ئاتتىن چۈشۈپ قارىسام ئۇ باشقا بىرى ئەمەس، دوستۇم تۇرسۇن تورغاي ئىكەن. سالامدىن كېيىن سالامەتلىكىنى سوردىسام:

— ئۇشتۇمتۇتلا، — دېدى ئۇ جاۋاب بېرىپ، — ئاسماننى تۈتەك بېسىپ كەتتى. شەھەر خەلقى قاراڭغۇدا پاتىپاراق بولۇپ خىزمەت ۋە ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر يەتمىسۇن دەپ ھەممە ئىسنى ئىچىمگە سۈمۈرۈشنى ئويلاپ ئەمدىلا ئىچىمگە تارتىۋىدىم، گېلىمغا بىر نەرسە قادىلىۋالغاندەك مەلۇم بولدى. بايقىسام نەپىسىمنىڭ كۈچلۈكلۈكىدىن كوچا چىراغلىرىنىڭ بىرنەچچە ستولبىسى يۇلۇنغان پېتى ئاغزىمدىن يۇقۇشماي ئۆتۈپ گېلىمغا قادىلىپ قاپتۇ، شۇ سەۋەبلىك ئازراق يۇتىلىپ قويدۇم.

— سېنى نەس بېسىپتۇ، — دېدىممەن ئۇنىڭغا، — بۇ ئىشقا سەل قاراشقا بولمايدۇ. مەن ھادىسە يۈز بېرىشنىڭ ئېھتىمالىنى بايقاپ دەرھال يانچۇقۇمدىن تىرناق ئالغۇچۇمنى ئالدىم ـ دە، ئۇنىڭ گېلىدىن ستولبىلارنى بىر ـ بىرلەپ قىسىپ ئېلىۋەتتىم. تۇرسۇن تورغاينىڭ يۇتىلىپ بېسىقتى. ئىككىمىز ھەۋىكارلىشىپ ستولبىلارنى ئۆز ئورنىغا قاداپ ئۈزۈلگەن سىملىرىنى ئەپچىللىك بىلەن ئۇلاپ قويدۇق. بۇ ئىش شۇنداق تېز بېجىرىلدىكى مانىتىيورلارمۇ نېمە ئەھۋال يۈز بەرگەنلىكىنى بايقاشمىدى.

تۇرسۇن تورغاي يەنە ئىسنى سۈمۈرۈشكە باشلىدى.

— ئاۋارە بولما، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا ۋە شۇئان مەيدە يانچۇقۇمدىن يەل پۈگۈچۈمنى ئېلىپ بىر شامال چىقىرىۋىدىم، بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە پۇتۇن ئىس ـ تۈتەكلەر تاراپ، شەھەرنىڭ مۇھىتى ئۈز ئەسلىگە كېلىپ قالدى. تۇرسۇن تورغاي ھەيرانلىق نەزەرى بىلەن ماڭا بىر قارىدى. ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن مېنىڭ گۇمپامغا قايىلىقى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى. ئۇ ماڭا قايتا قولىنى ئۇزىتىپ:

— يۇر دوستۇم، ئويىبازار ئىچىدىكى بىر ئاشخانىغا كىرىپ تاماق يېگەچ كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىمزنى دېيىشەيلى، — دېدى. مەن قوشۇلدۇم. لېكىن ئېتىم ئۇيىگە ئالدىرايتتى. قانداق قىلىش كېرەك؟ كاللامغا يەنە بىر ئەقىل كەلدى. ئېتىمنى يالغۇز ئۆيگە يولغا سېلىۋەتتىم. ئۆزۈم دوستۇم بىلەن ئويىبازارغا قاراپ ماڭدىم. «ئېشىكى يوق مولامنىڭ قۇلىقى تىنچ» ئەمەسمۇ؟

ئىجادىي رەتلىگۈچى: ئىبراھىم ئىزاقى

ئىلاخۇن تىلىۋالدى قوشاقلىرى

توپلاپ رەتلىگۈچىدىن:

ئۆز ئۆمرىدە ۋەتىنى خەلقى ئۈچۈن ئاز - تولا پايدىلىق ئىش قىلغانلىكى ئادەملەرئۆز ئەۋلادلىرى تەرىپىدىن ياد ئېتىلىپ، ئەسلىنىپ كەلمەكتە. بىزدە بۇنداق ئادەملەر ئاز ئەمەس. ئەنە شۇنداق كىشىلىرىمىزنىڭ بىرى — ئىلاخۇن تىلىۋالدى ئاكىدۇر.

ئىلاخۇن ئاكا ئالەمدىن ئۆتكىلى تالاي يىللار بولدى. لېكىن، «ئىلاخۇنكام ناخشىسى»، «ئىلاخۇنكام قوشىقى»، «ئىلاخۇنكام بېغى» دېگەن ناملاردا ئۇنىڭ ئىسمى ھۇرمەت بىلەن ياد ئېتىلىپ كەلمەكتە. ئىلاخۇن ئاكىدىن بىزگە ئىلىم-مەرىپەت بالقىپ تۇرغان بىرەر كىتاب ياكى مال - دۇنيا قالمىغان. پەقەت ئۇنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى، ئۆز سەرگۈزەشتىسى پۈتۈلگەن قوشاقلىرى قالغان.

ئىلىدىكى ئۇيغۇرلار ئىچىدىن يېتىشىپ چىققان ناخشىچى، سازەندە، داڭلىق قوشاقچى ئىلاخۇن 1866 - يىلى غۇلجا شەھىرىنىڭ قازانچى مەھەللىسىدە بىر كەمبەغەل ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. ئىلاخۇن بىر ياشقا كىرگەندە، ئاتىسى تىلىۋالدى ۋاپات بولۇپ، ئانىسىنىڭ تەربىيىسىدە قالغان.

ئىلاخۇن كىچىكىدىلا زېرەك، سۆزمەن ئىكەن. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەقلى - ھوشى، خەلق ئەدەبىيات - سەنئىتىگە بولغان ھېرىسمەنلىكى بىلەن ئەل ئەدەبىياتچىلىرى، سازەندىلىرىگە قويۇق ئارىلىشىپ، ساز چېلىش، ناخشا ئېيتىش، قوشاق توقۇشنى ئۆگەنگەن. كېيىن «ئىلاخۇن كۆككۆز» (كۆككۆز — لەقىمى) نامى بىلەن، ئۆزىنىڭ مۇڭلۇق ناخشا - سازى، مەزمۇنغا باي قوشاقلىرى ئارقىلىق خەلققە تونۇلغان. ئىلاخۇن 1970 - يىلى 104 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

ئىلاخۇن ئاكا بىر ئەسىردىن ئارتۇق ياشىغان بولسىمۇ، ئۆمرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى كونا جەمىيەتتە ئازاب - ئۇقۇبەت ئىچىدە ئۆتكەن. ئېيتىلىشلارچە ئىلاخۇننىڭ ياخشى بىر ئېتى بار ئىكەن. ئۇ ئاشۇ ئېتىنى سىلاپ - سىيپاپ بېقىپ، بەيگىگە سېلىپ، بەيگە ئېلىپ، كۆڭلىنى خۇش قىلىپ يۈرىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر ئەمەلدارنىڭ بۇ ئاتقا كۆزى چۈشۈپ، ئىلاخۇندىن ئاتنى سورۇتۇپتۇ. ئاتنى بېرىشكە كۆزى قىيمىغان ئىلاخۇن ئاتنى ئە-

مەلدارغا بەرمەپتۇ. شۇ ئىشتىن كېيىن ئەمەلدار ئاتنى ئېلاخۇندىن ئېلىشنىڭ پېيىگە چۈشۈپتۇ. دەل شۇ كۈنلەردە جەنۇبىي شىنجاڭدىن ئىلىغا چىققان كىشىلەرنى سەۋەبسىز تۇتۇپ، ئۇلارغا زۇلۇم سالغان ئىككى چېرىكنى ئېلاخۇننىڭ ئۇرۇپ يىقىتىپ، ھېلىقى گۇناھسىز «تۇتقۇن»لارنى قۇتقۇزۇپ قالغانلىق خەۋىرىنى ئاڭلىغان ئەمەلدار «پەيت كەلدى» دەپ ئويلاپ، ئېلاخۇننىڭ ئارقىسىغا پايلاقچى سېلىپ، ئۇنىڭ ئۇستىدىن پىتنە-پاسات توقۇپ، ئېلاخۇندىن ئاتنى تارتىۋاپتۇ، ئېلاخۇننىڭ ئەڭ يېقىن بۇرادىرى سۇلايماننى تۇتۇپ يامۇلغا قاماپتۇ. ئىلىدا تۇرۇشقا ئامالسىز قالغان ئېلاخۇن ئىلى شەھىرىدىن ئىلى ناھىيىسىدىكى يېزىلارغا چىقىپ كېتىپتۇ. ئەمەلدار ئېلاخۇننىڭ ئارقىسىدىن ئادەم چىقىرىپ، ئېلاخۇننى تۇتقۇزۇپ كېلىپ سۇلايمان ياتقان يامۇلغا سولاپتۇ. ئېلاخۇن بىلەن سۇلايماننىڭ بىگۇناھ قامىلىشى ئىلى جەمئىيىتىدە جىددىي غۇلغۇلا پەيدا قىپتۇ. ئەمەلدارلار ئېلاخۇن بىلەن سۇلايماننى كۆزدىن يوقىتىش، جەمئىيەتتىكى غۇلغۇلىنى پەسەيتىش ئۈچۈن، ئۇلارنى «چوڭ جىنايەتچى» دەپ ئەيىبلەپ، 1929-يىل كۈزدە ئۇرۇمچىگە پالاپتۇ. بۇ بىگۇناھ مەھبۇسلارنىڭ قولىغا كويزا، پۇتىغا كىشەن سېلىنىپ، قەپەزگە سولاپ، ئىلىدىن ئۇرۇمچىگە ھارۋا بىلەن ئېلىپ بېرىلىپ ئۇرۇمچى يامۇلىغا قاماپتۇ.

ئېلاخۇن بىلەن سۇلايمان 1933-يىل ئۇرۇمچى يامۇلىدىن چىقىپ، ئىلىغا قايتىپ كەلگەن بولسىمۇ، ھەر خىل، ھەر رەڭدىكى قىسمەتلەردىن قۇتۇلالمىغان. مۇرەككەپ ئىجتىمائىي، سىياسىي مۇھىت ئېلاخۇننى ئىلىدىن چەترەك بىر جايغا كېتىشكە مەجبۇر قىلغان. ئېلاخۇن 1933-يىل بالا-چاقىسىنى ئېلىپ، تېكەسكە كۆچۈپ چىقىپ، بىر مەزگىل باغۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان. ئېلاخۇن تېكەستە بىر باغ بىنا قىلغان بولۇپ، بۇ باغ ھازىرمۇ «ئېلاخۇنكام بېغى» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

ئېلاخۇننىڭ قوشاقلىرى ئۇنىڭ ھايا-تىنىڭ ھۇججەتلىك خاتىرىسى. بىز بۇ قوشاقلارنى ئوقۇساق ئېلاخۇننىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىسى، ئۇ ياشىغان كونا جەمئىيەتنىڭ قارا كۆلەڭگىسى كۆز ئالدىمىزدا گەۋدىلىنىدۇ.

ئېلاخۇننىڭ قوشاقلىرى خەلق ئىچىدە كەڭ تارقالغان. بىز دەسلەپكى قەدەمدە توپلاپ، رەتلىگەن بۇ قوشاقلارنى مەھەممەتخان كامالى، تېيىپجان ھادى، نۇردۇنبەگ ماخمۇد، نىياز نۇرى، يارئەلى، سەيدالىم تۇرسۇن قاتارلىق يولداشلار ئېيتىپ بەرگەن. ئۇلارغا ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمىز.

× ×

ئۇچۇپ يۇرگەن قالمىغاچلار،
بالىسىغا دان بەرگەن.
مېنىڭ ئاتام رەھمەتلىك،
بىر يېشىمدا جان بەرگەن.

ئانامنىڭ قۇچاقىدا،
بىر يېشىمدا قالغانمەن.
ئامان بولسا بۇ جېنىم،
ئانا ھەققى ئاقلارمەن.

تىلىۋالدى دەر دادامنى،
مەن كۆرمىگەن ئاتامنى.
كىچىك قېلىپ ئانامغا،
كىر قىلمىغان ياقامنى.

بىز بۇ ياققا كەلگەندە،
ئانامنىڭ مىنگىنى ئۆكۈز.
ئۆزۈمنىڭ ئېتىم يوقتەك،
ئەللەر دەيدىكەن كۆككۆز.

ئانامنىڭ كۆزى مونچاق،
مەن ئەردىم شوخ تايچاق،
دىلىمغا ئىمان سالغان،
مومام زورىخان سوپىچاق.

× ×

جىرغىلاڭدا باغ تولا،
ئىلىخودا بەگ تولا.
بەگنىڭ ئەسكىلىكىدىن،
پۇقرالاردا دەرد تولا.

بەگلەر سالار زۇلۇمنى،
ئەل كۆڭلىگە دەرد بولا.
ئىغزىدا دېگەن بىلەن،
قورسقىدا گەپ تولا.

ئىلىخودا ئاۋرال تاغ،
ئورتاسىدىن قاش① ئاقۇر.
زامانە شۇنداق بولسا،
بۇ بەگلەرگە كىم باقۇر.

قاش بويىدا بار ئىكەن،
بەگ تۆرەمنىڭ جاڭزىسى.
بەگ سۆزىگە ئىشەنمە،
باردۇر ھىيلە، ياڭزىسى.

ئۆستەڭ سۈيى لاي بولدى،
بىر ئاتسام يوغان تاشنى.
بۇ بەگلەرنىڭ دەستىدىن،
نەگە سىغدۇراي باشنى.

ئابلاشتىن چىقىپ كەلسەم،
ئۇچىئون② بىلەن بەشئون③ بار.
يامۇلغا سولاپ قويسا،
بۇرگى بىلەن چۇچۇن بار.

شەردىمۇ ئېتىم يامان.
سەھرادا بەتتەر ئاندىن.
قولۇڭدىن كەلگەننى قىل،
قورقۇپ يۇرمىدىم خاندىن.

يامۇلۇڭغا چۇشكەن بىز،
تاملىرىنى تەشكەن بىز.
مەن مەن دېگەن بەگلەرنىڭ
ماخارىنى چۇككان بىز.

ھەجەپمۇ بېشىم قاتتى،
دەرد ئۇستىگە دەردتىن.
ئالدىمدا سالام قىلىپ،
ماراپ يۇرىدۇ چەتتىن.

مەن نەگە بارالايمەن،
بوينۇم قىلدا باغلاقلىق.
ھەر بىر باسقان قەدىمىم،
مىڭ كۆز بىلەن پايلاقلىق.

× ×

قەشقەردىن ئادەم چىقسا،
تۇتىدۇ چىقىپ چېرىك.

① قاش — دەريا ئىسمى.

②③ ئۇچىئون، بەشئون — غۇلجا ناھىيىسىدىكى يېزىلارنىڭ نامى.

ئۇخماستىن يېنىپ قويسا،
كۆمىدۇ گۆرگە تىرىك.

بۇ ھالنى كۆرۈپ ھەركىم،
ئېچىنار يېتىمچىغا.
ئىچىم قاينىدى بىر كۈن،
مۇشت ئاتتىم چېقىمچىغا.

چېقىمچى مېنى چاقتى،
ئالدىمغۇ يامان ئاتاق.
تۇگىمىدى شۇندىن بېرى،
ئېلاخۇنغا ئىستەك، سوراق.

يېتىمچىنى تۇتماققا،
چېرىك چىقتى يېپىلىپ.
ئاتقا سوقتۇرۇپ ئۆتتۈم،
چېرىكلەرنى يىقىتىپ.

ياخشى ئاتتىن ئايرىدى،
قالدىمغۇ بولۇپ يالياق.
ئىچىمگە گۇمان چۈشتى،
ئەپ يۈردۈم چوماق - تاياق.

ئاقچى دېگەن گۇيتوزا،
مېنى تۇتماق بوپتۇدەك.
بېرىپ قويسا پارچە پۇل،
قاترىپتۇ لۇپسىدەك.

چەككىم كەلدى ئەجەپمۇ.
ئۆيدە بارمۇكىن غاڭزا.
ئەمدى مېنى تۇتقۇدەك،
شەھەرگە چىقىرىپ داڭزا.

يالغۇز كەلدى بۇ باشىم،
يوق ئىكەن قېرىنداشىم.

دادىم خۇداغا يەتمەمدۇ،
ئامان بولسا ئەزىز باشىم.

جاھاندا بىر نېمە ياخشى:
جاپادىن ۋاپا ياخشى.
جېنىڭنى قىينىغان دوستتىن،
جازانىڭ ئۇقىي ياخشى.

سېپىلىڭدىن ئاي چىقتى،
كۆرەلمەستىن گەپ چىقتى.
ئەمدى كەتمىسەم بونماس،
كۆڭلۈمگە گۇمان چۈشتى.

زامانەڭنىڭ ھالى شۇ،
كىم بىلەن كىمنىڭ ئىشى.
ياخشىنى يامان دېسە،
تىرىك ئۆلمەمدۇ كىشى.

ئېتىم تورۇق چايان قۇيرۇق،
كەتمەيدۇ مەندىن بۇيرۇق.
بېشىمغا بالا بولغان،
شەللەك قاشقىسى يورۇق.

مىنگەن تورۇقۇم قاشقا،
تۇۋۇقى تەگمەس تاشقا.
سەن مېنى يامان دەيسەن،
سېنىڭ قورسىقىڭ باشقا.

ئېلاخۇن دەپ ئېتىم بار،
شەڭگەنلەردە ئۆچۈم بار.
نېمە قىلساڭ قىل شەڭگەن،
ساڭا تېتار ئوغلۇم بار.

مېنى تۇتقان بەگلەرگە،
ياڭتۇڭ بەرگۈدەك ماتا.

ياخشىغا ئۇبال قىلغان،
دوزاخ تېگىدە ياتا.

مېنى تۇتقان بەگلەرنىڭ،
قەستى ئېتىمدا قالغان.
جاننى ئالماڭ ئال زالىم،
قىلغان تۆھمىتىڭ يالغان.

غۇلام، ئەختەم ئەمەسمۇ،
مېنى باققان توقايلىق.
يامان ئىشىم بولمىسا،
كىمدىن شۇنچە قورقايلىق.

ئوڭ قولۇمدا مالخىيىم،
چەپ قولۇمدا چاقمىقىم.
باللىرىمنى دېمىسەم،
يوقتۇر شەرگە بارمىقىم.

بايتوقايدىن① چىققاندا،
كۆزلەكتىن② خەۋەر كەلدى.
سۇلايمان تۇتۇلۇپ شەدە،
كۆككۆزگە بالا تەردى.

بەگلەر مېنى تۇتۇپ بەردى،
ئوما ۋاقتىدا.
كۆزلەكتىكى سېسىق يايى
شاڭيو ۋاقتىدا.

ئېلىپ كەلدى قولۇم باغلاپ،
ئاتنىڭ ئالدىدا.
ئامان بولسام چېقىمچىلار،
قالماس دالدىدا.

زىندان تېمى ئېگىز ئىكەن،
چىققىلى بولماس.

كۆككۆز جېنىم ئامان بولسا،
بەگلەر قۇتۇلماس.

تاغدا كەكلىك غەلەت بولماي
قەپەزگە چۈشمەس.
قىلغان ئىشىم يامان ئەمەس،
ئەبەدىي ئۆچمەس.

سەكسەن بەگلەر بىر بولۇشۇپ،
ھەددىدىن ئاشتى.
ئەلنىڭ ئاققان كۆز ياشلىرى،
سۇ بولۇپ تاشتى.

بۇگۇنمىكىن، ئەتەمىكىن،
سوراقنىڭ ۋاقتى.
چېقىمچىلار يالغان توقۇپ،
چوڭ يەرگە چاقتى.

× ×

ھاۋا تۇتۇلدى،
بېشىم ئايلاندى.
تاڭمۇ سۈزۈلمەي،
قولۇم باغلاندى.

تۇتۇپ ئالدىلەر،
ئېلىپ ماڭدىلەر.
يولدا كۆپ جەبرى،
زۇلۇم سالدىلەر.

يوقتۇر گۇناھىم،
بەگكە ئۇبالىم.
قۇدرىتىڭ بىلە،
ساقلا خۇدايىم.

①② بايتوقاي، كۆزلەك — غۇلجا ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرى.

قالدى ئارمىنىم،
كەتتى دەرمانىم.
بولدۇم بىر تۇتقۇن،
زىندان ماكانىم.

ئاۋالدا ئېتىم،
مەن بولدۇم يېتىم.
ئەمدى يوق چارە،
داغزىدا خېتىم.

تۇماندۇر تاغلار،
ھەجەپ بىر چاغلار.
بەگنىڭ دەستىدىن،
خارلاندى جانلار.

زۇلۇم دەستىدىن،
بەگنىڭ قەستىدىن.
بىز كۆرگەن كۈنلەر،
چىقمايدۇ ئەستىن.

قاشنىڭ شامىلى،
بەگنىڭ ئامبىلى.
كۆككۆزنى تۇتقان،
بەگنىڭ ھايۋىنى.

ئاي بېشى يېقىن،
بولار چوڭ يېغىن.
بەگلىرىڭ قالماس،
كەلسە سەل ئېقىن.

چۈشتۈم قەپەزگە،
تۆمۈر مەپىگە.
ئەمدى كىرمەكلار،
بەگنىڭ گېپىگە.

× ×

قەپەزگە سولاپ قويدى،
نەگە بېقىپ سايرايمەن.
ئۇرۇمچىگە پالدى،
كىمگە بېرىپ يىغلايمەن.

ئىلىدىن ئېلىپ چىقتى،
تار قەپەزگە سېلىپ.
دوستلىرىم يىغلاپ قالدى،
قارا كۆزگە ياش ئېلىپ.

بىز ئىلىدىن چىققاندا،
دەريا① ياقىلاپ ماڭدۇق.
ئامان بولغىن دوستلار دەپ،
قارا كۆزگە ياش ئالدۇق.

بىز ئىلىدىن چىققاندا،
يانبۇلاققا ئۇلاشتۇق.
«ئامان بولغىن» دوستلار دەپ،
قۇچاقلىشىپ يىغلاشتۇق.

بىر قەپەزدە ئېلاخۇن،
ئار قەپەزدە سۇلايمان.
يىغلىماڭلار يارانلار،
كېلەرمىز ئېسەن ـ ئامان.

قەپەزگە سولاپ قويۇپ،
بىزنى قورقىتاي دەمسەن.
زۇلۇمنى تولا قىلىپ،
ئۆزۈڭ يوق بولاي دەمسەن؟!

ئۇرۇمچىدىن خەت كەلسە،
يالغان چېغى دەپتىمەن.

① شۇ چاغدىكى غۇلجا ـ ئۇرۇمچى يولى ئىلى دەريا سىنى ياقىلاپ غەربكە سوزۇلۇپ، ئاندىن شىمالغا بۇرۇلاتتى.

قەپەزگە سولاپ قويساء
ياموُل چېغى دەپتىمەن،

ئالاردا ئۆزۈك ئالمان،
باغماي ئۆز قارارىڭغا.
بىز ئادەم، كەكلىك ئەمەس،
قەپەزگە سولارىڭغا.

يېڭى چىققان تور ياغلىق،
ئاق قەغەزگە بولاقلىق.
سۇلايمان بىلەن كۆككۆز،
تار قەپەزگە سولاقلىق.

تار قەپەزدە مەن ياتقان،
ئار قەپەزدە سۇلايمان.
بىزنى بۇ كۈنگە قويغان،
ياڭتۇك ۋاقتى، شۇم زامان.

ئاياغ - قول قېلىپ كەتتى،
نە ئىلاجىم، يوق دەرمان.
بىر ۋاقتى ئۆتۈپ كەتتى،
بىزلەردە تولا ئارمان.

قانداق قىلىمەن ئەمدى،
غەم كەتمەيدۇ بۇ باشتىن.
بۇ تەقدىرگە نە چارە،
ئايرىلدۇق قېرىنداشتىن.

قەپەزگە سولاپ قويدى،
ھەر تەرەپكە قارايمەن.
«ئامان بولغىن» دوستلار دەپ،
بىر خۇدادىن تىلەيمەن.

خوش - خوش ئىلى باغلىرىم،
مەن يايلىغان تاغلىرىم.

مەندىن رازى بولۇڭلار،
يىغلاپ قالغان دوستلىرىم.

پۇتلارغا كىشەن سالدى،
قولىمىزدا تىك گەيزە.
ئىگىلگەنگە سۇنمايدۇ،
ھەقنى بىلگەن خوخەنزە.

قول، پۇتتا كىشەن، كويزا،
سۆڭەككە پېتىپ كەتتى.
يامانلارنىڭ قىلمىشى،
جېنىمدىن ئۆتۈپ كەتتى.

× ×

ئاردا تۇنەپ ئىككى،
تەلكىگە يېتىپ كەلدۇق.
چېرىك تىللىسا مەيلى،
ناخشىنى ئېيتىپ كەلدۇق.

ياڭتۇك پونى تىكلەپتۇ،
تەلكىنىڭ داۋانىغا.
ئاخۇنۇم دۇئا قىلسۇن،
ئېلاخۇن ئامانىغا.

تەلكىنىڭ داۋانىدىن،
كارۋان توختىماي ئۆتتى.
سۇلايمان يىغلىغان بىلەن،
ئېلاخۇن يىغلىماي ئۆتتى.

تەلكى دېگەن داۋاننىڭ،
مەنزىلى خويما يىراق.
چېرىكلەرگە «سۇ» دېسەك،
بىزدىن قاچىدۇ نېراق.

تەلكىدىن ئۆتۈپ كەتتۇق،
ئىلىدىن چىقىپ كەتتۇق.
باشقا چۈشكەن كۈنلەرنى،
قوشاققا قېتىپ كەتتۇق.

تەلكىدىن چىقىپ كەلسەك،
سايرام كۆلى كۆرۈندى.
ئايرىلىش ياماق ئىكەن،
يۈرەك ئىككى بۆلۈندى.

سايرامنىڭ كۆلى دەيدۇ،
قىش كىرگەندە توڭلايدۇ.
غەم قىلما ئاغىنىلەر،
خۇدايىم باشنى ئوڭلايدۇ.

ماناپقا① قورال بېرىپ،
باتۇر چېرىكىم، دېدى.
تەلكىدىن ئۆتكەن چاغدا،
ياخشى شېرىكىم، دېدى.

ئوڭ يېنىمدىمۇ چېرىك،
سول يېنىمدىمۇ چېرىك.
بىزنى يالاپ ئەپ ماڭغان،
ماناپ توڭ بىلەن شېرىك.

چۆل ئېدىرىدىن ئۆتكەندە،
ماناپ ئىلىغا يانىدى.
ئالتە قارغا بىر بولۇپ،
بىزنى ئارىغا ئالدى.

ئۇرۇمچىگە پالاندۇق،
قوغۇن پىششىقى كۈزدە،
جانغا پاتتى غېرىتىلىق،
ئۇرۇمچى يولى تۈزدە.

ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدۇق،
يامۇلغا ئىلىپ كىردى.
سۈرى ياماق ئەبلەخلەر،
قاقشىتىپ ئۇرۇپ كىردى.

يامۇلغا سولاپ قويدى،
ئەتراپنى كۆرەلمەيمەن.
بۇرگە، چۈچۈن دەستىدىن،
تولغىنىپ ياتالمايمەن.

ئاستىمغا سېلىپ ياتقان،
كالا يۈڭى تىكىمەت.
تۆھمەت بىلەن سولدى،
بۇ قارا يۈز ھۆكۈمەت.

دېھقان بولمىغان بەگلەر،
تارتمايدۇ مۇشەققەتنى.
سوراق سوردى قانچە،
سۆزلىدۇق ھەقىقەتنى.

يامۇلدىكى كۈنلەرنى،
خۇدا سالمىسۇن خەققە.
ئۇرۇپ، چېپىپ قىستايدۇ،
نېمە قىلدۇق بىز بەككە؟!

نۇرمەھەممەت بالام كەلسۇن،
تۇرسۇنمەھەممەت بالام قالسۇن.
مەن ئۆلسەم ئۆلۈپ كېتەي،
ئەل - يۇرتۇم ئامان قالسۇن.

① ماناپ — ياڭتۇنىڭ ئىشەنچلىك كىشىلىرىنىڭ بىرى. ياڭ ئۇنىڭغا قورال بېرىپ، ئېلاخۇننى تۇتقۇزغان. تەلكىدىن ئۆتكىچە ئېلاخۇننى يالاپ ماڭغان.

يامۇلدا بولار سوراق،
بىرى بىرسىدىن يامان.
تارتماسقا نىمە چارە،
باقمىسا بىزگە زامان.

نەچچىنى چىپىۋەتتى،
يەرلىككە قويۇپ كەلدۇق.
يامانىنىڭ ھىيلىسى تولا،
يامۇلدىن بىلىپ كەلدۇق.

قارىسام يىراقلارغا،
كۆرمەيدۇ مېنىڭ كۆزۈم.
سوراق سورىغان ئىتقا،
ئۆتمەيدۇ مېنىڭ سۆزۈم.

× ×

ئۇرۇمچىدىن يانغاندا،
ئىلىغا قاراپ ماڭدۇق.
يامۇلدىكى زۇلۇمنى،
بىر-بىرلەپ ساناپ ماڭدۇق.

قانچە يىل ئۆتۈپ كەتتى،
تالا-تۈزنى كۆرمەستىن.
جەبرىنى تولا تارتتۇق،
ئاخىر يانداۋۇق ئۆلمەستىن.

× ×

تاغنىڭ ئارقىسى تېكەس،
يېرى زەپ بۇلۇق ئىكەن.
دەريانىڭ ئېقىپ ئۆتەر،
قۇرۇماس سۇلۇق ئىكەن.

چىغدىن باشقىسى يوقكەن،
تېكەسكە شەر سالغاندا.
كۆچەت ئاپىرىپ تىكتىم،
باھار ۋاقتى شۇرغاندا.

گەپ قىلسا زېرىككەندە،
كىشىلەر «پاراڭ» دەيدۇ.
چىۋىقنى تىكىپ قويسام،
«ئېلاخۇن ساراڭ» دەيدۇ.

كۆچەتلەر تۇتۇپ كەتتى،
باقتىممەن بالام ئوخشاش.
كۆچەتنىڭ تىلى بولسا،
دەر مېنى «ئانام» ئوخشاش.

ئېلاخۇن ساراڭ ئەمەس،
چۇجىنى سانار كۆزدە.
باغلارنى بىنا قىلدىم،
دەرەخسىز مۇشۇ تۇزدە.

بېغىم ئالمىسى تاتلىق،
ھەر كىم كېلىپ ئاشايدۇ.
ئۇلار ئېيتقاندا رەھمەتنى،
ئېلاخۇن كۆڭلى ياشنايدۇ.

توپلاپ رەتلىگۈچى: تۇرسۇن زېرىدىن

Altunoq

△ ئائىلىنىڭ يىلتىزى — بالا.
△ ئاتاڭنىڭ قېشىدا بولغۇچە، ئىشىدا بول.
△ ئاتانىمغان بايدىن، ئاتانغان دۇۋە ياخشى.
△ ئاتىسى تىككەن دەرخ، نەسلىگە سايە بېرەر
△ ئاتىنىڭ گۈزەللىكى — يۈگۈرۈشتە.
سۆزنىڭ گۈزەللىكى — ھەقىقەتتە.
ئادەمنىڭ گۈزەللىكى — مېھنەتتە.
△ ئات ئالساڭلار تاي ئالماڭلار، يولغا يۈرمەيدۇ.
چېچى ئۇزۇن قاۋۇل جۇگان، قولغا كىرمەيدۇ.
△ ئاتنىڭ تۆت پۇتى بولسىمۇ پۇتلىشىدۇ.
△ ئات ئايلىنىپ قوزۇقىنى تاپار.
ئەر ئايلىنىپ ئۆز يۇرتىنى.
△ ئات ئۆلسە ئەر قالار،
ئەر ئۆلسە ئەل.
△ ئات توققۇز يېشىدا تولا،
يىگىت ئوتتۇز يېشىدا.
△ ئات ئورۇقچىلىقتا يامان،
خوتۇن يوقچىلىقتا.
△ ئاتتىن يىقىلغان ئاستا چۈشەر،
ئېشەكتىن يىقىلغان تاشقا چۈشەر.
△ ئات ئۆلسە ئىتنىڭ تويى بولىدۇ.
△ ئاچچىقى يامانىنىڭ پۇشايمىنى كېيىن كېلەر.
△ ئات قەدرىنى مىنگەن بىلۇر،
مىلتىق قەدرىنى ئاتقان.

△ ئاچارچىلىقنى كۆپ كۆرگەن،
ئۆزى تويماي «مە» دېمەس.
يېتىملىكنى كۆپ كۆرگەن،
ئۇچ قىچقارماي «ھە» دېمەس.
△ ئاچچىق ئويۇن شېرىن تۇرمۇشنى بۇزار.
△ ئاچكۆز ئېھساندىن قاچار، بېخىل مېھماندىن.
△ ئەخمەق ئاداشقىنىنى بىلمەس.
△ ئەخمەق بۇزۇشقا بار، تۈزەشكە يوق.
△ ئەخمەق ھۆكۈم قىلىدۇ،
ئاقىل مۇھاكىمە قىلىدۇ.
△ ئەخمەقنى ئۆلدى دېسە ئىشەن،
ئەخمەقلىقى قالدى دېسە ئىشەنمە.
△ ئاختامىلىقتىن چاما تېپىلماس،
غىلاڭ سايىدىن تاش.
ھەر كىشىنىڭ دورى يانسا،
پەيلى بولۇر .شاش.
△ ئادالەتسىز كىشى قىلسا شاھلىق،
تولا ياخشى بۇ شاھلىقتىن گادالىق.
△ ئادەم بىلگەننى ئوقۇيدۇ،
توخۇ كۆرگەننى چوقۇيدۇ.
△ ئادەمنىڭ تىزگىنى — ئەقىل.
△ ئادەم غەمنى يېمەيدۇ،
غەم ئادەمنى يەيدۇ.
△ ئادەم ئىززىتى — تۆھپە،
مېھمان ئىززىتى — كۆرپە.
△ ئادەمنىڭ ئىنچىقى يامان، ئىتنىڭ قان-

چىقى.
△ ئادەم ئادەمگە مېھمان،
جان تەنگە مېھمان.
△ ئارپا ناندىن گىردە ياخشى.
بىكار گەپتىن جىگدە ياخشى.
△ ئارتۇق ئولجا — باشقا يۇك
△ ئازنى ئايىغان كۆپتىن قۇرۇق قاپتۇ
△ ئاشكارا دۇشمەن ئالدىڭنى تورايدۇ،
يوشۇرۇن دۇشمەن ئارقاڭنى ئورايدۇ،
△ ئاشنىڭ ئىسسىقى ياخشى،
سۆزنىڭ پىششىقى.
△ ئاشنىڭ تەمى تۇز بىلەن،
ئادەمنىڭ تەمى سۆز بىلەن.
△ ئاشتىن يامانلىغان قورساقنىڭ توقى،
ئاتىدىن يامانلىغان ئەقلىنىڭ يوقى.
△ ئاش كەلسە ئىچپىتۇ،
ئىش كەلسە قېچپىتۇ.
△ ئاغرىمىغۇچە ئاغرىق ھالىنى بىلمەس.
△ ئاغرىق كىشى كۆلكە خالىماس.
△ ئاغچا خېنىم زەللىسىگە ئىشىنىپتۇ،
قازاخۇنۇم سەللىسىگە.
△ ئاغزى يوغانىنىڭ ئۈزى يوق،
كۆزى يوغانىنىڭ سەتى يوق.
△ ئاغزىمنىڭ بوشلۇقىدىن بېشىم كەتتى،
قورسىقىمنىڭ ئاچلىقىدىن يۈزۈم.
△ ئاكام يامانلىسا يەڭگەمگە زىيان.
ئابدال يامانلىسا خۇرجۇنىغا زىيان.
△ ئاڭلىغان قۇلاقتا گۇناھ يوق.
ئارزۇ قىلغان كۆڭۈلدە ئەيىب يوق.
△ ئايرىلغان ئازار، قوشۇلغان ئۇزار.
△ ئايىغى يامان تۆرنى بۇلغايدۇ.
ئاغزى يامان ئەلنى.
△ ئالەمىڭنى كەڭ ياراتتىڭ زامانەڭنى تار،
ئادەمىڭنى كۆپ ياراتتىڭ، ئۇچىمنى تار،
مۇشۇكۇڭنى بەگ ياراتتىڭ، ئىتلىرىڭنى
خار.
△ ئالدىرىغانىنىڭ ئېتىكى پۇتىغا ئۇرۇلار.
△ ئالدىرىساڭ ئالدىنىسەن،
سەرۋى قىلساڭ شادلىنىسەن.
△ ئالدىرىغاننى تۇتما، توقنى زورلىما.
△ ئالتۇن چىرىماس دەۋا قېرىماس.
△ ئالسام - يېسەم، بەرمىسەم،
يىراققا كەتسەم كەلمىسەم.
زەردار مېنىڭ تۇغقىنىم،
نامراتنى مەن كۆرمىسەم.
△ ئالدانساڭ ئەقىل تاپىسەن.
△ ئالتۇنغا توپا قونماس، ياخشىلىق ئۇنۇتۇلماس.
△ ئاللا ئىگەم دوست،
كەلگەن بالانى توس.
△ ئامالىم يوق دېگۈچە،
بىلىم ئالغىن تۇگمىچە.
△ ئامىتى كەلگەن كىشىنىڭ شىشىسى تاشىنى چاقار.
ئامىتى قاچقان كىشىنىڭ ھالۋىسى چىشىنى چاقار.
△ ئەتىگەندە ناخشا ئېيتقان كۆڭلى خۇش كىشى.
چۈشتە ناخشا ئېيتقان دەردى بار كىشى،
كەچتە ناخشا ئېيتقان يارى بار كىشى.
△ ئەتىيازلىق ھەرىكەت،
كۈز ئۈچۈن بەرىكەت.
△ ئەجلى يەتكەن كىيىك ئېدىرغا قاچار،
△ ئەدەبلىك ئويۇننى ئويۇن قىلىدۇ،
ئەدەبسىز ئويۇننى قۇيۇن قىلىدۇ.
△ ئەرنىڭ ئۆزىگە باقما، سۆزىگە باق.
△ ئەر يىگىتنىڭ ۋەدىسى تۇز،
تۇز بولمىسا ئۇمىدنى ئۇز.
△ ئەرزان گۆشنىڭ شورپىسى يوق،
نامرات بەگنىڭ دوغىسى يوق.

Δ ئەقللىق خوتۇن باشقا قارايدۇ،
ئەقلسز خوتۇن ياشقا.
Δ ئەقللىق ئىش — قاناتلىق قۇش.
Δ ئەقللىق ئۆزىنى ئەيىبلەيدۇ،
نادان دوستىنى.
Δ ئەقىل بىلىم بۇلىقى،
بىلىم ھۇنەر چىرىغى.
Δ ئەقلسز يىگىت — يۇگەنسز ئات.
Δ ئەگەر تۇرمىساڭ سۆزۈڭدە،
ھۇرمەت بولماس ئۆزۈڭدە.
Δ ئەگرى ئۆسكەن دەرەخ كەسمەي تۈز-
زەلمەس.
Δ ئەل بار يەردە ئەر خار بولماس،
ئەر بار يەردە ئەل خار بولماس.
Δ ئەل قەدرىنى بىلمەيدۇ، ئەل ئىچىدە
يامانلار.
يەر قەدرىنى بىلمەيدۇ، يەر تەرىگەن
ئادەملەر.
Δ ئېغىز ساقلىغان جان ساقلار.
Δ ئىت ئۆز ئۈۋىسىدا كۈچلۈك.
Δ ئىتمۇ ئۆز يالىقىدىن قىزغىنار.
Δ ئىت قورقۇنچاقنى چىشلەيدۇ.
Δ ئىچى تارغا دۇنيامۇ تار
Δ ئىخلاسمەن كۆپەيسە ئىشان قۇترايدۇ
Δ ئېرىنچەك ئىككى ئىشلەر،
ئاخىرى بارمىقىنى چىشلەر.
Δ ئېرىگدىن يامانلىساڭ ئەرسىز قالارسەن،
يېرىگدىن يامانلىساڭ يەرسىز قالارسەن.
Δ ئىشاننىڭ قارنى بەشتۇر،
بىرى ھەمىشە بوشتۇر.
Δ ئېشەك مىنگەننىڭ پۇتى ئارام تاپماس،
بەدنىيەتنىڭ كۆڭلى.
Δ ئىشقا چىقساڭ كۈنگە باق،
ئۆيگە كىرسەڭ يەرگە،
Δ ئىش — ئۇستىدىن قورقىدۇ،
يامان — پۇشتىدىن.
Δ ئىش بۇزۇلسا ئىش گۈۋاھ ئەمەس،
چىراي بۇزۇلسا ئەينەك گۈۋاھ ئەمەس،

Δ ئىككى شۇڭقار تالاشسا بىر قاغىغا يەم
چۈشەر.
Δ ئىككى ياشنى ئايرىغاننىڭ ئۈۋالى بار،
ئىككى ياشنى قوشقاننىڭ ساۋابى بار.
Δ ئېگىز ھارۇنغا قۇمۇش يۇك بولدى،
چېچەن خوتۇنغا گۆمۈش جۇپ بولدى.
Δ ئېگىزگە چىقساڭ كۆزۈڭ ئېچىلار،
ياخشى بىلەن سۆزلەشسەڭ كۆڭلۈڭ
ئېچىلار.
Δ ئوت كەتكەن يەرنىڭ قىزىقى كەت
قىزىلى كەتمەس.
Δ ئوتنىڭ ئانىسى گۈگۈت.
Δ ئاشنىڭ ئانىسى ئوغۇت.
Δ ئوغرى گۈمانخور كېلۈر،
زالىم توقماقچى.
Δ ئوقۇغان يىگىت ئوقلانغان مىلتىق.
Δ ئوقلۇق مىلتىق بىرنى قورقىتار،
ئوقسز مىلتىق مىڭنى.
Δ ئۆتكۈنچى بۇلۇتتىن يامغۇر كۈتمە.
Δ ئۆردەك بىلەن غاز ئوينار،
چىۋىن بىلەن تاز ئوينار.
Δ ئۆزۈمنىڭ دەرمەن، يۈگۈرۈپ قوپۇپ
يەرمەن.
يەڭگەمنىڭ دەرمەن، بەرگەندە يەرمەن.
Δ ئۆستەڭنى يارئالدۇرمىغان بىر كەتمەن
لاي.
جېدەلنىڭ ئالدىنى ئالغان ئىككى ئېغىز
«ھاي».
Δ ئۆمۈچۈك ئۆمىلەيدۇ،
ئۆمىلىگەننى كۆرەلمەيدۇ.
Δ ئۇم بولمىسا ئەل بولماس،
بىرلەشمىسە كۈچ.
Δ ئۇخلىغان ئىتقا تاش ئاتما،
تونۇمىغان قىزغا قاش ئاتما.
Δ ئۇرۇشقاق كۆلەڭگىسى بىلەنمۇ ئۇرۇشىدۇ.
Δ ئۇستام ئېتىدۇ كالا گۆشىدە، قالمايدۇ،
مەن ئېتىمەن قوي گۆشىدە، ئالمايدۇ.
Δ ئۇزۇم باغدا قىممەت،

قوي تاغدا قىممەت.
Δ ئۇجمە يېگەن سەھەر يېسۇن،
چۆشتە يېگەن زەھەر يېسۇن.
Δ باتۇر يوقلۇقىنى بىلدۇرمەس،
تۇلپار ئاچلىقىنى.
Δ باجىرغا قاۋىغان ئىت جەننەتكە كىرەر.
Δ بار بېشىنى سىيلايدۇ،
يوق يېشىنى.
Δ بار ماختانسا تېپىلۇر،
يوق ماختانسا چېچىلۇر.
Δ بار بولسا كۆرەلمەيدۇ،
يوق بولسا چىدالمايدۇ.
Δ باش يارىسى كېتەر،
تىل يارىسى كەتمەس.
Δ باغ مېۋىسى بىلەن داڭلىق،
ئادەم مېھنىتى بىلەن.
Δ باغدا ياتقان گىردە يەپتۇ،
كەتمەن چاپقان زاغرا.
Δ باقمىساڭ مېلىڭ كېتەر،
خارلىساڭ خوتۇنۇڭ كېتەر.
Δ بايتالنى بەيگىگە سالماس،
سالسا ئالدىنى بەرمەس.
Δ باينى تەكەببۇرلۇق ئۆلتۈرىدۇ.
Δ بايغا ئامەت كەلسە بۇقىسىمۇ تۇغىدۇ.
Δ بايلىق نېمە دېدۇرمەس،
يوقلۇق نېمە يېدۇرمەس.
Δ باينىڭ كۈنى پەرمان بىلەن،
نامراتنىڭ كۈنى ئارمان بىلەن.
Δ باينىڭ قېشىغا بارساڭ مېلىڭ كېتىدۇ،
خانىنىڭ قېشىغا بارساڭ بېشىڭ كېتىدۇ.
Δ باينىڭ خوتۇنى ئۆلسە ئورنى يېڭىلىنار،
نامراتنىڭ خوتۇنى ئۆلسە بېشى گاڭگىرار.
Δ بالا كۆرگەننى دورايدۇ،
قېرى كۆرگەننى سورايدۇ.
Δ بالىنى ياشتىن ئاسرا،
كۆچەتنى باشتىن.
Δ بالىنى ئەركە ئۆگەتسەڭ كۆرپىگە چىچار.
Δ بەرمىگەننى سورىما،
كەلمىگەننى چاقىرما.
Δ بېخىل تاشتىن ياغ چىقرار.
Δ بېخىلنىڭ خىزمىتىنى قىلغۇچە، سېخىنىڭ ئىتىنى يېتىلە.
Δ بىھۇدە ھەرىكەت بەلنى سۇندۇرار.
Δ بېگىز تاغاردا توختىماس،
ئۇت قەغەزدە.
Δ بېلىق كۆلدىن ئايرىلماس،
يىگىت ئەلدىن.
Δ بىلەك تالدۇرۇپ ئاش ئەتسەڭ،
يۇرەك قاندۇرۇپ ئىچەرسەن.
Δ بىلىكىڭ تالغىچە ئورغاق بىلىسەڭ
يۇرىكىڭ قانغۇچە ئورما ئورىسەن.
Δ بىنام يەرگە يامغۇر،
ئۆپكە كېسەلگە چامغۇر.
Δ بىر بىكار مىڭنى بىكار قىلار،
چالا مولا ئوننى نىكاھ قىلار.
Δ بىر پاتمان ئالتۇنۇڭ بولغۇچە،
بىر تاپان يېرىڭ بولسۇن.
Δ بىر تامچا سۇ چۈمۈلىگە دەريا كۆرۈنەر.
Δ بىر ساپ ئۇزۇمنى دەپ بىر باغنى بۇزۇپتۇ.
بىر ناننى دەپ يۈز ناننى كۆيدۈرۈپتۇ،
بىر جاننى دەپ مىڭ جانغا زامىن بوپتۇ.
Δ بىر ئېغىز سۆز ئەلنى كۆيدۈرەر،
بىر تال سەرەڭگە شەھەرنى.
Δ بىر كۈنلۈك يەرگە چىقساڭ بىر ھەپتىلىك ئوزۇق ئال.
Δ بىرلىك بولماي كۈچ بولماس.
Δ بىر ماڭغانغا يول بولماس،
بىر سۆيگەنگە دوست.
Δ بىر مولىنىڭ كەينىدە قىرىق شەيتان بار.
Δ بىغەمنىڭ مېلىنى بۆرە يەيدۇ،
بۆرە يېمىسە ئوغرى يەيدۇ.
Δ بىلىملىكنىڭ ئەتىۋاسى كۆپ،
بىلىمسىزنىڭ پەتىۋاسى.

توپلاپ رەتلىگۈچى: مەمتىلى سايىت

چاغاتاي لۇغىتى

ب①

تۈزگۈچىلەر: غەنىزات غەيۇرانى
ئىسمائىل قادىرى

بەرق [برق] (پ) قار:
ئەجەب گىريە ئاغاز ئېتىپ مەن شىگەرق،
چېكىپ ئاھى سەردۇ تۆكۈپ ئەشك بەرق.
— ئا.نىزارى.

بەرق [برق] (ئە) 1 › چاقماق، چېقىن، يېشىن:
غەم كۈنجىدە ھىجران تۈنى مەن يىغلاماقىم قان.
چۈن بەرق يانىپ ۋەئدەئى يالغانىك ئۈچۈندۇر.
— گۈمنام.

2 › ئوت:
سېنىك يادىك دىلىم ئارامىدۇر، زىكرىك ئېرۇر قەندىم.
كۆڭۈل يورۇتقۇچى شەمئىمۇ جان كۆيدۈرگۈچى بەرقىم.
— مولا بىلال.

3 › شولا، نۇر:
ئىشق ئوتىدىن ئاشقى پاك ئۆرتەنۇر،
بەرقدىن مەدھى نۇبۇۋۋەت مۇنبەرى.
— سەبۇرى.

بەرق ئەيلەمەك — «بەرق ئۇرماق»غا قاراڭ.

بەرق ئۇرماق — 1 › چاقنىماق، پارقىرىماق؛ 2 › نامايان بولماق، كۆرۈنمەك:
دۇدى ئاھىم بەرق ئۇرۇپ ھەردەم فەلەكنىڭ ئۈستىدە،
بۇ ئەزىز جىسمىم كۆيۈپ كۈل بولدى كەلمەيدۇ ھەنۇز.
— سەدائى.

3 › كۆچمە: گۈللەپ ياشنىماق، روناق تاپماق.

بەرقۇ شەرار — چاقماق ۋە ئۇچقۇن:

① بېشى ئۆتكەن ساندا.

گۇمنامغه جەننەت گۈلى، دەۋزەخ ئوتى تەڭدۇر،
ئىشق ئوتى فەنا قىلدى نە بەرقۇ نە شەرارمەن.
— گۇمنام.

بەرقى شەرەر نەما — چاقچاق چاقتۇرۇپ، ئۇچقۇنلار كۆرسەتكۈچى:
چىقسە باشغە تاج تاقىپ كۆيدۈرۈر ئەلنى ئوت ياقىپ،
ھەر سارىغە قاراپ باقىپ بەرقى شەرەر نەما كۆرۈڭ.
— گۇمنام.

بەرقى ئاپەت — ئاپەت چاقمىقى، جان ئاپىتى، تېز كەلگەن ئاپەت:
تىيرى بارانى غەمىڭ كۆڭلۈمگەكىم ياغدى، ئىرۇر،
ھەر تەرەفدىن بەرقى ئافەت لەمئەئى پەيكان ئاڭا.
— نەۋائى.

بەرقى ئەجەل — ئۆلۈم چاقمىقى:
بەرقى ئەجەل چابۇكىگە مەركەبى تېز،
سالىبان رۇھ خەيلى ئىچرە گۇرىز.
— نەۋائى.

بەرقى خاتىق — كۆز قاماشتۇرغۇچى چېقىن.
بەرقى خۇ — چاقماقتەك تېز ماڭغۇچى، چاپقۇر.
بەرقى خىز — «بەرقى خۇ»غا قاراڭ.
بەرقى رەخشان — پارلىغان چاقماق، چېقىن؛ كۆچمە: سۈزۈك مەي.
بەرقى ھەۋا — چاقناق، پارلاق ھاۋا؛
بەرقى ۋىسال — ۋىسال نۇرى، ۋىسال ئوتى؛
بەرقى ئىشق — ئىشق چاقمىقى، ئىشق ئوتى:
دەردۇ ئەلەم بەھرىدە مەن غەرقى ئىشق،
شۇئىلە ۋۇجودۇمدىن ئۇرار بەرقى ئىشق.
— ئەھمەدى.

بەرقەرار [برقرار] (پ + ئە) قەتئى، تۇرغۇن، دائىمى، قارار تاپقان.
بەرقرەۋ [برق رو] (ئە + پ) چېقىندەك تېز يۈرگۈچى.
بەرقۋەش [برق وش] (ئە + پ) چاقماققا چېقىنغا ئوخشاش، چېقىنسىمان:
... بۇراقى بەرقۋەش ئۆزرە چىققانى.
— نەۋائى.

بەرقئاسا [برق آسا] (ئە + پ) چاقماقتەك، چاقماققا ئوخشاش.
بەرقئاسار [برق آسا] (ئە + پ) «بەرقئاسا»غا قاراڭ.
بەرق رەفتار [برق رفتار] (ئە + پ) چاقماقتەك، چاقماقتەك تېز يۈرىدىغان.
بەرق مىسال [برق مثال] (ئە) 1) چاقماقتەك، چاقماققا ئوخشاش.
2) شاد، شاد — خۇرام، كۆركەم:

رۇتبەسى ئانداكى يۇز پەيكى خەيال،
ئۇرسا يۇز مىڭ قەدەمى بەرق مىسال.
— نەۋائى.

بەرقۇار [برقۇار] (ئە + پ) چاقماقتەك، چاقماققا ئوخشاش:
چاپار ئېردى هامۇن ئارا بەرقۇار،
قىلىپ هەۋزگە يەتكەلى ئىختىيار.
— ئا.نىزارى.

بەرقىن [برقىن] (ئە + پ) قەتئى، قايتمايدىغان، ئىرادىلىك.

بەركە [بركە] (ئە) كۆل.
بەركەئى ماهمىيان — بېلىقلىق كۆل.

بەركەمال [بركمال] (پ + ئە) كامالەتكە يەتكەن، كەم - كۆتىسىز، مۇكەممەل، يېتىلگەن:
ئانى سۆيگىل هۇسنى بولغاي بەركەمال،
بولماغاي مۇمكىن قۇياشغا زەۋال.
— سەبۇرى.

بەركىتمەك [بركيتماك] تەييارلىماق، تەخ قىلماق.
غەزەلچىغە جەرمەندە تەييار ئېتىپ،
داغى باخشىلار داپلىرىن بەركىتىپ.
— غەربىي

بەرگI [برگ] (پ) 1) يوپۇرماق؛ مېۋە، هوسۇل، نەتىجە؛ 2) ياخشىلىق:
بەرگىم قانى يەر يۇزىنى لالە رەڭ قىلۇر،
كۆرسە كىشى دېگەي ئەجەب لالە زاردۇر.
— مولا بىلال.

بەرگى ئەسفەر — سېرىق يوپۇرماق:
خەزان ئىچرە چۇن بەرگى ئەسفەر ساچىپ،
فەلەك هەر ساري يۇزمىڭ ئەختەر ساچىپ.
— نەۋائى.

بەرگى سەمەن — ياسىمەن يوپۇرمىقى، ياسىمەن مېۋىسى:
ئىشق ئەسرارىنى هەر چېهرەسى زىيبا بىلمەس،
بۇلبۇل ئەفغانىنى هەر بەرگى سەمەنسا بىلمەس.
— ناقىس.

بەرگى شەجەر — دەرەخ يوپۇرمىقى؛
بەرگى كاه — سامان پارچىسى؛
بەرگى گۇل — گۇل يوپۇرماقلىرى؛
بەرگى لالە — لالە يوپۇرمىقى؛

مەرگی ئۇمىد ـ ئۇمىد يوپۇرمىقى، ئۇمىد مېۋىسى؛
بەرگی نەي ـ قوغۇننىڭ بىر تۈرى، ناشىكەر:
قوغۇن كەلدى بۇ يەردە بەرگی نەي دەپ،
سۆزۈمنی ئەيتىبان تۈرماي كېتەي دەپ.
ـــ مەھزۇن.

بەرگ I [برگ] (پ) 1) ئەسۋاب، جاھاز، بېزەك؛ 2) زۆرۈر نەرسىلەر؛ مەجلىس، سەپەر ئەنجامىلىرى.

بەرگەسەن [برگاسن] بەرگەيسەن:
كۆزگۈ ئول بولغايكی تارتىپ يۈز بەلا،
بەرگەسەن لەۋھی زەمىرىگگە جۈلا.
ـــ نەۋائی.

بەرگەران [برگران] (پ) ساقىت.
بەرگەران بولماق ـ ساقىت بولماق، قۇتۇلماق:
كی ئەي فەرزەند، غەمدىن بەرگەران بول،
بۇئىشكىم كامىڭ ئولمىش كامران بول.
ـــ نەۋائی.

بەرگەشتە [برگشتە] (پ) 1) ئارقىغا قايتقان، ئايلانغان، 2) ئامىتی قايتقان.
بەرگەشتە بەخت ـ بەختی قارا، بەختسىز، تەلەيسىز.

بەرگەشتەلىك [برگشتەلىك] قايتقانلىق، كەينىگە كەتكەنلىك، يۈز ئۆرىگەنلىك:
فەلەكدىن زىھی يەتتی سەرگەشتەلىك،
بولۇرمۇ بۇ رەڭ بەخت بەرگەشتەلىك.
ـــ ئا.نىزاری.

بەرگرىز [برگ ريز] 1) يوپۇرماق تۆككۈچی؛ خازان، خازان بولۇش:
بەس يوق ئىدی باغ ئارا بۇ رۇستەخىز،
كىم ئېتىبان سەرسەرىدەي بەرگرىز.
ـــ نەۋائی
2) قېرىلىق؛ ئامەتسىزلىك، بىتەلەيلىك.
بەرگرىز بولماق ـــ خازان بولماق.

بەرگرىزان [برگ ريزان] (پ) يوپۇرماق تۆكۈلۈش؛ كۈز.

بەرگۇ [برگ] سىلىق، تارتۇق، سوۋغا.

بەرگۈزىدە [برگزىدە] (پ) تاللانغان، تاللاپ ئېلىنغان؛ ئالاھىدە:
بەرگۈزىدە قىلدی ھەق بارچە نەبىلەردىن سىنی،
مۇئجىزاتىڭدىن بىری چۈللەر گۈلىستاندۇر ساڭا.
ـــ نەۋبەتی.

بەرگۈزىن [برگزين] (پ) تاللاپ ئېلىنغان.
بەرگۈزىن ئەۋقات — ياخشى يېمەكلىكلەر.

بەرگۈم [برگوم] بېرىمەن:
دېدى شاھغە: شەيخ ئالىيجەناب،
بۇ مەئنى ھۇسۇلغە بەرگۈم جەۋاب.
— ئا.نىزارى.

بەرگۈەش [برگوش] (پ) يوپۇرماقسىمان.

بەرنا [برنا] (پ) 1) ياش، گۈزەل، چىرايلىق؛ 2) ياش يىگىت:
يۈزى شەمسى قەمەر يەڭلىغ قەدى شەمشاد ئول بەرنا
ئەگەر بىلسەڭ مېنىڭ يارىم ھەمەئەلدىنكى سەدرەدۇر.
— سەدائى.

بەرنامە [برنامه] (پ) پىلان، پروگراممىا.

بەرھەم [برهم] (پ) يوقىلىش؛ يوقىتىش، نابۇت قىلىش:
رەقىبلەردىن غەمىم يوق بەرسە راھەت غەمزەئى چەشمىڭ،
ئانى بەرھەم ئۇرارغا كىرپىكىڭ خەيلى سىپاھىدۇر.
— گۈمنام

بەرھەم بەربەك — توختاتماق، خاتىمە بەرمەك؛ يوق قىلماق:
ئەگەر يەلدا تۇنىدە ئاي يۈزۈڭدىن پەردەنى ئالساڭ،
بۇ يەلداغا بېرىپ بەرھەم ئوشۇل شەبنى زىيا ئەيلەر.
— مولا بىلال.
بەرھەم قىلماق — پاراكەندە، پەرىشان قىلماق، يوقاتماق.

بەرھەم زەدە [برهم‌زده] (پ) يوقالغان، ئۆچكەن:
تولا قەھر ئىلە رەڭگى بەرھەم زەدە،
سەلافەت بىلە قىلغۇسى ئەربەدە.
— ئا.نىزارى

بەرھەق [برحق] (پ + ئە) ھەق، ھەققانى، چىن، راست، توغرا.

بەرئۇفتاد [برافتاد] (پ) يىقىلغان، يىقىلىپ چۈشكەن:
تا ھېرسۇ ھەۋەس خىرمەنى بەرباد ئولماس،
تا نەفسۇ ھەۋا قەسرى بەرئۇفتاد ئولماس.
— سەبۇرى.

بەرى I [بری] ھەممە، ھەممىسى، بارى، بارچىسى:
قىز مەئنىسىگە چەندان ئەسرارى ھەمە مەئنا،
شەرھ ئەيلەسە ئاشقلار ئالەم بەردى ھەيران قىز.
— سەدائى.

بەرى I [بری] (ئە) خالى، خالىس، پاك، تازا.

بەزە [بزه] (پ) گۇناھ، جىنايەت، ئەيىب:
يوقسە يالغان دىمەكدەكىم بەزەدۇر،
چۇن ئۇزاق چەكتى ئەسرۇ بىمەزەدۇر.
— نەۋائى.

بەزەك [بزك] بىزەك، زىننەت بەرگۈچى بۇيۇم ياكى نەقش.

بەزەكدار [بزكدار] ياسانغۇچى، زىننەتلەنگۈچى، بىزەكلىك: بىزەك ئىگىسى:
بەزەكدارلارغە ياساپ سىخلار،
كى زەنجىر ئىشكەل بىلەن مىخلار.
— غەرىبى.

بەززاز [بزاز] (ئە) رەخ گەزلىمە سودىگىرى.

بەزل [بذل] (ئە) ئىنئام، ھەدىيە، سوۋغا:
چىقىپ تەختكە ئەيلەگىل دادى ئەدل،
ئۇلۇغلار بىلەن ئەيلە ئىجلاس بەزل.
— ئا.نىزارى

بەزل ئەتمەك — بەخشىش قىلماق.

بەزل ئەيلەمەك — ھەدىيە، ئىنئام قىلماق:
كۆڭلىدە ئۇمىد ئىردى بۇ شاھغە،
كى بەزل ئەيلەسەم تەختىم ئول ماھغە.
— ئا.نىزارى.

بەزلە [بذله] (ئە) لەتىپە، چىرايلىق ھۆە يىقىملىق سۆز؛ شىئىرنى بەدىئى ئوقۇش.

بەزلەگۇ [بذله‌گو] (ئە + پ) لەتىپە ئىيتقۇچى، كۈلدۈرگۈچى، ھىكايىچى.

بەزلەگۇي [بذله‌گوی] (ئە + پ) «بەزلەگۇ»غا قاراڭ.

بەزلەسەنج [بذله سنج] (ئە + پ) بەدىئى سۆز ئۇستىسى، ماھارەتلىك شائىر.

بەزلۇجۇد [بذل‌وجود] (ئە) سىخىلىق، مەردلىك.

بەزم [بزم] (پ) ئويۇن - كۈلكىلىك سۆھبەت، ئولتۇرۇش:
باردۇرۇر كۆڭلى ئانىڭ دەردۇ ئەلەمنىڭ مەسكەنى،
كىمنىكىم ناقابىلۇ بەزمى ھۇنەر پەرزەندى بار.
— ئۇبەيدى.

بەزمئارا [بزم آرا] (پ) بەزمىنى قىزىتقۇچى، قىزىقچى:
مىزبان يەنە بولدى بەزم ئاراي،
دىدى ئوت ھۇر ئولۇپ نىشاتئەفزاي.
— نەۋائى.

بەزم ئەفروز — بەزمىنى قىزىتقۇچى:

بەزم ئەھلى — ئۇلپەتلەر، ئەيش - ئىشرەت قاتناشچىلىرى؛

بەزمى دىلفەرىز ـ كۆڭۈلغە ياقىدىغان، كۆڭۈلنى ئاچىدىغان بەزمە.
بەزمى شەۋق ـ ئەيش ـ ئىشرەت ئارزۇسى؛
بەزمى ئىشرەت ـ ئويۇن ـ كۈلكە، كەيپ ـ ساپا؛
بەزمى ۋىسال ـ يارغا يېتىش، يار بىلەن ئۇچرىشىش بەزمىسى.

بەزمگاه [بزمگاه] (پ) بەزمە جايى.

بەس [بس] (پ) 1 › كۈپايە، يېتەرلىك، 2 › كۆپ، غايەت: دېمەك، بولدى: چۈنكى:

يېتىلۇر بەس لەتىق ئەنۋائى نېئمەت،
كېلمىپ قىلسا بولۇر تۈرلۈك مەئىشەت.
ـــ لۇتفى.

بەس بولدى ـ يېتەرلىك بولدى، كۈپايە قىلدى؛
بەس ئەيلەمەك ـ تەرك قىلماق، توختاتماق؛
بەس قىلماق ـ تۈگەتمەك؛

بەسا [بسا] (پ) كۆپىنچە؛ دائىم.

بەسارەت [بصارت] (ئە) 1 › ئۆتكۈر كۆزلۈك، ئالدىن كۆرەرلىك، 2 › ئەقىللىق، دانا، هوشيار:

يەمەن سۇلتانى چۈن كۆردى جەمالىن،
• بەسارەت بىرلە بىلدى بارچە هالىن.
ـــ لۇتفى.

بەسارەت ئەهلى ـ ئۆتكۈر كۆزلۈكلەر:

بەسارەت ئەهلى ئەيلەدى ئىتتىپاق،
هەرەم جانىبىغە چۈ قويغىل ئاياق.
ـــ ئا. نىزارى.

بەساغا [بساغا] مازار، قەبرە، قەبرىستان.

بەسالەت [بسالت] (ئە) باتۇرلۇق، چوڭ يۈرەكلىك.

بەساتىن [بساتين] (ئە) «بوستان»نىڭ كۆپلۈكى، بوستانلار، گۈلباغلار.

بەسەر I [بصر] (ئە) 1 › كۆز، كۆرۈش، كۆرۈش قۇۋۋىتى: 2 › بىلىم، مەلۇمات:

يۈزۈڭدىن گەر يىراق سالسام نەزەرنى،
نېتەرمەن كۆزدە بۇ نۇرى بەسەرنى.
ـــ ئەتائى.

بەسەر I [بسر] (پ) سەرەنجام، تامام.

بەسەل I [بسل] (پ) 1 › تىرىق؛ مەلۇم بىرنەرسىنىڭ كىچىك بىر پارچىسى.

بەسەل I [بصل] (ئە) پىياز.

بەست I [بسط] (ئە) 1 › يېيىش، ئىچىش؛ 2 › خۇرسەندىلىك.

بەست ئەتمەك ـ شادلانماق؛ يايماق.

بەست I [بست] (پ) باغلىنىش، بىرىكىش؛ باغلىق، بەنت.

بەستە [بستە] (پ) باغلانغان، بەنت.

ئىشلەردىن گەر شىكەستە بەستە دىدىم،
يۇزىدىن بىرىنى جەستە ـ جەستە دىدىم.
ـ نەۋائى.

بەستەئى دام ئەيلەمەك ـ تۇزاققا ئىلىندۇرمەك.

بەستەئى دامى فىراق ـ ئايرىلىش توزىقىغا ئىلىنگەن، ھىجران تۇزىقى:

ئىش تەرىقىدىن يىراق ئەتمىش بەسى،
بەستەئى دامى فىراق ئەتمىش بەسى.
ـ نەۋائى.

پاي بەستە ـ ئايىغى باغلانغان، تۇتقۇن.

بەست فىزاي [بسط فزاى] (ئە + پ) شادلىقنى، خۇرسەندىلىكنى ئارتتۇرغۇچى.

بەسى [بسى] (پ) 1) كۆپ، ناھايىتى كۆپ، بەك نۇرغۇن:

ئەدۇۋ خەيلىگە سالىپ شور غەۋغا،
بەسى جانلارنى ئايرىپ تەندىن ئاندا.
ـ مۇھەممەت سادىق قەشقەرى.

2) ئىنتايىن، ناھايىتى، بەك، غايەت، تولىمۇ:

تاڭ ئاتقۇنچە مۇنىڭتەك باش تۇتتى،
بەسى غەم يىدى ـ يۇ خۇنابە يۇتتى.
ـ لۇتفى.

بەسى مۇشكىل ـ ئىنتايىن قىيىن، ناھايىتى مۇشەققەتلىك.

بەسىت [بسيط] (ئە) 1) كەڭ، يىيىلغان؛ 2) ئاددىي، مۇرەككەپ بولمىغان.
3) ئاروز ۋەزنىدە بىر بەھرىنىڭ نامى:

بارچەسىغە بار ئانىڭ ئىلمى مۇھىت،
گەر مۇرەككەب بولسۇن ئول شەي، گەر بەسىت.
ـ نەۋائى.

بەسىر [بصير] (ئە) كۆرگۈچى، ئۆتكۈر كۆزلۈك؛ سەزگۈر.

بەسىرەت [بصيرت] (ئە) كۆزى ئۆتكۈرلۈك، زېرەكلىك، سەزگۈرلۈك، زېھىنى ئۆتكۈرلۈك:

بەسىرەت ئىلىن يىغدى خاقانى چىن،
ئۆزى تەخت ئۆزە بارچە مەسنەد نىشىن.
ـ ئا.نىزارى.

بەسىرەت كۆزى ـ ئۆتكۈر كۆز،

كۆهلى بەسىرەت ـ كۆز سۆرمىسى.

بەشاشەت [بشاشت] (ئە) خۇش چىراي، خۇشال، تەبەسسۇم:

سۆمۆردۇم ئانى كۆپ بەشاشەت بىلە،
كى ئىلكىگە سۆيدۇم بەشارەت بىلە.
ـ ئا.نىزارى.

بەشەر [بشر] (ئە) ئىنسان، ئادەمزات؛ ئىنسانىيەت:

بەشەرنىڭ بارچەسى يارىم ئۇچۇن ۋايەستە هەيراندۇر،
كى بەرداش قىلا ئالغايمۇ مەلائىك كۆرسەلەر، ئايا.
ـ مولا بىلال.

بەشەرى جىنس ـ ئادەم ئەۋلادى، ئادەمزات.

بەشەرە [بشرە] (ئە) چىراي، ئەپت، تۇرق.

بەشەرىيەت [بشريت] (ئە) ئىنسانىيلىك، كىشىلىك.

بەشەرىي [بشرى] (ئە) ئىنسانىي، ئىنسانغا مەنسۇپ:

هۇر، يوق ـ يوق، نە هۇر، بەلكى پەرى،
نە پەرى، بەلكى ئافەتى بەشەرىي.
ـ نەۋائى.

بەشەك [بەشك] (پ + ئە) شۇبهىلىك، گۇمانلىق.

بەشەگو [بەشەكو] بەش، بەش دانە.

بەشىر [بشير] (ئە) خۇش خەۋەر يەتكۇزگۇچى.

بەشىك [بشيك] بۆشۇك.

بەغايەت [بەغايت] (پ + ئە) ئادەتتىن تاشقىرى، ناهايىتى.

بەغەير [بەغير] (پ + ئە) باشقىچە، بۆلەك، ئۆزگە.

بەغىر [بغر] جىگەر؛ بىغىر؛ قەلب، كۆڭۈل؛ يۈرەك، كۆكس.

بەغىر پارىسى ـ جىگەر پارىسى.
بەغىر چاكى ـ قەلب يارىلىرى، كۆڭۈل دەردلىرى.
بەغرى سۇۋ ـ مەيۇس، غەمكىن، قايغۇلۇق.

بەغياز [بغياز] (پ) ئىنئام، ئىهسان، مۇكاپات.

بەقا [بقا] (ئە) 1) باقىيلىك، ئەبەدىيلىك، مەڭگۇلۇك؛ بارلىق:

ئەدەمدە باغلاپ ئىمدىم ئول ئەغىز خەيالىنى مەن،
كى مۇندا خىزردەك ئابى بەقا تىلەپ كەلدىم.
ـ لۇتفى.

2) ئۇ دۇنيا، ئاخىرەت:

تۇرۇپ نەچچە كۇندىن كېيىن مىيزبان،
قەزا يەتتى بولدى بەقاغە رەۋان.
ـ ئا.نىزارى.

بەقا ئالەمى ـ ئۇ دۇنيا، ئاخىرەت؛
بەقا دەشتى ـ مەڭگۈلۈك سەھرا، ئەبەدىيلىك باياۋىنى؛
بەقا گۈلشەنى ـ جەننەت گۈلزارى؛
بەقا مۇلكى ـ ئەبەدىيلىك، مەڭگۈلۈك ئالىمى، ئۇ دۇنيا؛
بەقا نەقدى ـ مەۋجۇتلۇق دەۋرى؛
بەقايى ئەبەد ـ ئەبەدنى بارلىق؛
بەقايى جاۋىد ـ ئەبەدنى، دائىمى؛
بەقايى سەرچەشم ـ ئەبەدنى تىرىكلىك مەنبەسى، ئەبەدىيلىك بۇلىقى؛
بەقايى كامىل ـ تۈگىمەس باقىيلىق.

بەقاسىز [بقاسىز] تىز ئۆتۈپ كېتىدىغان، ئەبەدنى تۇرمايدىغان؛ ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى.

بەقاسىز جەھاننىڭ ئىشىن فەھم قىل،
فەقىر بىنەۋا ھالىغە رەھم قىل.
ـ ئا. نىزارى.

بەقەر [بقر] (ئە) كالا، سىيىر:

بەقەر چەرمىنى تاسما قىلماق ئىشىك،
بۇ ھىرفە ئارا ئۆتتى يازۇ قىشىك.
ـ غەرىبى.

بەقەم [بقم] (ئە) قىزىل بوياق ئېلىنىدىغان دەرەخ؛ قىزىل بوياق؛ بەقەمنىڭ غولىغا ئوخشاش قىزىل:

كۆزى خۇن مەسەللىك بولۇر دەمبەدەم،
كى قايناپ تۇرار مىسلى ئابى بەقەم.
ـ ئا. نىزارى.

بەگسىگ [بكسىك] بەگكە ئوخشاش، بەگدەك، بەگ كەبى.

بەك [بىك] (پ) نەشە:

ئۆزىنى ئەرز قىلدى، كەلدى بەدرەك،
چىرايى سارغايىپ يىگەن كەبى بەك.
ـ مەھزۇن خوتەنى.

بەگا [بىكا] ماڭا، مەن ئۇچۇن:

شەرھى ئەھۋالىم ساڭا يەتسە نەسىھەت كەبى تەلخ،
تەلخى گۇفتارىڭ بەڭا مەخمۇرە ساغەرتەك لەزىز.
ـ فۇزۇلى.

بەل [بل] (ئە) 1) بەلكى، ئېھتىمال:

ماڭا ھەم كەبابىنى قىلدى كەرەم،
ياڭى جان كىرىپ بەل كېتىپ ئەسكى غەم.
ـ ئا. نىزارى.

2) ئەكسىچە:

يوقسا يول بىر كۈن ئىككى كۈنلۈك ئەمەس،
بەل كىشى پايانىغە يەتتۈك دېمەس.
— نەۋائى.

بەلا [بلا] (ئە) قايغۇ، مۇسىبەت؛ ئاپەت، بالا، بالا ـ قازا:
دەشت ئارا نەۋئى بەلالار چېكىپ،
جەۋرى سىتەم بىرلە بەلالار چېكىپ.
— زەلىلى.

بەلا ئەسىرى ـ ئاپەتكە، بالا ـ قازاغا ئۇچرىغۇچى.
بەلائەھلى ـ ئاپەتكە ئۇچرىغۇچى، مۇسىبەتكە دۇچار بولغۇچى.
بەلا بەرقى ـ ئاپەت چاقمىقى.
بەلاخاراسى ـ بالا ـ قازا، ئاپەت، كۈلپەت تېشى:
بەلا دەشتى ـ ئاپەت، مۇسىبەت، بالا ـ قازا سەھراسى.
بەلا سەيلى ـ بالا ـ قازا، ئاپەت سېلى، مۇسىبەت ئېقىمى.
بەلا سىپىرى ـ بالا ئاسمىنى، ئاپەت كۆكى.
بەلا غۇبارى ـ بالا ـ قازا، ئاپەت، مۇسىبەت، غەم ـ قايغۇ توزىنگى.
بەلا كۈلبەسى ـ بالا ـ قازا، ئاپەت، بەختسىزلىك ئۆيى؛
بەلا لىۋاسى ـ بالا ـ قازا، ئاپەت بايرىقى، مۇسىبەت تۇغى؛
بەلا مەزرەئى ـ بالا ـ قازا، ئاپەت مەيدانى، ئاپەت ئېكىنزارى.
بەلا مەسكەنى ـ غەمخانە؛ كۈلپەت، بەختسىزلىك ئۆيى.
بەلا مەكتۇبى ـ ئايرىلىش ـ ھىجران خەۋىرى، دەرد ـ ئەلەم دېرىكى.
بەلا مۇغىلانى ـ بالا ـ قازا ئاپەت تىكىنى:
ئاياققا كىرسە نې بوشقاي بەلا مۇغىلانى،
گەر ئولسا بادىيەدىن كەئبەئى سەفا مەلھۇز.
— نەۋائى.

بەلاۋۇ دەردۇ مىھنەت كويى ـ بالا ـ قازا، دەرد ـ ئەلەم، جاپا ـ مۇشەققەت كوچىسى، يولى:
تەنىمنى ئۆرتەگەن ئول دىلبەرىمنىڭ ئىشتىياقىدۇر،
بەلاۋۇ دەردۇ مىھنەت كويىگە سالغان قىراقىدۇر.
— قەلەندەر.

بەلاۋۇ ۋەھشەت ـ بالا ـ قازا ۋە قورقۇنچ، خەۋپ ـ خەتەر.
بەلا ياغدۇرماق ـ بالا ـ قازا، كۈلپەت، بەختسىزلىك كەلتۈرمەك.
بەلايى خۇمار ـ كەيىپتىن كېيىنكى باش ئاغرىقى، خۇمارلىق دەردى.
بەلايى ئاسمان ـ تەقدىر، پېشانىگە پۈتۈلگەن مۇسىبەت؛
بەلايى ناگەھان ـ ئۇشتۇمتۇت، تاسادىپىي ئۇچرىغان بالا ـ قازا، كۈلپەت.

بەلايى ئىشق ـ سۆيگۈ، مۇھەببەت، ئىشق دەردى.

بەلا ئەنگىز [بلا انگيز] (ئە+پ) بالا كەلتۈرگۈچى، پالاكەتكە سالغۇچى، بالاغا قالدۇرغۇچى؛

بەلابىل [بلابل] (ئە) [بىرلىكى: بۇلبۇل] بۇلبۇللار.

بەلاجو [بلاجو] (ئە+پ) «بەلاجوي» گە قاراڭ.

بەلاجوي [بلا جوى] (ئە+پ) بالا تىلىگۈچى، پىتنە سىلىشنى ئىزدىگۈچى.

بەلارەك [بلارك] (پ) يالتىراق تىغ، ئۆتكۈر قىلىچ.

بەلارەك زەربەتى ـ ئۆتكۈر قىلىچ زەربىسى.

بەلاشۇر [بلاشور] (ئە+پ) بالا تاپقۇچى، بالاغا قويغۇچى.

بەلاغەت [بلاغت] (ئە) 1) ۋايىغا يېتىش، يېتىلىش، بالىغلىق؛
2) سۆزنى دەل جايىدا ئىشلىتىش، بەدىئىي ئىپادە.

بەلاغەت ئەھلى ـ يېتىلگەن كىشىلەر، سۆز سەنئىتىنى ئىگىلىگەن كىشىلەر؛

بەلاغەت بابى ـ بەدىئىي ئىپادىلەش، سۆزنىڭ يېتەرلىكلىكى.

بەلاغات بۇرجى ـ بالاغەت چوققىسى.

بەلاغەت جەۋاھىرى ـ سۆز ئۇنچىلىرى، چىرايلىق سۆزلەر.

بەلاغەت تەزىنى ـ سۆز زىننىتى.

بەلاكەش [بلاكش] (ئە+پ) جەبىرى ـ جاپا تارتقۇچى، ئازاپ چەككۈچى، بالاغا قالغان.

بەلاگەردان [بلاكردان] (ئە+پ) بالانى قايتۇرغۇچى؛ سەدىقە، قۇربانلىق.

بەلاھەت [بلاهت] (ئە) سادىلىق، مۇلاھىزىسىزلىك:

ئون جۇزۇ تۇرۇر ئېردى بارى ھۇسنۇڭ بەلاھەت،
قىسمەت كۈنى ھەق توققۇز ئۆلۈش سىزگە بېرىپدۇر.
ـ لۇتفى

بەلەد I [بلد] (ئە) (كۆپلۈكى: بىلاد): يۇرت، شەھەر مەملىكەت.

خەزايىن يىغىپ لەشكەرى بىئەدەد،
تەسەررۇف قىلىپ مەن دىيارى بەلەد.
ـ ئا. نىزارى.

ئەھلى بەلەد ـ شەھەر خەلقى، شەھەرلىكلەر:

بولار روھىدىن يەتكۈسى كۆپ مەددەد،
تاپار ئىستىئانەت ھەم ئەھلى بەلەد.
ـ ئا. نىزارى.

بەلەد II [بلد] (پ) 1) يول باشلىغۇچى؛ ھەمراھ 2) كەسىپ ئەھلى، بىلگۈچى.

بەلەدىيە [بلديه] (ئە) شەھەرلىك ھۆكۈمەت.

بەلەند [بلند] (پ) 1) يۇقىرى، ئېگىز:

چۇ بەردىك ئاڭا رۇتبە مۇنداغ بەلەند،

قىلىپ كۆڭلىنى سېۋمەكىك ئەرجۈمەندە.
— نەۋائى.

2 › ئۈستۈن، ئەۋزەل:
كۆرۈندى جەزىرە ھەۋاسى بەلەندە،
كى قۇشلارىنىڭكىم نەۋاسى بەلەندە.
— ئا. نىزارى.

3 › مۆتىۋەر، ئالىيجاناب:
ئىلاھا، قىلغاسەن بۇ دەھر ئارا ئۇمرىنى جاۋىدان،
بەلەندە ئەيلەپ تەقى ھەم شەۋكەتۇ شەئنىنى يۈزچەندان.
— مۇھەممەد سادىق قەشقەرى.

بەلەند ئەختەر — خۇشبەخت؛
بەلەند پەرۋاز— 1 › يۇقىرى، يۈكسەك پەرۋاز؛ 2 › ئالىي دەرىجىلىك، ئۇلۇغ مەرتىۋىلىك.
بەلەندۇ پەست — ئېگىز - پەس، ياخشى - يامان،
بەلەند چىقماق — داڭ چىقارماق،
بەلەند ئىدراك — ئاڭلىق، زېھىنلىك، زېھنى ئۆتكۈر؛

بەلدە [بلده] (ئە) شەھەر؛
بەلدەئى فاخىرە — پەخىرلىك، كۆركەم شەھەر.

بەلكى [بلكه] (ئە + پ) بەلكى، ئەممە، ياكى؛ ھەتتا؛ ئېھتىمال،
تېرىپ ئۇندۇرۇپ نەچچە ئەشجارنى،
كى پەيدا قىلىپ بەلكى ئەنھارنى.
— غەرىبى.

بەلى [بلى] (پ › ئە) 1 › ھە، خۇش، شۇنداق؛ بەلكى؛
داغى بىركېلىپ كۆرگەنىم يارنى،
تاپىپ مەن بەلى بەختى بىدارنى.
— ئا. نىزارى.

(2) ئەلۋەتتە:
كەنت - بەكەنتىنى تەماشا قىلىپ.
تۇشەۋۇ تالقان بەلى پەيدا قىلىپ.
— زەلىلى.

بەلىغ [بليغ] (ئە) ياخشى سۆزلەيدىغان، سۆزمەن.

بەلىيات [بليات] (ئە) [بىرلىكى: بەلىيە] بالالار، قىيىنچىلىقلار، كۈلپەتلەر؛
خۇدا ساقلاسۇن بارچە ئافاتدىن،
مۇبارەك تېنىڭنى بەلىياتدىن.
ئا. نىزارى.

بەلىيە [بلیه] (ئە) بالا، ئاپەت، بەختسزلىك.

بەلىيەت [بلیت] (ئە) «بەلىيە» گە قاراڭ.

ئەقلى ـ هوشۇمدىن جۇدا ئەيلەپ، قىلىپ دىۋانەۋار،
تىمىرى ـ بارانى بەلىيەتكە نىشان قىلغان پەلەك.
— ئا. نىزارى.

بەمەۋلا [بەمولى] (پ + ئە) ياخشى دوست:

قوپتى قەلەندەرلەر تەماشا قىلىپ،
رۇيى تەۋەككۇلنى بەمەۋلا قىلىپ.
— زەلىلى.

بەنات [بنات] ئە) [بىرلىكى: بنت] قىزلار،

بەناگاه [بناگاه] (پ) تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت:

يۇرۇر ئېردى دەريا ئارا بارچە خەلق،
بەناگاه مۇخالىپ بوران ئۇردى هەلق.
— ئا. نىزارى.

بەناگاه قىلىپ قوپتى زەرگەر جەدەل،
سىنىڭ سۆزلەرىڭ بىزنى قىلدى كەسەل.
— غەرىبى.

بەناگۇش [بناگوش] (پە) قۇلاقنىڭ يۇمشاق قىسمى، قۇلاق تۈۋى.

دەمىنى چىقارماي بولۇپ دەرغەزەب،
بەناگۇشىمە بەردى قاتىغ ئەدەب.
— ئا. نىزارى.

بەند [بند] (پ) 1) تۈگۈن، بۇغۇنچە:

پەيكەرىم ئول يولدا بولۇپ بەندى بەند،
چاش مەهەلىدە يېتىپ تەختى بەند.
— زەلىلى.

2) توسۇلۇش، توسۇق:

يەنە دىۋانەلىك باشلاپ خىرەدمەند،
بولۇپ دىۋانەلەرغە مەۋسۇمى بەند.
— لۇتفى.

3) ئەسىرلىك، تۇتقۇنلۇق هالەت:

بۇلبۇلى خاموش بولۇپ تابۇكەي،
بەند ئەسىرى غەزەلۇ چەكۇ نەي.
— زەلىلى.

4) مەپتۇنلۇق، بىرىلگەنلىك،

بەند ئەتمەك ـ باغلىماق، تۇتقۇن قىلماق:

بۇيۇردىكى قاسىدنى بەند ئەتتىلەر،
سىياھ چال ساڑى ئالىپ كەتتىلەر.
— ئا.نىزارى.

بەند ئەيلەمەك — 1) باغلىماق، ئەسىر قىلماق، ئىختىيارسىزلاندۇرماق.
2) توختاتماق، 3) قولغا كەلتۈرمەك، ئىختىيارىنى ئالماق:
دېسەم: زۇلفۇڭمۇ كۆڭلۈم ئەيلەدى بەند،
دەر: ئەي مىسكىن، ئانىڭ بىر تارىدۇر بۇ.
— نەۋائى.
4) ئېلىندۇرماق، تۇزاققا چۈشۈرمەك.
بەند بولماق — ئىگىلەنمەك، ئىشغال قىلىنماق.
بەند ئولماق — باغلانماق، يېپىشماق.
بەندى ئەزىم — يىرىك كىشەن، چوڭ كىشەن.
بەندى جۇنۇن — ساراڭنى باغلايدىغان:
پەرىشان ھەرتەرەپ زۇلفى سىياھىڭ ئەنبەر ئەفشاندۇر،
سەرى زۇلفۇڭ مەگەركىم ھەلقەئى بەندى جۇنۇن ئولغاي.
— گۇمنام.
بەندى زۇلف — چاچ ئۆرۈمى.
بەندى زىندان — زىندانغا ئېلىش.
تۆمۈردىن توزاق ئەتتىڭ ھەيۋان ئۈچۈن،
سەلاسىل ياساپ بەندى زىندان ئۈچۈن.
— غەرىبى.
بەندۇ كۈشاد — ئەسىرلىك ۋە ئازادلىق.

بەندە [بندە] (پ) 1) قۇل، ئەركسىز كىشى:
سەن سۇلايمانى زەماندىن ماڭا يەتسە مەرتىبە،
بەندە بولۇپ ئىشىكىڭدە دەۋر سۈرمەك ياخشىراق.
— قەلەندەر.
2) تۇتقۇن، ئەسىر:
ئۇلۇستا مۇستەھىقلەرنى قىلىپ شاد،
ھەم ئول دەم بەندىلەرنى قىلدى ئازاد.
— لۇتفى.
3) مەھلىيا:
نۇش قىلىپ جامى مەيى لالە گۈن،
بەندە قىلاي پارەئى بىزور جۇنۇن.
— زەلىلى.
4) كەمىنە، پېقىر:

بەندەئى ئەمر ـ بۇيرۇققا بويسۇنغان، ئۆز ئىختىيارىدىن چىققان:
بەشىنچىگە چۈن يەتكۈرۈپ گامنى،
قىلىپ بەندەئى ئەمرى بەھرامنى.
ـ نەۋائى.
بەندەئى بىئار ـ نومۇسسىز، ئۇياتسىز قۇل:
كۈندە مىڭ سەۋت ئەيلەسەڭ كەتمەس قاشىڭدىن سۇبھى شام،
ئىشىكىڭدە بۇ سەدائى بەندەئى بىئار كەچ.
ـ سەدائى.
بەندە پەرۋەر ـ ئىنسانپەرۋەر، ساخاۋەتلىك:
بەندەئى چاكار ـ خىزمەتكار قۇل:
بەندەئى چاۋۇش ـ خىزمەتكار ئىشىك ئاغىسى:
بەندەئى خاكسار ـ بىچارە، پەقىر قۇل:
بەندە خانە ـ قۇلنىڭ ئۆيى.
بەندەئى خاس ـ مەخسۇس قۇل، ئالاھىدە قۇل:
مەنسۇر ئىبرۇر ھەق پەرەست،
ئەللاھ بىرلە قەۋلى راست.
ئۆزىنى قىلىپ بەندە خاس،
ئەقىل ھەيران ئەردىيا.
ـ مولا مۇھەممەت نىيازى.
بەندە زادە ـ قۇلدىن تۇغۇلغان، قۇل بالىسى.
بەندەئى فەرمان ـ بۇيرۇققا بويسۇنغۇچى، ئىتائەتكار.
بەندەئى مۇخلىس ـ ئىخلاسمەن، ساداقەتلىك قۇل.
بەندەئى نەفىس ـ نەپسى بەندىسى، نەپسى بۇزۇق، ئاچكۆز.
بەندە نەۋاز ـ رەھىمدىل، مېھرىبان.

بەندەلىك [بندەلىك] قۇللۇق، خىزمەتكارلىق؛ ئەسىرلىك:
خۇداغا بەندەلىك قىلغان كىشىكىم دوست سادىقتۇر،
ئانىڭ قىلغان ئىشى كۈللى شەرىئەتكە مۇۋافىقدۇر.
ـ نەۋبەتى.

بەندەۋار [بندەوار] (پ) قۇللارچە، قۇل كەبى:
كىلىپ باشىدىن ئۆيرۇلۇپ بەندەۋار،
ياقامنى تۇتۇپ يىغلادىم زار ـ زار.
ـ ئا. نىزارى.

بەندلىغ [بندلغ] باغلاقلىق، باغلىنىغلىق:

بەندى ـ بەند [بند بند] (پ) پارچە ـ پارچە، ئۆگە ـ ئۆگە:
يانارىم يوقتۇرۇر مۇمكىن سىنىڭ ئىشقىڭدىن، ئەي دىلبەر،

ئەگەركىم سۆگەكىمنى بەندى ـ بەندىدىن جۇدا قىلساڭ.
— قەلەندەر.

بەندى تار [بندتار] (پ) تور، قىلتاق:
ئەي سەبا، يەتكۈز بۇگۈن، مەندىن نىگارىمغا دۇئا،
نەچچە ئايدىن ئايرۇ چۈشكەن بەندى تارىمغە دۇئا.
— ئا. نىزارى.

بەنى [بنى] (ئە ئەۋلاد، بالىلار.
بەنى ئادەم ـ ئادەم بالىلىرى، ئادەم ئەۋلادى:
سىتەمگەر بىمۇرۇۋۋەت چەرخى كەجرەفتار بۇ ئالەم،
ئانىڭدە زەررەئى مەھرۇ ۋەفا يوق، ئەي بەنى ئادەم.
— ئەرشى.
بەنى ئەسفەر ـ سېرىق جىنس، سېرىق تەنلىكلەر.
بەنى ئىسرائىل ـ يەھۇدىلار.

بەھ [بە] (پ) 1) ياخشى، ياخشىراق:
قەزارا ۋەزىر زەخمىسى بولدى بەھ،
بولۇپ ئىشقىدىن باغرى قان تەھ ـ بەتەھ.
— ئا. نىزارى.
2) ئەڭ ياخشى.

بەھا [بها] (ئە) 1) قىممەت؛ 2) ھۆسىن، گۈزەللىك؛ 3) روشەنلىك؛ 4) ئەھمىيەت، قەدر ـ قىممەت.

بەھادۇر [بهادر] باتۇر، پالۋان، قۇدرەتلىك:
كېلىپ تۇشتى ئاندىن بەھادۇر جەۋان،
جەنازە باشىدە قىلىپ كۆپ فىغان.
— ئا. نىزارى.

بەھار [بهار] (پ) ئەتىياز، باھار، كۆكلەم:
تۇگەندى ئەشكى گۈلگۈن، ئەمدى قالمىش زەئفەرانى يۈز،
فەلەك زۇلمى بەدەل قىلدى خەزان بىرلە بەھارىمنى.
— نەۋائى.
بەھارى جەمال — گۈزەل چىراي.
بەھارى ھۆسن — مەھبۇبە، گۈزەل.
بەھارى ۋەسل ـ يېتىشىش باھارى، ۋىسال كۆكلىمى.
بەھارى ئىشق ـ سۆيگۈ باھارى، ئىشقى ـ مۇھەببەتنىڭ باشلىنىشى.

بەھاران [بهاران] (پ) باھار، باھار پەسلى.

بەھارىستان [بهارستان] (پ) يېشىللىققا پۈركەلگەن گۈلزارلىق، باغچە.

بەھارگاھ [بهارگاه] (پ) ئەتىياز، ئەتىياز كۈنلىرى.

بەھاسىز [بهاسز] باھاسى يوق، قىممەتلىك. بىباھا.

ئاغالار داغى مۇددەئا ئەيلەدى،
بەھاسىز دىرەمگە بەھا ئەيلەدى.
— ئا. نىزارى.

بەھانە [بهانه] (پ) ئۆزرە، ئاساسسىز سەۋەب، باھانە:
گەھى قىلدى فەلەك جەۋرىنى تەقرىر،
گەھى ئەتتى بەھانە دەستى تەقدىر.
— لۇتفى.

بەھانە قىلماق — ئاساسسىز سەۋەپ كۆرسەتمەك، ساختا دەلىل كۆرسەتمەك:
تەرزى نىگاھىدا بەھانە قىلىپ،
رويى زەمىن خانەئى خانە قىلىپ.
— زەلىلى

بەھەم I [بهم] (پ) 1) بىرلىكتە، بىرگە:
مىنىڭكى مۇرادىم ئىرۇر سۇبھى - شام،
بەھەم بولسا، خىزمەتتە تۇرسام مۇدام.
— مولا شاكىر.

7) بىللە، يانمۇ - يان:
جانىبى مەشىرىقتە ئىكەن كىرە ھەم،
يۇرتى خىتا بىلەن ئىكەندۇر بەھەم.
— زەلىلى.

بەھەم بولماق 1) بىللە بولماق، ئىرىشمەك:
ھەركىمىكى بەھەم بولمادى بەندى خەم زۇلفۇڭ،
قەسدى ھەممەنىڭ ھەلقەئى چىرماشىڭ ئولۇپدۇر.
— گۇمنام.

2) ھاسىل بولماق، پەيدا بولماق:
ئەگەر بەرسە ھەق سىزگە قابىل خەلەف،
تاڭ ئىرمەس بەھەم بولسا ئۇشبۇ شەرەف
— ئا. نىزارى.

بەھەم I [بهم] (پ) يوقىلىش، نابۇت قىلىش:
سىزگە بەھەم يەتمەگەي ئول نازەنىن،
سۇرتەي ئاياغىغا بۇ ماھى جەبىن.
— زەلىلى.

بەھەم يەتمەك — يوقىلىش، خاراپ بولۇشقا يۇز تۇتماق، كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچرىماق.
بۇمۇ ھەم يەتمەي بەھەم ئەل دىسە ئول ئاينىڭ ئىتى،
ھەرنەچە تاش تۇشسە باشىمدۇر بەلىيەت تاغىدىن.
— گۇمنام.

بەھەمدۇلاھ [بحمدالله] (پ + ئە) ئاللاغا ھەمدۇ ئېيتىش بىلەن،
ئاللاغا ھەمدۇ ـ سانا ئېيتىپ:
بەھامدۇللاھ، كۆردۇم جەمالىڭنى مەن،
قىلاي ئەمدى دەفئى مەلالىڭنى مەن.
ـ ئا. نىزارى

بەھر I [بحر] ئە) [كۆپلۈكى: بىھار/ بۇھۇر] دەريا، چوڭ دەريا؛ دېڭىز.
بەھرئەخزەر ـ يېشىل دېڭىز.
بەھر نەۋەرد ـ دەريا كەزگۈچى.
بەھرۇبەر ـ 1) ھۆل ـ قۇرۇق، دېڭىز ۋە قۇرۇقلۇق؛ 2) پۈتۈن دۇنيا:
بولغۇدەكسەن دەھر ئارادا پادىشاھى بەھرۇبەر،
دەۋلەتۇ بەختۇ سەئادەت بولسە گەر ياۋەر ساڭا.
ـ قەلەندەر.
بەھرى جەھەل ـ كۆز يېشى دەرياسى.
بەھرى ئەمىق ـ چوڭقۇر دېڭىز.
بەھرى ئەزىم ـ ئۇلۇغ دېڭىز، چوڭ دەريا.
بەھرى بىپايان ـ چەك ـ چېگرىسىز دېڭىز.
بەھرى بەقا ـ جەننەت دەرياسى، ئەبەدىيلىك دەرياسى.
بەھرى جۇد ـ «بەھرى كەرەم» گە قاراڭ.
بەھرى خاك ـ سۇ ـ تۇپراق:
ئېرمەس ئۇلار تۇپراغ ۋە سەن نۇرى پاك،
خىلقەت ئۇلارغە، ساڭا بەھرى خاك.
ـ سەبۇرى.
بەھرى رەھمەت ـ ئىلتىپات، مەرھەمەت دەرياسى.
بەھرى غەم ـ غەم دېڭىزى؛
بەھرى كەرەم ـ ھىممەت، مەرھەمەت دەرياسى.
بەھرى كەمال ـ كامالەت دېڭىزى، تولۇقلۇق. مۇكەممەللىك يەتكۈزىدىغان دەريا.
بەھرى گەردۇن ـ ئاسمان، پەلەك.
بەھرى گۈزەشت ـ ئاقار دەريا:
بۇ يار ئۈستىنى دامەنى كوھى رەشت،
ئۇ يار ئاستى دەريايى بەھرى گۈزەشت.
ـ مولا شاكىر.
بەھرى مەۋج ـ مەۋجلىك دەريا، دولقۇنلۇق دېڭىز.
بۇ ھەينده يامانلار ئىشى تۇتتى ئەۋج،
كى ئۇردى جەھاندا رىيا بەھرى مەۋج.
ـ ئا. نىزارى.

بەھرى ۋاسىۋ ــ كەڭ دېگىز.
بەھرى ئىرفان ــ ئىلىم ــ مەرىپەت دېگىزى.
بەھرى ئىشق ــ ئىشق دېگىزى.

بەھر I [بحر] (ئە) (شېئىردا) ۋەزىن، ئۇلچەم مەنىسىدە.

بەھرە [بهره] (پ) قىسمەت، نەسىۋە؛ ئۇلۇش؛ پايدا:

تۇغۇلمىش ئىدى كاشىغەر شەھرىدە،
جەھانغا كېلىبان ئاتا بەھرىدە.
ئا. نىزارى.

بەھرە يەتكۈزۈك ــ پايدا يەتكۈزمەك، پايدىلاندۇرماق.
بەھرە تاپماق ــ پايدىلانماق.

بەھرەدار [بهره‌دار] (پ) پايدىلانغۇچى، بەھرە ئالغۇچى.

بەھرەمەند [بهرمند] (پ) بەھرە ئالغۇچى، پايدا ئالغۇچى:

ھەمە جاندارلار بولۇپ بەھرەمەند،
كى ھەمدۇ سەنا بىرلەدۇر ئەرجۇمەند.
ــ غەرىبى.

بەھرەۋەر [بهرور] (پ) پايدىغا ئىگە بولغۇچى، مەنپەئەتلەنگۈچى:

ھەمانا چىقىپ مۇلك مەيدانىدىن،
مېنى بەھرەۋەر قىلدى چەۋگانىدىن.
ــ ئا. نىزارى.

بەھرەۋەر بولماق ــ بەھرە تاپماق:

جەھان ئىچرە بول ئىلم ئىلە بەھرەۋەر،
ھەۋايۇ ھەۋەس يولىدىن قىل ھەزەر.
ئا. نىزارى.

بەھرەياب [بهره‌ياب] (پ) «بەھرەۋەر» گە قاراڭ.

بەھرەين [بحرين] (ئە) 1) ئىككى دەريا (رۇم ۋە پارس دەرياسى):

ئەي نەۋائى، مەجمەئۇلبەھرەين بولغاي ئاشكار،
مەيلى قىلسە سېلى ئەشكىم ناگەھان جەيھۇن ساري.
ــ نەۋائى.

2) شەھەر نامى.

بەھرۇلئەبرار [بحرالابرار] (ئە) ياخشىلىق دەرياسى، ياخشىلىق، ساخاۋەت.

بەھرۇننەجات [بحرالنجات] (ئە) 1) نىجاتلىق دەرياسى، قۇتۇلۇش دەرياسى.
2) پەرھاتنىڭ شېرىن ئۈچۈن قازغان كۆلنىڭ نامى:

مۇجەررا بولۇپ نەھرى ئەينۇلھەيات،
قۇيۇلدى كېلىپ ھەۋزى بەھرۇننەجات.
ــ ئا. نىزارى.

بەھرىنە [بحرنه] دېڭىزىغا:
يولۇڭدا قاش ئېرۇر كۆز بەھرىنە يول،
ساڭا ھەر نېچەكىم مۇنداق گۈزەر بار.
ـــ لۇتفى.

بەھس [بحث] (ئە) سۆز تارتىشىش، پىكىر يۈرگۈزۈش، ئىزدىنىش.
بەھس ئەتمەك ـ پىكىر يۈرگۈزمەك، مۇنازىرە قىلماق، تارتىشماق:
بەھس ئېتەر ئەردى مۇنەججىم سىفر ئاغىزىم نۇقتەسىن.
ھاسىلى مەبھەسىنى سوردۇم ئەرسە، ئايتۇر ھېچ ـ ھېچ.
ـــ قەلەندەر.

بەھمەن [بهمن] (پ) 1) شەمسىيە يىلى ھېسابىدىكى 11 ـ ئاي؛ 2) قىش ئېيى (يانۋار)؛ 3) ئىران پادىشاھلىرىدىن بىرىنىڭ نامى.

بەھىل [بەحل] (پ + ئە) رازىلىق، رازى:
كۆزۈم نۇرى كەتتى جەھان بولدى داج،
بەھىلدۇرمەن ئەكنۇن جان ئەتسە خىراج.
ـــ ئا. نىزارى.

بەئۇلۇ [بەعلو] (پ + ئە) يۇكسەك، يۇقىرى:

بەۋادى [بوادى] (ئە) [بىرلىكى: بادىيە] چۆللەر، سەھرالار.

بەۋارىق [بوارق] (ئە) [بىرلىكى: بارىقە] چاقماقلار، يېشىنلەر.

بەۋاسىر [بواسير] (ئە) بۇۋاسىر كېسەللىكى، گېمورروي.

بەۋەجھ [بوجه] (پ + ئە) يۈز بىلەن.
بەۋەجھى ئەھسەن ـ چىرايلىق يۈز بىلەن.

بەۋەقت [بەوقت] (پ + ئە) ۋاقتىدا.
بەۋەقتى بەھار ـ باھار ۋاقتىدا.

بەۋۋاب [بواب] (ئە) دەرۋازىۋەن، ئىشىك قاراۋۇلى.

بەئىد [بعيد] (ئە) يىراق:
جەھان ئەھلى باردۇر شەقى يا سەئىد،
بىرى يارىغە قۇرب، بىرىدۇر بەئىد.
ـــ غەرىبى

بەئىدۇلفەھم [بعيدالفهم] (ئە) چۈشەنچىدىن يىراق، چۈشىنىش قىيىن.

بەيابان [بيابان] (پ) سەھرا، چۆل:
تىكىپمىز بەيابان ئارا كۆپ شەجەر،
كى ئول نەخلەردىن بولۇپ كۆپ سەمەر.
ـــ غەرىبى.

بەيات [بيات] 1) قەدىمكى تۈرك قەبىلىلىرىدىن بىرى؛ 2) ئون ئىككى مۇقامدىن بىرىنىڭ نامى:

زىلەيخانىڭ جۇنۇن لەشكەر چىكىپ ئەيلەر سىياسەت كۆپ،
بەيات ئاھەڭگىدىن تاشلارمۇسەن كۆڭلۈمنى زىندانە.
— ناقىس.

بەياد [بەياد] (پ) ياد قىلىش بىلەن، سىغىنىش بىلەن؛ سىغىنىپ، ياد قىلىپ:
ئەدا ئەيلەدىم ھەر كۈنى بامداد،
قىلىپ ئولتۇرۇپ ئىبردىم ھەقنى بەياد.
— ئا. نىزارى.

بەياز [بياض] (ئە) 1) ئاق، ئاقلىق:
ساچىنىڭ شاھى سەۋادى لەيلەتۇلقەدر،
يۈزۈڭ سۇبھى بەيازى لەيلەتۇلبەدر.
— سەبۇرى.

2) شىئىرلار توپلىمى.

بەياز بولماق — ئاقارماق، يۇرۇماق:
يەنە ئول سەنەم ئەيلەدى ئىئىتراز؛
چۇ يەتتى سەھەر بولدى سۇبھى بەياز.
— ئا. نىزارى.

بەيازۇ سەۋاد — ئاق — قارا، ئاق — قارىلىق:
بۇ ھىرفە ئارا ھەم سەلاھۇ — فەساد،
كى فىئلى ئىبرۇر ھەم بەيازۇ — سەۋاد.
— غەرىبى.

بەيازۇل بەيز [بياض البيض] (ئە) تۇخۇمنىڭ ئىبقى.

بەيازۇل ئەين [بياض العين] (ئە) كۆزنىڭ ئىبقى.

بەيان [بيان] (ئە) سۆز، ئىپادىلەش، تەسۋىر؛ تەرىپ، ئىزھار قىلىش؛ مەلۇمات، دەلىل:
بىھىشت دەۋزەخ تالاشۇر، تالاشماقتا بەيان بار،
دەۋزەخ ئايتۇر:مەن ئارتۇق، مەندە فىرئەۋن، ھامان بار.
— ئەھمەد يەسەۋى.

بەيان ئەيلەمەك — تەرىپلىمەك، ئىپادىلىمەك:
بەيان ئەيلەسە مەسئەلە مەئرىفەت،
خەرىدار بولۇپ، قىلمادىڭ مەرھەمەت.
— غەرىبى.

بەيانى فەسىھ — گۈزەل، راۋان بايان.

بەيئەت [بيعت] (ئە) ۋەدە بىرىش؛ بويسۇنۇش:

كى بۇ دۇرجىنىڭ ئەيلەگىل بەيئەتىن،
رىزالىق بىلە مەن بىرەي قىيمەتىن.
— ئا. نىزارى.

دەستى بەيئەت — قول بىرىش، تەۋە بولۇش:
زىيارەت قىلىپ دەستى بەيئەت بىرىپ،
قىلىپ ھالى پۇرسىش نەسىھەت قىلىپ.
— مولا شاكىر.

بەيەك [بيك] (پ) بىرلا، بىرغىنا:
كۇنىكىم بۇ يەڭلىغ شىكار ئەيلەبان،
بەيەك پۇشتى ئۇزرە گۇزار ئەيلەبان.
— ئا. نىزارى.

بەيەكبار [بيك بار] (پ) بىريۇلا؛ توساتتىن:
ئوشۇل مەجلىسدەكى ئەل كۇن بەيەكبار،
كۇتەردىلەر بۇ سۇزدىن نالەئى زار.
— لۇتفى.

بەيت I [بيت] (ئە) [كۇپلۇكى: بۇيۇت] ئۇي، خانە، جاي:
بىلمەدىم مەن نە ئىش بولدى بۇ كۇن بۇ تۇندە
يوق ئول پەرى رەھنەمايىم بۇ بەيت ئىچىندە.
— سەككاكى.

بەيت كاشانە — ئۇي، خانە.
بەيتى ۋەيرانە — ۋەيرانە، خارابە ئۇي

بەيت II [بيت] (ئە) ئىككى مىسرا شېئىر.

بەيتۇللاھ [بيت الله] (ئە) مەككە شەھىرىدىكى كەئبىنىڭ نامى؛ ئاللانىڭ ئۇيى.

بەيتۇلمال [بيت المال] (ئە) 1) دۇلەت ئىختىيارىغا ئالىنغان مال — مۇلۇك؛

بەيتۇلمەزەن [بيت الحزن] (ئە) غەم ئۇيى، غەمخانە.
سەككاكىنىڭ ئورنىنى ئوشۇل يۇسۇفى سانىن
يەئقۇب بىكىن ھەجرىدە بەيتۇلمەزەن ئەتتى.
— سەككاكى.

2) قۇياش، ئاپتاب، نۇر: 3) دۇلەت خەزىنىسى.

بەيتۇلمەئمۇر [بيت المعمور] (ئە) ئابات ئۇي، (دىنى رىۋايەتتە: تۇتىنچى ئاسماندىكى كەبىگە ئوخشاش مۇقەددەس ئۇي):
غەنىلىق بىلە ئانچە مەشھۇرئىدى،
دىرەملەر بىلە بەيتۇلمەئمۇر ئىدى.
— ئا. نىزارى.

بەيتۇلمۇقەددەس [بيت المقدس] (ئە) قۇددۇس شەھىرى؛ قۇددۇستىكى زىيارەتگاھ.

بەيتۇننەشات [بيت النشاط] (ئە) شادلىق ئۆيى.

بەيتۇلھەرام [بيت الحرم] (ئە) بەيتۇللا ۋە كەئبىنىڭ يەنە بىر نامى:

كى تەختى سۇلەيمان ئەلەيھىسسەلام،
ئەجەم مۇلكىدە ئىپردى بەيتۇلھەرام.
— ئا. نىزارى.

بەيتۇل ئىنتىزام [بيت الانتظام] (ئە) ئىنتىزاملىق، تەرتىپلىك ئۆي؛ ئىنتىزامغا سالغۇچى ئۆي.

بەيرەم [بيرم] 1) ھېيت، بايرام، شادلىق كۈنى؛ 2) بىر خىل نازۇك، يۇپقا بۆز.

بەيزا [بيضا] (ئە) 1) ئاق، ئاق رەڭلىك؛ نۇرلۇق:

مۇبەددەل بولۇر كۈنگە ھەم ئۇشبۇ تۈن،
شۇئائى يۇزۇڭدەكى بەيزا، ئىشىق.
— موللا بىلال.

يەدى بەيزا — ئاق قول، پارلاپ تۇرىدىغان قول:

ئۇلۇسقا توي بېرۇر بولساڭ قويۇپ ئالتۇن-كۆمۈش گىردە،
يەدى بەيزا بىكىن ئىلكىڭ جەھانغە زەرفىشان كەلدى.
— سەككاكى.

بەيزە [بيضه] (ئە) تۇخۇم:

بۇ تاۋۇسغە بەيزە خۇرشىدۇ ماھ،
قىلۇر رەڭ - بەرەڭ چۇجەسىن جىلۋەگاھ.
— ئا. نىزارى.

بەيزەئى زەر — ئالتۇن تۇخۇم.

بەيزەدار [بيضەدار] (ئە + پ) تۇخۇملۇق، تۇخۇمى بار، ئۇرۇقلۇق.

بەيزەۋار [بيضەوار] (پ + ئە) تۇخۇمدەك، تۇخۇم كەبى.

بەين [بين] (ئە) ئارىسى، ئارىلىقى.

قىلىپ ئىشىق تۇغيان، چېكىپ ئوتلۇغ ئاھ،
ئوقۇپ بەينىنى دىلبەرى نىك خاھ.
— ئا. نىزارى.

بەين بەين [بين بين] (ئە) ئارا - ئارىسدا؛ ياخشىمۇ ئەمەس يامانمۇ ئەمەس، ئوتتۇرا ھال؛ باراۋەر.

بەينەلئەخبار [بين الاخبار] (ئە) خەۋەرلەر ئارىسدا، خەۋەرلەردە.

بەينەلمەنزىلەين [بين المنزلين] (ئە) ئىككى مەنزىل ئارىسى.

بەينەلمىلەل [بين الملل] (ئە) خەلقئارا، جاھان ئىچى.

بەينە هازەلفىراق [بين هذاالفراق] (ئە) بۇ ئايرىلىشدا، بۇ جۇدالىقدا:
ئىراده قىلىپ خىزمەتىڭدىن يىراق،
كى ئىزهار ئېتىپ بەينە هازەلفىراق.
— ئا. نىزارى.

بەيئ [بيع] (ئە) سېتىش، سۇدىلىشىش:
كى بەيئ ئەتكەمەن ئانى بولدى زەرۇر،
كى نەقدىنەلەرگە يېتەدۇر فۇتۇر.
— ئا. نىزارى.

بەيئ ئەتمەك — ساتماق:
دېدى: ئۇشبۇ گەۋهەرنى بەيئ ئەتكەمەن،
ئەگەر ئالماساڭ سەن، يانىپ كەتكەمەن.
— ئا. نىزارى.

بەيئ شەرا [بيع شرا] (ئە) سېتىش - سېتىۋېلىش، سودا.
بەيئ شەرا ئەيلەمەك — سودا قىلماق:
بىردەمى خوشلۇق يۇزىنى بۇ جەهاندا كۆرمەدىم،
سەن پەرى پەيكەر بىلەن تائەيلەدىم بەيئۇ شەرا.
— قەلەندەر.

بەيئى ۋەسل — ۋەسلىگە يېتىش سودىسى، ۋەسلىنى سېتىۋېلىش:
بارماغىم كۆكسۇمنى يارماغلىققە دايىم بارماغى،
بەيئى ۋەسلىڭغە سانارغە ئاندا ئېردى يارماغىم.
— گۇمنام.

بەيىنە [بينه] (ئە) دەلىل، ئىسپات، هۇججەت.

بەئد [بعد] (ئە) كېيىن، ... دىن كېيىن.

بەئدە [بعد] (ئە) «بەئد» گە قاراڭ:
بەئدە هەمدى خالىقى نەئتى رەسۇلى مۇجتەبا،
جانىشىنى زارى پەيەمبەر چەهار يارىم كېلۇر.
— نەۋبەتى.

بەئدەز [بعداز] (ئە + پ) ... دىن كېيىن:
نە ئېردى ئانىڭ مەقسەدىنى تاپىڭ،
كى بەئدەز ئانى خاك بىرلە ياپىڭ.
— ئا. نىزارى.

بەئدەزان [بعداز آن] (ئە + پ) ئۇنىڭدىن كېيىن، بۇنىڭدىن كېيىن:
بۇ كۆڭلۇمدەكى ئىشنى قىلدىم تەمام،
بولۇپ بەئدەزان مۇندا قايىم مەقام.
— ئا. نىزارى.

بەئدەزىن [بعدازاین] (ئە + پ) ئاشۇنىڭدىن كېيىن:
ئەمدىكىم لەئلىك خەيالى بىرلە ئۇسرۇكمەن مۇدام،
بادەگەر ئابىھەيات ئولسە، كېرەكمەس بەئدەزىن.
— ئەتائى.

بەئزەن [بعضاً] (ئە) بەزى، بەزىدە، ئايرىم پەيتتە، گاھى ـ گاھىدا.

بەئزى [بعض] (ئە) ... نىك بەزىسى، ... نىك بىرقىسمى، بىرئاز.

بەئس I [بأس] (ئە) 1 › قورقۇش؛ 2 › ئازاب، 3 › قاتتىقلىق؛ 4 › باتۇرلۇق.

بەئس II [بعث] (ئە)؛ 1 › ئەۋەتىش، يەتكۈزۈش؛ 2 › ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈش.

بوتە [بوته] ئالتۇنچىلارنىك ئالتۇن ئېرىتىدىغان قاچىسى:
ئەي كۆڭۈل، ئول سىيمتەن ۋەسلىن قىلۇر بولساك ھەۋەس،
قىل يۈزۈك ئالتۇننى غەم بوتەسىندە ئىمتىھان.
— ئەتائى.

بوتە II [بوته] (1) بوتا، بوتىلاق، (2) كوچىمەم: پەرزەنت، ئوغۇل.

بورچى [بورجى] ئاشپەز:
مىراخور، بەكاۋۇل، بورجى، ئۆيچىسى،
يەنە ناغرا كارنايۇ سۇرنايچىسى.
— مولا شاكىر.

بوريا [بوريا] (پ) بورا:
بىراۋ ئىختىيار ئەيلەدى بوريا،
قومۇشىدىن بىسات ئەيلەدى خەلق ئارا.
— غەربى.

بوريابافى [بوريابافى] (پ) بورا توقۇغۇچى.

بوساغە [بوساغه] بوسۇغا، پەس يەر.

بوستان [بستان] (پ) باغ، گۈلزار، چىمەن:
ئانى جىلۋەگەر قىلدى ئىنسان ئارا،
شەمىمنى ئانداغكى بوستان ئارا.
— ئا. نىزارى.

بوستان ئەفروز ـ گۈلتاجى خوراز.
بوستان سەرا ـ بوستاندا سايرىغۇچى، بۇلبۇل.

بوقۇرسا [بوقورسا] بوقۇسا (يەرھەيدەيدىغان سايمان):
ئەگەر ئەتمەسەك بىز بوقۇرساڭغا تىش،
كى ھەيرەتتە يازىك بولۇر ئېردى قىش.
— غەربى.

بولجاب [بلجاب] مۇلچەرلەپ، ئېنىقلاپ:
كۇنىن بولجاب ھەم ئول كۇن يولغە تۇشتى،

ئۇزۇپ فەرخار مۇلكىنە ياۋۇشتى.
— لۇتفى.

بولجار [بلجار] مۆلچەر، نىشان:
تۆگىلەر جايى تاغ باشى،
بولجارىمز يار باشى.
شۇ بولجارغا يەتكەندە،
توختىمايدۇ كۆز ياشى.
— موللا بىلال.

بولغامەن [بولغامن] بولغايمەن، بولىمەن:
گۈل يۈزۈڭ سەرۋ قەدىڭ قىلسام خەيال،
سەرۋ يەڭلىغ بولغامەن سەرگەشتە هال.
— گۈمنام.

بولۇبان [بولوبان] بولۇپ:
شام ئىدى ئاهىستە قوپۇپ ناگەهان،
يۈردۈم ئوشۇل يولغا بولۇبان رەۋان.
— زەلىلى.

بۇ I [بو] بۇ (كۆرسىتىش ئالماش):
چۇ مۇهرى ئاڭا بەردى پىر يادكار،
كى بۇ مۇهرىدە تۇرفە ئەسرار بار.
— ئا. نىزارى.

بۇ دەم — شۇ ۋاقىت، شۇ ۋاقىتتىڭ ئۆزىدە:
مىهمانلانۇ بىرلە قىلىپدۇر ياراش،
ئانىڭ بىرلە بۇ دەم تۇرۇپدۇر مەئاش.
— ئا. نىزارى.

بۇدۇر — مۇنداق، مۇنۇلار:
ۋەسىيەت بۇدۇر، شاهلار قەۋلىدىن،
فەنا ئىستە ئاخىردەكى هەۋلىدىن.
— ئا. نىزارى.

بۇدۇركىم — شۇنداقكى، ...بولسا مۇنداق:
تىرىكلىك كېرەكمەس سېنىڭسىز ماڭا،
مۇرادىم بۇدۇركىم يېتىشسەم ساڭا.
— ئا. نىزارى.

بۇ يەڭلىغ — شۇ كەبى، شۇنىڭغا ئوخشاش:
نەچە ئاي بۇ يەڭلىغ قىلىپ پەرۋەرىش،
كى سۈتدىن كېچىپ ئاغزىغە چىقتى تىش.
— ئا. نىزارى.

بۇ باك ـ بۇنداق سادا، بۇنىڭغا ئوخشاش سادا.

بۇ I [بو] (پ) «بۇي» غا قاراڭ.

بۇبەك [بوبك] (پ) 1) كەپتەر؛ 2) ئاچا ـ سىڭىل:

هەر تۇنكى قىلسام ئول بۇ بەكى فىتنە يادىنى،
يۇرمەن ياشىمدىن ئىككى كۆزۈمنىڭ سەۋادىنى.

ـــ ئەتائى.

بۇت I [بت] (پ) 1) بىۋتپەرەسلەر چوقۇنۇپ ئىبادەت قىلىدىغان سۈرەت ياكى ھەيكەل، بۇت:

ناز ئىلە چىقساڭ ئۆيۈڭدىن بۇ قەدەر رۇخسار ئىلە،
سەجدە ئەيلەر قاشلارىڭغە بۇت بىلە ھەم بۇتتەراش.

ـــ قەلەندەر.

2) سەنەم، گۈزەل:

ئالدى كۆڭلۈمنى مىنىڭ بىر بۇتى چەۋكان سىكەلەك،
غارەتى دىنىم ئۈچۈن قىلدى پەرىشان سىكەلەك.

ـــ مەھزۇن خوتەنى.

بۇت ئەيلەمەك ـ بۇت ياسىماق،

شەھەر خەلقىنىڭ ئەسلى بازارى يوق،
كى بۇت ئەيلەمەكدىن بۆلەك كارى يوق.

ـــ ئا. نىزارى.

بۇتى نەبۇد ـ ئالەمدە يوق بىر سەنەم:

بۇتى نەبۇد مەگەر ھۇرى پەرىزاد،
لەبى نازۇك، بۇيى چۈن سەرۋى ئازاد.

ـــ لۇتفى.

بۇت I [بوت] پۇت، ئاياغ:

قەتل قىل نەفسىڭ ھەۋاسىن ئىستەسەڭ ئازادەلىغ،
بۇت ئوشاتماي ئازەر ئوغلىغە قاچان تەگدى بەرات.

ـــ ناقىس.

بۇتا [بتا] (پ) ئەي بۇت؛ ئەي گۈزەل.

بۇتتەراش [بت تراش] (پ) بۇت ياسىغۇچى:

چەراكىم بۇلار بارچەسى بۇتتەراش،
ياغاچدىن سەنەم قىلغۇچى قارى ـ ياش.

ـــ ئا. نىزارى.

بۇتپەرەست [بت پرست] (پ) بۇتقا سەجدە قىلغۇچى، بۇتپەرەس:
ۋىلايەت ھەمە كافىرۇ بۇت پەرەست،
بۇلار كۇفر تۇغيان مەيى بىرلە مەست.
— ئا. نىزارى.

بۇتخانە [بتخانه] (پ) بۇتپەرەسلەرنىڭ ئىبادەتخانىسى:
مەگەر ئىسلام ئېلىنىڭ نالەسى ئەۋجىگە يەتمەيدۇر،
بەرەھمەن باش كۆتەردى كۇفردىن بۇتخانەدۇر پەيدا.
— زەللى.

بۇتراتماق [بوتراتماق] توزۇتماق، تارقاتماق، پاراكەندە قىلماق:
جەھاندا بۇتراتىپ سەييياھلارنى،
تېڭىزلارگە ئايىپ مەللاھلارنى.
— لۇتفى.

بۇتراماق [بوتراماق] توزۇماق، تارقىماق، پاراكەندە بولماق:
ئانىڭ ۋەھشەتىدىن ئەجەب تىترەددىم،
سەراسىمەۋار ھەر تەرەف بۇترادىم.
— ئا. نىزارى.

بۇتكەدە [بتكده] (پ) «بۇتخانە» گە قاراڭ.

بۇتگەر [بتگر] (پ) «بۇتتەراش» گە قاراڭ.

بۇتۇن [بطون] [بىرلىكى: بەتن] قۇرساقلار، قېرىنلار.

بۇ جەھل [بوجهل] (ئە) 1 › ئەبۇجەھل سۆزىنىڭ قىسقارغان. شەكلى بولۇپ، مۇھەممەت پەيغەمبەرگە قارشى بولغان، بىر ئەرەبنىڭ نامى،
2 › كۆچمە م: ناھايىتى جاھىل.

بۇخار [بخار] (ئە) پار، تۇمان.

بۇخل [بخل] (ئە) بېخىللىق، پىششىقلىق، پىخسىقلىق:
مەنى گۇمنامغە بەرمەي زەكاتى ھۆسن قايتاردىڭ،
كۆرەرمۇ بۇخل ئارا بىر شەھرى يارى مەن كەبى ھەرگىز.
— گۇمنام.

بۇخۇر [بخور] (ئە) خۇش پۇراقلىق ئىسرىق.

بۇ خۇرات [بخورات] (ئە) [بىرلىكى: بۇخۇر] ئىسرىق.

بۇد [بود] (پ) بارلىق، مەۋجۇتلۇق:
ئول ئاي ئوتىدا بۇد بولدى نابۇد،
جان جانغە كىردى جانانە بولدۇم.
— گۇمنام.

بۇدۇ نابۇد — بار ۋە يوق، بار ئىدى، يوق ئىدى، بارلىق، ھەممە:
كۆڭۈل باغرى ئارا ئەزم ئەتسە دەرمەن باغرى تاشمىدۇر.

يوق ئەتكەن بۇدۇ نابۇدۇمنى ئول پەيۋەستە قاشىمدۇر.
— گۇمنام.

زادۇ بۇد — تۇغۇلغان يەر، ۋەتەن:
سۇراردا ھەر بىرىنىڭ زادۇ بۇدىن،
كىنەتتە كۆڑدى بىر ساھىب ۋۇجۇدىن.
— لۇتفى.

بۇدى يوق — بارلىقى، مەۋجۇتلۇقى يۇق.
نابۇدىكنى قىلدى بۇد — سىنى يوقدىن بار قىلدى.
بۇدۇم — بارلىقىم:
ئۆزۈمدىن كېتىپ مەن چۇ بىخۇد ئولۇپ،
كى بۇدۇم ئانىڭ بىرلە نابۇد بولۇپ.
— ئا. نىزارى.

بۇراق [براق] (ئە) ئىسلام دىنىنىڭ قارىشىچە مۇھەممەت پەيغەمبەر راج كېچىسى ئاسمانغا چىققاندا مىنگەن ئات؛ چاپقۇرئات:

ياش فەرزەندىن يۇگۇرتۇپ يۇز ساری ھەردەم كۆزۈم،
چۇن سىنىڭ ئىزىكنى تاپماي چاپتۇرۇپ گۇلگۇن بۇراق.
— لۇتفى.

بۇرج [برج] (ئە) 1) قۇياشنىڭ يىللىق ھەرىكەت يولىنى بويلاپ جايلاشقان ئون ئىككى يۇلتۇز تۇركۇمنىڭ يىغىندىسى ۋە ئۇلارنىڭ ھەر بىرى:
تەۋسەنى دەۋلەت ئۆزە مىنسەڭ سەن، ئەي خۇرشىدى فەر،
قىلغۇدەكسەن سەير بەزمىدە بۇ ئون ئىككى بۇرج.
— قەلەندەر.

2) سىپىلنىڭ چوقچىيىپ تۇرغان تۆت بۇرجىكى، مۇنار:
ئۇزۇك بىرلە تونىنى سالىپ دۇرج ئارا،
ھەمەل دۇرجىنى ھەم قويۇپ بۇرج ئارا.
— ئا. نىزارى.

بۇرجۇ بارۇ — قەلئەنىڭ مۇناريسى ۋە تاملىرى.
بۇرجۇ ئاھ — مۇنار ۋە ساراي.
بۇرجى ئاب — جەدى، دەلۋ، ھۇت بۇرجلىرى (قىش ئايلىرى).
بۇرجى ئاتەش — سەرتان، ئەسەد، سۇنبول بۇرجلىرى (ياز ئايلىرى)

بۇررا [برا] (پ) ئۆتكۈر، كەسكىن:
خەنجەرى بۇررا — ئۆتكۈر قىلىچ:
ئۆلۈمنى خوش قىلىپ ھىجران ئىلىندىن،

سۇۋۇردى خەنجەرى بۇررا بىلىنىدىن.
— لۇتفى.

بۇرران [بران] (پ) «بۇررا» غا قاراڭ:
ئۇزۇپ باشىنى تىغى بۇرران بىلە،
سۆكۈپ جىسمىنى تىيرى پەررەن بىلە.
— ئا. نىزارى.

بۇررانلىغ [برانلىغ] ئۆتكۈرلۈك، كەسكىنلىك.

بۇرقەۋ [برقع] (ئە) يۈزگە تارتىدىغان پەردە، چۈمبەل:
يۈزىدىن بۇرقەئىن ئالسا يارۇتۇر مىسلى كۈن شەبنى،
قاماشىپ كۆزلەرى ئولدەم ئۇچالماس مۇرغىكى شەبگەر.
— مۇللا بىلال.

بۇرقەۋ ئالماق — نىقابىنى، چۈمبەلنى ئاچماق:
ئال بىرلە سالدى ئالما ياڭاقىنىڭ كۆڭۈلگە تار،
بىر بۇرقەۋ ئال كۆرەيىن ئانىڭ نازۇك ئالىنى.
— سەككاكى.

بۇرنا [برنا] بۇرۇن، ئىلگىرى:
شاقاۋۇل يوق ئىدى بۇرنا خوتەندە،
ئەجايىپ دىلجەم ئەردۇك ئۆز ۋەتەندە.
— مەھزۇن خوتەنى.

بۇرناغى [برناغى] بۇرۇنقى، ئىلگىرىكى:
يازىپ بۇرناغى كاتىپ ئانداغ رەقەم،
سۇئالى ئانىڭ ئانچە پۇر دەردۇ غەم.
— ئا. نىزارى.

بۇرھان [برهان] (ئە) دەلىل، ھۇججەت:
ئىبرۇرمەن خانەدانىڭنىڭ قورۇغىدۇر شەرىق زاتىڭ،
نەبىتەك شەرئى ئىشىڭدە زەمىرىڭ خۇردەدان كەلدى.
— سەككاكى.

بۇرھانى ساتىۋ — روشەن، ئېنىق دەلىل.
بۇرھانى قاتىۋ — كەسكىن دەلىل.

بۇرۇج [بروج] (ئە) [بىرلىكى: بۇرج] بۇرجلار.

بۇرۇدەت [برودت] (ئە) سوغۇقلۇق.

بۇرىدە [بريدە] (پ) كېسىلگەن، كېسىك.

بۇزۇغ [بزوغ] 1) بۇزۇق، ۋەيرانە:
بۇ فەرخى بۇزۇغ كۆسەنى تاپىپ،
ياتىپ باشىغە ئەسكى شالىن ياپىپ.
— ئا. نىزارى.

2) غەمكىن، قايغۇلۇق (كۆڭۈل ھەققىدە)

بۇس [بوس] (پ) «بۇسە» نىڭ قىسقارتىلمىسى: «بۇسە» گە قاراڭ:

كېچە ـ كۈندۈز خەيالىم ئاستان بۇسىنى قىلماغلىق،
ۋىسالى دەۋلەتىن تاپماققە سەگلەر سانى راھىمدۇر.
— گۈمنام.

بۇسە [بوسە] (پ) سۆيۈش، ئۆپۈش:

قىلىپ بۇسەلەر چۈن كەفۇ پايىغە،
سۈرۈپمەن يۈزۈمنى يۈزى ئايىغە.
— ئا. نىزارى.

بۇسە قىلماق — سۆيمەك، ئۆپمەك:

كى مەھۋۇننى بۇسە قىلىپ دىلبەرى،
كى لەئلى لەبىدىن تاتىپ شەككەرى.
— ئا. نىزارى.

بۇسۇ كەنار — قۇچاقلاپ سۆيۈش:

ھەكىم ئەھلى ئەمر ئەتتى بۇسۇ كەنار،
ۋەلى ئۆزگە ئىشىدىن قىلىڭىز قەرار.
— ئا. نىزارى.

بۇش [بوش] غەزەپ، ئاچچىق:

ھەجر ئوتى نېچە مەجرۇھ ئېتىپ بۇزدى جىگەرنى،
ۋەسلىك بۇشىغە مەرھەمى نې خۇش ياقە كەلدى.
— سەككاكى.

بۇشورغانماق [بوشورغانماق] ئىچى پۇشماق، غەزەپلەنمەك، ئاچچىقى كەلمەك:

بۇشۇرغانىپ تۇمەن مىڭ سۆز بىرلە،
كېڭەشتى ئولتۇرۇپ نەردۇز بىرلە.
— لۇتفى.

بۇغز [بغض] (ئە) دۇشمەنلىك، ئۆچمەنلىك.

بۇغزى ھەسەد — ئىچى تارلىق، كۆرەلمەسلىكتىن بولغان دۇشمەنلىك.

بىرۇ كىم ساڭا قىلسا بۇغزى ھەسەد،
سىپارىش قىل ئانى جەنابى ئەھەد.
— ئا. نىزارى.

بۇغز قىلماق — دۇشمەنلىكنى، ئۆچمەنلىكنى كەلتۈرمەك:

ھەرنە تاپسە ھەق يولىغە ئىھسان قىلۇر.
بېخىللارنىڭ ئەداۋەتى بۇغز بولغاي.
— يەسەۋى.

بۇقئە [بقعه] (ئە) جاي، ئورۇن، زېمىن؛ خانىقا:
قەدەم بىرلە جەھانىان بەنا ئەيلەگەن،
كى بۇ بوقئەنى جا ـ بەجا ئەيلەگەن.
ـــ ئا. نىزارى.

بۇقەۋ [بقع] (ئە) [بىرلىكى: بۇقئە] جايلار، ئورۇنلار:
ئۇمىد ئىلە باردىم مەدەد ئىستەبان،
مۇبارەك بۇقەئىدىن سەنەد ئىستەبان.
ـــ ئا. نىزارى.

بۇقرات [بقراط] قەدىمكى گىرىك تىبابەت ئالىمى:
مەئانى ھەرىمىدە سۇقرات ئولاي،
كى سوقرات يوق، بەلكى بۇقرات ئولاي.
ـــ ئا. نىزارى.

بۇك [بونك] مۇك، غەم:
زەكاتى بىرلە بۇكىدىن دىسەم، ئايتۇر:
قاۋۇك، كەتسۇن، بۇ سەككاكى گەدانى.
ـــ سەككاكى.

بۇلئەجەب [بوالعجب] (ئە) ئەك قىزىق، تەئەججۇپلىنەرلىك، ئاجايىپ،

بۇلەغا [بلغاء] (ئە) [بىرلىكى: بەلىغ] سۆزمەنلەر

بۇلبەشەر [بوالبشر] (ئە) ئىنسانلارنىك ئاتىسى، ئادەم ئاتا:
كىلىپ دەھر ئارا ھەزرەتى بۇلبەشەر،
سەمادىن تۇشۇپ مەنزىلى بولدى يەر.
ـــ غەرىبى.

بۇلبۇل [بلبل] (ئە) 1) بۇلبۇل:
مەۋسۇمى بەھار ئولدى گۇل رەڭگىنى ئال ئەيلەر،
بۇلبۇلنى چەمەن ئىچرە شورىدە مەقال ئەيلەر
ـــ زەلىلى.

2) ئاشىق:
سەھەر تەرفى چەمەندە گۇل بىلە تەنھا شەراب ئىچتى،
ئەجايىب باغبانى سىينەئى بۇلبۇل كەباب ئەيلەپ.
ـــ زەلىلى

بۇلبۇلى گۇيا ـــ سايرىغان بۇلبۇل.

بۇلبۇلى شەيدا ـــ پىغان قىلغۇچى بۇلبۇل؛ بىرىلگەن ئاشىق.

بۇللۇر [بلور] (ئە) ئەينەكنىك بىر تۈرى:
كۇمۇشدىن فىيالە بۇللۇرى سۇراھ،
كى بۇتۇن سۇراھىدا گۇلرەك راھ.
ـــ ئا. نىزارى.

بۇلهەۋەس [بوالهوس] (ئە) هەۋەسكار، هەۋەس قىلغۇچى:
كەتكۇك ئاخىر رىهلەت ئاهەڭگىن تۇزۇپ، ئەي بۇلهەۋەس،
بارچە قالغاي ئايرىلىپ، بارغاي نەدامەت بىرلە غەم.
— سەبۇرى.

بۇلۇغ [بلوغ] (ئە) يېتىشىش، بالاغەتكە يېتىش.

بۇنياد [بنياد] (پ) 1 ئاساس، هۇل:
چۇ تىر ئايچە يەمەندە چىرغادى شاد،
كۆڭۈل باغلاپ ئول ئەلگە سالدى بۇنياد.
— لۇتفى

2 سەۋەب:
تۇغيان ئىتەر جۇنۇنۇم زەنجىرى ئىشق كەلتۇر،
ئەفسۇنگەران ئەزايىم بۇنياد ئەگەر قىلماسا.
— زەلىلى.

بۇنياد ئەتمەك — ۋۇجۇتقا كەلتۈرمەك:
ئۇلار قاشىدا دەفمە بۇنياد ئېتىپ،
بۇزۇلغان بىقائىنى ئاباد ئېتىپ.
— ئا. نىزارى.

بۇنياد قىلماق — مەۋجۇت قىلماق، پەيدا قىلماق:
ياقاسىن چاك ئېتىپ فەرياد قىلدى،
كۆيۈكلۈك نەۋهەلەر بۇنياد قىلدى.
— لۇتفى.

بۇي [بوى] (ئە) پۇراق، هىد:
دېدى: «ئەي بالام، مەن سۆزۈڭگە قۇلاق
سالىپمەن، كېلۇر بۇيى دەردۇفىراق.
— نىزارى.

بۇي تامماق — هىدى دىماغقا ئۇرۇلماق:
ۋەسلى باغىدىن دىماغىغە ئانىك بۇيى تامار،
كىم ساريغ تا يۇزىنىيۇ كۆزنى تا قان ئەيلەمەس.
— قەلەندەر.

بۇي كەلمەك — پۇراق چىچىلماق:
كۆرۈپمەنكى گۇلشەن ئىرۇر بىنەزىر،
كېلۇر بۇيى ئاندىن مۇشكى ئەبىر.
— ئا. نىزارى.

بۇيى خۇش — خۇش پۇراق،
بۇيى خۇش مۇشكى خوتەندىن زىياد،

خاری، خەسی مۇشکی سەمەندىن زىياد.
— زەلىلى.

بۇيى خۇن — قان ھىدى، قان پۇرىقى:
سەبا سەھرايى غەمدىن لالەگۇن جامى جۇنۇن كەلتۇر.
كى دەۋران ساغەرىدىن مەي كېرەكمەز بۇيى خۇن كەلتۇر،
— زەلىلى.

بۇيى ۋەفا — ۋاپادارلىق ئالامىتى، ۋاپا قىلىش بەلگىسى:
جەھاندىن ھېچ ئادەم تاپمادى بۇيى ۋەفا، يىغماك،
ئانى جەمئ ئەيلەگەنلەر كۆرمەدى غەيرى جەفا ئاخىر.
— زەلىلى

بۇيلە [بويله] بۇنىڭ بىلەن، بۇنداق:
دېدىلەر ھۇد ھۇدغا كىم پىشۋا،
بۇيلە شاھا فۇرقەتى ئەرمەس رەۋا.
— سەبۇرى.

بۆرك [بورك] بۆك، باش كىيىم، قالپاق.

بۆركە [بوركه] كىچىك قۇل:
بۇ شەھزادەنىڭدۇر ئاتام كۆركەسى،
مۇخادىملارىدىن فەقىر بۆركەسى.
— ئا. نىزارى.

بۆركلۈك [بوركلوك] بۆكلۈك، قالپاقلىق؛ يۆگەكلىك، ئۇراقلىق:
بۆركلۈك يۇرگەن قىز ئەردى،
ئۆزى خەلقتىن ئۇز ئەردى.
— مولا مۇھەممەت نىياز.

بۆز [بوز] توقۇلغان ماتا، خام:
كى بۆز توقۇماقنى ئالىپ باپكار،
جەھان مۇلكىدە بۆز بىلە قىلدى كار.
— غەرىبى.

بۇررەندە [براندە] (پ) بۇ رەندە (موزدۇزلۇق ئەسۋابى):
ئۆتۈكچىغە بۇررەندە بىزدىن دۇرۇر،
كى نەججارغە رەندە بىزدىن دۇرۇر.
— غەرىبى.

بۇزۇرگ [بزرك] (پ) ئۇلۇغ، زور؛ ھۇرمەتلىك.
بۇزۇرگۇ كۇچەك — چوڭ ـ كىچىك، ئۇلۇغ ـ ئۇششاق:
گۇلى پەردە نىشىننى زار ئەتمە،
بۇزۇرگۇ كۇچەك ئىچرە خارئەتمە.
— لۇتفى.

بۇزۇرگانە [بزرگانه] (پ) مەرتىۋىلىك، ئابرويلۇق ھالدا:
ساقىرلات ئەۋ، سەراپەردە بىلەن تەخت،
ئاڭا لايىق بۇزۇرگانە ئارىغ رەخت.
— لۇتفى.

بۇزۇرگۋار [بزرگوار] (پ) ئۇلۇغۋار، ھۇرمەتلىك، ئاتاقلىق:
تەرەددۇد قىلىپ ئۇل زەمان بۇزۇرگۋار،
بىنايى شەھەرگە نىچۇك ئورنى بار.
— مولا شاكىر.

بىھ [به] (پ) ياخشى، خوپ، ماقۇل:
مۇشكىن ساچىڭغا ئەنبەرە ئۆزنى تۇتارسەن بىھ،
سەۋدايى خام فاسىل ئىتىپدۇر دىماغىنى.
— لۇتفى.

بىھبۇد [بهبود] (پ) 1) ياخشىلىق، ساغلاملىق، ياخشى ھالەت، خاتىرجەملىك:
چۇ بىھۇدە سۆزلەر، ئاڭا سۇد ئەمەس،
بۇ ئەفغانە ئاشىقغە بىھبۇد ئەمەس.
— ئا. نىزارى.
2) پايدا، نىجات، ئاسايىشلىق:
خىجالەتكە سالماق مىنى سۇد ئەمەس،
شەھىنشاھلىق بىزگە بىھبۇد ئەمەس.
— ئا. نىزارى.

بىھتەر [بهتر] (پ) ياخشىراق:
لەتافەت گۇلشەننىڭ گۇللارىنىڭ بىھتەرىدۇرسەن،
يۇزۇڭ يۇلتۇزنى بەيزالىق، ساچىڭ شەبنى قارا ئەيلەر.
— مولا بىلال.

بىھتەرىن [بهترين] (پ) ناھايىتى ياخشى، ئەڭ ياخشى.

بىھجەت [بهجت] (پ) شادلىق، خۇشاللىق.

بىھراغ [بهراغ] ياخشىراق، ئەڭ ياخشى.
ساڭا قۇل بولغالى بەرھەم ئەمەس قويدۇڭ ئەدەدسىز داغ،
ئىرۇر ھەرقايسى داغىڭ مىڭ ئاچىلغان لالەدىن بىھراغ.
— گۇمنام.

بىھزاد [بهزاد] (پ) ئەسلى زاتى ياخشى.

بىئاب [بى آب] (پ) سۇسىز، قۇرۇق.

بىئابرۇ [بى آبرو] (پ) ئابرويى يوق، ئابرويسىز.

بىئابۇتاب [بى آب و تاب] (پ) نۇرسىز، پارلاپ، يالتىراپ تۇرمايدىغان، خىرە.

بىئار [بى عار] (پ + ئە) ئار - نومۇسسىز، ئۇياتسىز.

بىئارام [بى آرام] (پ) ئارامسىز، تىنچسىز؛ ھالاۋەتسىز، بىقارار.

بىئازار [بى آزار] (پ) كىشىگە ئازار بەرمەيدىغان، دىلىنى ئاغرىتمايدىغان، مۇلايىم.

بىئازەرم [بى آزوم] (پ) ھاياسىز، ئۇياتسىز.

بىئاقىبەت [بى عاقبت] ئاقىۋىتى ياماں،

بىئەبا [بى ابا] (پ + ئە) تارتىنماي:

سورارمەن سوئال ئەزبەرايى خۇدا،
جەۋابىنى ئايتىڭ ماڭا بىئەبا.
— ئا. نىزارى

بىئەدەپ [بى ادب] (پ + ئە) ئەدەبسىز، تەرتىپسىز ھاياسىز، نادان:

كى تەفتىش ئېتىپ شاھ قىلدى غەزەب:
«نېدىن مۇنكىر ئولدۇڭ، ئايا بىئەدەپ.»
— ئا. نىزارى.

بىئەدەد [بى عدد] (پ + ئە) ھېسابسىز، نۇرغۇن:

شۇم رەقىبنى شاد ئېتىپ، غەمكىن ئېتەرمەن زارىنى،
باردۇرۇر دەردۇ غەمىم ئۇشبۇ سەبەبدىن بىئەدەد.
— قەلەندەر.

بىئەدىل [بى‌عدىل] (پ + ئە) تەڭدىشى يوق، ئوخشىشى يوق.

بىئەمەل [بى عمل] (پ + ئە) ئەمەل قىلمايدىغان، ئەمەلسىز.

بىئەندازە [بى اندازه] (پ) ئۆلچەمسىز، ئەندىزىسىز.

بىئەۋن [بى عون] (پ + ئە) يارىدەمسىز، مەددەتسىز.

بىباك [بى باك] (پ) بىپەرۋا، ھېيىقمايدىغان، قورقماس؛

چەرخى بىباك — بىپەرۋا پەلەك.

بىباكلىق [بىباكلىق] بىپەرۋالىق، ھېيىقماسلىق:

كېرەكدۇر بۇ ۋەرتە ئارا پاكلىق،
داغى قىلماسۇن ئەسلە بىباكلىق.
— ئا. نىزارى.

بىبەدىل [بى بدىل] (پ + ئە) تەڭدىشى يوق، مىسلىسىز:

كى شالگەر ئىشىنى ئالىپ بىبەدىل،
تىرەنى سۇنۇچ بىرلە ئەيلەپ ياشىل.
— غەربى.

بىبەر [بى بر] (پ) مېۋىسىز، ھوسۇلسىز.

بىبەرلىك [بى برلىك] مېۋىسىزلىك.

بىبەرگ [بى برگ] يوپۇرماقسىز، بەرگىسىز؛ مېۋىسىز:

ۋۇجۇدۇم گۈلىستانى بىبەرگدۇر،
بۇ ھەسرەت بىلە پەيكەرىم مەرگدۇر.
— ئا. نىزارى.

بىبەسەر [بى بصر] (پ + ئە) كۆزى يوق، كور: قارىغۇلارچە، نادان:
تولا يىغلادى بىبەسەر ئولدى كۆز،
فىراق ئىچرە دايىم نەھىق ئولدى ئۆز.
— ئا. نىزارى.

بىبەقا [بى بقا] (پ + ئە) ئەبەدىي بولمىغان، ۋاقتىنچە، قىسقا، ئامانەت.

بىباھا [بى بها] (پ + ئە) باھاسى يوق، قىممەتلىك.

بىباھانە [بى بهانه] (پ) سەۋەبسىز، ئاساسسىز، باھانىسىز.

بىبەھر [بى بهر] (پ) بەھرىسىز، پايدىسى يوق.

بىبۇنياد [بى بنياد] (پ) ئاساسسىز، تۇپسىز، ھۇلسىز:
دەمى مەھبۇبەسىز ئاشىق ھەياتىن،
ئەگەر خىزر ئىرسە بىبۇنياد ئولۇرلار.
— ئەتائى.

بىبى [بيبى، بى بى] (پ) خانىم، خوجايىن ئايال.

بىبىزائەت [بى بضاعت] (پ + ئە) مال - مۇلۇكسىز، بىساتسىز، كەمبەغەل.

بىبىم [بى بيم] (پ) قورقۇنچسىز، خەۋپسىز.
بىبىمۇ ۋەھىم — خەۋپ - خەتەرسىز.

بىپايان [بى پايان] (پ) چەكسىز، پايانسىز، ئاخىرى يوق.

بىپەدەر [بى‌پدر] (پ) ئاتىسىز:
گەر كىشى پىر سىزكى گويا بىپەدەر،
بىپەدەر كۆپ يۇرسە يول كۆرگەي خەتەر.
—خەراباتى.

بىپەرتەۋ [بى پر تو] (پ) نۇرسىز، شولىسىز، يالقۇنسىز.

بىپەرۋا [بى پروا] (پ) پەرۋاسى يوق، ئىتىبارسىز، بىغەم:
سەيدى بىپەرۋا يۇرۇر گەر شاھبازى بولماسە،
مەملەكەت ۋەيران بولۇر شاھنىڭ ئايازى بولماسە.

بىپەيۋەند [بى پيوند] (پ) باغلىنىشسىز، بىرىكمىگەن، ئۇلانمىغان.

بىپىر [بى پر] (پ) پىرسىز، رەھبەرسىز، يېتەكچىسىز.

بىتاب I [بى تاب] (پ) 1) بىتاقەت، بىئارام:
جەھان كارى بارىغە بىتاب ئولۇپ،
كى شاھى فەرىدۇنغە ھەمخاب ئولۇپ.
— ئا. نىزارى.

2) كۆچسىز، دەرمانسىز:
قىلىب بىتاب جىسمىمنى نېتەيكىم ئىشقى تىيرەڭگى،
جەھاندا بارمىدۇر مەندەك بەلا دەشتى ئارا قالغان.
— ئا. نىزارى.

بىتابۇ تەۋان — كۆچسىز، قۇۋۋەتسىز.
3) كېسەل.

بىتاب II [بى تاب] (پ) 1) نۇرسىز، هارارەتسىز؛ 2) تاۋلانمىغان، خام.

بىتابلىغ I [بى تابلىغ] كېسەللىك.

بىتابلىغ I [بى تابلىغ] نۇرسىزلىق، خىرەلىك، هارارەتسىزلىك.

بىتاقەت [بى طاقت] (پ + ئە) سەۋرسىز، تاقەتسىز، بىئارام.

بىتەئەب [بى تعب] (پ + ئە) مۇشەققەتسىز، قىينالماستىن.

بىتەئەمۇل [بى تامل] (پ + ئە) ئويلانماستىن، مۇلاهىزىسىز.

بىتەئەييۇن [بى تعين] (پ + ئە) مۇئەييەن بولمىغان، ئېنىقسىز، بىتايىن.

بىتەخەللۇف [بى تخلف] (پ + ئە) خىلاپسىز، ئۆزگىرىشسىز، ئېنىق.

بىتەكەللۇف [بى تكلف] (پ + ئە) تەكەللۇپسىز، مۇشەققەتسىز.

بى تەمكىن [بى تەمكين] (پ + ئە) بىقارار، سەۋرسىز.

بىتەمىز [بى تميز] (پ) پاك بولمىغان، پاسكىنا، مەينەت:

ئۇچاسىدا بىر ژەندە بولغان لىباس،
كى ئول كەل دۇرۇر بىتەمىز بىقىياس.
— ئا. نىزارى.

بىتەهاشى [بى تحاشى] (پ + ئە) تارتىنماستىن، قورقماي:

چۇ ئول ئاستانغە يېتىپ ئەردى باش،
كىرىپ ئۆي ئىچىگەكى ئول بىتەهاش.
— ئا. نىزارى.

بىتەهەررۇك [بى تحرك] (پ + ئە) هەرىكەتسىز.
بىتەهەررۇك بولماق — قىمىرلىيالماس بولماق، هەرىكەتسىز.

بىتەهەمۇل [بى تحمل] (پ + ئە) 1) كۆتۈرەلمەيدىغان، چىدامسىز، سەۋرسىز؛
2) توختىماي، تېزدىن.

بىتەۋەققۇف [بى توقف] (پ + ئە) توختاپ تۇرماستىن.

بىتەۋەككۇل [بى توكل] (پ + ئە) تەۋەككۇلسىز، تەۋەككۇل قىلماستىن.

بىتەۋەهۇم [بى توهم] (پ + ئە) قورقۇنچسىز، ۋەهىمىگە چۈشمەي.

بىتەۋجىه [بى توجيه] (پ + ئە) يۈزىنى بىر تەرەپكە بۇرىماسلىق، مەنىنى باشقىچە چۈشەندۈرەلمەسلىك.

بىتۇش [بى توش] (پ) مادارسىز، كۈچسىز.
بىتۇشو تاب — كۈچ - قۇۋۋەتسىز.

بىتۇشە [بى توشه] (پ) ئوزۇقسىز، تەمىناتسىز.

بىتىمەك [بيتمك] يازماق، پۈتمەك.

بىتىك [بيتيك] خەت، مەكتۇپ، نامە.

بىتىكچى [بيتيكجى] خەت يازغۇچى، كاتىپ، مىرزا.

بىچ [بىچ] ئەمچەك، كۆكس:
ئىككى قۇلاقى گۈلدە يايپۇرماغدەك،
ئىككى بىجى سىينەدە قايماغدەك.
— زەلىلى.

بىجا [بى جا] (پ) نامۇۋاپىق، ئورۇنسىز.

بىجان [بى جان] (پ) 1 › جانسىز، ئۆلۈك:
لەئلى يادى بىر نەفەس كۆڭلۈمدە ئانىك بولماسا،
يۈز نەفەس سۈرسە مەسىھا داغى بىجاندۇر تەنىم.
— مەھزۇن خوتەنى.

2 › كۆچمە: ئاجىز، نازۇك.
بىجان قىلماق — ئۆلتۈرمەك، جانسىزلاندۇرماق:
تۆمۈردىن يەنە ئوققا پەيكان قىلىپ،
ئەدۇ ـ خەيلىنى ئاندا بىجان قىلىپ.
— غەرىبى.

بىجامە [بى جامە] (پ) كىيىمسىز.

بىجەدەل [بى جدل] (پ + ئە) جاڭجالسىز، جېدەل قىلماي، تالاشماي.

بىجەزب [بى جذب] (پ + ئە) تارتىش قۇۋۋىتى يوق؛ يېقىمسىز.

بىجۇرم [بى جرم] (پ + ئە) گۇناھسىز، ئەيىبسىز.

بىجۇرئەت [بى جرأت] (پ + ئە) جۇرئەتسىز، قورقۇنچاق.

بىجىن [بجين] مايمۇن.

بىجىھەت [بى جهت] (پ + ئە) سەۋەبسىز، ئورۇنسىز.

بىچارە [بى چارە] (پ) چارىسىز، تەدبىرسىز، ئىلاجسىز.

بىچارەلىك [بى چارەليك] چارىسىزلىك، ئىلاجسىزلىق:
چۇشافۇر بىلدى بۇ ئەۋۋارەلىك،
ئى ھىجران ئىلىكىدە بىچارەلىك.
— ئا. نىزارى.

بىخاب [بى خواب] ئۇيقۇسىز، ئويغاق:
مۇئەللىمغە تاپشۇردى ئاداب ئۇچۇن،
سەبەب قىلدى ھېكمەتدە بىخاب ئۇچۇن.
— ئا.نىزارى.
بىخابۇ خور — ئۇيقۇسىز ۋە تاماقسىز:
تەشنەلەب باغرىم قىزىپ بىخابۇ خور خۇبنار ئولۇپ،
ۋەسلىك ئۇممىدى بىلە غەمدىن قۇرۇپ سارغارماغىم.
— گۇمنام.

بىخار [بى خار] (پ) تىكەنسىز:

گۈلى بىخار ئىدم فەرخار ئىچىندە،
جەھاندا خار بولدۇم خار ئىچىندە.
— لۇتفى.

بىخاست [بى خواست] (پ) 1) توساتتىن، ئىختىيارسىز:
كېلۈر بىر كارۋان ئول يۈل بىلە راست،
يولۇقۇشتى شەھەنشاھ بىرلە بىخاست.
— لۇتفى.

2) سورماستىن:
مۇخالىف سۆز بىلەن، ئەي قەۋلى ناراست،
مېنى سالدىڭ بۇ سەۋدا ئىچرە بىخاست.
— لۇتفى.

بىخانۇمان [بى خان ومان] (پ) 1) ئۆي - جايسىز، سەرسان - سەرگەردان:
مەجنۇن ئىزدەر لەيلىنى، پەرھاد شىرىننى تىلەر،
بۇلبۇلى بىخانۇمانغە گۈشەئى گۈلزار خۇب.
— قەلەندەر.

2) ۋەيران بولغان، سورۇلغان:
كېزىپ كۈچەلەر مېھمان ئىستەبان،
بۇزۇغ ئىچرە بىخانۇمان ئىستەبان.
— ئا. نىزارى.

بىخەبەر [بى خبر] (پ + ئە) خەۋەرسىز، ۋاقىپسىز:
چۇ ماقتاپ ئۆزۈڭنى بولۇپ بىخەبەر،
تولا سۆز دېدىڭ ئەلگە سالماي نەزەر.
— غەرىبى.

بىخەتا [بى خطا] (پ + ئە) خاتاسىز، توغرا:

بىخەسارەت [بى خسارق] (پ + ئە) زىيانسىز، زەرەرسىز:

بىخەلەل [بى خلل] (پ + ئە) نۇقسانسىز، بىجىرىم، مۇستەھكەم:
فەراغەت تاپىپ بولدى ئاسۇدە ھال،
بولۇپ ئەيش ئارا بىخەلەل، بىمەلال.
— ئا. نىزارى.

بىخەۋف [بى خوف] (پ + ئە) خەۋپسىز، خەتەرسىز:

بىخەيال [بى خيال] (پ + ئە) خىيال قىلماستىن، ئويلىماستىن.

بىخۇد [بيخود] (پ) 1) ھوشسىز، ھوشىنى يوقاتقان:
ئول زەمان كۆردۇم يۈزۈڭنى ئەيلەدى ئىشقىڭ ئەسىر،
بۇ جەھەتتىن سەرۋىدەك بىخۇد گەھى ھۇشيارمەن.
— مولا بىلال.

2 › مەس:
ئىچىپ مەينى بىخۇد بولۇپ دەربەدەر،
چۈ دىلبەرنى ئىزدەپ قىلايمەن سەفەر.
— ئا.نىزارى.

بىخۇد ئولماق — ھوشىنى يوقاتماق، ھوشسىزلانماق:
تۇش بىلەن قۇش لەنگەرىگە يەتمىشىم،
بىخۇد ئولۇپ ھۇش ئىلىدىن كەتمىشىم.
— زەلىلى.

بىخۇدانە [بىخو دانە] (پ) ھوشسىزلارچە.

بىخۇمار [بى خمار] (پ + ئە) خۇمارسىز.

بىخۇن [بى خون] (پ) قانسىز؛ رەڭگى تاتارغان:
يۇزۇندە بىلگۈلۈك فەررى فەررىدۇن،
جەمالىندىن قامۇلۇر سۇنئى بىخۇن.
— لۇتفى.

بىخىرەد [بى خرد] (پ) ئەقىلسىز، ھوشسىز:
قوپالماي ئورۇندىن ئەقلدىن بىخىرەد،
ئالىپ ئەقل ھوشىنى ئول سەرۋىقەد.
— ئا. نىزارى.

بىخىلاف [بى خلاف] (پ + ئە) خىلاپسىز، قارشىلىقسىز.

بىد [بيد] (پ) تال، تال دەرىخى:
چۈكىم زور بازۇلۇق ئەيلەپ پەدىد،
كىلىپ لەرزىگە كۈھ ئاندا غكى بىد.
— ئا. نىزارى.

بىدى لەرزان — مەجنۇنتال:
بۇ باشىم ئايلاندۇرۇر ھەجرىك شامالى ھەر تەرەف،
گۈلشەنى ئىشقىدا قىلغان بىدى لەرزان سەنمۇسەن.
— گۈمنام.

بىداد [بيداد] (پ) جەبىر - زۇلۇم؛ ئادالەتسىزلىك:
گەر مۇسۇلمانزادە بولساك ئەي مەھى نا مېھربان،
شۇم رەقىبى بەددىيانەت جانىغە بىداد قىل.
— قەلەندەر.

بىداد ئەيلەمەك — جەبىر - زۇلۇم قىلماق.

بىدادفەن [بيدادفن] (پ + ئە) جەبىر - زۇلۇمغا ئۇگەنگەن.

بىدادگەر [بيدادگر] (پ) زۇلۇم قىلغۇچى، زالىم، جەبىر سالغۇچى.

بىدادلىق [بيدادلىق] زالىملىق:

قىلىپ ئىشق ئەھلىغە بىدادلىق،
زەمانى ئاڭا بەرمەيىن شادلىق.
— ئا. نىزارى.

بىدار [بیدار] (پ) ئويغاق؛ ھوشيار، سەگەك:
چۇ نەمرۇد جاننىن بىزار بولغاي،
يارانلار ئۇيقۇدىن بىدار بولغاي.
— مۇھەممەد سادىق قەشقەرى.

بىدار بولماق — 1 › ئويغانماق، ھوشيار بولماق:
چۇ گۇل ناز ئويقۇسىدىن بولدى بىدار،
كۆرەر بۇلبۇل قىلادۇر نالەئى زار.
— لۇتفى.

2 › دائىمى بولماق:
ماڭا بەخت بىدار بولدى نەسىب،
تۇمەن شۇكرى دىلبەرغە بولدۇم قەرىب.
— ئا. نىزارى.

بىدارلىغ [بیدارلیغ] ئويغاقلىق، ھوشيارلىق.

بىداۋ [بیداو] چاپقۇرئات:
مۇرەسسەڭ قىلغان ئەتلەس ئۇلۇغ ئەۋلەر،
پەرى ئەڭلىك سىلىق بويلۇق بىداۋلەر.
— لۇتفى.

بىدايەت [بدایت] (ئە) باشلىنىش، ئىپتىدا، ئاۋۋال:
ئەيب ئەتمەڭىز جەفادىن ئەگەر ئىڭرەسە كۆڭۈل،
مەئلۇم ئەمەس مۇرىدقا بۇ ھالەت بىدايەتى.
— سەككاكى.

بىدئەت [بدعت] (ئە) 1 › يېڭى پەيدا بولغان ئادەت:
مىنى قويمادى باققالى ھەر قايان،
بولۇپ فىئلى بىدئەتكە تۇرلۇك زىيان.
— ئا. نىزارى.

2 › دىننغا خىلاپ يېڭىلىق ۋە كېيىن قوشۇلغان، ئۆرپ ـ ئادەت:
شەرىئەتكە مۇنكىر بولغان بىدئەتلەرى،
كۆزگە ئىلماي مۇبتەدىئىدىن قاچار بولغاي.
— ئەھمەت يەسەۋى.

بىدەرەك [بی درنگ] (پ) تېز، دەرھال، توختاۋسىز:
چۇمۇشكىن ساچىم بولدى كاپۇررەك،
بۇگۇن ـ ئەرتە يەتسە قەزا بىدەرەك.
— ئا. نىزارى.

بىدەرد [بى درد] 1) دەردسىز، ئاغرىقى يوق 2) ئىشقسىز، مۇھەببەتسىز.

بىدەرمان [بى درمان] (پ) كۆچسىز، قۇۋۋەتسىز،

بىدەرىغ [بى د ريغ] (پ) 1) ئايىماستىن، شەپقەتسىز، قورقماستىن:

مەلىكە قوپۇپ ئالدى ئىلكىگە تىغ،
كېسەي يارىنىڭ باشىنى بىدەرىغ.
— ئا. نىزارى.

2) ئويلىماستىن:

بۇ سائەتتە سابىت ئالىپ قولغە تىغ،
ئۆزۈمگە ئۇرارمەن دېدى بىدەرىغ.
— ئا. نىزارى.

بىدەست [بى دست] (پ) قولسىز.

بىدەستۇ پاي — قول - ئاياغسىز.

بىدەۋا [بى دوا] (پ + ئە) داۋاسى يوق، ئىلاجى يوق، چارىسىز:

ئوشۇل كۈندىن ساڭا بەردىم كۆڭۈلنى، ئەي پەرى - پەيكەر،
مۇنىڭدەك يوقتۇرۇر بىلدىمكى دەردى بىدەۋا ھەرگىز.
— قەلەندەر.

بىدرۇد [بدرود] (پ) ۋىدالىشىش، تاشلاپ كېتىش:

دېدىم: مەھۋەشا، ئىشقىڭ ئەتتى خەراب،
كى بىدۇرۇدغە قويمادى ئىزتىراب.
— ئا. نىزارى.

بىدرۇدئەتمەك — ۋىدالاشماق:

كى بىدرۇد ئېتىپ قالدىلار جايىدا،
كۆڭۈلنى ئالىپ قالدى مەئۋايىدا.
— ئا. نىزارى.

بىدىرەم [بى درم] (پ) پۇلسىز، يوقسۇل:

قىچقۇرۇرسەن سىيمۇ زەرلىكلەرنى كۆرسەڭ قاشىڭە،
زەررە ياد ئەتمەي بىلالنى بەلكى بىلدىڭ بىدىرەم.
— مولا بىلال.

بىدىل [بى دل] (پ) 1) دىلى سۇنۇق، كۆڭلى يېرىم:

دېدى: ئەي نىگارا، خەبەردار بول،
كى بىچارە بىدىلغا دىلدار بول.
— ئا.نىزارى.

2) مەپتۇن، مەھلىيا:

كېچە قايغۇدىن ئەسرۇ بىدىل ئىدى،

تۇشى كۆردى پىرى بۇ نۇكتە ئىدى.
— ئا. نىزارى.

3) دەردلىك ئاشىق:

توشۇپ بەردى ئاندىن ھەمۇل ئاتنى،
ئوقۇر ئىردى بىدىل بۇ ئەبياتنى.
— ئا. نىزارى.

بىدىماغ [بى دماغ] (پ) روھى چۈشكۈن، سۇلغۇن، ھەسرەتلىك:

كى ناز ئەھلىدەك كىم ئۇزاتىپ ئاياغ،
قىلۇر ئاشىقنى ئەجەب بىدىماغ.
— ئا. نىزارى.

بىدىن [بى دين] (پ + ئە) دىنسىز، غەيرىي دىن.

بىدىيانەت [بى ديانت] (پ + ئە) ۋىجدانسىز، ئىنساپسىز، نومۇسسىز.

بىر [بر] (ئە) ياخشىلىق.

بىررۇ ئەھسان — ياخشىلىق ۋە سەخىلىك.

بىراھ [بيراه] (پ) يولسىز؛ ئاداشقان، يولدىن ئازغان:

قويغىن ئوشۇل دەئۇئىنى بىراھىنى،
مات قىلايىن سەن كەبى يۇز شاھىنى.
— ئەھمەدى.

بىراھ بەيدا — يولسىز چۆل، يولى يوق دەشت:

نەچە يىلدۇر ئول مىنىك جانىمغە قەست ئەيلەر، مۇدام،
شەمشەرى ھەجرى ئىلە بىراھ بەيدا قىلدى ئىشق.
— سەدائى.

بىراۋ [براو] باشقا بىر كىشى، كىمدۇر:

بىراۋگە بىرىپدۇر شەھەنشاھلىق،
شەھەنشاھلىق ئىچرە ئاگاھلىق.
— ئا. نىزارى.

بىرتە [بيرته] بىرەر، بىر دانە، بەزىدە:

بىرەتە كىملەرنى چايقابان يەل،
يوۋار ئەردى زۇھەل ئۆز يۇرتىدىن ئەل.
— لۇتفى.

بىرەنج [بى رنج] (پ) مۇشەققەتسىز، ئەلەمسىز؛ چاپا چەكمەي:

كۆكۈل گەنجىدە ئانچە بار ئىدى گەنج،
كى قىلغاي ئەردى يىللار سەرف بىرەنج.
— لۇتفى.

بىرەھم [بى رحم] (پ + ئە) شەپقەتسىز، رەھىمسىز:

سەلابەت بىرلە ئول بىرەھم كافىر،
ئالارنىڭ شەرھى ھالىن سوردى بىر - بىر.
— لۇتفى.

بىرلە [بيرله] بىللە، بىلەن:
ئول ئاندىن نالەلەر بىرلە خىرامان،
بۇ ھەم مۇندىن فىراق ئوتىنده بەريان.
— لۇتفى.

بىرلەھزە [بيرلحظه] بىردەم، بىرمۇددەت، قىسقا بىر ۋاقىت:
ئەي بىگىم، ئىيد بولدى كەل، بىرلەھزە سەيران قىلغالى،
ئىيدگاھ خەلقىن مىنىڭدەك جۇملە ھەيران قىلغالى.
— ئەتائى.

بىشەرم [بى شرم] (پ + ئە) ھاياسىز، ئۇياتسىز، نومۇسسىز.
بىشەرمۇ ھەيا — ئار - نومۇسسىز.
بىھەمدۇللاھ، كىشى بىلمەس سەدايىن قايسى مەزھەفتە،
كۆرۈپ بۇ زاھىرىمنى تۇرفە بىشەرمۇ ھەيا دەرلەر.
— سەدائى.

بىشەۋەر [بيشەور] (پ) جاڭگالدا ئۆسكەن، ياۋايى:

بىشۇمار [بيشمار] (پ) ھىسابسىز، سان - ساناقسىز، كۆپ:
بار ئەردىكى شاھى بەسى نامدار،
شەھەرلەر مۇسەخخەر ئىدى بىشۇمار.
— ئا. نىزارى.

بىشۇمارە [بيشماره] (پ) «بىشۇمار»گە قاراڭ:
ئايىردى نەۋكەر ئىش تۇغۇ نەغارە،
ۋىلايەت گەنجۇ مالى بىشۇمارە.
— لۇتفى.

بىشكىب [بى شكيب] (پ) سەۋرسىز، تاقەتسىز، ساراسىم:
دىدىكىم: كۆتەر باشىڭ ئەي غەم نەسىب،
بەيان ئەيلە ھالىڭ ماڭا بىشكىب.
— ئا. نىزارى.

بىغايەت [بى غايت] (پ + ئە) چەكسىز، تۇگىمەس:
قاتار كىرپىكى ئوق، قاشى ئەردى يا،
كۆزى جادۇ، ساچى بىغايەت قارا.
— ئا. نىزارى.

بىغەش [بى غش] (پ + ئە) پاكىزە، تازا، باشقا نەرسىلەر ئارىلاشمىغان:
خۇمار ئالۇدە مەن لۇتفى ئەيلەگىل، ئەي دىلبەرى رەئنا،

تەرەھھۇم قىل يەنا كەلتۇر ماڭا سەن بادەئى بىغەش.
— سەدائى.

بىغەم [بى غم] (پ + ئە) غەمسىز، ئەندىشىسىز، دەردسىز.
بىغەمۇغەش — غەم - ئەندىشىسىز:
گۈلۈ نەۋرۇز شادۇ خۇررەمۇ خەش،
يېتىشتىلەر ھەرەمغە بىغەمۇغەش.
— لۇتفى.

بىغەۋس [بى غوص] (پ + ئە) سۇغا شۇڭغۇماستىن، شۇڭغۇماي:
بىغەۋسۇ غەۋۋاس — غەۋۋاس سۇ ئاستىغا چۈشمەستىنلا:
ئۇغان تەقدىرىدىن بىغەۋسۇ غەۋۋاس،
تېڭىزدە تاپتىلار بىرگەۋھەرى خاس.
— لۇتفى.

بىغۇبار [بى غوبار] (پ) چاڭ - توزانسىز: كىرسىز.

بىقائىدە [بى قاعدە] (پ + ئە) قائىدىسىز، تەرتىپسىز، قائىدە ئۇقمايدىغان:
ئول شوخى شەكەر غەبغەب كۆرمەپمۇ ئىدى مەكتەب،
بىقائىدەدۇر، يا رەب، ھەر نەۋئى كەلام ئەتتى.
— ناقىس.

بىقەدر [بى قدر] (پ + ئە) قەدىرسىز، ئەرزان.

بىقەرار [بى قرار] (پ + ئە) 1 › قارارسىز: بىئارام، تۇرالمايدىغان:
كېلىپ كۇلبەسىگە بولۇپ بىقەرار،
بولۇپ يانە كۆرمەك ئۈچۈن ئىنتىزار.
— ئا. نىزارى.

2 › بىتاقەت، ئىنتىزار:
سېنىڭ ئىشقىڭ ئوتىدەك بولماغايمەن بىقەرار ھەرگىز،
ئەگەر دەۋزەخ ئوتىدەك ئىچىمە يۈز مىڭ شەرەر بولغاي.
— قەلەندەر.

بىقەيد [بى قيد] (پ + ئە) باغلاقسىز، كىشەنسىز.

بىقۇسۇر [بى قصور] (پ + ئە) قۇسۇرسىز، نۇقسانسىز.

بىقىياس [بى قياس] (پ + ئە) چەكسىز، مۇلچەرلىگۈسىز:
ئاڭا كەيدۇرۇپ ئانچە فاخىر لىباس،
مەلاھەتتە ئانچە بولۇپ بىقىياس.
— ئا. نىزارى.

بىكام [بى كام] (پ) ئۈمىدسىز، مەھرۇم:
قىلىپ ئەسفلەرغە توقۇم خاسۇ ئام،
كى رەختىم بىلە ئەيلەدىم ھەم بىكام.
— غەربىي.

بىكەران [بيكران] (پ) چەكسىز، سان ـ ساناقسىز، پايانسىز:
كى لەشكەر ئاڭا بىمەدۇ بىكەران،
سىپاھىدىن ئانداغ تۇتۇلغان جەھان.
— ئا. نىزارى.

بىكەس [بيكس] (پ) 1) ھېچكىمى يوق، يىگانە، يالغۇز:
ئاتادىن يەتىم قالدى بىكەس بولۇپ،
بۇ ئاستانەدە يۇرسە، خوپ كەس بولۇپ.
— ئا. نىزارى.

2) ئىگىسىز، يىتىم، پېقىر:
بۇ بىكەس كېلىپ ياتقالى ئالتە ئاي،
بولۇپدۇر، ئايا پىرى خاجە ساراي.
— ئا. نىزارى.

بىكەسۇ مىسكىن — يىتىم ـ مىسكىن:
غەرىبۇ بىكەسۇ مىسكىنمەن، ئەي جان،
غەرىبۇ ئاشقۇ غەمكىنمەن، ئەي جان.
— لۇتفى.

بىكەسلىك [بيكسليك] يالغۇزلۇق، تەنھالىق؛ غېرىپلىق، يىتىملىق:
شاھ زەربەفتى ۋەفاسىزدۇر تەرىقى فەقر تۇت،
تاپتى بىكەسلىك بىلە كۆڭلى بۇزۇلغان ئاندا سۇد.
— سەبۇرى.

بىكر [بكر] (ئە) قىز بالا، ئىپىپەتلىك، پاك:
ئېيتىپ خاجە كۆڭلىدە كۆپ شۇكرلەر،
جەھاندا تاپىلغاي دەبان بىكرلەر.
— ئا. نىزارى.

بىكىن [بيكين] ... دەك، كەبى؛ ... مىكىن:
ياز فەسلى بارچە شادۇ، كۆڭلۈمىز غەمناك ئېرۇر،
گۈل بىكىن جان كۆڭلەكى ھىجران ئېلىندىن چاك ئېرۇر.
— لۇتفى.

بىگانە [بيكانه] 1) يات كىشى، ناتونۇش:
چىلتەن ئىدى جەنانە، بارمۇ ھەمراھ ـ ھەمخانە،
يولۇقتىمۇ بىگانە، يولىگىزدە دېدىيا.
— مولا مۇھەممەت نىيازى.

2) ئايرىلغان، ئازغان، نادان:
گەرچە شەرىئەتتە چۇ بىگانە مەن،
ئەھلى تەرىقەت بىلە ھەمخانە مەن.
— ئەھمەدى.

3 × باشقا، يۇرتلۇق، چەت ئەللىك:
قالۇر، ئاھكىم، تەخت بىگانەگە،
خەلەق بىزدە يوق قالغۇسى يانەگە.

بىرۇبار [بىروبار] يەككە ـ يىگانە، دائىمى:
خۇش قۇدرەتلىك پەرۋەردىگار بىرۇبارىم،
قولۇم تۇتۇپ يولغا سالغىل ئەنتەلىھادى.
— ئەھمەد يەسەۋى.

بىرىئايەت [بى رعايت] (پ + ئە) ئەندىشىسىز؛ ئېھتىياتسىز؛ رىئايە قىلماسلىق.

بىرىلمەمىش [برلامىش] بىرىلمىگەن، بىرىلمىگۇدەك:
زىھى سەئادەت ئىرۇر سائەتى خەيالى غەمىن،
بىرىلمەمىش ئانى كەۋنەين خوشلۇغىغە ئۈۋز.
— سەبۇرى.

بىرىنج I [برنج] (پ) گۈرۈچ:
ئۇنچ نەرخىدىن بىرىنج قىممىتى بەس بەستدۇرۇر،
گەرچە يوق مۇندىن مۇكەررەمراق نىمەرسە دان ئارا.
— ناقىس.

بىرىنج II [برنج] (پ) مىس ۋە قوغۇشۇننىڭ ئارىلاشمىسى، برونزا:
يەنە نۇقرە تىللا بىرىنج شەمىئدان،
ياقىپدۇر ئانى بارچە بولمىش ئەيان.
— ئا. نىزارى.

بىرىنجىنە [برنجينه] (پ) سىرىق مىس؛ برونزىدىن ياسالغان؛ كۆچمە:
سارغىيمىش.

بىرىيا [بى ريا] (پ + ئە) راسلىق بىلەن، قىلچىمۇ ساختا قىلماستىن:
تەرەھھۇم قىلىپ بىزگە قىلغىل دۇئا،
دۇئانى ئاڭا ئەيلەگىل بىرىيا.
— ئا. نىزارى.

بىريان [بريان] (پ) كۆيۈپ قورۇلغان، كاۋاپ بولغان؛ كاۋاپ:
قىرىغە ئىچى كۆيىدى رەھم ئەيلەبان،
ئىكى مۇرغى بىريان بىرىپ نەچچە نان.
— ئا. نىزارى.

بىريان ئەيلەمەك — كۆيدۈرمەك، كاۋاپ قىلماق:
ھەقسەدىك نىدۇر سىنىڭ ئەي مەھۋەشى ساھىبجەمال،
يۇرەكىمنى قان ھەم سىنەمنى بىريان ئەيلەدىڭ.
— قەلەندەر.

بىريان قىلماق — كۆيدۈرمەك، ئۇرتەندۇرمەك:
ئوتلۇق كۆزۈڭ ئالىندە كۆپ بىريان قىلدىم جانۇدىل،

ئۇسرۇك ئول كافىر نەدىن مەيل ئەتمەدىلەر يانىمە.
— سەككاكى.

باغرى بىريان — يۇرۇكى كاۋاپ، ئۆرتەنگەن:
بىخۇد بولۇپ يۇرۇر بولغاي مەستۇ ھەيران،
ئەللاھ، دەيۇ كۆزدە ياشى باغرى بىريان.
— ئەھمەد يەسەۋى.

بىزاۋەت [بضاعت] (ئە) مال ـ مۇلۇك، ئەسۋاب، سەرمايە:
بۇ نىچۇك ئەلەمدۇر، ئەي يار، كۆرەردۇر يۇزۇڭنى ئەغيار،
مىنى سورغالى قىلىپ ئار كۆرەرسەنمۇ بىبىزاۋەت.
— مولا بىلال.

بىزار [بى زار] (پ) پەرياد سىز، زارلىماي.
بىزەبان [بى زبان] (پ) تىلسىز، گاچا.
بىزەرەر [بى ضرر] (پ + ئە) زەرەرسىز، زىيانسىز.
بىزەۋال [بى زوال] (پ + ئە) يوق بولماس، دائىمى.
بىززات [بالذات] (ئە) شەخسەن، ئەسلىدە؛ دەل ئۆزى.
بىززەرۇر [بالضرور] (ئە) زۆرۇرلۇكتىن؛ چارىسىزلىكتىن.
بىسات [بساط] (ئە) پالاس، گىلەم؛ يەرگە سىلىنغان نەرسە:
بىراۋ ئىختىيار ئەيلەدى بوردىيا،
قومۇشتىن بىسات ئەيلەدى خەلقارا.
— غەرىبى.

ئالەم بىساتى — يەر يۇزى.
بىسەئادەت [بى سعادت] (پ + ئە) سائادەتسىز، بەختسىز، ئىقبالسىز.
بىسەبات [بى ثبات] (پ + ئە) قارارسىز، تۇراقسىز؛ ئۆتكۈنچى:
مەگەر ئەللىك ئۇچ تەن قالىبدۇر ھەيات،
بەقاسىز جەھاننىڭ ئىشى بىسەبات.
— ئا. نىزارى.

بىسەبەب [بى سبب] (پ + ئە) سەۋەبسىز، ئاساسسىز.
بىسەبر [بى صبر] (پ + ئە) سەۋرسىز، بىتاقەت، چىدىغۇسىز:
نەچە بىسەبر سەن قىلىمە تەكەللۇم ئىشقىدىن ھەرگىز،
كىشىكىم بۇلھەۋەسدۇر مەھز ئەسرار ئىتىپ بولماس.
— گۇمنام.

بىسەبرۇ تەھەممۇل — سەۋر ـ تاقەتسىز:
چۇ ئول ھالەت بىلە كۆردى ئانى گۇل،
يىرىندىن قوپتى بىسەبرۇ تەھەممۇل.
— لۇتفى.

بىسەد [بى صد] (پ) يۈز ئەمەس، تالاي، نۇرغۇن:
مەلىكەمگە لايىق مەتاۋ مۇندا بار،
بۇلەككە يۈگۈرمەك بىسەد زىنهار.
— ئا. نىزارى.

بىسەر [بى سر] (پ) باشسىز، بىۋاش.
بىسەرۋ سامان — بىچارە، ھېچنەرسىسى يوق:
مېھنەتۇ دەردۇ ئەلەم كۆرگەن جەھاندا ئىشق ئارا،
بولسا بولغاي ماڭا ئوخشا بىسەرۋ سامان ئەمەس.
— قەلەندەر.

بىسەرمايە [بى سرمايە] (پ) سەرمايىسىز، مەنبەسىز؛ قولى بوش.

بىسەرۋپا [بى سروپا] (پ) باش - ئاياغسىز؛ چارىسىز، تەمتىرىگەن:
يۈرۈپ نەچچە كۈن بىسەرۋپا بولۇپ،
ھەمە دەردۇ غەمگە مۇھەييا بولۇپ.
— ئا. نىزارى.

بىستەر [بستر] (پ) ئورۇن - كۆرپە، تۆشەك، ياستۇق:
يىقتتى مېنى بىستەرى خابغە،
قويۇپ باشىنى گۈمبەزدە مېھرابغە.
— ئا. نىزارى.

بىسىۋاب [بالصواب] (ئە) توغرىسى، ئېنىقى.
ۋەللاھۇ ئەئلەم بىسىۋاب — ئاللا توغرىسىنى ياخشىراق بىلگۈچىدۇر.

بىسمىل [بسمل] (ئە) سويۇش، باش كېسىش؛ سويۇلغان.
بىسمىل قۇش — بېشى كېسىلگەن قۇش:
فەنا تىغىدا بىسمىل قۇش كەبى ئەندۇھى دەۋراندىن،
تىنىمدا پىچتابۇ جانىم ئىچرە ئىزتىراب ئېردى.
— ناقىس.
بىسمىل قىلماق — سويماق، ئۆلتۈرمەك:
ئوق ئاتىبان قولىغە ئىشكەل سالىپ،
داغى ئوق بىلە ئانى بىسمىل قىلىپ.
— ئا. نىزارى.
نىم بىسمىل — چالا بوغۇزلانغان:
ماتەمىدە نىم بىسمىل قۇش كەبى باشىم ئۇرۇپ،
يىغلاماي نەيلەي مەنى بىچارە سەندىن شەھپەرىم.
— مەھزۇن.

بىسۇتۇن [بىسون] (پ) پەرھات قازغان تاغنىڭ نامى:
نەمايان كۆرۈپ بىسۇتۇن كۆھىنى،

ئاڭا ئىشلەگەن خەيلى ئەنبۇھىنى.
— ئا. نىزارى.

بىسىيار [بىسيار] (پ) كۆپ؛ مول:
دامەنەئى بىيشەدە بىر ساي ئىكەن،
مەددى قەد بىسىيار ئەجەب جاي ئىكەن.
— زەلىلى.

بىش [بيش] (پ) كۆپ، ئارتۇق.

بىشەبىھ [بى شبيه] (پ + ئە) ئوخشىمايدىغان، ئوخشاشلىقى يوق.

بىگانەۋەش [بيكانه وش] (پ) بىگانە سۈپەت، ياتقا ئوخشاش:
دەھرنىڭ بىگانەۋەش زالىغا بولما ئاشنا،
كىم سېنى تا ئاشنا ئەتتى ئۆزى بىگانە دۇر.
— سەبۇرى.

بىگاھ [بيكاه] (پ) ۋاقىتسىز.
گاھۇ بىگاھ — ئۇزلۇكسىز، ھەمىشە:
كېچە ـ كۈندۈز خەيالى بىرلە ھەمراھ،
ئىشى كۈچى بۇئەردى گاھۇ بىگاھ.
— لۇتفى.

بىگەران [بى كران] (پ) «بىكەران» غا قاراڭ:
يىغىلسا ئەگەر لەشكەرى بىگەران،
قۇتۇلماس بۇلاردىن قاچىپ ھېچقاچان.
— موللا شاكىر.

بىگۇمان [بى كمان] (پ) گۇمانسىز، شۈبھىسىز، شەكسىز:
ھەزرەتنى سۇلتان سۆزىدۇر بىگۇمان،
قالدى گۇما ئىچرە دېدىلەر گۇمان.
— زەلىلى.

بىگۇناھ [بى كناه](پ) گۇناھسىز، ئەيىبسىز.

بىلاد [بلاد] (ئە) [بىرلىكى: بەلەد] شەھەرلەر، مەملىكەت:
سەپەر مۇددەتىچە ئېلىپ زادىنى،
بىلادىغە يەتكۈر بۇ دامادنى
— ئا. نىزارى.
بىلادى ئەزىم — ئۇلۇغ شەھەر، چوڭ مەملىكەت:
كى قۇستەنتەنىيە بىلادى ئەزىم،
ئېرۇر ئاندا كۆپراقى نازۇ ـ نەشىم.
— ئا. نىزارى.
بىلادى جەھان — دۇنىيادىكى شەھەرلەر، ئەللەر:

سەمەرقەند بىلادىي جەھان سەيقەلى،
نە سەيقەلكى - پەرتەۋقىشان مەشئەلى.
— ئا. نىزارى.

بىلازەرۋر [بلاضرور] (ب) زۆرۋرىيەتسىز، كېرەكسىز.

بىلە [بياه] بىلەن، بىللە:
بۇ كاسىبغە مەۋجۇد ئىدى بىر ئوغۇل،
كى دەريا لەبىگە بىلە كەلدى ئول.
— ئا. نىزارى.

بىلئەدەد [بالعدد] (ئە) سان بىلەن، رەقەم بىلەن:
چىراغىن ھۇرۇقىنكى ئەھلى خىرەد،
كى تارىخى سالىن دېمىش بىلئەدەد.
— ئا. نىزارى.

بىلئەكس [بالعكس] (ئە) ئەكسىچە.

بىلئەين [بالعين] (ئە) كۆز بىلەن.

بىلخاسسە [بالخاصه] (ئە) خۇسۇسەن، بولۇپمۇ.

بىلخاسسىيە [بالخاصيه] (ئە) خاسىيىتى جەھەتتىن، ئالاھىدىلىكى بىلەن.

بىلفېئل [بالفعل] (ئە) ئەمەلدە، ئەمەلىيەتتە، راستىن.

بىلقۇۋۋە [بالقوه] (ئە) كۈچ بىلەن، كۈچىگە قاراپ.

بىلقىس [بلقس] (ئە) سۇلايمان پەيغەمبەرنىڭ ھۇزۇرىغا كەلگەن، ئۇنىڭغا تېپىشماقلارنى ئېيتقان ۋە ئۇنىڭ ھېكمەتلىك سۆزلىرىنى ئاڭلىغان سەبەئنىڭ ئايال پادىشاھى.
يا پەرى يا ھۇر دۇر يا بىلقىسى ئالى نەسەب،
يا ئۆيىدىن قىلدى ئول خۇرشىدى دەۋرانىم تۇلۇۋ.
— قەلەندەر.

بىلكۇل [بالكل] (ئە) پۈتۈنلەي، تامامەن.

بىللاھ [بالله] (ئە) ئاللاغا قەسەمكى، خۇدا ھەققى:
ھېچكىشى مەندەك سېنىڭ ئىشقىدا سەرگەردان ئەمەس،
باشكىنەدىن ئۆرگۈلەي، بىللاھ، سۆزۈم يالغان ئەمەس.
— قەلەندەر.

بىللاھكىم — خۇداغا قەسەم قىلىمەنكى:
غەمىدىن باشقا، بىللاھكىم، دەم ئورمان،
گەر ئەر بولساڭ مېنى بۇ غەمدە قويما.
— لۇتفى.

بىلمەن [بيلمان] بىلمەيمەن:
قايسى بىر دەردىم بەيان ئەيلەيكى قايسى كۈلفەتى،

بىلمەن يا كەلمەگەي مۇنداق بىراۋغا مىھنەتنى.
— مۇھەممەت سادىق قەشقەرى.

بىلمەين [بىلماين] بىلمەي، بىلمەستىن:
ئاتاسىغە يەتتىكى سۇرئەت بىلە،
ئۆزىن بىلمەين دەردۇ قۇرقەت بىلە.
— ئا. نىزارى.

بىلمەقىقەت [بالحقيقت] (ئە) ھەقىقەتەن، راستىن.

بىلمەم [بىل ھم] شۇنى بىلگىنىكى ...

بىلئىتتىفاق [بالاتفاق] (ئە) ئىتتىپاقلىق بىلەن.

بىلمىك [بىلماك] ئىلىم، بىلىم:
كۆيمە بۇ سۆزگە چۇ بىلۇرسەن بىلىك،
باس يۇرەكىك، قارىنگغە قويغىن ئىلىك.
— ئەھمەدى.

بىم [بىم] (پ) قورقۇش، قورقۇنچ، ۋەھىمە:
بۇ خوشلۇقدىن كەتتى ئىككى ئىقلىم،
ئارادىن قويتى خەۋفۇ قالمادى بىم.
— لۇتفى.

بىم ئەيلىمەك — قورقماق.

بىم سالماق — قورقۇتماق:
ئۆلۈم يادى كۆپ سالدى كۆكلۈمگە بىم،
داغى جان بىرۇر خەۋفى دىلدا مۇقىم.
— غەرىبى.

بىمۇ ناكال — خەۋپ ـ خەتەر.

زىرى بىم — قورقۇنچ، ۋەھىمە ئاستىدا:

بىمەد ئەندازەئى بىم — چىكى بولمىغان قورقۇنچ، چەكسىز ۋەھىمە:
ئالدىمىزدا يەتتە ۋادىدۇر ئەزىم،
ھەر بىرىدە بىمەد ئەندازەئى بىم.
— سەبۇرى.

بىمار [بيمار] (پ) 1) ئاغرىق، كېسەل. 2) دەرتكە مۇپتىلا ئاشىق:
كۆرىنۇر ئۇشبۇ جەھان سەنسىز ماڭا بەيتۇل خەزان،
ھەردەمى سەنسىز ئۆتۈپدۇر ئول دەمى بىمارەمەن.
— مولا بىلال.

بىمانەند [بى مانند] (پ) ئوخشىشى تېپىلمايدىغان، تەڭداشسىز.

بىمايە [بى مايه] (پ) ھېچنەرسىسى يوق، سەرمايىسىز.

بىمەجال [بى مجال] (پ + ئە) كۈچسىز، ئىقتىدارسىز، ماجالى يوق:
باشىغا قويۇپ ئەردى زەررىنە تاج،
بۇ بۇت بىمەجال ئولتۇرۇپ نائىلاج.
— مولا شاكىر.

بىمەدار [بى مدار] (پ + ئە) دەرمانسىز، ھالسىز:
كۆڭۈلنىڭ كارى يادلانماق، يۈرەكنىڭ پېئىلى ئۆرتەنمەك،
بۇ ئىشلاردىن بىلىڭلار، بۇ زەئىف تەن بىمەدار بولماق.
— مولا بىلال.

بىمەدارا [بى مدارا] (پ + ئە) مۇرەسسەسىز، كېلىشمەسلىك.

بىمەر [بيمر] (پ) ھېسابسىز، ئۆلچەپ بولمايدىغان.

بىمەرام [بى مرام] (پ) مەقسەتسىز؛ ئۈمىدسىز:
كى مەئشۇق - ئاشىق سۆزىدۇر تەمام،
كېتىپدۇر جەھاندىن بۇلار بىمەرام.
— ئا. نىزارى.

بىمەزە [بى مزه] (پ) تەمسىز، مەزىسى يوق؛ تۇتىرۇقسىز.

بىمەغز [بى مغز] (پ + ئە) مېڭىسىز، ئېقىلسىز؛ مەنىسىز، مەنىسى يوق:
كى ئەي پۇرگۈئى بىمەغزى پەرىشان،
يەنە قايدىن كېتوردۇڭ ئۇشبۇ داستان.
— لۇتفى.

بىمەكان [بى مكان] (پ + ئە) ماكانسىز، جايسىز، ئورۇنسىز.

بىمەلال [بى ملال] (پ + ئە) مالال بولماي، ئەركىن، توسقۇنسىز.

بىمەلاھەت [بى ملاحت](پ + ئە) كۆرۈمسىز، چىرايسىز.

بىمەنزىل [بى منزل] (پ + ئە) ماكانسىز، تۇرار جايسىز:

بىمەھار [بيمهار] يۈگەن، چۈلۈۋۈر:
ئۇچ كىشى گويا شۇتۇرى بىمەھار،
قوندۇق ئوشۇل كېچە بارىبان يەسار.
— زەلىلى.

بىمە ھاسىل [بى محاصل] (پ + ئە) ئۈنۈمسىز، پايدىسىز.

بىمەھەل [بى محل] (پ + ئە) ۋاقتى، پەيتى ئۆتكەن؛
پەردەئى جانىم ئىچىندە ئاسرار ئىدىم مېھرىنى،
بىمەھەل ئەفغانلىرىم قىلدى مېنىڭ سىرىمنى پاش.
— قەلەندەر.

بىمەئنا [بى معنى] (پ + ئە) مەنىسىز، مەزمۇنسىز.

بىمۇرۇۋۋەت [بى مروت] (پ + ئە) ھىممەتسىز، ئادىمگەرچىلىكى يوق:
سىتەمگەر بىمۇرۇۋۋەت چەرخى كەج رەفتار بۇ ئالەم،

源 泉（维吾尔文）总24期

بۇلاق (ئومۇمىي 24 - سان) (پەسللىك ژۇرنال)

新疆人民出版社编辑出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华印刷厂印刷
乌鲁木齐市邮局发行
全国各地邮局订阅

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تۈزدى ۋە نەشىر قىلدى
(ئۇرۇمچى شەھىرى جىيەنجۇلۇك كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
ئۇرۇمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدى
جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ

国内统一刊号：CN 65－1063/I
本刊代号：58－108定价：1.25元

مەملىكەت بويىچە بىرلىككە كەلگەن ژۇرنال نومۇرى:
ۋەكالەت نومۇرى: 108－58 باھاسى: 1.25 يۈەن